Karakter

F. Bordewijk

bron
F. Bordewijk, *Karakter*. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam 1938

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/bord001kara01_01/colofon.htm

A sadder and a wiser man
He rose the morrow morn.
S.T. COLERIDGE

Neen

In het zwartst van den tijd, omtrent Kerstmis, werd op de Rotterdamsche kraamzaal het kind Jacob Willem Katadreuffe [1] met de sectio caesarea ter wereld geholpen. Zijn moeder was de achttienjarige dienstbode Jacoba Katadreuffe, zij werd bij verkorting Joba genoemd. Zijn vader was de deurwaarder A. R. Dreverhaven, een man van achter in de dertig, toen reeds bekend als het zwaard zonder genade voor iederen schuldenaar die hem in handen viel.

Het meisje Joba Katadreuffe had bij den ongehuwden Dreverhaven een korten tijd gediend, toen was hij bezweken voor haar onschuldig schoon, en zij voor zijn kracht. Hij was niet een man om te bezwijken, hij was zoo een kerel van graniet, met een hart slechts in letterlijken zin. Hij bezweek alleen dien eenen keer, hij capituleerde meer met betrekking tot zichzelf dan tot haar. Misschien toch, indien zij niet zulke bizondere oogen had gehad, zou er niets zijn voorgevallen. Maar het was geschied na dagen van verkropte woede over een grootsch plan dat hij had uitgedacht, opgezet, en voor zijn oogen zien vergaan omdat de geldschieter zich op het laatst terugtrok. Op het allerlaatst, óver het allerlaatst heen, toen terugtrekken niet meer had gemoogd, omdat de geldschieter bij woord gebonden was. Er was geen snipper bewijs, geen enkele getuige, en Dreverhaven als man der wet wist dat hij tegen den woordbreukige niets kon beginnen. Met diens brief in den zak – een brief zeer voorzichtig gesteld maar

1) Deze naam op zijn Nederlandsch uit te spreken.

tevens pertinent afwijzend – kwam Dreverhaven laat thuis. Hij had het voelen aankomen, de laatste dagen heette de schoelje steeds afwezig als hij opbelde. Hij wist dat dit gelogen was, hij voelde het. Dan werd in den avond de brief bezorgd, het eerste en eenige geschrift, en hij had er geen vat op. Uitmuntend geredigeerd, daarachter moest wel een advocaat steken.

Dreverhaven kwam thuis, inwendig ziedend, en in een woede die hij verborg maakte hij zich meester van het meisje Joba Katadreuffe. Het meisje was niet van een aard om te bezwijken, zij had een sterken wil, maar zij was een meisje. Wat haar gebeurde was op de grens van een overweldiging, het was het niet geheel, en zij beschouwde het ook niet zoo.

Zij bleef bij haar patroon, alleen sprak zij tegen hem geen woord meer. Hij had een zwijgzamen aard, het hinderde hem niet in het minst. Dat draait wel weer bij, dacht hij, als het gevolgen heeft trouw ik haar. En hij zweeg van zijn kant.

Na een paar weken verbrak zij de stilte:

– Ik ben in positie.

– Zoo, zei hij.

– Straks ga ik weg.

– Zoo.

Hij dacht: dat draait wel weer bij. Binnen het uur hoorde hij de voordeur sluiten, niet nadrukkelijk, heel gewoon. Hij liep naar het venster. Daar ging het jonge ding, met een puilenden rieten koffer. Het was een stevig meisje, ze liep niet naar den koffer overgebogen. Hij zag haar gaan in het beginnend grauwen van den avond, het was in het laatst van April. Hij keerde zich

om naar de tafel met de resten van het middagmaal. Hij stond even stil, nadenkend, een breedgeschouderd man, zwaar zonder buikigheid, een keiharde kop op een korten breeden hals, op den kop een zwarte flambard. Dat draait wel weer bij, dacht hij, desondanks twijfelend. Dan ging hij laconiek zelf het vaatwerk wasschen in de keuken.

Het meisje Joba Katadreuffe liet niets meer van zich hooren. Daar zij van haar toestand niet den minsten hinder had bleef zij aan den arbeid. Zij verhuurde zich als werkster, toen haar zwangerschap niet meer was te verbergen zei ze eenvoudig dat ze door haar man was verlaten. In dezen tijd had zij het in het geheel niet slecht, altijd volop eten en behoorlijk logies. Tot het laatst toe was zij voldoende van werkhuizen voorzien. Ze hoefde niet naar de arbeidsbeurs te gaan, waar men onderzocht zou hebben, haar ongehuwden staat hebben ontdekt. Zij kon heel flink werken, ze had een gestel van ijzer, ze werd door den een aan den ander aanbevolen. De laatste maanden werkte ze alleen bij menschen zonder kinderen thuis, ze voorkwam zelf de pijnlijkheid van een situatie in gezinnen met kinderen, van de kinderlooze werkhuizen alleen kon ze blijven bestaan.

Ze had tijdig tevoren een plaats in de kraamzaal besproken, ze was wel heel jong maar geenszins onwetend, een natuurlijke voorzienigheid was haar eigen. Ook had zij het goede moment gekozen toen ze zich te bed legde, en ze kon nog eenigen tijd uitrusten. Een verstandig meisje, zonder verwanten en vrienden, een meisje dat niets had behoeven te leeren, dat alles wist. Deze Joba.

Ze voelde zich tot het laatst bizonder wel. Het frissche gezicht met de harde tanden en sprekende oogen nam de zusters die toch zooveel gewend waren geheel in. En dit ondanks haar ernst, haar zwijgen, de stroefheid van haar taal. Men had gevraagd hoe het kind zou heeten. Jacob Willem. Als het een meisje was dan enkel Jacoba.

Men wees haar er op dat de vader verplicht was tot levensonderhoud. Ze antwoordde prompt en pathetisch:

– Het kind zal nooit een vader hebben.

– Ja, maar we bedoelen geen vaderrèchten, we bedoelen alleen maar dat de vader moet opbrengen voor je kind.

– Nee.

– Hoe nee?

– Ik wil niet.

Men wees haar er op dat zij na haar ontslag zich om steun kon wenden tot Moederzorg, tot Kinderzorg.

De kleine roodachtige werkstershanden, dik, kinderlijk, stevig, lagen onbewogen op het dek. Het donker oog keek stroef, het was duidelijk afwijzend. De wrevel van de zuster verdween snel, ze vond het kind veel te aardig, ze ried in haar koppigheid iets van ras.

Ze was tegen niemand vertrouwelijk. Haar eene buurvrouw, fel nieuwsgierig, hengelde voorzichtig naar den vader. Die buurvrouw had, zij wist zelf niet hoe, zoo de gedachte dat er een rijk heerschap achter het geval stak. Joba antwoordde:

– Het doet er niet toe, het kind krijgt nooit een vader.

– Waarom niet?

– Daarom niet.

Het vlotte met de geboorte allerminst. Het kwam den dokter vreemd voor. Zulk een kerngezond meisje. Maar hij stond voor het feit. Ten laatste besloot hij tot een operatie, Joba werd weggereden.

De dokter had op dit gebied al veel ervaren. Toch zou hij het geval nooit geheel vergeten, in den kring van vakgenooten sprak hij er meermalen over, nog jaren nadien. Hij zag onder zijn instrumenten het bedwelmde meisje verwelken. Zij sloeg in een uur het tijdperk der volwassenheid over, hij vreesde voor het hart, maar het hart bleef heel gezond. De zieke deed niets dan snel verwelken, gelijk een bloem in gifgas. Tegen alle zekerheid hoopte hij dat het bij zou trekken. Niets daarvan. Ze had alleen den fellen, ernstigen, den ras-blik gered uit de ruïne van haar jeugd.

Hij kwam iederen dag even bij haar zitten.

– Je kunt vooreerst niet werken, je moet den vader aanspreken.

– Nee.

– Je moet het doen ter wille van je kind.

– Nee en nee en nee.

– Goed, suste hij. Je moet in elk geval je kind erkennen.

Ze deed het zich uitleggen, en stemde dan daarin toe. Het was haar eerste ja.

Ze wist dat het een jongen was, maar ze vroeg niet naar het kind. Daarmede verspeelde zij wel wat van de genegenheid. Men doorgrondde niet dat zij eenvoudig geen karakter had om de geringste gunst te vragen, zelfs niet het vertoonen van haar eigen welp.

In zulk soort gevallen heeft het kind van de geboorte zelden te lijden. De zuster bracht het den derden dag.

– Kijk eens, Joba, wat een oogen die kerel in zijn kop heeft.

Het waren haar oogen, bruin, op zwart af. Het kind had een zwarte kuif van nesthaar.

– Je kunt nu al een scheiding in zijn haar leggen, grapte de zuster.

Het kind lag driftig en ongeduldig bij de moeder. Op de bedden links en rechts kwamen andere vrouwen te liggen, en weer andere.

– Ik wou wel graag weg, zei Joba.

Na drie weken ontsloeg men haar. Ze ging bij alle zusters rond en gaf een hand, een kleine, verbleekte, versmalde hand, beenig geworden.

– U wordt bedankt, zei ze tegen ieder, u wordt bedankt.

– U wordt bedankt, zei ze tegen den kraamdokter.

– Denk nog maar eens over wat ik gezegd heb, vermaande dokter de Merree. De adressen van Kinderzorg en Moederzorg hebben zooveel dagen over je gehangen, die zal je nu wel kennen.

– Nee, zei Joba, maar u wordt bedankt.

Jeugd

Het was voor den deurwaarder A. B. Dreverhaven niet moeilijk de gangen der moeder na te gaan. Het volgen van menschen hoorde tot zijn beroep, en hij kende zijn beroep goed. Hij wist na een paar dagen dat de moeder woonde in een der arme straten hij het abattoir. Zij was nu geen Joba meer, zij was juffrouw Katadreuffe, ook voor zichzelf.

Er kwam een brief voor haar. De envelop droeg gedrukt het adres van Dreverhavens kantoor. In de envelop zat maar een half velletje. Memorandum stond er boven in groote drukletters, en weer het adres. Het briefje bevatte een datum en drie woorden:

'Wanneer trouwen we?'

Het was niet onderteekend. Het schrift was zwart, lapidair, cyclopisch. Ze verscheurde het tot snippers. Dienzelfden dag reikte de postbode haar een postwissel van honderd gulden. Op de strook stond hetzelfde adres, met hetzelfde schrift. Ze stond even besluiteloos, maar ze was niet iemand voor lange besluiteloosheid. Ze had overwogen ook den postwissel te verscheuren, maar ze schrapte slechts het adres door. 'Terug afzender' schreef ze, en deed hem in de brievenbus.

Dreverhaven was een man zonder hart in den zin van een man zonder gevoel. Dat hij geen antwoord kreeg en zijn geld eenvoudig terug hinderde hem niet in het minst. Hij incasseerde rustig zijn postwissel weerom. Maar hij was geen man zonder besef van verantwoordelijkheid, hij bezat èn wil, èn, in begrensden zin, besef van plicht. Na een maand ontving juffrouw

Katadreuffe opnieuw een brief: ‘Wanneer trouwen we?’ En een postwissel, ditmaal van vijftig gulden. Zij deed ermee als de vorige maal.

In het geheel zes maal schreef Dreverhaven stipt maandelijks deze memoranda. Hij kreeg nooit antwoord. Het duel met de postwissels van vijftig gulden duurde een vol jaar. Den twaalfden keer schreef zij er dwars overheen: ‘Wordt altijd geweigerd’. Of het daardoor kwam, – het tweegevecht was in elk geval geëindigd. Nu had *zij* overwonnen, maar de voldoening beteekende weinig. Zij behield haar leven lang een zekere minachting voor zichzelf, geen gevoel van minderwaardigheid, meer een trotschen haat tegen haar geslacht in het algemeen. Zij nam het ten slotte zichzelf meer kwalijk dan hem dat zij was bezweken, zij nam het zich kwalijk dat zij een vrouw was. Hoewel zij omging met de buren, op een effen toon en in den stijven vorm van de fatsoenlijke armen, was zij bij de vrouwen uit de buurt toch niet zeer in trek omdat zij zoo dikwijls op haar sexe afgaf. Haar onmeedoogend oordeel over de vrouwelijke zwakheid was bekend en wekte bevreemding. Haar leven was ingetogen, maar zij kon bij tijden ruw haar minachting luchten.

– Wij wijven zijn net goed om kinderen in de wereld te schoppen, anders niks.

Het viel wel in den smaak der mannen. Zij was oud en gegroefd, met twee vouwen van felle verbittering langs haar mond, het eens mooie harde gebit was door de geboorte ijlings verwoest, klein en rechtop maakte zij den indruk van broosheid. Maar haar oogen als kolen schenen de mannen toch te trekken, zij zagen niet

de voren, het verouderd vel, het haar, niet slordig opgemaakt, wel slordig vergrijsd.

Eens ontmoette zij bij kennissen een bokschipper. Hij voer met een reus van een drijvenden hijschbok, hij werd aan zijn staaltros gesleept van de eene haven naar de andere, in het machinehuis woonde hij. Hij was een van die menschelijke monumenten die typeerend zijn voor werkend Rotterdam op zijn best, een knul met een vleesch van steen, breed, zwaar gevoed, diep dreunend van stem en bewegen, zoo een knul alleen geschapen uit Holland en water. Hij was een stuk ouder dan zij, hij moest, dacht ze, ongeveer den leeftijd van Dreverhaven hebben. Zijn naam was Harm Knol Hein.

Hij wou haar thuisbrengen, en nauwelijks buiten de deur vroeg hij of zij geen zin had in trouwen. Hij had in het gezelschap verteld van zijn leven op den bok. Van het water hield ze. Ze was hier in de groote stad zoo ver van de machtige havencomplexen, hier in de buurt kon het soms zoo geweldig stinken van knoken en darmen, vooral van de bloedkokerijen op de abattoirterreinen. Ja, ze miste wel het water en zijn frisschen wind.

Hij sprak door. Ze kon op den bok wonen, en als de baas bezwaar had, dan nam hij voor haar een kamer aan den wal, maar altijd in de buurt van de havens, dat spreekt. Nee, het donderde niet, hij kon de zaak best schikken.

– Ik zal er over denken, zei ze tot afscheid.

Ze zei het alleen uit vriendelijkheid jegens den kraanmachinist. Ze mocht hem en wou niet bot

weigeren. Maar ze was al dadelijk besloten, het ging niet. Zij zoo een oud lijk en die gezonde vent, wat zag hij aan haar? Nee, het ging niet. Ze vroeg zijn adres aan de kennissen, en schreef hem af met een paar woorden. In deze weigering lag verdoken minachting voor haarzelf, voor het vrouwelijk geslacht der geheele wereld.

Voor haar zoon zorgde zij goed, zij was een weinig sprekende, straffe, onbuigzame, harde moeder, maar zij was goed. Zooveel uit werken gaan als eerst kon zij bij lange na niet meer. Ook eischte het kind een deel van haar tijd, het was niet sterk, het pokte en mazelde, had allerlei kinderziekten, was daarbij driftig en ongeduldig. Ze moest het halve dagen lang uitbesteden bij buurvrouwen, daar werd het opgevoed onder den grooten hoop klein grut, het kreeg niet de opvoeding die zijzelf voor de juiste hield, daarom – geloovend in de straffe hand – was zij bij thuiskomst strenger zelfs dan in haar aard lag.

De eerste jaren werden gaandeweg zwaarder, zij moest eens verhuizen naar een hofje waar ze onder het armste der bevolking kwam te zitten. De krotten waren 's zomers niet zuiver, dat was nog haar ergste plaag. Daarna brak de wereldoorlog uit, kwamen prijsstijging en voedselgebrek. De jaren zeventien en achttien waren voor haar zeer zwart.

Het kind mag er niet onder lijden, zei ze bij zichzelf, het krijgt het beste van het beste. Maar ook dat beste was van veel minder gehalte dan het gewone in vredestijd.

Ze kwam in deze jaren wel eens even in de schuld

te zitten, de huur kon ze niet altijd Maandag neertellen, maar ze ontworstelde zich daaraan toch telkens, want ze was buitengewoon zuinig. Kleeren om uit te gaan had ze niet. Als haar werkjurken en schorten maar heel en zindelijk waren dan was ze tevreden.

Ook de jonge Katadreuffe herinnerde zich deze jaren als diepzwart. Hij zat met de kleinste schooiertjes in de laagste klasse van de armenschool, een gebouw in een dofzwarte zijstraat, zoo een straat die den indruk maakt dat het er nooit warm kan zijn. En hetzelfde dacht men van de school. Het gebouw was beangstigend groot, vochtig, hol en duister, maar dat en zijn medeschooiertjes was niet het ergste, – dat was het gepeupel van de hoogere klassen. Jongens van de soort als ook het hofje bewoonden, die straatlantaarns kapot smeten, die vloekten als volwassen dronkaards, die bij het uitgaan der school vlak om den hoek de kleintjes opwachtten om ze te mishandelen.

Eens kwam het kind Katadreuffe thuis met een mond vol bloed. Hem was een heele rij boventanden uitgeslagen, maar gelukkig was het zijn melkgebit, en de tanden zaten toch reeds los.

In de lente van het jaar achttien, toen hij in de hoogste klasse zat, kwamen op een Zondag twee gehelmde agenten het hofje verschrikken, ook hem. Maar het was op hem niet gemunt. Ze doorzochten alle woningen, ze rekenden vier opgeschoten jongens in die den middag tevoren een broodkar hadden geplunderd, op klaarlichten dag. In een gonjezak werden nog vijf complete brooden gevonden, ze hadden het bij lange na niet opgekund.

Zijn moeder had hem zooveel mogelijk van het rapalje afgehouden, daarom werd hij natuurlijk getreiterd en geslagen waar het maar even kon. Nu zag hij met diep leedvermaak vier stuks van dat vee inrekenen.

Voor zijn kleine zwakke moeder had de buurt ontzag. Zij wist wel dat het lag aan haar oogen die zoo konden onweeren en hulp van de vlijmscherpe stem zelden behoefden. Ook leerde de jonge Katadreuffe van lieverlede zijn angst af en zelf zijn vuisten uitsteken. Hij voelde zich één met zijn moeder in afwerende houding tegenover het gespuis. Hij had haar oogen, ze konden net zoo bliksemen, hij had een driftiger aard. Eens trapte hij een grooteren jongen. Hij trapte als een lichtstraal den groote tegen het weekst van zijn buik. De aanvaller sloeg achterover in zijn volle lengte, buiten kennis, midden op het straatje van den binnenhof, voor ieder te kijk.

Juffrouw Katadreuffe had het gezien. Ze strafte niet, maar ze begreep dat ze nu moest verhuizen. Het kwam ook wel goed uit, zoo. In den nacht ontruimde zij de woning. Een handkar opzij van de poort wachtte den nietigen inboedel. De verhuizer droeg zelf stil de spullen mee het huis uit. Zooiets gebeurde meer, dat de huurders op stel en sprong vertrokken. Dàn was het omdat een vrouw haar man verliet en hem op een leege kamer liet komen, dàn was het eenvoudig een kwestie van huurschuld.

Juffrouw Katadreuffe vertrok zonder schuld. Ze had de huur, netjes in een snipper krant gevouwen, in de vensterbank gelegd bovenop de huurkaart waaraan

de wekelijksche handteekening van den opzichter geen enkele maal ontbrak. Een móóie huurkaart was het, haast volgeschreven, zonder eenig hiaat, een huurkaart zooals niet velen van het hofje zouden kunnen vertoonen.

Jeugd

Het kwam wel goed uit dat ze moest verhuizen. Ze was het toch al van plan geweest, want het begon haar nu wat beter te gaan. Ze bezat een natuurlijke vaardigheid in handwerken.

Op de armeluismarkt van den Goudschen Singel had ze een partij wol gevonden van een opvallend allervreemdst groen. De koopvrouw zei dat deze partij door zeewater beschadigd en verkleurd was. Ze kreeg het voor weinig geld, en moest alleen één week de huishuur schuldig blijven, doch die haalde ze wel weer gauw in. Ze maakte een handwerk naar eigen ontwerp, een groot indigo bloemhart besprenkeld met zwarte stippen van zaad, omzoomd door lichtblauwe kelkbladen, het stramien verder gevuld met het wonderlijke groen als een achtergrond. De bloem besloeg een derde van de geheele oppervlakte en zat in een hoek.

Ze ging naar een winkel van kunstnaaldwerk, waarvan de eigenares haar haar arbeid dadelijk afkocht voor een groot divankussen. Ze ontving vijftien gulden, de gevraagde som, en kreeg bovendien het verzoek terug te komen als ze iets nieuws had. Het kussen lag een middag geprijsd in de étalage voor veertig gulden. Het was binnen enkele uren verkocht. Deze tijd, vlak na den oorlog, bracht groote opleving in het land, er was naar werken van kunst groote vraag en de prijzen waren hoog.

Ze bestond voortaan van den winkel en van een commensaal. De partij wol gebruikte ze zuinig op, ze kende de grenzen van haar talent, ze bezat een aan-

geboren vermogen tot aparte kleurenschikking. Haar handenarbeid viel steeds anders en steeds gelukkig uit. De kleuren die ze naast elkaar plaatste hoorden dikwijls theoretisch niet samen, en toch harmonieerden zij doordat ze de juiste nuances bijeen zocht. Zelfs het oranje, de leelijkste en onverdraagzaamste kleur die er bestaat, maakte in haar handwerk nog een effect van schoonheid. Het patroon ontwierp ze steeds zelf, een enkele maal herinnerde de teekening aan Perzisch, maar meestal was ze daarvoor te onrustig en te ongelijkmatig, ook waren de kleuren daarvoor veel te brutaal. Soms vond de eigenares haar arbeid bedenkelijk, het ging dan haar in wezen ouderwetsch begrip te boven. Maar zij scheen den smaak van het publiek beter aan te voelen dan de meesteres.

In dezen tijd verhuisde ze van het hofje naar een straat bij de veemarkt. De buurt was veel beter dan het hofje, ook beter dan waar haar eerste woning had gelegen, bij het abattoir. Het levende vee kon ook wel ruiken, maar het gaf niet den aanhoudenden stank van zijn afvalproducten, deze lucht had iets gezonds. Troepen koeien loeiden tegen de huisgevels op, in stroomen kabbelende wol kwamen de schapen en vulden de straten van boord tot boord.

Het was in dezen zelfden tijd dat ze eenige toenadering zocht tot haar buurvrouwen, in een vrouwelijke behoefte om eindelijk eens wat te praten. Maar met deze fatsoenlijke armen kon zij desondanks niet best opschieten omdat men haar minachtende uitingen over het vrouwelijk geslacht misprees. Zij viel daarmee wel bij de mannen in den smaak, maar met dezen was

zij toch nooit familiaar, zij paste op geen jaloezie te wekken, en dit was iets wat de vrouwen ten slotte waardeerden, want de vrouw van elken stand heeft op al wat haar huwelijk bedreigen kan een scherpen blik. Ieder vond haar een fatsoenlijke vrouw, daaraan deed geen afbreuk dat zij een onecht kind had; dit soort dingen telt bij het volk niet veel, laat de man het meisje zitten dan is hij de schoremer en het meisje de stumper. Daar zij niets verteld had van haar eigen onwil in een huwelijk met haar verleider gaf haar geval geen aanleiding tot afwijkend oordeel.

Haar nieuwe arbeid was lichamelijk niet vermoeiend, maar geestelijk des te meer. Men kon het altijd aan haar zien als zij gewerkt had, het gegroefd gelaat was overtrokken met een ongezonden egalen fletsen blos, de donkere oogen schitterden fascineerend. Ook was het gebukt zitten nadeelig voor haar longen, zij begon te hoesten.

Het kind was niet sterk. Men zag dadelijk dat het haar kind was, meer nog aan den blik dan aan de oogen, aan de vurigheid van den blik. Het had een mooi gebit, maar niet zoo stevig als het hare geweest was vóór zijn geboorte. De tanden waren niet zoo vierkant, te zuiver wit om blank te kunnen heeten, van een zuiver krijtwit. Hun dubbele rij lag mooi gaaf in den mond als het kind lachte, maar het lachte zelden. Het had den stroeven en opvliegenden aard van de moeder, maar als kind was het minder bij machte zich te beheerschen. Het maakte weinig kennissen en vriendjes had het heel niet.

De jonge Katadreuffe had inmiddels de lagere school

afgeloopen, zijn moeder liet hem daarna geen ambacht leeren, hij moest zichzelf maar door de wereld slaan, zij had het ook gemoeten. Hij was loopjongen bij verschillende patroons, toen op een capsulenfabriek werkzaam, maar daar leed zijn gezondheid, zijn tint werd vaal, en weer liet ze hem loopjongen zijn. Hij had in de jaren van zijn ontwikkeling naar de volwassenheid wel tien ambachten en dertig patroons, en toen hij achttien jaar was was hij maatschappelijk even ver als toen hij begon. Zij gebruikte echter zijn loon uitsluitend voor hemzelf, voor zijn kleeren, en toen hij grooter werd en iets meer verdiende kreeg hij wat zij overhield als zakgeld. Want zij had het niet noodig, ze kon van haar eigen arbeid leven en bovendien had ze een commensaal, zekeren Jan Maan.

Deze was een machine-bankwerker met behoorlijke verdienste. In het Rotterdamsch Nieuwsblad had zij geschreven op een advertentie waarin een kamer met vollen kost werd gevraagd. Zij kreeg Jan Maan, zij bevielen elkaar aanstonds. Juist was de kamer achter vrijgekomen, die huurde zij bij, en ze had nu de heele eerste verdieping van het huis, de voorkamer met de alkoof, waarin zij sliep, het kabinetje dat de jonge Katadreuffe bewoonde, de keuken, en de achterkamer voor den commensaal.

Jan Maan was een frissche gezonde kerel. Hij had met zijn ouders ruzie gekregen over zijn meisje, zij gaven af op die juffrouw uit een lunchroom die van fooien moest leven, dat was vast nooit veel zaaks. Jan Maan was ziedend kwaad om dit onrechtvaardig oordeel, en trok de partij van zijn meisje. Zoo kwam hij

tot de advertentie in het Nieuwsblad. Later kreeg hij ruzie met zijn meisje en maakte het af, maar hij was niet kleingeestig. Alles wat ze voor hun trouwen hadden bijeengespaard liet hij haar, al had hij er zelf minstens de helft aan betaald. Juffrouw Katadreuffe vond dit een aardigen trek in zijn karakter, maar ze zei daarvan niets. Ze was in dit opzicht een volksvrouw van de goede soort, deze loopen met hun gevoel nooit te koop, ze hebben een groote natuurlijke schaamte voor al wat het hart raakt. Jan Maan en de jonge Katadreuffe werden vrienden, hij was al een man en deze nog een jongen, maar hij zag niet zoo nauw. Ze bleven vrienden, altijd.

Juffrouw Katadreuffe had den commensaal eigenlijk evenmin noodig als de verdienste van haar zoon. Ze beschouwde hem meer als een reserve, wanneer het haar eens minder goed zou gaan, dàn was elke inkomste meegenomen. Intusschen telde het niet of er voor twee of voor drie gekookt werd, en of er een bed meer moest worden opgemaakt.

Tusschen zijn achttiende en negentiende jaar was Katadreuffe meer dan zes maanden zonder werk. Hij hing toen thuis rond, maar hij gaf zijn moeder weinig last. Den meesten tijd zat hij in zijn kabinetje te lezen. Van zijn zakgeld had hij van lieverlede een heele reeks boeken, tweedehandsch, gekocht. Hij had uit onervarenheid daarvoor veel te veel betaald, wat de marktwaarde betreft, niet wat zijn persoonlijk genoegen aangaat. Het waren boeken die gezien mochten worden, geen romannetjes, degelijke lectuur allemaal, plant- en dierkunde, de wonderen der aarde, de

wonderen van het heelal. Het liefst was hem een oud Duitsch lexicon waaraan de laatste deelen ontbraken. Hij leerde zich daarmede Duitsch, wat hij niet verstond sloeg hij op in een oude Duitsche dictionnaire, op den duur kon hij die taal redelijk wel begrijpen.

Al gaf hij zijn moeder geen last, al prees zij innerlijk – nooit openlijk – zijn degelijkheid, het ergerde haar dat hij niet verder kwam. Hij moest eruit, hij moest eruit, hij moest zijn eigen weg zoeken, zij had het ook gedaan. Zij voelde wel dat er in den jongen meer stak, hij zou met handenwerk nooit tevreden zijn, maar hij moest uit zichzelf opklimmen, dat hij dit niet poogde en enkel maar las, rijp en groen, zonder het goed te verteren ergerde haar. Nu hing hij een half jaar in huis om en deed feitelijk niets.

Tot zijn een en twintigste was hij toen in een boekhandel werkzaam als magazijnknecht, niet in den winkel. Dit was het eerste baantje dat hem eenige bevrediging gaf, want te hooi en te gras kon hij nu zijn kennis vergrooten. Maar hij schoot er niet op, hij verdiende nog steeds niet genoeg om op zichzelf te staan, hij bleef bij haar wonen.

Op een stroeve manier gingen zij met elkaar om. Hij was voor haar toch geen kwade zoon, 's Zondagsmiddags gingen zij altijd wandelen. Ze wou naar de rivier, nooit ergens anders heen, zoo gingen ze naar het Park of naar de Oude Plantage. Ze keken over het water, ze zeiden weinig, hun stilzwijgen was soms op de grens van vijandschap.

Hij wist nu allang dat hij een natuurlijk kind was en hoe zijn vader heette. Maar hij taalde niet naar den

vader, hij wist waar diens kantoor was, maar hij had het steeds instinctief gemeden, en zelfs de buurt waarin het lag. Eens zei hij tot haar op de wandeling:

– Hij had toch voor jou en mij kunnen zorgen.

– Ja, maar ik wou niet.

– Hij had je ook kunnen trouwen.

– Ja, hij wou ook wel, maar ik niet.

– Waarom eigenlijk niet?

– Dat zijn mijn eigen zaken.

– De mijne soms niet?

Hij kreeg geen antwoord. Na een korte poos vroeg hij:

– Is hij getrouwd?

– Niet voor zoover ik weet.

Ze zei het onverschillig, maar ze loog. Ze wist heel stellig dat hij niet getrouwd was. Het voornaamste van zijn leven wist ze, bij ingeving, even zoogoed als hij het hare, bij onderzoek. Maar ze wisten het niet van elkaar. Dreverhaven en de vrouw waren, ieder op zijn eigen wijze, van die stugge naturen die hun belangstelling verbergen, altijd verbergen. Bij de vrouw zat meer gevoel, daarvoor was zij vrouw, maar haar vorm was even hard.

Een faillissement

Katadreuffe was eerst een paar maanden meerderjarig toen er iets in hem ontwaakte. Hij zag in een visioen zijn toekomst, slechte baantjes, ondergeschiktheid, perioden van geen werk, en wanneer zijn moeder er niet meer was slecht eten. Daarvoor was hij ten slotte niet op de wereld. Hij dacht nu hetzelfde wat zijn moeder al zoo vaak had gedacht maar hem nooit had willen zeggen. Hij wilde om te beginnen vrij man zijn. Er was in Den Haag een sigarenzaakje over te nemen voor 300 gulden, 100 voor de klanten en 200 voor den inventaris, Jan Maan had het weer van kennissen.

Katadreuffe kocht de zaak met voorschot van een woekerbankje, de Maatschappij voor Volkscrediet, dat minuscule advertentietjes in de kranten plaatste. Hij raadpleegde zijn moeder niet, hij stelde haar voor het feit dat hij zijn betrekking bij den boekhandelaar had opgezegd en volgende week naar Den Haag zou verhuizen. Ze gaf heel geen antwoord toen hij het vertelde. Daarover werd hij kwaad.

– Je kon wel eens wat zeggen.

– Je doe maar, zei ze effen.

Het was erger dan geen antwoord. Hij bleef kwaad op haar, dien Zondag sloot hij zich in zijn kabinet op, en wou niemand zien, ook niet Jan Maan. Hij genoot al bij voorbaat van zijn triomf over haar, als hij zelf zijn weg vond, steeds grooter ging winkelieren en eindelijk rijk uit Den Haag terugkwam. Dat was nog wat anders dan dat miserabele handwerken dag in dag

uit. In zijn onervarenheid vroeg hij zich niet af hoe de bank hem dat geld zoo vlot had voorgeschoten, zij het ook tegen zeer hooge rente. Later, toen hij van de wereld meer wist, verwonderde hij zich over die vlotheid, nog later, toen hij er achter kwam wie de eigenaar der bank was, weer niet.

Hij verhuisde met de kleine have van zijn kabinetje naar Den Haag. De affaire werd een fiasco. Van zaken doen had hij niet het minste verstand. Het sigarenzaakje mocht onder den vorigen exploitant niet eens verloopen heeten, het had eenvoudig nooit eenigen loop bezeten. Het lag hoogst ongelukkig in een winkelstraat van een arme buurt bij de visschershavens. De visschersbevolking die had moeten vertrekken om de saneering van het krottenconglomeraat in het oude Scheveningen woonde nu in die buurt. De straat telde al twee sigarenwinkels die er beter uitzagen dan de zijne.

Hij leefde vijf maanden lang van den voorraad, hij kocht niet bij, hij teerde den voorraad alleen maar op, had desondanks nauwelijks te eten en moest ten slotte de huur nog schuldig blijven. Toen vertrok hij in den nacht, zooals jaren geleden zijn moeder en hij vertrokken waren uit het hofje. Maar nu lag er geen geld in de vensterbank klaar voor den huisheer. Zijn paar meubelstukken en zijn boeken gingen terug naar Rotterdam met een vrachtauto die een nachtdienst onderhield. Dat had hem zijn laatste geld gekost.

Den volgenden ochtend trok hij weer in zijn oude kabinet. De moeder zei niets, ze had het zien aankomen en alleen niet begrepen dat hij het nog vijf maanden had uitgehouden. Ze bekeek zwijgend van hoofd tot

voeten de vermagerde figuur van haar zoon. Ze bedacht dat zijn niet sterk gestel goed voedsel noodig had, ze had hem altijd het beste van het beste gegeven. Maar hun oogen onweerden boos tegen elkaar, en verder niets. Ze gaf hem dikke sneden brood, flink beboterd, hij verorberde woordeloos.

Na een dag of veertien kwam er een papiertje van de rechtbank. Een advocaat, zekere Mr. Schuwagt, vroeg namens de Maatschappij voor Volkscrediet zijn faillissement aan. Hij liet het zijn moeder zien.

– Kijk eens.

– Je doe maar, was alles wat ze antwoordde.

Hij had vaag gehoopt dat ze hem zou helpen. Een moeder helpt altijd haar kind wanneer het er op aankomt. Niets daarvan, en hij was veel te trotsch om te vragen. Het speet hem toch al dat hij nu weer op haar zak moest leven. Gelukkig had hij haar niets verteld van zijn verwachtingen van rijkdom, van zijn voornemen haar te laten zien dat hij het nog anders kon dan zij. Wat zou ze dan hebben gegnuifd! Gelukkig maar.

Ten slotte was de schuld niet onoverkomelijk. Als zij hem had willen helpen zou de schuld wel in termijnen afgedaan kunnen worden. Alleen, ze wou hem niet helpen. Hij moest er zèlf komen, zij had ook gemoeten. En ook nog een andere drijfveer had ze, ongeweten, haar wezenlijke zuinigheid van volksvrouw die iets heeft kunnen sparen, en het eerst wil afstaan als de werkelijk gróóte dingen het opeischen, het huwelijk van het kind, of haar eigen dood met een behoorlijke begrafenis en nog iets over voor het kind om te erven.

Neen, neen, haar boekje bij de Spaarbank op de Botersloot sprak zij hiervoor niet aan, en krom gaan liggen onder termijnbetalingen was evenmin haar lijn.

Katadreuffe liet nu maar Gods water over Gods akker loopen. Hij ging niet naar de rechtbank, dat vertikte hij. Ze moesten hem dan maar hier vinden en zijn beetje boeken verkoopen. Hoe hem dit aan het hart ging wou hij zich niet bekennen. De moeder voelde het, en vooral wegens de boeken had zij diep-in met den zoon te doen, want diep-in was zij moeder, volkomen. Desondanks stak ze geen vinger naar hem uit, hij moest zelf zijn weg vinden.

Wie hem wel wilde helpen was Jan Maan, maar dit weigerde Katadreuffe pertinent, en in den strijd van edelmoedigheid die volgde was hij de overwinnaar. Jan Maan toch had juist een nieuw meisje gevonden, ze spaarden voor hun trouwen, en hun plannen wilde Katadreuffe onder geen voorwaarde als spelbreker verstoren.

Zoo ging hij dan in Godsnaam maar failliet, kwam in de krant, en kreeg bezoek van zijn curator, Mr. de Gankelaar. Deze bracht een deurwaarder mee, die alles opschreef.

Toen Mr. de Gankelaar zich met den deurwaarder meldde was Katadreuffe afwezig, en de moeder alleen thuis. Een heer stommelde de trap op en achter hem een zware breede vent, geen heer, een man. Juffrouw Katadreuffe stond niets vermoedend boven aan de trap. De heer maakte zich bekend als de curator. De man achter hem was nu ook op het portaaltje gekomen en aan diens enkele silhouet in het duister portaal tegen

het licht van den trapkoker, misschien ook door haar enkel instinct, herkende zij op slag den man dien zij in twee en twintig jaar niet meer had gezien. Dreverhaven. Zij voelde zich spierwit worden, en week ijlings terug naar den donkersten hoek. In een oogwenk herwon zij zich. Met een ongelooflijke wilskracht bereikte zij dit in een oogwenk, zelfs dat haar gelaat zijn normale tint herkreeg. Haar stem was heel gewoon toen zij vroeg of ze wilden binnen komen, en ze gaf hun een stoel aan haar tafel, aan den heer, aan den man. Zij had hem in de fractie van een seconde getaxeerd, een oud man, maar een gezond man, en een geducht man. En iets van fierheid stond in haar op dat haar verleider déze man was geweest en geen ander, dat zij van dézen man nooit iets had willen aanvaarden, geen huwelijk en geen cent. Ze voelde dat de grauwe, zwijgende, machtige kerel zich haar herinnerde, op dit oogenblik wist dat zij, de moeder van zijn kind, daar tegenover hem zat, in haar eigen interieur, geschapen met haar eigen arbeid, zonder zijn hulp. Want zij wist wel wie deze Dreverhaven was, een deurwaarder, nu ja, maar tevens een beul voor alle schuldenaars die hem in handen vielen. Wee den achtergeraakten huurlingen die door Dreverhaven werden ontruimd! De wet is voor het volk iets heiligs, wie geen God en geen ouders vreest, vreest altijd nog de wet. De wet in haar volle onmenschelijke strengheid was één met Dreverhaven. In groote lagen van het volk was Dreverhaven gevreesd, dikwijls had men in haar aanwezigheid over hem gesproken. Hij kende honderden, tienduizenden kenden hem, althans bij name. Hoe zou zij dan niet?

Maar zij wist meer dan velen, hij was niet getrouwd, nooit.

En het was vreemd. Want hij was achter den curator aangekomen, dat paste nu eenmaal, de man komt na den heer. Maar hij vulde de gansche kamer en de heer bestond nauwelijks. En zij kon er zich niet over ergeren dat terwijl de curator al op het portaal zijn hoofd had ontbloot gelijk iemand, ook een heer, betaamt die een ander, ook een vrouw uit het volk, bezoekt, – dat Dreverhaven daar zat met een zwarten vilten hoed diep op zijn hoofd, in haar eigen kamer. Want zij voelde dat Dreverhaven zoo een man was om zich nog niet voor God te ontdekken, slechts voor de Wet. En zij herinnerde zich ook dat hij in zijn eigen huis altijd rondliep met een hoed op, aan zijn tafel zat met een hoed op, waarlijk, met net zoo'n zwarten flambard als deze.

Middelerwijl hoorde zij zich praten tegen den curator.

– Nee meneer, mijn zoon bezit zoo goed als niets. Hij woont bij mij in sinds een paar weken, maar de huishuur staat op mijn naam. Dit allemaal, al is het niet veel, is van mij. Hij bezit alleen maar wat boeken, en wat zullen die waard zijn? Maar natuurlijk, het recht moet zijn loop hebben.

– Waar is het? vroeg de stem van den oude.

Dezelfde stem, diep, machtig, van 22 jaar terug, – ja, nog meer indrukwekkend dan toen.

Ze wees met een vinger die niet beefde in de richting van het kabinet. Hij keek, voor het eerst, in haar oogen en toen in de richting van haar rustig wijzende hand. De kleine stekende oogen keken even in de groote

donkere, die nog altijd vurig waren. Mooie zeldzame oogen voor een zoo oude vrouw, maar ze was niet oud, slechts verouderd. De groeven van verbittering langs haar mond waren van lieverlede overgegaan in de mildere groeven van den ouderdom. Ze was veertig jaar. Hij ging zonder een woord. Ze hoorde hem de deur openen van het kabinet. Ondertusschen sprak de curator:

– Ik zal uw zoon oproepen om bij me te komen. Ik moet hem zelf spreken. Laat hij dan een lijstje meebrengen van zijn schuldeischers, en als hij boek heeft gehouden ook zijn boeken. Wat hij bezit moet verkocht worden, misschien kan iemand het ondershands overnemen, maar eerst moet ik de taxatie hebben. Daarvoor zorgt de deurwaarder.

Hij zweeg even, hij keek haar aan. Hij vond haar anders dan hij verwacht had, apart, niet onsympathiek.

– Enfin, we zullen wel zien wat we doen kunnen.

De beteekenis van de laatste woorden vatte ze niet, maar ze vroeg geen uitleg. Hij stond op.

– Kom, ik moet nu gaan. Uw zoon zal ik dus nog schrijven bij me te komen. Ik denk dat meneer Dreverhaven wel klaar is.

Hij opende de deur van het kabinet. Daar was niemand meer. Hij had Dreverhaven niet hooren vertrekken, zij wel. Terwijl ze met hem sprak was haar geen enkel geluid uit het kabinet ontgaan. De curator zag even rond, zijn oog viel op een groot rek vol boeken, ingenaaid of in verschoten banden. Hij trad op het rek toe, nam een boek hier en daar, hij keek op zijn gemak de rugtitels af, stak voor stuk.

– Hm, zei hij nu en dan.

Ze stond er doodstil bij, ze nam dezen meneer scherp op. Een echte heer, een gestudeerde meneer, een jonge man, vriendelijk en wellevend. Een intelligent gezicht. Lichtblond haar. Een sportieve athletische mensch die zich bewoog met gemak. De curator van haar zoon.

– Hm, zei hij nog eens, en dan nam hij vriendelijk afscheid.

Gevel en kantoor

Een paar dagen later kreeg Katadreufe een brief. ‘Van den curator’ stond bovenaan de envelop. De envelop droeg alleen het adres van Mr. A. Stroomkoning, Boompjes. Het briefhoofd bevatte verscheiden namen, in deze volgorde: Mr. A. Stroomkoning, advocaat, procureur, dispacheur, – Mr. C. Carlion, Mr. Gideon Piaat, Mr. Th. R. de Gankelaar, Mr. Catharina Kalvelage, advocaten en procureurs.

De naam van Mr. Stroomkoning was iets grooter gedrukt en door een streep van het rijtje der andere gescheiden, – dat was dus de voornaamste. De curator was de voorlaatste, een vrouwelijke advocaat telde dit kantoor ook al. Een groot kantoor. Onder de rij namen stond gedrukt: ‘Verzoeke Uw antwoord te richten aan den onderteekenaar dezes’.

Katadreuffe voelde zich opeens betrokken in de wereld der groote zaken. Dit zinnetje had iets betooverends, hij kon daarover wegdroomen. Elk van deze vijf advocaten had zijn eigen afdeeling. Maar hij hoefde geen antwoord te richten, hem werd enkel aangezegd te verschijnen.

‘Ik noodig U uit morgen te 10 uur v.m. te mijnen kantore te komen. Boeken en bescheiden gelieve U mede te brengen, voorts een lijst van Uw schuldeischers met opgave van den aard der schuld.’

Katadreuffe had er maar drie, de Maatschappij voor Volkscrediet, den Haagschen huisheer, Jan Maan van wien hij bij elkaar een dertig gulden had geleend. Jan Maan had hem streng verboden daarvan te reppen,

maar Katadreuffe deed het toch, in zijn onwetendheid vreezend dat anders de schuld ongeldig zou worden of iets van dien aard. Met dit lijstje en het contract van het sigarenzaakje – dit was het eenige stuk dat hij bezat en boek had hij nooit gehouden – toog hij daags nadien naar het kantoor.

Hij was er iets te vroeg, hij had nog tien minuten tijd en liep besluiteloos langs de deur. In een oogopslag had hij vijf naamborden gezien, precies het briefhoofd in het groot, het naambord van Mr. Stroomkoning was het grootste.

Een paar huizen verder keerde hij om, zigzagde dan tusschen het verkeer door en liep aan den overkant terug. Daar, op een kleine open plek tusschen kisten in bleef hij staan en zag op naar het kantoor. Een hoog gebouw, smal, een oud heerenhuis geweest, hij zag het dadelijk. Vitrage voor alle ramen, je kon van het innerlijk leven niets ontdekken. Maar de deur wijd open. Daarachter een kleine trap omhoog naar de eerste verdieping, laag gelegen en met hooge vensters. En dan vooral deze rij naamborden van geel koper, met diepzwart geschilderde letters. Hij zag ze van hier slechts nu en dan, en een oogenblik, tusschen de toevallige reten van het verkeer door, maar als hij ze zag schitterden ze in de zon als steekvlammen.

En hij zag naar het verkeer en er tegen op. Langs hem ging het langzame verkeer, met de logge torenende sleeperskarren, het snelle stroomde in het midden in twee richtingen. Rondom hem stonden kisten en balen, achter hem lagen de schepen, vratig of gul. In een overweldigende actie van handel stond hij stil, voor zijn

stilstand waren niet meer dan een paar keien beschikbaar. En het kantoor met de vijf zonnen gespijkerd naast zijn open deur was in die actie opgenomen. Hij zag menschen in- en uitgaan, de zonnen zelf waren actie. Zoo rustig van buiten moest het inwendig dreunen.

Toen stond er in Katadreuffe iets op. Het ware was niet een klein winkeliertje willen worden, het was *dit*. Al wat hij wist, en hij wist uit het lexicon heel wat, veel meer dan andere jonge mannen van zijn stand en ouderdom, was *niets*, want het leidde niet tot *dit*. Hij vroeg zich niet af wat hij daarmede precies bedoelde, en hij bedoelde het ook niet precies. Heel precies wist hij toch twee dingen: laag beginnen, weg van zijn moeder. Deze twee dingen behoorden volstrekt bij elkaar. Hij zou ook thuis wel laag kunnen beginnen, maar hij voelde dat hij er niet vermocht op te klimmen. Hij wàs laag begonnen, en altijd weer opnieuw. Eén en twintig jaar van mislukking, maar het gaf niet. Hij was nog zoo jong, en hij deed het nu veel gauwer. En hij deed het alleen. Weg met die moeder, weg, weg, moeder en zoon ver van elkaar, zoo ver mogelijk. Hij hield wel van haar en zij van hem. Maar ze pasten niet samen. Voor het eerst van zijn leven peilde hij zich zoo diep dat hij zich verbaasde dat er zulk een diepte in hem bestond, en in dit allerdiepst doorzicht doorzag hij ook haar. Wat hij nu voor het eerst besefte had zij allang beseft, ze had hem allang weg willen hebben, de wereld in, maar niet als avonturier gelijk bij het Haagsche zaakje. ‘Je doe maar’, had ze gezegd en daarin lag haar taxatie van het avontuur. Dat mensch

had een paar verduiveld goeie oogen in haar kop, beter dan de zijne, – nu ja, daarvoor was ze ook ouder. Nu ging hij dan een eigen weg, *hij* wou en *zij* wou. En hij wou in *dit* huis.

Het was een beslissend oogenblik van zijn leven, later zou hij beseffen dat het een oogenblik was geweest waarmee weinig andere zich in belangrijkheid konden meten. Thans besefte hij niets anders dan dat hij van zijn moeder weg wilde en in dit huis wilde werken. Het ongerijmde van zijn verlangen zag hij heel niet in, hij was totaal vergeten dat hij als gefailleerde in dit huis niet anders dan een verplicht bezoek bracht aan zijn curator.

Hij vroeg aan een jongetje naar Mr. de Gankelaar, gaf zijn naam op en moest wachten. De voorzaal op de eerste verdieping was de wachtkamer. Er zaten een stuk of wat menschen. De dubbele deuren naar de kamer daarachter waren open. Die kamer had drie kleine hoog gelegen ramen uitziend op een lichtkoker. In die kamer was weer een deur open naar een lager gelegen derde kamer. Van die derde kamer zag hij niet veel meer dan een vreemd okergeel licht. Hij zat in de vensterbank met zijn rug naar de straat en de rivier, van hier kon hij het voorhuis in zijn geheele diepte peilen. Het huis liep nog verder door, dat had hij zooeven aan de ontzaglijke marmeren gang gezien.

In de tweede kamer hamerden de schrijfmachines, daardoor relde telkens de telefoon bediend door een onzichtbare hooge schorre mannestem. In het midden aan tafeltjes tegenover elkaar tikten twee mannen van sprekende gelijkenis, broers in elk geval, misschien

tweelingen. Een jong meisje, zwart, haar rug naar hem toe, zoo te zien klein en poezelig, typte eveneens. Het jongetje dat hem had te woord gestaan liep heen en weer, de kamer in, de kamer uit. Hij zag eenige malen een man langs gaan bij de anderen, met papieren die hij uitdeelde, deze man had een laatdunkend uiterlijk, hij was knap in een genre dat alle mannen leelijk vinden en veel vrouwen ook. Blijkbaar was deze een chef. Eens verscheen er heel even een heer, goudgebrild, goeddeels kaal, en sprak met den chef. Kon dit Mr. Stroomkoning zijn? Hij leek nog wel wat jong om aan het hoofd te staan van dit formidabel kantoor. Want het was dadelijk overweldigend en Katadreuffe had zich niet bedrogen, hier werd gewerkt!

Telkens klonk ook de zoemer van de huistelefoon, die de schorre hooge stem eveneens bediende. Die stem riep:

– Juffrouw Sibculo bij meneer Piaat!

Het zwartje rees op met bloc-note en potlood. Ze was inderdaad klein en poezelig, haar nek wat kort. Ze draaide bevallig voor de kijkende cliënten weg, een hand coquet even schikkend aan haar krullen.

Katadreuffe keek naar de wachtenden. Drie heeren praatten in een hoek bij elkaar om een tafeltje. Zij hoorden denkelijk samen, ze rookten sigaretten en spraken gedempt over het tafeltje heen. Aan de groote middentafel zat een eenzaam heer en trok uit een slordige partij tijdschriften telkens een exemplaar, sloeg het open, doorbladerde het verveeld, en nam weer een ander. Een juffrouw naast Katadreuffe op een stoel tegen den wand, die allang naar zijn mooie oogen had zitten kijken, sprak hem aan.

– We moeten lang wachten, niet? Maar het is hier ook altijd zoo druk.

Hij knikte alleen.

– Bent u ook voor meneer Piaat?

– Nee, voor meneer de Gankelaar.

Er kwam een dame binnen met ontkleurd haar, gekleed met een chieke opvallendheid, toch van het zware Rotterdamsche slag. Ze zette zich in den eenigen crapaud van verschoten wijnrood fluweel of deze voor haar was gereserveerd. Allen keken naar haar, behalve de man aan de groote middentafel.

– Die zal wel voorgaan, zei de juffrouw met kennis van zaken. Iemand met een bewijs van onvermogen moet wachten. Anders ... ik mag over meneer Piaat niet klagen. Ik lig al een jaar in proces met mijn man. Maar hij werkt voor me, ik bedoel meneer Piaat, hij doet zijn best, ik mag niet anders zeggen.

Toen zag Katadreuffe in het bediendenkantoor een zware gedrongen gestalte, gezet zonder buikigheid, eer breed dan groot, een man met een machtigen flambard diep op zijn hoofd. De hoed had veel geleden, de man was onachtzaam gekleed. Zijn wijde zwarte broek slobberde. Ofschoon het zomer was droeg hij een slordige zwarte demi-saison. Hij droeg de jas open, de gekleede jas daaronder ook, of hij de jassen niet dicht had kunnen knoopen over een borst als een hoogvlakte. Hij had de handen in de zakken van zijn demi. Papieren en enveloppen staken uit al de binnenzakken van zijn jassen. Zij staken dreigend naar voren als vaandels van een leger op het oorlogspad. In een hoek van zijn mond hield hij een sigaar, onwaarschijnlijk

lang door een lange sigarenpijp, schuins ietwat omhoog. Het was of een slagschip één kanon dreigend hield gericht.

Katadreuffe was opeens bovenmate geboeid door deze zeldzame verschijning die na een paar forsche stappen stilstond in het midden bij de tweelingen, rondkeek, en vroeg boven alles uit:

– Waar is Rentenstein?

Een klein stekend grauw oog had even gecirculeerd, ook door de wachtzaal, en was zonder meer langs Katadreuffe heengegaan.

– Weet u wie die man is? zei gewichtig de juffrouw.

– Nee. Wie is het? vroeg hij uiterst nieuwsgierig.

– Gunst, weet u dàt niet? Dat is Dreverhaven, de deurwaarder Dreverhaven. Kent u hem niet? Half Rotterdam kent hem. Zorg maar dat u uit de klauwen blijft van dien bloedhond. Mijn onderburen hebben eens met hem te maken gehad toen ze de huur niet betaald hadden. Ik zal het nooit vergeten zoo vreeselijk laag als *die* man *die* menschen toen heeft neergezet. Van mijn leven wil ik zoo'n tooneel niet meer bijwonen. De boel op straat gesmeten, compleet gesmeten.

Zijn vader. Daar in de andere kamer stond zijn vader. *Dit* was dus zijn vader. Dit was dus zijn *vader*. Dit was de man met wien zijn moeder nooit had willen trouwen. Anders had hij Dreverhaven geheeten en niet Katadreuffe. Nu heette hij Katadreuffe. Katadreuffe, de zoon van Dreverhaven. Maar het was heelemaal zijn vader niet. Dat kon niet, dat bestond eenvoudig niet. Hij voelde voor dien man niets, een man, een kerel voor zijn part. *Als* hij wat voor hem voelde was het op

zijn best een opluchting dat hij nooit met zoo'n vader iets te maken had gehad. Hij had niet veel verstaan van het verder gepraat van de juffrouw, maar ‘bloedhond’ had hij toch opgevangen. Ja, dat zag je zóó, een kerel als een beest ...

En hij had geen tijd zijn gevoelens te ontleden. Deze indruk, versch en enorm, deed zijn gedachten, voor zoover in woorden om te zetten, aan de oppervlakte blijven. Hij besefte niet dat hij toen reeds, dit eerste moment, doordrongen was van ontzag voor het machtige besloten in wat zijn oppervlakkig denken hield voor enkel bestialiteit, – dat hij *eigenlijk* dacht: Dit mijn vader? Wat een kerel, wat een vent!

– Krijgt u met hem te maken? vroeg de juffrouw nieuwsgierig.

Ze zag zijn plotse opvallende bleekte.

Hij hoorde haar niet. Schimmig zag hij Dreverhaven in de tweede kamer staan naast den chef. Zij stonden naast elkaar, den rug naar hem toe. Dreverhaven had vertrouwelijk een hand gelegd op den schouder van den tengeren mooien man. Zij praatten vertrouwelijk. Het licht uit de hooge achterramen viel over hen. Ondanks de schaduw van den laaggetrokken hoed viel licht over de wang van zijn vader, iets gekeerd naar den ander, zacht bewegend in spreken. Zijn verbijsterd oog kon bedriegen, maar het kwam hem voor dat die wang omrand was met een zweem van zilver, een aureool.

Het kleine jongetje was voor hem komen staan zonder dat hij het had gemerkt. Het tikte nu tegen zijn arm.

– Of u wilt meegaan.

Een vriend

De eenige vriend van Katadreuffe was de machinebankwerker Jan Maan. Toen hij het met zijn ouders had bijgelegd na de verbreking van zijn verloving met de juffrouw uit de lunchroom was hij toch bij juffrouw Katadreuffe blijven wonen. Ze sprak van Jan, en hij zei eenvoudig moeder, net als zijn vriend. Niemand verdacht hem en haar van een onwettige verhouding, het woord moeder sloot elke verdenking in die richting uit. De twee konden goed overweg. Er kwam zelfs niet de minste breuk in hun genegenheid, nooit uitgesproken, weinig bewust geworden, toen Jan Maan duidelijk van een communistische gezindheid blijk gaf. Hij was een gezonde jonge man, zijn trekken waren veel minder knap dan die van haar zoon, maar op het eerste gezicht sympathieker. Zijn bleekblond haar droeg hij achterover, zijn oogen waren van een verschoten blauw, hij was heel proper. Dikwijls kwam hij zóó van zijn werk, zonder tijd te hebben gehad zich wat op te knappen. Maar hij kwam zóó nooit bij haar binnen, altijd frisch gewasschen, verkleed, met een goed overhemd. Zijn uiterlijk niet slechts, ook zijn geur deed haar dan prettig aan, de zuivere geur van zeep zonder parfum van zijn handen met goed geborstelde nagels. Meer nog de geur van zijn huid, zijn reuk die nauwelijks een reuk was, zoo subtiel en frisch, zooals water niet geurt en geurt, zoo deed het haar gevoelige zenuwen aan. Er stak daarin van haar kant niets zinnelijks, alleen iets behaaglijks. Haar aard was niet sensueel, zelf was ze zoo frisch geweest. En ze begreep

niet dat iemand zoo vriendelijk, zacht haast als Jan Maan telkens weer in ruzie moest leven met wat hem het naaste lag. Want nu was opnieuw oneenigheid ontstaan tusschen hem en zijn ouders, over zijn nieuwe meisje, verkoopster in een warenhuis. De ouders waren weer met smalen begonnen. Vast niet veel bizonders, zoo'n meisje, waar dagelijks duizenden menschen van allerlei slag langs gingen, in de nauwe ruimten tusschen de stands langs streken. Van dat eeuwige in aanraking zijn met allerlei vreemden bleef wat hangen, dat kon niet missen.

Hij koos natuurlijk haar partij, dus werd hij ziedend kwaad met zijn ouders. Zijn meisje, daarop was niet zóóveel te zeggen, reken maar, achttien karaats. Ze zagen elkaar om den anderen dag, dan verveelde het niet te gauw, en ook Zondag, dat spreekt.

Toen Jan Maan aan tafel begon te praten van Lenin-Oeljanof werd juffrouw Katadreuffe niet boos. Ze begreep alleen niet dat iemand met een zoo goedigen aard zich aangetrokken voelde tot zulk een janhagelpartij. Maar later dacht ze weer anders. En eens zei ze het hardop: zelf voelde ze voor politiek niets, maar iedere partij moest wel iets goeds hebben, anders kon ze zich toch onmogelijk handhaven, het lag niet in den aard van de menschen om georganiseerd en openlijk alleen maar voortdurend kwaad te willen. Daarbij had ze vooral Jan Maan zelf voor oogen, die meer en meer overtuigd communist werd en toch een beste kerel bleef. Maar zijn theorieën hadden bij haar geen succes.

De jonge Katadreuffe was in wezen een opstandige,

hem moest de communistische staatsleer dus wel aantrekken. Hij had er ook het type voor, in den goeden zin genomen, hij had op het podium de drager kunnen zijn van een veredeld communisme, – maar hij was te verstandelijk, te berekenend om zich aan zijn diepste gevoelens over te geven. Hij kon geen staatkunde losmaken van zijn persoonlijk geval, zijn eerzucht zou zich nog met een partijschap hebben verdragen, maar niet zijn materialisme. De leer van Lenin opende voor hem geen toekomst. In het halve jaar van zijn werkloosheid dreef zijn leegzitten hem wel eenigszins in die richting, hij woonde toen dikwijls naast Jan Maan vergaderingen bij in het gebouw Caledonia. Een goed spreker kon hem voor een oogenblik meesleepen, maar als dan weer een of ander schooierig ventje opstond om in brabbeltaal te raaskallen over zijn eenig geloof voelde hij weer dat het toch niet het ware was, voor hèm.

Zij waren desondanks groote vrienden. Ze zaten 's avonds veel in zijn kabinet te rooken. Ze rookten nooit in de kamer van hun gemeenschappelijke moeder die een drogen hoest had, vooral als zij gebogen zat over haar werk. Ze had hun nooit iets van niet-rooken behoeven te zeggen, uit een instinctieve attentie lieten zij het geheel vanzelf. In het kabinet rookte Jan Maan veel kwalijk riekende sigaretten, Katadreuffe matig, hij was matig in alle dingen. Hij trachtte zijn vriend dan wat bij te brengen van wat hij gelezen had in het lexicon en in zijn andere boeken. Hij begreep niet dat Jan Maan niet *zijn* behoefte had om veel te weten, de kerel wist eigenlijk schandelijk weinig, en dat nogal voor een communist.

Jan Maan luisterde aandachtig, maar hij stak bitter weinig op. Hij dacht onderwijl aan de Partij of aan zijn ouders met wie hij ruzie had. Katadreuffe voelde het wel, maar ging niettemin door. Het was een goede repetitie voor hemzelf. Hij nam hem mee 's avonds in donker op de markt. Daar stonden zij tusschen de balken en stangen waaraan het vee gebonden was geweest. Katadreuffe wees naar maan, planeten en sterrenbeelden. De vriend keek plichtgetrouw mee omhoog en dacht onderwijl aan de Partij of aan zijn meisje waarmee hij wel weer ruzie zou kunnen krijgen, want het boterde den laatsten tijd niet zoo best. Hij had vóór zijn twee officieele verlovingen nog een stuk of wat meisjes gehad. Dat telde niet, met die meisjes had hij alleen maar geloopen, en toch was het in al die gevallen met ruzie geëindigd.

Dezen middag toen Katadreuffe thuiskwam zat zijn moeder al weer bij het raam te werken. Zijn plaats aan tafel was nog gedekt, zijn boterhammen stonden voor hem gereed. Ze vroeg niet hoe het hem gegaan was. Hij was in gedachten. Ze had het meer van hem gezien, die vore van ernstig denken boven den wortel van zijn neus, niet vaak toch. Nu zag ze het. Hij was heel rustig, bedwongen rustig. Tusschen het eten door sprak hij telkens een enkelen zin.

– Het loopt wel los met dat faillissement.

– Een groot kantoor is het daar.

– Die Mr. de Gankelaar is niet de chef, dat is Mr. Stroomkoning.

– Mijn faillissement wordt weer opgeheven. Bij gebrek aan baten noemen ze dat.

Hij wist niet hoe dat zoo kwam, maar het ging eenvoudig niet.

Desondanks was volstrekt zwijgen hem onmogelijk. In den avond zei hij:

– Die Mr. de Gankelaar is een aardige man, hij wil me helpen.

– Ik mag mijn boeken houden.

– Van het faillissement komt niets.

– Ik heb daar toevallig mijn vader gezien. Ze wezen hem me aan, zoomaar. Ik heb natuurlijk gedaan of het een vreemde was. Trouwens, het is ook een vreemde.

– Weet je op hoeveel mijn boeken getaxeerd zijn? vroeg hij voor het eerst rechtstreeks aan haar.

– Nee, zei ze.

– Alles bij mekaar vijftien gulden. Daar kan geen faillissement op drijven, zei de curator. Dus het gaat weer van de baan.

Hij stond op, hij had nog niet de helft van zijn brood gegeten. Hij ging naar zijn kamertje.

Drie dingen waren haar bijgebleven: zijn vader – dat ‘helpen’ – zijn boeken. Maar ze vroeg niet, en ging hem niet na.

Katadreuffe stond in zijn kamertje. Hij keek naar zijn boeken. Hij voelde nu pas goed hun zwijgende vriendschap, nu hij gevreesd had ze te moeten afstaan, en ze door een eenvoudig wonder behouden bleven. Door het wonder van hun geringe waarde. Voor hem beteekenden ze meer dan het honderdvoud van hun officieele waarde. In *zijn* oogen was hun waarde niet verminderd, eer waren ze onverdiend beleedigd. Maar alles bijeen was het goed zoo.

Toen meende hij dat hij 'haar' nog wel iets meer had moeten vertellen, van dat àndere. Maar hij kon niet, hij vermocht op dit oogenblik niet uit te spreken dat en waarom hij haar ten tweeden male ging verlaten.

– Kom mee, Jan.

Samen gingen ze de markt rond. In het eerst zei hij niet veel. Ze stapten gelijk op, even groot, Katadreuffe slechts iets tengerder, nog in zijn beste pak waarmee hij dien ochtend den curator had bezocht. Eerst sprak hij van het aanstaand einde van zijn faillissement, het ging met horten en stooten als dien middag bij zijn moeder. Toen zei hij ineens dat een geheel nieuw leven vóór hem lag, althans – zoo zei hij bescheiden – dat geloofde hij. Van dat oogenblik sprak hij aan één stuk door. Hij verzweeg slechts het samentreffen met zijn vader, hij verzweeg wat hij zijn moeder had verteld, maar aan den vriend vertelde hij wat hij zijn moeder had verzwegen, dat hij waarschijnlijk een nieuwe betrekking had, klerkenwerk in het kantoor van zijn curator, of liever in dat van diens superieur, Mr. Stroomkoning.

Toen hij had uitgesproken zei Jan Maan alleen:

– Daar zullen we op drinken. Ik fuif.

Katadreuffe antwoordde:

– Als je het hart hebt om anders dan me enkel maar voor te schieten neem ik niets van je aan. *Ik* moet natuurlijk fuiven, maar ik heb geen rooien duit meer. En aan 'haar' wil ik het nu nog minder vragen dan anders.

In een kroeg aan de veemarkt zaten ze elk met een glas bier. De moeder duidden ze ondereen nooit anders aan dan met 'zij' of 'haar'. Geen geringschatting, eenvoudig een kenteeken van het feit dat er tusschen hen

geen andere vrouw bestond, wie ook overigens voor ieder hunner afzonderlijk bestaan mocht. Jan Maan zei:

– Zij weet het zeker nog niet, anders had ik er wel wat van gehoord.

– Nee, zei Katadreuffe kort.

En dan, om uit te leggen:

– Ik wou het jou eerst vertellen.

Jan Maan zijn natuur was niet gecompliceerd. Hij begreep het niet, hij zei alleen:

– Je moet het haar toch gauw zeggen.

– Natuurlijk.

– Het zal haar wel spijten dat je nu het huis uitgaat.

– Dat weet ik nog zoo net niet.

De vijandige scherpte van den zin werd iets verzacht door den toon. Over geen van beide peinsde Jan Maan, gewend aan eigenaardige uitlatingen van zijn vriend. Het vele onvereenigbare in zoon en moeder had hem voorheen vaak onprettig getroffen. Twee zoo eigenaardige menschen, die toch zoo slecht opschoten zonder bepaald openlijk ruzie te hebben. Hij vond dat vreemd, hij was vreedzaam, maar wanneer hij ruzie maakte kwam hij er maar liever rond voor uit. De laatste jaren echter negeerde hij het pijnlijke in hun verhouding zooveel mogelijk, de steken onder water waarin ze aan tafel zoo vaak een kleinzielig genoegen zochten negeerde hij, hij begon doodgewoon over iets anders. Maar Katadreuffe was wel bereid den juisten blik van zijn moeder achteraf te erkennen.

– In één ding had ze gelijk. Ik had nooit naar Den Haag moeten gaan. Die peststad is niets voor ons Rotterdammers.

Jan Maan had een tweede glas besteld, Katadreuffe wou geen nieuw.

– Ja maar, merkte hij nuchter op, je bent toch eigenlijk daardoor over een omweg aan je nieuwe betrekking gekomen.

Hij dacht even na.

– Het is als je het goed bekijkt eigenlijk een reuzebof dat je juist daar geslaagd bent. Ik zou zoo gezegd hebben dat je misschien overal een baantje kon krijgen behalve juist daar waar ze wisten dat je failliet was. Hoe je het hebt klaargespeeld begrijp ik eigenlijk nòg niet. Een baantje bij je curator! Een allemachtig brutale zet was het zeker.

Katadreuffe glimlachte zijn zeldzamen lach die zijn gezicht zooveel jonger maakte.

– Ja Jan, ik begrijp dat je me brutaal vindt. En toch, nee, brutaal is het woord niet. Ik heb er over gedacht vanmiddag. En weet je wat ik geloof? Ik ben een gekke vent, ik heb soms een voorgevoel. En ik had, toen ik daar voor dat huis stond, ik had het gevoel dat daar mijn toekomst lag. Daar lag in dat huis een baantje op me te wachten. Dat wist ik natuurlijk niet, en toch heb ik het gevoeld.

– We zullen nu maar opkrassen, zei Jan Maan. Je ziet er moe uit. En zeg het straks nog tegen háár.

Katadreuffe knikte. Dat is ook waarachtig geen wonder, dacht hij, als je eindelijk weet dat je op weg bent, als je eindelijk toekomst ziet, dat voel je.

Maar thuis in bed begreep hij dat daarnevens zijn vermoeidheid voortkwam uit de ontdekking van zulk een vader.

Het weten tot T

Aldus was het gegaan.

Door het huis op weg naar zijn curator had hij in een droom geloopen. Zijn aard was niet droomerig, maar de aanblik van Dreverhaven had hem geschokt. Dreverhaven was iemand om overal op te vallen, hoe zou hij dan niet aan een zoon die hem nooit eerder had ontmoet. Die zoon was bovendien verzwakt, de ellendige maanden in Den Haag, de vrees met het faillissement zijn boeken te verliezen hadden hem sterker aangegrepen dan hij zich bewust was. Het oogenblik van diepen inkeer op de kade voor den gevel had zijn krachten aangesproken. Maar zijn energie was niet opgebruikt. Toen hij voor de kamerdeur stond wist hij met een ongelooflijke wilskracht alles in zich neer te leggen wat buiten verband stond tot het komend bezoek, wist hij zelfs te bereiken dat zijn gelaat zijn normale tint herkreeg.

De curator zat achter zijn bureau. Hij keek op en zag vóór zich een jongen man van een opvallend knap uiterlijk. Hij was iemand die zich voor menschen interesseerde. Het faillissementje was niets, absoluut niets, maar hij herinnerde zich het kleine beenige vrouwtje met de vurige oogen, dat voor zijn gevoel kwalijk was te catalogiseeren onder de normale volkstypen, en hij had nooit een boedel te administreeren gekregen die enkel bestond uit boeken. De boeken pasten voorts naar hun aard evenmin in het huis als de moeder in de buurt. Hoe zou de failliet zijn?

En hij zag aanstonds dat ook deze iets bizonders had.

Hij leek veel op de moeder, vooral in den blik. Hij had zijn beste pak aangedaan voor dit bezoek, dat zag de Gankelaar dadelijk. En hij nam hem goed op.

De trekken van den jongen man waren hachelijk in deze beteekenis dat de minste zweem van behaagzucht hem tot een onverdraaglijk wezen zou hebben gemaakt voor ieder mensch met een gezonden smaak. Hij wist ongetwijfeld dat hij een knap gezicht had, dat hij daarvan niets liet merken redde hem, volkomen. Hij was goed gekleed – hij stak in zijn beste pak – maar eenvoudig, geen enkel détail van zijn kleeding vroeg aandacht. Men zag hem onmiddellijk aan dat hij een andere eerzucht had dan te behagen. Maar het ontbrak het schoone oog tevens aan warmte. Het straalde met een vurigheid die kuisch bleef, maar het straalde niet warm. Zooals ook sneeuw wit kan stralen of rood gloeien, en men weet tevens, men *ziet* dat ze koud is.

– Gaat u zitten, zei de Gankelaar.

Hij had het dunne dossiertje van het faillissement vóór zich liggen, hij sloeg het open en liet niet merken dat hij eenigszins verbluft was.

Katadreuffe zag een jongen man, vier, vijf jaar ouder dan hijzelf, athletisch gebouwd, een hoog voorhoofd, wild blond haar naar achteren gedwongen, een klein reebruin oog, harde wangspieren. De mond was wat groot en niet zeer fraai geboetseerd, de tanden waren onregelmatig maar goed wit, de pols kwam breed en blank uit de mouw, aan de hand een zegelring. Iemand die des zomers veel in de buitenlucht moest zijn, die toch weinig verbrandde, alleen sproette het een beetje op het blanke vel rondom den neus, maar niet hinderlijk.

– U bent verplicht mij naar waarheid te antwoorden.

Hij keek weer op van het dossier, het oog was keurend en tevens vriendelijk.

– Hebt u winkelboeken bij u?

– Nee, ik heb nooit boek gehouden.

– Dan het lijstje van uw schuldeischers.

Katadreuffe gaf het over. De curator zag het in, deed de gewone vragen naar verdere activa, behalve de reeds genoteerde boeken, naar geld, inschulden en dergelijke. Katadreuffe antwoordde dat hij niets bezat dan wat was opgeschreven.

– Uw moeder heb ik gesproken. Leeft uw vader nog? vroeg de curator.

Katadreuffe antwoordde alleen:

– Ik heet naar mijn moeder.

– O!

De Gankelaar meende onwetend een pijnlijke vraag te hebben gesteld, maar in den blik van den jongen man veranderde niets. Hij gaf echter verder geen uitleg, de Gankelaar liet het onderwerp rusten. Hij vroeg hem zijn schulden wat nader te verklaren en Katadreuffe vertelde van zijn mislukt Haagsch avontuur. Het was alles doodgewoon, het interesseerde den curator niet, hij was slechts getroffen geweest door de moeder en door de boeken. En thans door den gefailleerde.

Er kwam een heer binnen, dezelfde dien Katadreuffe beneden had gezien, met gouden bril en goeddeels kaal. Dit moest ook een advocaat zijn. Carlion? Piaat?

– Eén seconde, zei de curator.

Ze fluisterden even aan zijn bureau, dan ging de ander. Hij hernam:

– Ik zal aan de rechtbank voorstellen het faillissement op te heffen bij gebrek aan baten. Uw boeken zijn getaxeerd op vijftien gulden. In zoo'n geval loont het de moeite niet een faillissement door te zetten. Alleen al de kosten zouden daarmee niet gedekt zijn, nog bij lange na niet ... Hoe komt u aan die boeken?

– Ik heb ze langzaam aan bij mekaar gekocht.

– Kent u Duitsch?

– Ik kan het lezen. In het lexicon heb ik veel gelezen.

– Wat is nu verder uw plan? Blijft u bij uw moeder? Kan ze u onderhouden?

– Dat zou ze wel kunnen, want ze verdient goed, al was het vlak na den oorlog beter dan nu. Ze maakt handwerken voor een zaak hier, en het moet iets bizonders zijn. Ik kan dat niet beoordeelen, ik vind het wel mooi en soms ook vreemd, maar ik ben natuurlijk geen kenner ... Maar ik wil liever bij haar weg, ik wil graag heelemaal onafhankelijk van haar zijn en apart wonen. Zijzelf wil het ook liever, ze is haar eigen weg moeten gaan, en dat verlangt ze ook van mij. Dat zegt ze wel niet ronduit, maar dat voel ik toch zoo.

– Ik wou, zei Katadreuffe in één adem, op een kantoor komen, zien hoever ik het breng, het komt er niet op aan wat of waar, – liet hij er voorzichtig op volgen.

Doch tegelijk keek hij de Gankelaar strak aan, of deze hem niettemin wilde begrijpen. Het antwoord stelde even teleur, omdat het teruggreep naar het vroegere.

– Hebt u uzelf Duitsch geleerd?

– Ja, ik heb alleen de lagere stadsschool afgeloopen.

– En toen?

– Toen allerlei dingen, loopjongen, op een fabriek gewerkt, magazijnknecht. Ik kwam niet vooruit, dat soort werk ligt me niet.

De curator knikte alleen.

– Ik wou graag wat meer weten, toen heb ik die boeken gekocht en zoo mezelf een boel geleerd. Ik geloof dat ik gemakkelijk kan onthouden. Ik wil geen pedanten indruk maken, maar ik weet toch meer dan de meesten van mijn stand.

Weer keek hij strak naar de Gankelaar.

– Het meeste heb ik uit het lexicon geleerd, maar voorbij de letter T weet ik niet veel, het gaat niet verder, het is niet compleet. En het is oud ook, en dus op veel punten verouderd en onvolledig, dat begrijp ik heel goed.

Dit beviel de Gankelaar, iets zoo aardigs, sympathieks had hij onbewust verwacht. Hij glimlachte en Katadreuffe glimlachte mee.

– Een sigaret?

– Alstublieft.

Zelf stak hij een pijp op. Het gesprek werd even afgebroken door de telefoon. Terwijl de Gankelaar sprak in den hoorn keek Katadreuffe de kamer rond, een éénraamskamertje aan den voorkant, zonnig, met uitzicht op het bedrijvige water, een groote plattegrond van de havens achter glas aan den muur.

De Gankelaar, tijdens het telefoongesprek, bleef naar zijn bezoeker kijken. En hij vroeg zich af of hij hem hier geplaatst zou kunnen krijgen. Aan een jongen

als dezen moest een kans gegeven worden. Nadat hij den hoorn had neergelegd vervolgde hij zijn gedachten openlijk.

– Hoor eens, ik wil niet verzwijgen dat die boeken me hebben geïnteresseerd. Misschien, ik weet het niet, maar misschien zou je inderdaad op een kantoor je bestemming kunnen vinden.

Hij zweeg even, hij dacht dat als deze jongen aanleg had er ook een uitnemend eerste procureursklerk uit hem groeien kon. Hij vervolgde:

– Het is jammer dat je niet wat meer onderlegd bent. Kan je typen?

– Dat gaat wel. Als magazijnknecht heb ik nog al eens adressen getikt voor mijn patroon, en soms ook wel nota's.

– En stenografeeren?

– Een beetje, loog Katadreuffe uit nood.

– Dan zullen we een proef nemen. Is er een schrijfmachine vrij? vroeg hij door de huistelefoon. Ik heb hem maar even noodig.

Het bleek dat er twee machines vrij waren. Juffrouw te George was in de zaal in de vergadering van meneer Stroomkoning, juffrouw Sibculo nam nog altijd op bij meneer Piaat.

– Remington of Underwood? vroeg de Gankelaar aan Katadreuffe.

Het was hem eender. Het jongetje bracht de machine boven. De Gankelaar dicteerde uit zijn hoofd een lang wetsartikel. Katadreuffe kon niet stenografeeren, hij bracht van het opnemen niets terecht, hij kon geen woord teruglezen.

Als u het nog eens wilt overdicteeren, en iets langzamer, vroeg hij.

Toen, de tweede maal, met verkortingen die hij uit zichzelf vond en met behulp van zijn sterk geheugen, slaagde hij in een stenogram, voor hem herleesbaar, en het tikwerk leverde hij zonder een fout en netjes af.

– Dat zal wel gaan. De rest moet met oefening komen, zei de Gankelaar.

Katadreuffe dacht hetzelfde. De Gankelaar zei:

– Ik zal zien wat ik voor je doen kan. Je moet nog even naar de wachtkamer.

Katadreuffe vond zijn weg terug. Hij had er geen moment aan getwijfeld, of hier, in dit kantoor, zou hij een baantje krijgen. Het was er slechts op aangekomen een redelijken indruk te maken, en daarin was hij blijkbaar geslaagd. Intusschen begreep hij wel dat de beslissing niet kon liggen bij meneer de Gankelaar, dat deze enkel zijn voorspraak kon zijn en zou zijn. Hij ging weer in de wachtkamer zitten, hij was daar nu de eenige. Hij vroeg zich niet af hoe laat het was. Het was koffietijd. Hij voelde geen honger, hij wachtte.

De deur naar de okergele kamer was dicht, in het bediendenkantoor klonk nog nu en dan de schorre stem aan de telefoon, de schrijfmachines zwegen. De twee mannen die zooveel op elkaar leken aten sprakeloos hun boterhammen uit een papier, een kop koffie stond naast hen.

Middelerwijl confereerde de Gankelaar boven met den eersten bediende Rentenstein, dien met het laatdunkend uiterlijk.

De Gankelaar was iemand van stemmingen, van

nature geneigd tot melancolie. Hij verdreef zijn melancolie met zijn athletiek, hij deed in zijn vrijen tijd aan allerlei vormen van sport. Hij werd geregeerd door impulsen. Het had zich als een muur in hem vastgezet dat Katadreuffe zijn eigen klerk moest worden. Ieder had hier zooveel mogelijk zijn eigen bediende die opnam en uittikte. Juffrouw te George hoorde bij Stroomkoning, juffrouw Sibculo was aan Carlion en Piaat toegewezen, maar kon het niet af. Dan namen de broers Burgeik werk van haar over. Een hunner bediende voorts de Gankelaar, de andere juffrouw Kalvelage. Deze had den oudsten, den besten, van de broers, maar ze waren geen van beiden vlug, jongens van de eilanden bezuiden Rotterdam, met beperkt begrip en sloome vingers, gewillig en accuraat, maar ze zouden altijd in een ondergeschikte positie blijven. Daarbij ging er op het kantoor enorm veel om, de praktijk begon vele groote der havenstad te overschaduwen. De Burgeiks hadden veel overtikwerk, dat was hun ook het beste toevertrouwd. Daardoor kreeg de Gankelaar zijn stukken, den laatsten tijd zelfs zijn brieven niet meer tijdig af. Er moest werkelijk iemand bijkomen, en hij had graag iemand voor zich alleen, een halve kracht desnoods, maar een die altijd voor hem beschikbaar was.

Want de regel op dit kantoor, waar overigens niet veel regels golden, was dat al mocht men van elkaars typist of typiste gebruik maken, toch altijd diegene voorging bij wien hij of zij officieel behoorde.

Zoo wilde de Gankelaar nu Katadreuffe officieel als zijn typist hebben. Hij deed zijn voorstel het eerst aan Rentenstein. Hij mocht Rentenstein eigenlijk niet

lijden, hij vond hem een aansteller, hij vertrouwde hem ook niet. Rentenstein verzorgde de kantonpraktijk, en voorts was hij de chef van het personeel, maar richting en organisatie gingen niet van hem uit. Rentenstein had ook altijd apartjes met Dreverhaven, van dien leerde hij denkelijk niet veel goeds. Maar Rentenstein was officieel het hoofd der bedienden, de Gankelaar wilde hem niet voorbijgaan, hij liet graag ieder in zijn waarde, al moest ten slotte Stroomkoning beslissen.

De Gankelaar somde meer deugden van Katadreuffe op dan hij kon verantwoorden. Rentenstein vond het eerst bedenkelijk iemand in dienst te nemen die failliet was, hij had een kleinburgerlijk wantrouwen tegen gefailleerden. Maar aan den anderen kant erkende hij dat het kantoor nog wel iemand gebruiken kon, ook gaf iedere uitbreiding van personeel meer gewicht aan zijn chefschap. Hij bezat de ijdelheid die met wilszwakheid samengaat.

– Wat zou hij moeten verdienen? Zestig gulden om te beginnen? Dat schijnt hij me zeker waard.

– We moeten het eerst aan meneer Stroomkoning vragen.

– Natuurlijk. Is hij vrij?

– Hij mag niet gestoord worden.

– Zoo. Is hij in conferentie?

– De groote vergadering van het margarine-syndicaat.

– Nog altijd niet afgeloopen?

– Nee, vraagt u het hem vanmiddag, dan heeft hij misschien een oogenblik tijd, zei Rentenstein.

De Gankelaar keek op zijn horloge.
– God, al één uur! Dan is mijn koffie koud geworden. Ik heb heelemaal aan geen tijd gedacht ... Maar ik vraag het hem even door de telefoon.
– Hij mag ook door de huistelefoon niet worden gestoord.
– Nu ja, ik doe het toch maar, we zullen zien.
Hij was iemand van impulsen. Hij wilde nu ineens, dit oogenblik, Katadreuffe aan zich binden. Hij had een dwaze vrees dat de jongen hem nog kon ontglippen, dat hij dien middag misschien iets anders zou hebben gevonden. Zoo'n kerel moest overal slagen. Hij zag zelf het dwaze in van dien gedachtengang en kon toch niet wachten, – en hij nam den hoorn.
Maar nadat hij een paar seconden had gesproken legde hij den hoorn weer op den haak, zijn zin middenin afbrekend.
– Meneer Stroomkoning vindt het al goed.
– Meneer is gemakkelijk in die dingen.
– Ja, en nu zullen we zelf het salaris maar bepalen. Wat denk je van zestig gulden?
En hij deed Katadreuffe weer boven komen. Katadreuffe doorliep ten derden male de marmergang, hij had nu geen geleider meer noodig, hij wist den weg, hij was er al thuis.
Aan het eind der gang over haar volle breedte liep een trap van zeven treden omhoog, zwaar belooperd, leidend naar een achttiende-eeuwsche massieve deur. Die deur ging open. In het licht van een kroon met veel lampen, gesluierd door dichten sigarenrook, zag hij aan een lange groene tafel een aantal heeren zitten,

veel roode koppen. En aan het hoofdeneind zat een oud man met haar als van een grijzen leeuw wiens manen slordig te berge zijn gerezen. Een opgewonden zware mannestem zei driemaal achtereen, steeds de eerste lettergreep beklemtonend:

– Absoluut, àbsoluut, àbsoluut.

De deur werd gesloten. Een lang tenger meisje ging hem voorbij. Er was op de trap ruimte in overvloed. Toch bleef hij even staan. Juffrouw te George ging langs hem, en zag hem vluchtig aan. Onder haar arm droeg zij een bloc-note, iets droomerigs en iets glimlachends lag op haar trekken, de vrije hand speelde afwezig met een zilveren potlood. Hij merkte den eenvoudigen, sprekenden adeldom op van deze smalle handen.

Hij merkte het slechts even en zette deze ontmoeting dadelijk weer uit zijn gedachten. Hij merkte scherp en snel op, maar bezat naast deze gave die andere van onder alle omstandigheden zijn doel duidelijk in het oog te houden.

Hij ging de smalle zijtrap die wentelde naar boven, waar de kamer lag van de Gankelaar.

Een begin

De curator had zich herinnerd dat Katadreuffe behalve een betrekking ook een kamer zocht. Natuurlijk waren er in overvloed. Maar een degelijk, goedkoop onderdak met behoorlijken kost was niet zoo dadelijk gevonden. Misschien wist Rentenstein een adres. Maar Rentenstein bleek even weg om te eten. En achteraf vond de Gankelaar Rentenstein ook niet de juiste vraagbaak. Want hij zou diens adressen moeten wantrouwen. Hij ontbood daarom den concierge die het bovengedeelte van het huis bewoonde voor zoover het niet tot archief was ingericht. Hij vroeg hem of hij geen oplossing wist. De concierge Graanoogst keek vluchtig naar Katadreuffe en verzocht toen zijn vrouw te mogen halen.

Even later kwamen man en vrouw samen aan Katadreuffe voorstellen bij hen in te trekken tegen twaalf gulden per week. Katadreuffe ging met hen de kamer bekijken, hij vergat niet zijn curator eerst dank te zeggen ‘voor alles’.

Den volgenden dag betrok Katadreuffe zijn nieuwe woning. Een handwagen reed zijn weinige boeltje aan. Zijn moeder had hem het ameublementje van het kabinet, dat van haar was, laten meenemen gelijk indertijd naar Den Haag, en zijn kleeren in een koffer gepakt.

Katadreuffe kwam op verzoek van Graanoogst eerst na kantoortijd. Het stond niet zijn boeltje voor te rijden onder de oogen der heeren of van hun cliënten. Katadreuffe had het begrepen. Samen droegen zij in

een oogwenk zijn geringe have de vele trappen op.

Katadreuffe had uitgerekend dat hij bij een maandsalaris van zestig gulden dezen pensionprijs zou kunnen betalen, mits achteraf en niet per week, maar per maand, althans den eersten tijd. En ook als hij er niet geheel mee kon rondkomen zou hij liever op andere dingen tot het uiterste bezuinigen dan dit aanbod van de hand wijzen. Het was hem om vele redenen buitengewoon welkom. Het voorgevoel van de kentering in zijn leven dat hij gekregen had dat eene moment daags te voren op de kade werd voor hem een rotsvaste zekerheid door de opeenstapeling van goeds dat hem dien eigen dag was ten deel gevallen. Onder de gelukkigste voorteekens aanvaardde hij zijn nieuwe woning.

De kamer die hij betrok was een buitengewoon somber inpandig vertrek heel hoog in het huis. Zij was reeds eenigermate, maar armoedig gemeubeld, niet veel meer dan gestoffeerd. Hij sliep in een ouderwetsche bedstee. De kamer was groot, maar had slechts één raam, en nam reeds daardoor weinig licht op. Het raam lag bovendien aan een lichtkoker, niet den grooten lichtkoker boven het lantarendak van de okergele kamer, maar een kleinen, smallen, een geul tusschen het raam en den zijmuur van het naastliggend bankgebouw. Die muur was nog een eind boven het advocatenkantoor uit opgetrokken. Katadreuffe kon den hemel slechts zien door zijn raam te openen en recht omhoog te kijken. De lichtkoker onder hem ging over in een toenemenden nacht.

Er was geen stookgelegenheid. Graanoogst zei dat hij tegen den winter hier een petroleumkachel zou

plaatsen. Uiteraard lag de kamer, zoo inpandig, niet koud. Katadreuffe onderstelde dat hij hier wel altijd kunstlicht zou moeten branden, maar hij zou er niet veel zijn, behalve des avonds en den Zondag, hij at mee aan de tafel van den concierge.

Desondanks vond hij de kamer naargeestig, vooral toen zijn boeltje er stond, want het stond er vreemd verloren. Zijn boeken had hij opgestapeld in een diepe muurkast waar het muf rook. Zijn boekenrek had hij bij zijn afscheid aan Jan Maan ten geschenke gegeven. Het was misschien een eigenaardig cadeau, maar Katadreuffe had het bedoeld als een stillen wenk dat Jan Maan het op den duur zou garneeren en zich tot zelfstudie zetten.

Het behang was zoo tusschen groen en grijs, saai van onbeduidendheid en een groote tegenstelling met het behang van alle kamers thuis, dat, ook goedkoop, toch iets aparts bezat door den kleurenzin van zijn moeder.

Heel naar vond hij de bedstede. Hij had nooit in zoo'n hok geslapen, altijd toch met een betrekkelijke ruimte om zich heen, in een normaal bed. De bedstede werd gesloten met twee deuren waarin gaatjes. De bedoeling was blijkbaar dat de occupant de deuren zou sluiten en volstaan met luchtververschinɡ door die gaatjes. Voorts hing er een roode beddekwast van de zoldering neer ter hoogte van zijn maag, een dik rood koord met een kwast, sterk door de mot geschonden. En boven het voeteneind was een plank getimmerd waarop vorige generaties hun pot de chambre hadden geplaatst, maar die thans ten minste geen dienst deed.

Katadreuffe had gezegd dat hij de deuren, de kwast en de plank absoluut verwijderd wilde hebben. Graanoogst had het beloofd en zou om het gat te maskeeren er een gordijn voorhangen. Maar hij had geen tijd gehad dezen eersten dag, de bedstede was nog onveranderd. Er hing dezelfde muffe lucht als in de kast.

Katadreuffe leed dien eersten avond in het stil geworden huis onder een depressie. Hij hoorde hier van zijn medebewoners niets, en daar hij het huis nog niet geheel kende en zich alles vergroot voorstelde leken zijn medebewoners onbereikbaar veraf. Hij had de wanden met een paar platen zoo goed mogelijk opgevroolijkt, maar de kamer bleef ongezellig, stug en muf in het bescheiden licht der electrische hanglamp boven de tafel. Hij was onder de lamp aan tafel gaan zitten, met zijn rug opzettelijk naar de bedstee, maar de aanwezigheid van dat donkere gat, juist ongezien, deed hem onbehaaglijk aan. Hij voelde zich moe, gedeprimeerd, en ook hongerig. Hij had niets om te eten. Een poos zat hij stil vóór zich te kijken, overdenkend dat hij zijn werkplannen ongerijmd inzette met nietsdoen, en toch niet kunnende komen tot daden. Hij stond eindelijk op en schoof het raam zoover mogelijk omhoog. Hij boog zich uit het venster en zag een kleinen rechthoek van den hemel die in dit klein bestek even saai en verschoten leek als het behang, want het was late avond geworden en nog geen nacht. Als er niet een ster had gestaan kon de hemel even goed betrokken als helder hebben geleken. De ster pinkte flauw, misschien kende hij haar, maar zonder omgeving kon hij zich volstrekt niet oriënteeren.

Hij kwam weer in de kamer staan, ontevreden met zichzelf, hij deed de deur open. De gang daarachter lag donker, een kleine trap ging omlaag, dan ging de gang verder. Hij hoorde geen menschelijk leven, hij zag geen reet licht. Het dochtertje van het echtpaar Graanoogst was natuurlijk al lang naar bed, zij beiden misschien ook. Nu, dan ging hij ook maar slapen, morgen kwam er weer een dag.

Terwijl hij bezig was zich te ontkleeden merkte hij dat hij nog had verzuimd zijn handkoffer, in een donkeren hoek bij de bedstee, uit te pakken. Zijn kleeren, zijn nachtgoed, zijn toiletgerei zaten erin. Hij keek in de diepe muurkast. Daar was een plank bovenin, daarop kon zijn ondergoed liggen. Daar waren haken, daaraan konden zijn bovenkleeren hangen.

Hij ontpakte den koffer en ontdekte tusschen zijn ander ondergoed twee nieuwe overhemden. Ze waren een geschenk van 'haar'. Hij legde alles netjes op de plank, zijn Zondagsche pak hing hij over een hanger aan een haak. Hij was op zijn kleeding altijd netjes geweest, hij had, gelijk Jan Maan, uit een aangeboren behoefte aan zuiverheid altijd presentabel linnen, zijn boorden en dassen stonden en kleurden goed, maar hij was door zijn ranker figuur en fijner gelaatsbouw bovendien nimmer werkman geweest naar het uiterlijk, in tegenstelling tot zijn vriend. De twee nieuwe overhemden van haar vielen zeer in zijn smaak.

Hij dacht opeens aan haar, de harde hand had hem vaak gekastijd, maar ook verzorgd, tot nu toe, altijd zonder veel woorden. De zorgzaamheden en de slagen van haar kant waren altijd met weinig woorden ge-

paard gegaan. Zij kwam eerder tot daden dan tot praten. Ook nu. Ze had weinig gezegd, maar daar lagen twee nieuwe overhemden van een tint die hij graag droeg.

Wat had ze geantwoord toen hij vertelde van zijn betrekking en zijn heengaan?

– Zoo, had ze gezegd.

Het was weinig, maar het klonk beter dan 'je doe maar'. Het was prijzen noch misprijzen, enkel afwachten.

Hij was het kind van zijn moeder, niet van zijn vader. De vader was slechts incidenteel in zijn leven verschenen, voor enkele seconden, en dat had hem niet meer dan even beroerd. Als hij een achtergeraakte huurling was geweest en zijn vader de deurwaarder die hem ontruimde, zou zijn emotie heviger, zijn indruk dieper zijn geweest dan thans. Hij dacht op dit oogenblik in het geheel niet aan zijn vader. Hij had geen warmen aard, maar iets trok hem toch ondanks alles, haast tegen zijn zin, naar zijn moeder. Hij voelde dat en werd korzelig op zichzelf, hij begon de waarde van haar geschenk te verkleinen. Dat geschenk was wel aardig, maar met een paar woorden erbij zou het aardiger zijn geweest. En goed bezien had hij ook de woorden zonder het geschenk geprefereerd.

Hij voelde al haast weer een vijandschap, hij vertikte het, hij zou met geen syllabe over dit geschenk reppen, net doen of hij het niet had gemerkt. De oude tegenstelling herrees, het gevolg van de stugheid van hun karakters, ondanks zoo velerlei overeenkomst, juist dóór zoo velerlei overeenkomst.

Maar hij was op andere gedachten gekomen. Hij kleedde zich snel weer aan, en tot na middernacht was hij bezig zichzelf uit een boek hardop te dicteeren, en het neer te schrijven in een verkort schrift van eigen vinding.

Den volgenden ochtend, vanaf zes uur tot het ontbijt om half negen tikte hij in het bediendenkantoor deze stenogrammen uit.

De eerste maanden

Katadreuffe overtrof zich, dat was niet moeilijk want in het verleden had hij niets van beteekenis gepresteerd. En het was uitgekomen zooals hij had verondersteld: op zijn jaren begreep hij zooveel beter dan op jonger leeftijd, het ging allemaal vlotter.

Hij overtrof ook de verwachtingen van de Gankelaar, en dat was reeds moeilijker, want deze had zonder meer dan losse gronden zich veel van zijn beschermeling voorgesteld, en hij was ook van een aard om het Katadreuffe kwalijk te nemen als hij beneden die verwachtingen zou zijn gebleven.

Hij overtrof niet zijn eigen verwachtingen, want een eerzuchtige is niet tevreden met minder dan het bereiken van het gestelde doel, en Katadreuffe zijn doel lag hoog. Maar hij was een goed systematicus, hij zorgde ervoor allereerst een behoorlijk figuur te maken in het werk waarvoor hij was aangenomen, want vanuit de plek van dit kantoor moest hij omhoog groeien, als hij die plek verloor was meteen zijn groei gestuit. Binnen een paar weken kon hij typen als de beste door zijn oefeningen 's morgens vroeg, 's avonds laat, op Zaterdagmiddag en op Zondag. Daartusschen door oefende hij zich in stenografie, hij had een leerboekje gekocht, maar zijn eigen verkortingen leerde hij nooit af, het werd een gemengd systeem, niemand dan hijzelf zou zijn stenogrammen kunnen teruglezen. Hoewel snelschrift moeilijker was aan te leeren dan typen was hij toch ook hierin na korten tijd redelijk bedreven. Op zijn horloge controleerde hij het aantal letter

grepen dat hij per minuut neerschreef, hij bracht het van lieverlede tot een behoorlijk cijfer, en daar hij zichzelf dicteerde ging het nog sneller wanneer hij bij de Gankelaar opnam, want dan hoefde hij zijn aandacht niet te verdeelen.

Dit alles was ten slotte geen heksentoer. Spoedig was hij de Burgeiks voorbijgestreefd. De verdienste daarvan was gering, want deze jongens van de klei zouden het nooit heel ver brengen. De Gankelaar sprak met lof over hem, en het kantoor erkende al gauw dat de nieuwe kracht veel beloofde. Slechts de hoogtronende chef, Mr. Stroomkoning, bleef in totale onwetendheid. Deze had met niemand te maken dan met zijn medewerkers, zijn eigen secretaresse en zijn chef de bureau. Het bestaan van Katadreuffe was hij reeds weder vergeten.

Katadreuffe had wat zijn werk betreft slechts één bezorgdheid. Hij wilde zondigen tegen taal noch stijl, en was van zijn orthografie niet zeker. Hij voelde zich vernederd wanneer de Gankelaar hem een fout op een van die punten deed verbeteren. Toch was het niet zijn schuld, op de lagere school kan men niet meer dan de beginselen der moeilijke schrijftaal leeren. Hij was door zijn vele lezen wat verder dan de hoogste klasse der lagere school, maar hij zondigde toch nog, en soms leelijk. Hij kocht een paar gebruikte leerboeken van de mulo-school, werkte deze grondig door, en had binnenkort niet meer reden om over zijn kennis van de moedertaal te blozen dan de ontwikkelde Nederlander in doorsnee. Ja, als de Gankelaar hem nu en dan een geschreven conclusie of dagvaarding gaf om over te

typen, kon hij daaruit fouten halen – meer wel is waar tegen den stijl dan tegen de taal – die hijzelf thans niet meer maken zou.

De vernederingen van den aanvang had hij zeer pijnlijk gevoeld, want in dit soort dingen was hij uiterst gevoelig, en de wetenschap dat hij vermoedelijk meer wist dan iemand op kantoor van b.v. erysipelas of poliomyelitis, of van Scaliger, of van de magnetische pool, hielp hem niet. Integendeel kwam daardoor in zijn oogen zijn onkunde op de primaire punten des te beschamender uit. Maar dit was spoedig geleden.

Zijn bezorgdheid overwonnen was hij desondanks niet tevreden. Want een all-round stenotypist was hij nog in geenen deele: hij kende geen vreemde talen. Fransche, Duitsche, Engelsche correspondentie kwamen op het kantoor vrij veel voor, speciaal Engelsch, wel is waar in hoofdzaak gelocaliseerd bij Stroomkoning die al deze talen beheerschte. Doch de medewerkers ook hadden daarin nu en dan iets op te geven. In dat geval wachtten ze tot juffrouw te George vrij was, want slechts deze van alle bedienden was de vreemde talen alle drie machtig. Rentenstein bezat voldoende kennis van het Duitsch, maar de kantonpraktijk nam hem geheel in beslag, althans naar zijn zeggen. Niemand dan hoogstens Stroomkoning zelf kon er hem toe krijgen een brief op te nemen.

Het kwam sporadisch voor dat Katadreuffe bij de Gankelaar het veld moest ruimen voor juffrouw te George, maar het gaf hem telkens een gevoel van ellende. Hij wou onder de typisten de eerste wezen. Hij wist dat er jaren mee gemoeid waren eer hij op haar

hoogte stond, maar eenmaal moest het komen en zou hij haar plaats in de zaal van Stroomkoning innemen. De organisatie en den gang van het kantoor had hij overigens gauw in zich opgenomen.

Stroomkoning was die oude leeuw met opstaande manen dien hij den eersten dag in de zaal had opgemerkt aan het hoofd van de vergadertafel. Hij was groot en breedgeschouderd, slordig gekleed, hij gaf om zijn uiterlijk niets. Maar zijn kop had het ook niet noodig, zijn kop deed het alleen wel, breed en grauw, met weinige, lange, harde snorharen wit wegsprietend als de snorren der katachtigen, de oogen van beryl altijd klein, als bij een roofdier geknepen, de stem met een zacht, ver en toch machtig gegrom. Aan de eigenlijke procespraktijk deed hij weinig meer, zijn medewerkers pleitten en enquêteerden door het heele land, hij had de groote zaken, de contracten over belangengemeenschappen, de vergaderingen der groote zakenmannen, de arbitrages over geschillen welke men niet hing aan de groote klok van het openbare rechtsgeding. Van de organisatie van zijn kantoor wist hij niets, vertrouwend op Rentenstein. Hij had een villa even buiten Rotterdam, aan de Bergsche plassen. Hij was voor de tweede maal getrouwd. Iris, zijn beeldschoone vrouw, kwam hem soms in den wagen halen. Vroeger had hijzelf nog gechauffeerd, maar hij was al zoo dikwijls tegen van alles opgereden, de aandacht bij zijn zaken en niet bij den weg, dat hij het opgaf, haar aan het stuur liet, en naast haar modieuze verschijning neerzat in zijn flodderpak, graag blootshoofds in den open auto, terwijl zijn manen in alle richtingen weg

woeien en zijn snorsprieten stijf bleven uitstaan. Klein en blond deed Iris Stroomkoning denken aan een elf, maar ze was een sportmensch, heel gespierd. Stroomkoning had schik in het contrast tusschen de raggen mouw en de biceps daaronder, dien ze kon opzetten tot een bal van staal, als een athleet. Hij had bij haar twee kinderen, van het tenger slag dat mannen krijgen die, over het climacterium heen, zich de weelde van nakroost veroorloven.

Hij had veel buitenlandsche connecties, vooral met Engeland, hij stond in voortdurende verbinding met het kantoor van C., C. & C. – Cadwallader, Countryside & Countryside –, hij reisde telkens naar Londen. Elke hofmeester van de booten van de Batavier- of de Harwichlijn kende hem. Den laatsten tijd vloog hij ook vaak over.

Meer en meer vervreemdde hij van het gros zijner kantoorzaken. Zijn aanvankelijk beginsel, geformuleerd toen hij zich voor het eerst een medewerker nam, om nl. de cliënten zelf te blijven ontvangen, ook al moest de schriftelijke behandeling onder zijn verantwoordelijkheid door dien medewerker geschieden, – dat beginsel had hij reeds lang moeten prijs geven. Bij dien medewerker kwam een tweede, een derde, oude gezichten vertrokken, nieuwe verschenen, thans had hij vier juristen op zijn kantoor, in veel dingen handelden zij volkomen zelfstandig. Carlion was een specialist. Hem was de heele binnenvaartpraktijk toegewezen. Op zijn kamer die hij deelde met Piaat hingen van een ijzeren standaard groote kaarten neer van alle rivieren en kanalen. Ook hing daar, gelijk bij

de Gankelaar, een kaart van de havens achter glas aan den muur. Piaat was evenzeer specialist, hij deed de strafpraktijk.

Stroomkoning had indertijd de goede gedachte gehad samen met zijn medewerkers om half een te lunchen in de lantarenkamer, die met de okergele wanden, de derde kamer van de suite. Onder het koffiedrinken zouden dan de belangrijke gevallen besproken worden. Om half een ging, zooals hij zei, de juristenbeurs aan. Er werd dikwijls opgewekt gedebatteerd. Naarmate zijn praktijk groeide werd hij echter minder zeker van zijn uren, hij kwam te laat en ten slotte niet meer, hij nam er een half uur voor om in een restaurant in de stad te lunchen, vaak gingen dan nog cliënten met hem mee, of wachtten hem ginds op. De medewerkers hielden onder elkaar de beurs in stand, maar herhaaldelijk was hun aantal incompleet, deze op de rechtbank, gene buiten de stad.

Die met den gouden bril en goeddeels kaal was Carlion. Een kurkdroge man uit het noorden, die keurig alle ennetjes uitsprak. Hij was vier jaar op Java geweest, en had er zijn blos nog niet verspeeld, een echten manneblos, egaal dun steenachtig rood. Hem was een roep van voortreffelijkheid vooraf gegaan. Ongetwijfeld had hij een zeer behoorlijk salaris, hoeveel wist niemand. Want Stroomkoning betaalde zelf zijn medewerkers uit de groote kas, en daarvan hield alleen hij boek. De kleine kas was toevertrouwd aan Rentenstein. Een principieel onderscheid bestond er niet tusschen groot en klein, wat de medewerkers van cliënten ontvingen of van tegenpartijen, of aan dezen

betaalden werd ook in de kleine kas geboekt. Van de omzetten der groote kas had niemand eenig vermoeden, misschien toch juffrouw te George, maar zij sprak nooit over de praktijk.

De telefoons van het bediendenkantoor stonden in een hoek achter de altijd opengeslagen tusschendeuren. Het had Katadreuffe verwonderd toen hij daarachter bij een brandend lampje een meisje ontwaarde. De hooge schorre stem behoorde haar. Ze was meer kind dan vrouw, ook meer jongen dan meisje, en hoogst brutaal. Maar ze vergat nooit een boodschap, en Stroomkoning die haar weer reeds lang vergeten was had indertijd gevonden dat haar stem geknipt was voor de telefoon. Het klonk niet, zei hij, zoo een dun meisjesgeluidje aan het toestel, een man moest het bedienen. Zulke dingen waren niet nietig, den eersten indruk van een kantoor kreeg men vaak via de telefoon. Een piepstemmetje of een platte spraak deden de gedachte rijzen: daar moet ik niet zijn. Een man dus, en met een beschaafde bas. Maar toen Rentenstein bij hem door de huistelefoon het keelgeluid van juffrouw van den Born had geïntroduceerd, was het dadelijk in orde.

Toch zou dit meisje nooit de keus van Katadreuffe zijn geweest. Haar spraak was niet plat, maar de stem had dat schorre van een volkskind. Daarbij vond hij haar met al haar jeugd hoogst hinderlijk geëmancipeerd, een jongenskop met een stukje scheiding, onvrouwelijke flodderkleeding, brutale oogen en een brutale neus met wijde gaten, of ze ging lachen of niezen, een neus dien ze in haar kinderjaren denkelijk dikwijls had verward met een handschoen. Ze had heel

brutaal dadelijk gezegd dat ze er absoluut op stond juffrouw te worden genoemd, niet bij haar voornaam, maar Rentenstein tutoyeerde ieder. Ze was een van die elementen die naar den smaak van Katadreuffe in een vooraanstaand kantoor niet pasten. Hij vond de keus van zijn chef niet gelukkig, maar misschien had deze het meisje nooit gezien. Zij was niet de eenige die hem niet aanstond. Trouwens, ook de organisatie liet te wenschen. Stroomkoning had geen tijd en Rentenstein geen talent, zoo vertoonde het kantoor de slordigheid van een in en na den oorlog te snel gegroeide praktijk.

De broeders Burgeik hinderden Katadreuffe niet. Wel waren zij menschen die hij nooit zou begrijpen. Bij nader bezien bleven zij broers, maar vertoonden niet meer die sprekende gelijkenis. Zij scheelden een paar jaar en men zag het hun aan. Zij waren breed op het vierkante af, met dun kort zwart haar en vierkante gezichten, de oudste miste aan de rechterhand twee vingers, maar dat was geen bezwaar met het typen. Men zag dadelijk dat zij fatsoenlijke, degelijke, vrij domme mannen waren, de oudste was iets meer bij. Zij waren jongens van de klei, zij zouden zich nooit gemakkelijk bewegen, nooit pakken dragen van goeden snit. Hun uithoudingsvermogen was groot, ze waren nooit ziek, voor het geestdoodend overtikwerk deugden ze nog het meest. Maar Katadreuffe begreep hen niet, en niemand begreep hen. Ze uitten zich nimmer, ze gingen met geen sterveling om. Gevoel voor humor ontbrak hun volkomen, ze keken maar als anderen lachten. Maar soms wanneer er weinig of niets te lachen viel, lachte de jongste zeer wijd, vrijwel geluidloos, en de

broer nam het over, zonder klank, hij zat te schudden op zijn stoel. Heel even duurde dat, zij hervatten hun werk met strakke gezichten. Het leek soms bijna idioot, en toch zag men, goed kijkend, dat ze allerminst simpel waren. Dom in den zin van weinig ontvankelijk voor schoolwijsheid, maar onverstandig niet. Maar zij keken strak, zij droegen een masker, men kwam niet achter hen, het was het masker dat de plattelander voorzet in zijn contact met den stedeling dien hij beschouwt als zijn vijand. Zij waren voor honderd procent plattelanders, de stad zou nooit vat op hen krijgen, daar liepen ze niet in, om den bliksem niet. Katadreuffe, met zijn scherp verstand hen peilend voor zoover een stedeling dat vermag, en hun hilariteit opmerkend, vroeg zich meermalen af of dit vertoon niet misschien geheel ten onrechte voor mal werd verklaard, of niet misschien voor deze vroolijkheid redenen bestonden van een zeer verfijnden aard. Nooit slaagde hij erin daar achter te komen.

Het kantoor had nog twee jongste bedienden. Het ventje dat hem den eersten dag had te woord gestaan was slechts bekend bij zijn voornaam Pietje. Het zat zelden, het geleidde de cliënten, bracht stukken, liep van de eene kamer naar de andere, deed boodschappen. Het had een teer, meisjesachtig uiterlijk, mooie gele kinderoogen, en leelijke brokkeltandjes. Het scheen tot tuberculose voorbestemd. Katadreuffe had van Jan Maan een zekere sociale gevoeligheid overgenomen, hij vond dat het kind te veel ambulant was.

De tweede was een robuuste knaap genaamd Kees Adam, een paar jaar ouder. Hij deed de boodschappen

van gewichtiger aard, hij ging met dossiers naar de rechtbank en diergelijke. Zijn taak was voorts om samen met juffrouw van den Born alle bescheiden van het kantoor op te bergen. Hij haalde geld van de bank, hij bracht geld, soms groote bedragen, van andere kantoren thuis of daarheen. Hoe grooter het bedrag, des te trotscher was hij. Hij hoopte nog eens te worden overvallen, en toonde een boksbeugel waarmee hij zijn kracht graag zou beproeven. Zijn vader was garagehouder in een volksstraat. Zijn Zondagsche plezier was een motorfiets die hij zelf in elkaar had geprutst. Daarmee bracht hij het soms tot het eind van de straat, onder oorverdoovend geknal en veel blauwen stank, tot de buren kwamen schelden en zich beklagen bij zijn vader.

De eerste maanden

Katadreuffe begreep al gauw de betrekkelijkheid van het toeval dat hem hier den eersten dag zijn vader had doen aantreffen. Dreverhaven was al sinds jaren de deurwaarder van het kantoor. Heel in het begin had Stroomkoning een ander gehad, maar een scheepsbeslag had een onverbrekelijken band tusschen hen gelegd. Het was een beroemd geval, na zooveel jaren werd het in de advocatenkamer van de rechtbank nog wel eens opgerakeld. Het geval had hun beider praktijk doen toenemen, zij waren daarmede van een gewoon advocaat, een gewoon deurwaarder beroemdheden geworden, elk op zijn terrein, elk voor korten tijd, maar de roem had zijn nawerking, de aandacht was nu eenmaal op hen gevestigd.

Ook op het kantoor ging het verhaal nog een enkele maal rond. Rentenstein stelde graag beider glorie in het licht, zonder de zijne te vergeten, ofschoon hij aan dit voorval part noch deel had. Het was geweest vóór zijn tijd, maar hij wist het te vertellen op een wijze alsof het ook hem ten nauwste betrof.

Katadreuffe had nu en dan Dreverhaven op kantoor teruggezien. De eerste maal was hij hem in de gang voorbijgeloopen, dat had nog wel even een schok gegeven, maar het was gebeurd eer het goed en wel was ondervonden. Daarna bleef hij voorbereid, hij zou niets laten merken. En het ging zeer gemakkelijk want de keeren dat Dreverhaven in het bediendenkantoor verscheen – die zwarte flambard diep op het hoofd, die sigaar in een mondhoek als een stuk geschut, die

stem waarvan het enkel hooren associaties opriep aan een machtige borstkas – die keeren hadden vader en zoon niet naar elkaar gekeken. Kende zijn vader hem? Hij wist het niet. Zijn moeder had het nooit gezegd, hij had het haar nooit gevraagd, en het leek niet waarschijnlijk. Hoe zou Dreverhaven de namen der bedienden hier weten? Hij vroeg altijd slechts naar Rentenstein, hij stond met hem zwaar en toch onduidelijk te fluisteren bij de hooge tuimelramen, zijn rug naar elk en alles. Waarom zou Rentenstein hem den naam van den nieuweling hebben verteld? Het leek niet aannemelijk. Anders toch zou hij allicht iets aan Dreverhaven hebben gemerkt. Maar dan bedacht hij weer dat hijzelf toch ook niets merken liet, neen, dat was geen bewijs. En in de onzekerheid of zijn vader hem kende of niet helde hij toch naar het laatste over. Hij had geen reden voor een bepaalde meening, hij geloofde het toch zoo.

Wat hij thans wèl wist was dat Dreverhaven zijn boeltje had opgeschreven. Op zekeren dag, hij was al eenige maanden op het kantoor, schoot hem iets te binnen. Als je failliet was kwam een deurwaarder je boel inventariseeren, Dreverhaven was de deurwaarder van dit kantoor. Had hij het met zijn boel gedaan, was hij bij hem thuis geweest?

Na kantoortijd zocht hij het dossiertje in de stalen kasten. Het was er niet meer, het bleek reeds verhuisd naar het archief op den zolder. In den klapper vond hij het archiefnummer en onder de balken het dossier. Hij bladerde het door. Ja, Dreverhaven had getaxeerd. Daar lag een memorandum: ‘Faillissement J. W.

Katadreuffe. Boeken, meerendeels in slechten staat, lexicon, incompleet, waarde *f* 15,–'. Het schrift pikzwart, lapidair, cyclopisch. Anders niet, geen onderteekening. Katadreuffe stond met het briefje even nadenkend onder de lage zolderbalken, in het gele schijnsel van een electrisch peertje. Muf en stoffig rook hier alles, een echte archieflucht. Vaal en triest strekten de plankenrijen met de enorme massa's papier zich aan alle kanten om hem, boven hem, onder hem uit. De rijen liepen van hem weg, hoekten aan het eind stijf om, en kwamen weer op hem af, niet ontzield, maar of er nooit een ziel in had geleefd. Hij onderging het memorandum door de omgeving, en de omgeving door het memorandum. Te midden van dit duffe en eeuwig doode sprong het briefje naar voren als iets dat barstte van leven. Hij werd zich voor de eerste maal bewust welk een ontzaglijk suggestieve kracht kan liggen, hoogst zelden slechts, in een handschrift, welk een kracht er lag in dit schrift. Dit was schrift voor een caesar, en het was schrift van een deurwaarder. Welk een schrift! Als hij daarbij eens zijn eigen hanepooten vergeleek. Toen bedacht hij dat hem ook op dit gebied nog veel ontbrak. Zijn karakterlooze letters droegen het stempel van het schoolschrift. Hij had niet lang genoeg school gegaan om zijn schrift tot iets te ontwikkelen, mooi of leelijk, maar iets eigens. Hij had jaren lang nauwelijks ooit een pen gehanteerd. Zijn schrift had nog te veel het onbeholpene, het meer geteekende dan geschrevene, van den beginneling. Hij moest nog veel leeren. Om te beginnen kon hij *dit* verbeteren. Zijn handteekening leek waarlijk naar

niets. Opnieuw aanvangen, geheel van onderop, ook al zou hij wel nooit een zoo karakteristiek handschrift krijgen. Maar wacht maar, hij zou toonen dat de toekomst niet in hoofdzaak afhing van een schrijfhand, hij had nog andere pijlen op zijn boog.

Hij nam het dossiertje mee naar zijn kamer. Niemand zou er wel ooit meer naar vragen, en het kon hem compromitteeren. Hij borg het in zijn muurkast, en het briefje van zijn vader legde hij bovenop. Nooit had hij iets van zijn vader bezeten. Hij nam het weer vóór zich, hij zette zich dien avond aan zijn tafel en keek strak naar het briefje. Tot werken kon hij niet komen.

Hij begon de koude van de doodstille, klamme kamer te voelen. Hij stond op en stak de petroleumkachel aan. De huisbewaarster klopte en bracht hem zijn thee. Hij gooide gauw een boek over het briefje. Toen, weer alleen, stapte hij nadenkend door de kamer. Zijn vader was bij hem geweest, thuis, 'zij' had er met geen woord van gerept, dáár kwam het op neer. Dat dat mensch met haar verleider niets te maken wou hebben, dat was haar zaak, hij was ruim genoeg van opvatting om dat te erkennen. Hij had haar nooit verweten dat ze hem in zijn staat van natuurlijk kind had gelaten, hij zou het haar nooit verwijten. Daar was hij te ruim voor. En hij voelde het ook niet als een schande. Vooreerst was het niet zijn schuld, maar bovendien, en eigenlijk in de eerste plaats: de wereld dacht anders over die dingen dan vroeger. De wereld was niet meer zoo enghartig als vijftig jaar terug. Hij had zich wèl geschaamd – maar met mate – over zijn faillissement, dat had hij ten slotte te wijten aan zich-p. 85}zelf. Het kon hem geen snars schelen dat hij een bastaard was, hij zou het niet van de daken schreeuwen, maar als het moest dan kwam hij er rond voor uit, hij was ook veel te trotsch om te liegen. Als hij in de maatschappij slaagde dan was de eer des te grooter. Maar waarom nu die verdraaide zwijgzaamheid van zijn moeder, waarom moest hij nu op deze manier achter het bezoek van zijn vader komen? Wat stak daarin, waarom mocht hij dat niet weten? Ze ging te ver, bij God, ze ging te ver. Hij zou het haar nog wel eens aan haar verstand brengen, en ongezouten.

Katadreuffe begreep niet dat hij eenvoudig blij was zich weer eens kwaad op haar te kunnen maken, in kleinigheden griefde zij hem, en die grieven voelde hij diep.

Onopgemerkt had hij een groote nieuwsgierigheid naar al wat zijn vader betrof. Hij zou aan haar nooit iets vragen. Echter bracht hij heel voorzichtig op kantoor het gesprek wel eens op Dreverhaven. Toen Rentenstein iets losliet van het beroemde scheepsbeslag klonk het heel natuurlijk dat Katadreuffe naar bizonderheden vroeg.

Stroomkoning was nog maar een paar jaar gevestigd, zijn praktijk had nog niet veel te beteekenen, toen hij eensklaps een belangrijke vordering in handen kreeg op een Italiaansche boot. De boot lag in de Rijnhaven en stond op het punt te vertrekken. Met het verlof van den president der rechtbank om de boot in beslag te nemen rende hij naar zijn deurwaarder. Die was er niet. Maar hij had inderhaast een paar huizen terug het bord van Dreverhaven gezien en deze was thuis.

Toen ging het in een jacht naar de haven, de klerk van Dreverhaven, Hamerslag, mee als getuige. Onderweg moesten zij nog een tweeden getuige ophalen, een kerel die altijd thuis was, dat wist Dreverhaven pertinent. En hij wàs ook thuis. Als vierde man in de taxi heesch zich een gruwel die Stroomkoning voor een oogenblik sprakeloos maakte. Bij alle bochten schommelde het schepsel in een hoek met zijn kop voorover geknakt neerhangend van een langen slappen hals, dronken, idioot, of gestorven. Maar Stroomkoning had tot nauwkeurige beschouwing geen tijd en geen aandacht. Ze kwamen aan de kade. Het schip draaide juist de haven uit, de Maas op. Van toen af nam Dreverhaven de leiding, het was een beslag, het was zijn terrein. Een motorsloep deinde aan den kant. Onder belofte van een mooie som als ze de zeeboot inhaalden zette de machinist het schip na. Het werd al donker, het grauwde, dien middag van laat November. Het silhouet van de boot stak zwart rookend en met lichten af tegen het westen. Zij vorderden snel, het zeeschip had nog nauwelijks gang.

– Tot bij den neus, zei Dreverhaven tegen den machinist. En dan er vlak bij blijven.

Anders niet. Stroomkoning zweeg. Hij zou wanhopig zijn als ze er niet in slaagden het schip te vermeesteren, maar iets in dien kerel, dien Dreverhaven, zei hem dat het zou lukken. Hij vroeg niet.

Toen, vlak hij den voorsteven van den Italiaan, stond Dreverhaven op, zoodat het ranke scheepje in de deining der zeeboot gevaarlijk schommelde.

– Houd hem, riep de machinist die het niet begreep.

Reeds was met een schreeuw Dreverhaven achterover in de Maas geslagen en lag hij te loeien als een brandsirene. Stroomkoning had het onmiddellijk gevat. Hij stond op, zwaaiend en gillend in alle talen die hij kende:

– Man over boord! Man over boord!

Vanaf de hooge reeling kwamen koppen neerkijken. Daar plaste iets langszij, waarachtig, daar lag een kerel razend te brullen. De machine stopte, een touw met knoopen werd neergelaten. Dreverhaven, drijvend op zijn wijde jas, was met een paar slagen de eerste bij het touw, den hoed diep op zijn kop, en klom stroomend aan dek, de anderen hem na.

De kapitein, een kleine gemeene zwarte vent, zag te laat zijn vergissing in, niemand van de bemanning was over boord gevallen. Hij knarsetandde, hij schuimbekte, maar daar stond Dreverhaven voor hem, aan alle kanten op de planken lekkend, maar hij had zijn insigne niet vergeten, het breede deurwaarderslint met den penning, het hing om zijn hals, de kapitein moest er telkens naar kijken, en hij had het papier van den president, overgenomen van Stroomkoning, tusschen twee vingers, ver van zich af opdat het water het niet zou vlekken.

Maar bliksem nog toe, de kapitein was hier toch op zijn eigen schip, wat konden hem alle papieren en alle verrekte Hollanders schelen! Maar dan zag hij Stroomkoning (die vermoed had welk volkje hij tegenover zich zou krijgen) zoo aardig spelen met zijn revolver, en onmiddellijk afgaan op den loods, en daar kwam bovendien nog een kerel als een nachtmerrie op hem aanslingeren, en met een rotsblok van een kop aan een

dunnen hals boven zijn kapiteinspet zwabberen en een mond opendoen waarin een Italiaansche schipper kon verdwijnen.

De zeeboot draaide, reeds schreef de onverstoorbare klerk van Dreverhaven op een pakkist bij een olielampje het beslag op de gezegelde vellen, de boot werd aan den ketting gelegd, het monster aangesteld tot bewaker, Dreverhaven ging in een taxi naar zijn woonhuis om zich te verkleeden.

Dien moet ik voortaan hebben, en geen ander, dacht Stroomkoning. En het meest verbaasde hem nog dat lichaam van staal. Want hij had toch maar doornat meer dan een uur in den Novembernachtwind gestaan, op het dek, hij wou niet in een kajuit. En toen Stroomkoning den anderen dag door de telefoon navraag deed, kreeg hij dadelijk de zware bas te hooren die zei:

– Nee meneer, ik heb mijn neus nog niet éénmaal extra hoeven te snuiten.

Van dien tijd dateerde de relatie tusschen deze twee. Dreverhaven had aan het kantoor een mooien cliënt. In later jaren deden zij ook wel zaken samen die bij Stroomkoning over de groote kas moesten loopen, of, nog geheimzinniger, over zijn privé-boekhouding die hij thuis hield. Daar kwam Rentenstein tot zijn spijt nooit achter. Dreverhaven was een man van flitsende ingevingen en roekelooze verwerkelijkingen. Hij beviel ook daarom Stroomkoning buitengewoon. Stroomkoning bewaarde daarbij niet voldoenden afstand, voor een advocaat liet hij zich te veel in met iemand die deurwaarder was en al aanstonds berucht om ontzettende hardheid tegenover debiteuren. Maar Stroom-

koning, zelf van heel kleinburgerlijke afkomst, voelde dat zoo niet. Zijn vader was waterklerk geweest, het kon hem niet schelen intiem te zijn met een deurwaarder, zeker niet met iemand als Dreverhaven. Zoo deden zij samen zaken, dikwijls buiten de eigenlijke praktijk, zuiver gokzaken, waarbij zij veel wonnen en veel verloren. Ook beviel hem Dreverhavens gemis aan scrupules, hij was zelf weinig scrupuleus. Zijn kantoor was groot geworden en stond in aanzien, maar het aanzienlijke lag toch meer in de grootte dan in het gehalte. Tot de advocaten van allereerste klas behoorde hij niet en zou hij nooit behooren. De balie wist het, ze zou hem in den raad van toezicht nooit kiezen. Hij wist het en zei:

– Allemaal jaloezie van lui die ik boven het hoofd ben gegroeid.

Hij zei:

– Ik zou wel eens lust hebben na te gaan welke cliënten die vroeger bij dien of dien waren nu op *mijn* rol voorkomen.

Overigens was hij inderdaad niet iemand die eer nastreefde, hij wou werken en verdienen. Hij werkte hard en verdiende daaraan overeenkomstig. En hij was met al zijn confrères goed, men mocht graag de bonhommie en den eenvoud van zijn optreden.

Het eerste jaar

Katadreuffe was in de nieuwe wereld van het kantoor snel thuisgeraakt met de ontvankelijkheid van zijn jeugd tot aanpassen. Maar in de eerste maanden bepaalde hij zich in hoofdzaak tot opmerken.

Het trof hem hoe belangrijk deze wereld was. Hij was niet iemand om zijn eigen milieu te verzaken, daarvoor was hij te trotsch. Hij kon zich echter niet ontveinzen dat hij hier andere ervaringen opdeed dan ginds. Hij was nog maar aan het begin, hij zag de wereld der grooten van onder op, hij zag haar door het oog der ondergeschikten. Toch was dit meer dan het vroegere. Die oude wereld was vaal naast deze. Maar hij kwam uit die oude wereld, hij vergat haar niet, en hij vond het onbillijk, onredelijk, onrechtvaardig dat dit naast elkaar bestond. Alles ten slotte kwam uit het volk voort, waarom kon het zich niet in zijn geheel opheffen? Waarom konden daar telkens weer slechts enkelingen zijn die omhoog klommen? Een troost was het dat zij eindelijk weer ondergingen, zoo niet zelf, dan in hun nazaten, – een troost ook dat hij tot de klimmers behoorde.

Hij was nooit met iets als dit in contact geweest, de arbeidende stand had hem omgeven, behalve de jaren in het hofje, toen was het het plebs, het grauw geweest. Menschen van het volk overal, op de fabriek, in zijn baantje van loopjongen bij vele patroons. Iets beter alleen in den tijd van den boekhandel, toen was zijn chef althans eenigszins een heer, maar van dezen was toch niets uitgegaan, alleen van zijn boeken.

En neem nu die twee menschen die hem het naast stonden. Zijn moeder was zeker een bizondere vrouw in haar kring, maar ze had zich toch niet daaraan ontworsteld. Jan Maan beloofde meer dan hij gaf, kon meer dan hij deed. Ondanks zijn vriendschap oordeelde Katadreuffe zuiver en scherp over Jan Maan. Ziedaar een kerel met een goed stel hersens die doodliep in de Partij en in zijn meisjes. Het boekenrek, geschenk van Katadreuffe, was even ongegarneerd gebleven als zijn schedelinhoud. Het was achter het gordijntje een verzamelplaats van alles, ondergoed, tabak, prullige detectiveverhalen, vlammende brochures over Lenin. 'Zij' liet het maar zoo, ze gaf het op daarin orde te brengen. Met het meisje van het warenhuis was het nu ook al weer volkomen uit. Hij had thans voor de tweede maal vergeefs voor een huishouden gespaard, en den heelen boel royaal aan het meisje gelaten. Hij was nu weer verzoend met zijn ouders, maar hij bleef wonen bij juffrouw Katadreuffe, hij zou van haar overstappen in zijn eigen woning, getrouwd en wel, en anders stapte hij niet over. Hij ondersteunde zijn ouders geldelijk. Tot zich ontwikkelen kwam hij niet, hij hoorde wel aan wat zijn vriend te vertellen had, maar hij wou niet mee opstijgen. En Katadreuffe, eenerzijds zeer eergierig en anderzijds het tegendeel van verwaand, vatte niet dat zijn eigen begaafdheid grooter was dan die van Jan Maan, ook al kon deze inderdaad meer van zijn leven maken.

De wereld van het kantoor was een geheel andere, daarin kreeg hij van onder op contact met de wereld der enkelingen. Het lag ten deele aan het gebrek aan

organisatie van Rentenstein. In ieder vrij oogenblik werd er gepraat, behalve door de twee broers; die bleven doorwerken. Het verhaal van het scheepsbeslag had in Katadreuffe een bewondering gewekt voor zijn vader en tevens een naijver op dien vader. Zoo was zijn aard, in groote dingen was hij groot, in kleine klein. Zijn bastaardschap zou hij zijn moeder nooit verwijten, hoewel het zijn zaak was was het ook de hare, en in de eerste plaats, want zij was de oudste. Hij had slechts eens op een wandeling aan haar gevraagd, toen ze had verteld dat ze met Dreverhaven niet had willen trouwen, – hij had toen aan haar gevraagd of dat ook niet *zijn* zaken waren. Maar toen zij zweeg was hij daarover nooit meer begonnen.

Na het verhaal van het beslag voelde hij zich trotsch op zijn vader, hij liet daarvan niets merken, hij verborg zijn gevoelens goed, maar hij voelde zich trotsch en hij dacht dat van zulk een man ook zooiets te verwachten was. Echter, boven op zijn kamer kwam een kleinzielige afgunst dat die man reeds zoo had geschitterd, en dat hij nog maar aan het begin stond, een onbeteekenend stenotypist. Maar het wekte ook zijn eerzucht dien man op zij te komen, voorbij te streven.

Hij leerde door het kantoor niet slechts Stroomkoning zien, maar ook de andere juristen. Zooals hij vroeger zijn hersens had opengezet voor zijn bibliotheek, zooals hij het nu 's avonds deed voor zijn leerboeken, zoo zette hij zijn oogen en ooren open om zijn heele omgeving in zich op te nemen. Maar hij vergat nooit dat zijn doel in zijn werk lag besloten.

Aan Rentenstein had hij een hekel die nog niet

wederkeerig was. Hij zag gauw dat Rentenstein zoo een type was om er de kantjes af te loopen. De kantonpraktijk was niet bijster omvangrijk, en wat Rentenstein behalve dit en de administratie der kleine kas eigenlijk verder uitvoerde wist hijzelf alleen. Dreverhaven, die in het groot apartjes had met Stroomkoning, had ze in het gering met Rentenstein. Hij begreep niet wat die twee smoesden, de Gankelaar had hem ronduit gezegd dat hij de intimiteit van Dreverhaven met Rentenstein niet graag zag.

– Een merkwaardige kerel, zei de Gankelaar, doelend op Dreverhaven, tegen Katadreuffe, – maar ik wou toch liever dat hij niet onze deurwaarder was. Hij blijft een kerel voor wien je moet oppassen. Hij zal denkelijk niet zelf stelen, maar hij lijkt me zoo iemand om dat anderen bij te brengen. En Rentenstein is, onder ons gezegd, een slappeling.

Rentenstein had daarvan ook het uiterlijk. Omwalde oogen, die hij iets bizonders vond, dik glad en glimmend haar, maar wat hoofdroos lag altijd op zijn kraag, een knap en regelmatig gezicht, maar de blos te zacht en te vrouwelijk, slank, maar met iets meisjesachtig tengers en weeks. Daarbij coquet tegenover het vrouwelijk personeel.

Ook aan juffrouw Sibculo had Katadreuffe een hekel, een behaagziek, oppervlakkig meisje dat voor verliefdheden nog tijd vond. De Gankelaar had zich even afgevraagd of het in dienst nemen van een zoo buitengewoon knappen en boeienden jongeman als Katadreuffe, die Rentenstein ver achter stelde, niet een gevaar voor de gemoedsrust van het kantoor kon zijn.

Want de Gankelaar voelde wel dat het gereserveerde en stil hooghartige van zijn beschermeling bij alle rustige beleefdheid juist veel meer in den smaak moest vallen van meisjes dan de te grabbel gegooide gemaniëreerdheid van den eersten procureursklerk. Inderdaad had juffrouw Sibculo onmiddellijk en vrijwel openbaar aan Katadreuffe haar hart verloren, maar na een paar maanden had zijn gereserveerdheid haar toch weer gekalmeerd. En daarbij bleef het, voor de twee andere meisjes was hij geen gevaar. Juffrouw te George, zelve stil en correct, eenige jaren ouder dan hij bovendien, was niet iemand om op een kantoor tot amourettes te komen, het schorre meisje van den Born was uitsluitend gepreoccupeerd met zichzelf. En de hoofdzaak: Katadreuffe zocht liefde, flirt, noch spel. Wanneer dit aanvankelijk boeide, moest het op den duur toch afstooten.

Hij liet nooit merken wie of wat hem hinderde. Hij had echter aan juffrouw Sibculo door haar verliefdheid nog meer hekel gekregen. Hij was van nature kuisch, het draaien van het mollige lijfje met den te korten nek stond hem haast fysiek tegen. Als hij de blanke vingertjes zag tippen aan de krullen keek hij een anderen kant. Ze bediende twee heeren en kon het niet af, maar had nog tijd voor guitige blikken en bevallige standen. Haar oogen waren zeker aardig, maar ze werkte er te veel mee. In momenten van stilte kon ze diep-zwaarmoedig zuchten. Als ze lachte was haar gezicht enkel kuiltjes en desondanks juist dan verre van fraai. Het was werkelijk een wezentje van niets, dat alleen netjes en vlug kon typen. Men zou oppervlakkig hebben ver

wacht dat zij van Rentenstein smoorlijk moest wezen, maar bij nader inzien bleek deze toch alleen naar het woord van Lafontaine ‘un homme qui s'aimait sans avoir de rivaux’.

Werkelijke genegenheid voelde Katadreuffe bij al zijn natuurlijke koelheid voor de Gankelaar, den man die pretendeerde dat hij hem had ‘ontdekt’ en bezig was hem te blijven ontdekken. De Gankelaar had één groote fout die Katadreuffe ondanks zijn eigen werklust vergoelijkte omdat zij de Gankelaar betrof: hij was bepaald lui. Hij deed van allen het verreweg minste, hij werkte niet langzaam maar bij horten, en daartusschen rookte hij pijpen, droomde weg of zat te bespiegelen tegen Katadreuffe. Maar hij was ook de meest universeel ontwikkelde onder de medewerkers – misschien toch met uitzondering van juffrouw Kalvelage –, hij had een wijsgeerigen trek in zijn karakter, zijn bespiegelingen waren dikwijls melancholisch getint, en dat verdreef hij weer met zijn sport. Hij verdiende van allen het minst, maar het kon hem niet schelen, hij scheen niet onbemiddeld, hij deed aan dure sport. Juffrouw Kalvelage, de jongste juridische aanwinst van het kantoor, was hem in salaris al vooruit, want Stroomkoning wist wel wat zijn medewerkers presteerden, hij maakte zelden aanmerking, maar hij betaalde naar verdiensten. Hij had eigenlijk aan de Gankelaar een wenk moeten geven om heen te gaan, maar uit een ijdelheid hield hij hem toch graag aan zijn kantoor verbonden. De Gankelaar was van adel, zijn vader een jonkheer uit Den Haag. Alleen, hij wilde zijn titel nooit dragen.

Katadreuffe had vaak minder voor de Gankelaar uit te werken dan hij wel wenschte, doch van diens vele ontboezemingen stak hij wel wat op.

De Gankelaar toonde zijn inertie graag. Hij lag graag achterover wiegend in zijn bureaustoel met zijn beenen op het blad van zijn lessenaar, maar nooit bepaald onbehoorlijk, altijd van Katadreuffe weg, met een zekere sportieve gratie. En gracieus kon hij over zijn inertie bespiegelen.

– Als ik zoo lig met mijn beenen over elkaar dan kan ik er soms een uur over denken of ik ze nu zoo zal laten of voor de variatie mijn andere been over mijn eene slaan.

Hij zei ook:

– Op Zondag werk ik niet, dat spreekt, maar daar heb ik geen voldoening van. Het wordt pas aardig om te luieren als anderen werken. Dus luier ik ook op werkdagen, ja op werkdagen vooral.

Zijn inzichten op elk gebied onthulde hij openhartig aan Katadreuffe. Hij had hem openhartig gesproken over het personeel, zijn medewerkers, zijn chef, het kon hem niet schelen hoe een ander dat zou opvatten. Hij was ook openhartig omtrent zichzelf. Hij zei:

– Wat heeft het te beteekenen of ik hier mijn positie misschien in de waagschaal stel. Ik zal ook zonder die betrekking niet verhongeren. Nee, ergens van te moeten leven en er toch mee spelen als kat en muis – dat wil zeggen de muis ben je zelf – dàt is wat anders, dat is hoogst verdienstelijk. Maar wat doe ik hier nu met *mijn* dandyisme?

Katadreuffe dacht even na, hij begreep het zoo ongeveer. Hij antwoordde:

– U bent eigenlijk, geloof ik, niet heelemaal geschikt voor de praktijk.

Zij kenden elkaar al te goed dan dat de Gankelaar het antwoord kwalijk kon nemen. Hij zei:

– Dat dank je den duvel. Advocaat wil zeggen actie en reactie, een grooten mond opzetten over alles, en toch dicht zijn als een brandkast. Maar ik ben maar met één belangstelling geboren: de mensch.

Hij nam zijn beenen niet van de tafel, hij stopte een versche pijp, het ging een lange beschouwing worden.

– En bedenk, Katadreuffe, dat ik heel goed besef dat ik me daarmee heb gewijd aan een studie die nooit afkomt, vol geweldige hiaten opgevuld met enorme vraagteekens. Wat is een mensch? Ik weet het niet, maar die kerel interesseert me. Niet jij of ikzelf, maar die knul, de mensch. Wat beteekent dat? Als ik jou zie of Stroomkoning of mezelf of juffrouw Kalvelage, dan zijn daar vier objecten die het spraakgebruik menschen noemt. Maar waarom, waarom godsterwereld? ... Ik zie vier objecten die in niets, maar dan ook in niets overeenkomen. Ik zie aan ieder duizend facetten en al die facetten zijn anders, ik zie vierduizend verschillen. Daar kan mijn kop soms waarachtig niet bij, primo dat we nooit menschen zien maar alleen facetten van menschen, secundo dat al die facetten verschillen, tertio dat we toch blijven vasthouden aan een standaardbegrip mensch ... Zeg me nu niet dat een mensch een redelijk wezen is, want dat begrijp ik evenmin, en bovendien krijg je dan aanstonds

vier begrippen van rede ... Heb je wel eens gehoord van Diogenes die overdag op de stikvolle markt kwam met een brandende lantaren om menschen te zoeken?

Katadreuffe wist het.

– Die kerel, zei de Gankelaar, en veranderde eindelijk den stand van zijn beenen op het blad van de schrijftafel, – die kerel is naar mijn leekenoordeel een van de allergrootste filosofen geweest. Nog niet zoozeer omdat hij de vader is van het cynisme, al moet ik zeggen dat dat me ook in hem aantrekt, maar om zijn waarheden in een notedop, vooral om zijn woord: ik zoek menschen. Want het is niet juist, Katadreuffe, om dat gezegde te verslijten voor een onbeschaamdheid. Die kerel dacht veel verder en dieper. Hij zocht menschen, hij wist wel *waar* hij zoeken moest, als het bestond, – maar hij wist niet precies *wat* hij zoeken moest. Hij hoopte het alleen met de lamp van zijn kunde te ontdekken.

Dergelijke opmerkingen verruimden Katadreuffes geest, maar zij troonden hem niet weg van zijn doel. Wanneer hij hard had gewerkt en niet kon slapen overdacht hij het gesprokene.

Ja, wat was eigenlijk een mensch? Je hoefde maar naar dit kantoor te kijken om het antwoord schuldig te blijven. Met uitzondering van de twee broers waren de verschillen enorm, en nog meer onder de juristen dan onder het personeel.

Katadreuffe begreep toen dat men terecht sprak van de grauwe massa, dat het individueele eerst waarlijk begon bij de bevoorrechte standen. Hun was gelegenheid gegeven tot uitgroeien, en zij groeiden allen in een

eigen richting. Hij zag de formidabele beteekenis in van *veel weten*. Veel weten was enorm uitgroeien, was duizenden facetten vertoonen.

Katadreuffe was zelf nog een karakter in wording, hij onderging een laten groei naar de volwassenheid. Hij had eenige opvallende hoedanigheden en gaven, maar een compleet karakter was hij nog bij lange na niet. Zonder dat hij het besefte was hij minder persoonlijkheid dan Jan Maan, maar hij beloofde meer. Een kind uit het volk, maar met mogelijkheden, veel kennis, maar ordeloos gestuwd, al te bont en dikwijls te zeer belegen. Een mengelmoes dat met een ijzeren consequentie zich wilde groepeeren tot een geheel.

Een van zijn deugden was te willen leeren waar hij kon, maar nooit critiekloos te aanvaarden. Het was waar, geen twee leken op elkander. Daar had je Mr. Gideon Piaat, den gevatten pleiter in strafzaken, die in de rechtzaal zoo dikwijls de lachers op zijn hand kreeg, een klein kereltje met een groot hoofd, een bebrild kindergezicht, rusteloos, vaak uitbundig van gebaar. Hoe anders deze dan zijn kamergenoot, de kurkdroge Carlion. En hij had een zwak hart, hij viel wel eens flauw. Eenvoudig van aard was hij, maar zijn doopnaam vond hij te mooi om niet voluit te vermelden, overal. En de vrouwelijke meester in de rechten, juffrouw Kalvelage, die in een kamertje zat op de eerste etage, vlak onder het kabinet van de Gankelaar. Een scherp sabeltje, deze. Nog jong, in niets vrouwelijk, haast geen lichaam, meest karkas gekroond door een doodshoofd, dik donker haar kortgesneden, dat reeds begon te grijzen. Een klein geraamte, haast bekoorlijk wanneer

het een ronden bril opzette, en die oogen van geel changeant zoo groot werden, – een hoogst agressief schepseltje dat pleitte met een harde stem en een tong als een vlijm.

En toch, dacht Katadreuffe, het klinkt wel aardig wat de Gankelaar zegt, en het zal ook wel waar zijn, maar zoo is het met het begrip mensch niet alleen. Als ik spreek van een tafel dan bedoel ik wat anders dan wanneer 'zij' spreekt van een tafel. Wanneer je het goed beschouwt dan praten alle menschen langs elkaar heen. Zoo ving hij aan zelf te denken en te onderscheiden.

Hij legde zich op zijn kant om te gaan slapen. Hij had nu een divanbed, de naargeestige bedstede was niet meer in gebruik.

Het eerste jaar

Met zijn moeder ging het den laatsten tijd minder goed, maar hij begreep het niet en ze zweeg ervan. De tering waartegen de longen zich zoo lang hadden verzet begon in het zwakke lichaam veld te winnen, maar het kon nog jaren jaren duren. Daarbij was het haar onmogelijk zich te beperken in haar handwerken, integendeel, de tijden waren minder gunstig geworden, met harder werken waren haar verdiensten geringer dan kort na den oorlog. Ook was de winkel niet meer zoo volkomen over haar tevreden, en zelf zag ze de juistheid in. Haar oorspronkelijkheid versleet langzamerhand, ze begon zich al te herhalen, men merkte dat op. Ze beschikte nog wel over mooie kleuren, maar de aparte combinaties kwamen thans te veel voor om nog zeer te treffen. Haar onderwerpen raakten uitgeput, want al kon men alles teekenen, men kon niet alles knoopen met wol. Een divankleed in ruiten van zwart en geel, aanvangend in groote maat, uitloopend tot klein, was nog wel een mooi werkstuk voor een moderne tuinkamer. Maar men moest niet vragen hoe lang ze daaraan had gearbeid tusschen haar ander werk en haar huishouden door. En ten slotte beviel het haar niet eens ten volle, en de prijs dien zij er voor ontving leek haar eenerzijds te laag in verhouding tot het aantal arbeidsuren, anderzijds te hoog voor het resultaat. Heimelijk betreurde ze al zooveel jaren te zijn verstoken van dat vreemde groen. Ze meende vaag dat als ze het terug vond haar inspiratie ook zou wederkeeren, ze zocht nu en dan de markten af. Eens vond

zij achter een uitstalraam knotten wol die er op leken, maar toen ze ze thuis uitwerkte leken ze naar niets, zonder de nuance van het bederf, het verschieten, het verkleuren van het zeewater. Ze legde de wol in een bad met wat zout, maar het eenig gevolg was dat de wol kromp. Ze had het kunnen voorzien. Neen, aan dat zootje was ze bekocht.

Katadreuffe had geen anderen uitgang dan naar haar en Jan Maan. Maar hij moest te veel werken, de wandelingen op Zondagmiddag schoten er meest bij in. Hun verhouding was nu beter, ze had niet meer die onrust van toen hij nog thuis was, dat zonder een woord haar zoon willen opjagen, vooruit, vooruit, opschieten, zij had het ook gemoeten. Het was onbestemd in haar gebleven, een wrevel dien grooten jongen te zien lezen en maatschappelijk niet vorderen, groote verwachtingen van dat bizonder jong dat zij, een meid van ras, ter wereld had gebracht, dat als vader een kerel had zooals er geen tweede liep door Rotterdam, verwachtingen die ontgoochelingen dreigden te worden. Het was onbestemd in haar gebleven en toch verbitterde het haar dat zij dat jong niet zag wegvliegen, de hoogte in, op vleugels die zoomaar vanzelf met een vaart uit zijn schouders waren opgeschoten. In de stille uren van haar arbeid bedacht ze het vaak, ze bezat fantasie, maar ze kon er niet toe komen het te zeggen, het bleef te onbestemd, en ook, als zij het zeggen moest, dan was de frischheid er vanaf. Het had hun verhouding verscherpt, de atmosfeer geladen met die eeuwige stille geprikkeldheid, tot de jongen zelf zijn heengaan als een bevrijding had ge-

voeld. Niet het avontuur in Den Haag, dat was roekelooze nonsens, nu gelukkig geleden, – neen, het àndere. Ze had hem thans eindelijk voorgoed van zich afgeslingerd, zóó hoorde het, het zat in de natuur van een moeder om afstand te doen. Je kind willen behouden, dat was verachtelijke weekhartigheid van dames, een vrouw uit het volk trapte haar jong de straat op. Nu ja, trappen, trappen ... maar daar kwam het toch op neer. En natuurlijk, het kind moest de jaren hebben.

Thans was ze voorloopig tevreden, ze wist wel niet precies wat zijn plannen waren, dat zou hij haar niet zoo gauw aan haar neus hangen, dat vatte ze wel. En dat had hij van niemand vreemd, zijzelf was ook zoo dicht als een pot. Maar ze voelde dat hij op den goeden weg was. Vooruit *vliegen* had hij tot dusver niet gedaan, maar ze wou ook niet het onmogelijke eischen, dat vliegen was maar droomerij van een al te trotsche moeder. Vooruit *komen* zou hij zeker, ze voelde het. Ze zag het ook, hij was veranderd. Dat kantoorwerk alleen kon hem niet zooveel tijd kosten, hij moest werken voor zichzelf. Ze zag het, er was minder kleur op zijn gezicht, minder vet nog dan vroeger op zijn lichaam, er was meer en vooral strakker licht in zijn oogen.

En zoo was ze tevreden, want al ging het haar in veel opzichten slechter, ze had nog altijd Jan Maan. Ze verlangde even hard Jan Maan te behouden als haar zoon te verliezen. Het was niet slechts dat Jan Maan inbracht, ze hield van hem. Wat ze bezat aan zachts, het was weinig, bracht ze op hem over. In haar

gevoel voor Jan Maan stak geen zweem van sexualiteit – dat was gekheid, dat was al met de geboorte van het kind in haar vernietigd –, maar ze was hem genegen zooals een vrouw zonder liefde een man genegen kan zijn, met een gesublimeerde moederlijkheid want zonder het irritante van het bloed. Ze zou hem nooit van een huwelijk afhouden, daarvoor was ze te grootmoedig, maar ze doorzag toch dat hij geen man was voor het huwelijk. Hij was een jongen die veel meisjes zou zoenen en tot trouwen toch denkelijk niet komen zou. Hij bezat een vlinderachtigheid die haar bekoorde, terwijl ze hetzelfde in haar zoon ten scherpste zou hebben gelaakt. Dat hij eenige keeren de beginselen van een eigen huishouden had opgezet en weer afgebroken, de stukken latende aan het meisje, het verteederde haar. Nu was hij waarschijnlijk weer zonder meisje, ten minste, hij wandelde trouw elken Zondag met haar naar de Maas, naar de Oude Plantage of naar den Heuvel in het Park. Zoo moest het maar blijven, haar zoon hoopte ze nooit meer te huisvesten, maar Jan Maan kreeg zijn kabinet toch niet, en zelf gebruikte ze het evenmin om te slapen, ze hield het desondanks open voor den zoon.

In den eerstvolgenden zomer wou ze echter op de Zondagen van Jan Maan geen beslag leggen, hem zijn vrijen dag van zon en zee aan den Hoek van Holland niet ontnemen. Kreeftrood kwam hij de eerste keeren thuis, zijn blank vel verbrandde altijd zoo slecht, hij had veel pijn.

Als hij Katadreuffe kon meekrijgen ging hij niet naar den Hoek. Het lukte hem een paar maal zijn

vriend van zijn werk te lokken. Hij had een klein linnen tentje gemaakt, het tentje op zijn fiets gebonden kwam hij 's morgens al vroeg Katadreuffe aan de Boompjes ophalen. Dan liepen ze samen de groote stroombruggen over en eerst op den zuideroever waagde de correcte en ingetogen Katadreuffe het: hij ging eenvoudig op den bagagedrager zitten en Jan Maan trapte zwoegend door tot ze de rollen verwisselden. Het was een heel eind naar de uiterste zuidpunt van de Waalhaven. In dien uithoek, waar nog geen schepen kwamen, palend aan het vliegveld had de stroom een klein natuurstrand gebouwd. Werkend en werkloos Rotterdam dat niet den Hoek zocht was daar neergestreken. Ze zetten er hun tentje op, ze waren er den heelen dag, op het harde, ruwe rivierzand, grof van korrel en vettig vaak van klei, ze lagen in het brakke water, of tusschen de tentjes in de zon te midden van het krassen van de meest versleten grammofoonplaten. Jan Maan zwom graag een gezicht ver weg, Katadreuffe deed niet meer dan dichtbij wat ploeteren. Hij kon wel zwemmen, maar mooi noch lang, hij liet zich graag weer gauw drogen door den wind. Hier lag hij behaaglijk, tusschen het volk, zijn volk, het bleef van hem, het lag niet in zijn aard het ooit te verloochenen. Er was maar zelden iets dat hem hinderen kon, het karakter van den Nederlandschen werkman is ingetogen, negen houden zich netjes, pas de tiende is een ordinaire lawaaischopper, maar zijn rijk duurt tusschen de negen niet lang. Katadreuffe had boeken en dictaten meegebracht, hij werkte wat in het tentje, maar meest lag hij te kijken naar de

lucht, languit op zijn rug, zijn Zondagsche zakdoek uitgevouwen onder zijn hoofd. Hoewel de meisjes op hem letten, lette hij niet op hen zooals Jan Maan, hij lag maar, voor zijn voeten de uiterste punt van het groote Rotterdam-Zuid, doorvreten van havens, en deze, de Waalhaven, de meest koninklijke, een binnenzee gelijk, onder het immense van een eigen uitspansel.

Eens toch brachten zij beiden hoofdluis mee uit het kamp, maar 'zij' had dadelijk een probaat middel. Enkel petroleum, je hoofd dik in de petroleum, dan een paar doeken er om en naar bed. Den volgenden dag een keer of wat wasschen met groene zeep, en het is geleden. Zoo was het.

Eens, aan het havenstrand, liet Katadreufe zich gaan en vertelde den vriend van zijn plannen. Zij lagen te midden van het volk, juist paste een vreemd klein kind den grooten teen van Jan Maan in een zandvormpje, maar zij lagen hier toch, zoo veilig alsof ze zaten tusschen vier muren, niemand had aandacht voor hun gesprek. Katadreuffe op zijn buik, de ander op zijn rug, de hoofden dicht bij elkaar, – zoo werd het verteld. Hij studeerde voor zijn staatsexamen.

Hij was een goed systematicus, hij greep te ver noch te veel. Eerst had hij er naar gestreefd als stenotypist een behoorlijk figuur te maken. En al zouden er voorshands zeker zijn die beter, en vooral sneller werk afleverden dan hij, zijn groote handigheid was gebleken uit den korten tijd waarin hij had geleerd. Het opnemen en uitwerken in vreemde talen was nog toekomstmuziek. Dat kwam vanzelf terecht, hij zou de talen voldoende beheerschen wanneer hij voor zijn examen rijp was.

Toen had hij zijn kennis van de eigen taal opgefrischt en vermeerderd. Ook dat ging snel. Thans was hij bezig zijn schrift te verbeteren, hij wilde niet mooi schrijven, desnoods een leelijk schrift, maar een *loopend* schrift, niet het kinderlijk onbeholpen volksschrift, maar het schrift waaraan men den ontwikkelden mensch op slag herkent. Ook had hij nu voor het eerst een werkelijke handteekening, zijn naam in één haal, zonder punten of strepen, zakelijk.

Wat zijn uitspraak betrof was hij van huis uit bevoorrecht. Zijn moeder, ofschoon ruw soms in haar mond, sprak de taal zonder plaatselijken klank. Zoo had hij het geleerd, en het leelijk plat-Rotterdamsch van veel schoolkinderen, zelfs van onderwijzers, en vooral op het hofje, had op hem geen vat bezeten. Als hij een enkele maal van school branieachtig thuiskwam met den volkschen tongval sloeg zijn moeder het er gauw uit. En hij vertelde Jan Maan van hoe buitengewoon veel gewicht voor een carrière een zuivere, althans redelijke uitspraak was, hij meende dat de vriend zich op dit punt nog wel kon verbeteren. En hij vertelde het zoo ernstig en met zoo goede bedoelingen dat de vriend, die iets (niet al te veel) van het Rotterdamsch in den mond had en het nu pas besefte, glimlachend beterschap beloofde, ook al nam hij, gemakzuchtig, zich voor zijn uitspraak trouw te blijven.

Dan was er nog een delicaat terrein, dat van de vreemde woorden, die op het kantoor dikwijls werden gebruikt, Latijnsche termen en dergelijke. Vooral op den juisten klemtoon moest je letten. Die lag anders bij totaliter dan bij hectoliter, anders bij res nullius

dan bij luce clarius, en je had het Nederlandsche reus en het Latijnsche reus. Daar was hij nu aan bezig, hij had een boekje van vreemde woorden, en die hem te pas konden komen schrapte hij aan.

Dit alles betrof deels de voorbereiding tot het eigenlijke werk, deels de secundaire beschavingsverschijnselen zonder welke je toch niet spreken kon van een waarlijk ontwikkeld mensch.

Van zijn studie in den engeren zin zei hij niet veel, dat zou waarschijnlijk het begrip en zeker de belangstelling van Jan Maan te boven gaan. Hij vertelde dat hij op afbetaling een radiotoestel had gekocht, hij zette nooit aan voor een mopje muziek, maar slechts als er wat te leeren viel, vooral de beginselen der vreemde talen volgde hij nu, het was toch een pracht van een uitvinding. En ook nam hij schriftelijke lessen, en van den winter ging hij de avondcursussen volgen op de volksuniversiteit. En hij was bezig te zoeken naar een instituut waar men schriftelijk voor het staatsexamen opleidde.

Toen Jan Maan vroeg waarvoor dat alles dienen moest zei Katadreuffe eenvoudig:

– Advocaat.

Jan Maan had wel recht willen gaan zitten, maar goed beschouwd lag hij toch te lekker. Hij zette alleen even groote oogen, en kneep ze dan weer toe voor den schellen hemel.

Katadreuffe vertelde verder dat die studie wel niet veel zou behoeven te kosten, ten minste voorloopig niet. En hij had ook opslag gekregen door de voorspraak van de Gankelaar. Hij verdiende nu al vijf en tachtig gulden in de maand, bijna zooveel als Jan Maan wan

neer je diens weekloon met vier vermenigvuldigde. Maar niemand mocht vooreerst van de studieplannen iets weten, ook en vooral niet ‘zij’.

Het was nog zomer toen hij op een weekschen avond haar bezocht. Hij vond haar alleen, Jan Maan was een eind gaan fietsen. Dat trof goed. Hij ging tegenover haar zitten en legde vijftien gulden midden op het tafelkleed. Hij zei niets, ze keek even op, dan weer neer op haar werk. Ze zweeg eveneens. Hij speelde met het lepeltje van zijn theekop, een boosheid begon in hem op te staan dat ze geen woord zei.

Toen deed ze haar mond open.

– Van je vader heb ik nooit iets willen aannemen, geen trouwen en geen cent.

Dat was haar wijze van accepteeren, en in de acceptatie lag haar dank verborgen. Hij voelde het, zijn boosheid verdween. Ach hemel, ja, hij was ook van dat slag. Praten was moeilijk en danken dubbel. Hij had daarnet toch ook zwijgend het geld op de tafel gelegd. Het lag er nog.

– Dat is de eerste keer, zei hij.

Hij bedoelde dat ze er nu voortaan elke maand op rekenen kon. Ze knikte.

Toen, na een poosje, sprak zij weer.

– Je hebt een goeien kop, Jacob, daar mag je God wel dankbaar voor zijn.

Zoo liet ze hem merken dat ze begreep dat hij aan het studeeren was om vooruit te komen, en hij vatte haar. Maar hij begreep dat ‘God’ niet. Was ze godsdienstig? Hij had er nooit iets van gemerkt, al was ze van huis uit Protestantsch. Misschien op haar ouden dag. De

Gankelaar had gezegd dat godsdienst goed beschouwd een ouderdomskwaal was, dat kon wel waar wezen.

Van zijn plannen repte hij niet. Ze zaten nog een tijd, en zeiden nu en dan maar eens wat. Veel zeggen hoefden ze niet, met een enkel woord vatten ze elkaar. Eigenlijk was het hun tragedie. Ze kenden elkaar te goed, ze hadden te veel gemeen, ze vulden elkaar niet aan, het werkte op de zenuwen.

De vraag die hij zich stelde of ze godsdienstig kon zijn had even zijn nieuwsgierigheid gewekt, maar vragen zou hij om den dood niet, nooit. Hij keek naar haar, ze was nu al jaren zoo wit als een duif. Den laatsten tijd droeg ze een bril als ze handwerkte. Ook hoestte ze veel. Haar tint was niet bleek, maar vaalgeel, ze glom bij de jukbeenderen als gepolijst door den tijd. Iets van ivoor.

– Je moest eens een beetje meer rust nemen, moeder.

– Komt terecht.

Hij wist niet dat haar verdiensten waren geslonken, ze zou het hem om den dooien dood niet zeggen, nooit.

Hij kreeg nog een kop thee, en ging na een uur, naar zijn kamer, zijn werk. Het geld lag precies zooals hij het had gelegd.

Buiten maakte hij zich weer nijdig op haar. Waarom, als ze nu toch begreep dat hij plannen had, vroeg ze daar niet naar? Twee keer dien winter was ze bij hem thuis geweest, en ze vroeg nooit wat hij in zijn vrijen tijd uitvoerde. Zoo'n mirakel van koppigheid had hij nog niet ontmoet. Maar steunen zou hij haar, met vijftien gulden in de maand, voorloopig.

Hij deed het één keer.

Dreverhaven

Het netwerk van steegjes en straten oostelijk van de Nieuwe Markt is grootendeels zeer somber. Een enkele vol winkeltjes, druk van voetverkeer, zoo smal dat er geen wagens mogen komen, steekt vroolijk en levendig af. In het straatje genaamd Korte Pannekoekstraat lagen twee winkels schuins over elkaar, die al meer dan een jaar de bizondere aandacht van het publiek trokken. Ze verkochten denzelfden goedkoopen fleurigen rommel, in hoofdzaak lampekappen, hun etalages leken altijd sprekend op elkaar, de prijzen echter waren in den eenen winkel aanmerkelijk hooger dan in den anderen. Het duurste zaakje had een pretentieuzen titel: Au petit Gaspillage, – het andere heette eenvoudig: De Concurrent.

Tusschen beide zaken werd al meer dan een jaar een concurrentie-oorlog gevoerd, met smalende plakkaten achter de ruiten, waarbij de een zich beriep op hoogeren prijs als bewijs van meer degelijkheid, de ander op meer degelijkheid ondanks lagere noteering. Soms waren de gedrukte of geschreven invectieven van een aard dat de politie ze verwijderde. Het dure en het goedkoope winkeltje copiëerden beurt om beurt elkaars etalage. Een rechtsgeding kwam er niet uit voort, beide zaakjes behoorden aan Dreverhaven.

Het goedkoope zaakje was in wezen niet zoo heel goedkoop, het leek maar aldus door de tegenstelling met het andere. Er was geen werkelijke oorlog, deze krijg was eenvoudig een vorm van reclame. Het goedkoope zaakje trok veel volk, het dure uiteraard belang

rijk minder, al had het zoo nu en dan toch nog een klant die meende dat hij hier inderdaad meer solide waar kocht. Het goedkoope maakte winst, het dure leed verlies. De winst was tot dusver iets grooter dan het verlies, maar rechtvaardigde toch allerminst den zonderlingen, ingewikkelden, riskanten opzet. Niemand anders zou er aan gedacht hebben iets dergelijks te beginnen, maar Dreverhaven was juist een man om daarin een genoegen te vinden dat hij diep verborgen hield. Het was hem meer nog te doen om de vertooning dan om de baten. Toch vormden de laatste voor hem geen te verwaarloozen factor, binnenkort deed hij het kostbare zaakje aan kant, dan had de voorstelling lang genoeg geduurd, en het goedkoope zich denkelijk voldoende ingeburgerd. Later zou hij ook dat wel weer overdoen. En middelerwijl had hij er zijn aardigheid aan tegen zichzelf te vechten.

Het meeste belang stelde hij in ondernemingen die met zijn eigenlijke praktijk niets uitstaande hadden, zoo leende hij gelden op zeer onereuze voorwaarden uit. In den oorlog had hij samen met Stroomkoning transacties gedaan in koopmansgoederen. Hij was de man die de tips gaf, Stroomkoning had groot vertrouwen en liep aan de lijn. Ze hadden zwaar gewonnen in de suiker, maar alles weer verloren, en nog meer, in de melasse. Den zwaarsten klap hadden ze gekregen bij hun deelname in de groentenzouterij toen – zooals het heette – de vrede uitbrak, maar voordien hadden ze met het groentenzouten ook schuw verdiend. Als Dreverhaven de balans van zijn speculaties opmaakte bleek hij daarmee geen stap verder gekomen. Ook het geldleenen

leverde geen winst, dat moest over zooveel schijven gaan opdat hij niet in opspraak zou raken en zijn ambt niet in gevaar, dat de administratie samen met de risico's de baten verslond. En desondanks wisten velen en wist het heele kantoor van Stroomkoning van zijn woekerzaken af.

Als Dreverhaven de balans der afgeloopen jaren opmaakte rezen voor zijn herinnering verliezen die zijn hart deden bloeden, maar hij had de ziel van den speculant, hij kon het gokken niet laten. Hij was tegelijk buitengewoon gierig en buitengewoon roekeloos. Het kostte hem moeite zich te ontkleeden, hij hield waar het maar eenigszins kon zijn hoed op en zijn overjas aan, want hij had de ziel van den vrek die meent dat hij door zich te ontkleeden zichzelf besteelt. Er waren tijden dat hij zwaar dronk en veel naar vrouwen liep. Maar hij ging nooit in Rotterdam aan de rol, daarvoor reisde hij naar Brussel, waar hij zich in een taxi vol vrouwen liet rondrijden, ordinair, ploertig, weerzinwekkend. Hij was voor de vrouwen royaal, hij sloeg een groot bedrag stuk, en hij kon hoogloopende ruzie maken over een paar centen meer garderobegeld in een tingeltangel.

Hij was deurwaarder op het kantongerecht. Tweemaal in de week scheurde hij zich daar zuchtend uit zijn opperkleeding, en wat hij nog niet voor God zou doen, dat deed hij hier: hij ontblootte zijn hoofd, want hier heerschte de Wet. En hij riep met een onduidelijke, grommende stem de zittingsrol af in de kleine zaal voor de civiele zaken, propvol gedaagden, waar de fieltige zaakwaarnemers ijlings de beste zitplaatsen hadden

bezet. Hij stond achter een eigen lessenaar, het oranje lint met den zilveren penning met 's Rijks wapen om den hals als een hooge orde, de namen der partijen daverden slonzig uit zijn mond, en veel onervaren gedaagden meenden dat hij op zijn minst de officier van justitie moest zijn.

Hij was daar meer dan punctueel, hij kwam altijd een uur voor de zitting. Dan stond hij in zijn gekleede jas boven aan de trap neer te kijken op het volkje dat voor allerlei doeleinden hier samenstroomde en langzaam omhoog. Dan dirigeerde hij het volkje naar de verschillende wachtkamers.

– Wat ben je? Successie-eed?

– Nee meneer, ik kom namens de dagvaardiging.

– Je moet zeggen dagvaarding, en je moet zeggen dat je komt als gedaagde. Die deur!

Mannen in allerlei huidkleur, hun petten draaiend tusschen hun handen met ankers blauw getatoueerd, met den geur van teer en zee nog in hun kleeren en dikwijls het korstgezwel der Fransche ziekte aan hun lippenslijmvlies kwamen opgeklommen. Dezen waren de mannen der scheepsverklaringen, zij werden altijd geleid door een procureurs- of notarisklerk met de stukken en door een tolk. Naar hen keek Dreverhaven niet om, de klerken wisten den weg.

De zaakwaarnemers stonden in groepjes bijeen, slingerend met schurftige actentasschen waaruit zij zoo straks in de zitting hun conclusies zouden opdelven, smerige papieren vaak, vol van de grofste taalfouten, in keukenmeidenstijl, en wemelend van verbijsterende chicanes. Zij waren tegen Dreverhaven eerbiedig vertrouwelijk.

Soms ook kwam iemand hem intiem in het oor fluisteren.

– Die deur! blafte hij.

Want de sfeer van het paleis van justitie heeft op nieuwelingen soms de uitwerking van een laxans.

Een kantonrechter kwam aangestapt, zijn toga wapperde wijd om hem heen, ieder week opzij, zijn griffier wapperde precies eender achter hem aan. De rechter tikte den deurwaarder op den schouder.

– Veel extrajudicieele zaken vanmorgen vóór de zitting, meneer Dreverhaven?

Hij keerde zich om.

– Ja meneer, drie scheepsverklaringen, en daar zitten er al zes successie-eed. Maar eerst wou notaris Noorwits u nog even spreken over een acte van boedelscheiding. Ik heb hem in de zaal gelaten.

Om halftien ving dan het werk aan dat met gesloten deuren werd afgedaan, de scheepsverklaringen enzoovoorts. En was dat afgeloopen, dan klonk schril de bel, Dreverhaven gooide wijd de deur der zittingzaal open, en door het gansche pompeuze trappenhuis klonk zijn daverstem:

– Openbare terechtzitting!

De fieltige zaakwaarnemers waren reeds op de beste plaatsen neergestreken, en vormden er een levend lepra der rechtsbedeeling. Daarachter pakte zich een meest armelijk, duf en kwalijk riekend volkje samen, dat kwam om zich te hooren veroordeelen tot het betalen van schulden, het vergoeden van schade, het ontruimen van woningen.

Een enkele meneer was wel onder hen, iemand die

nu eens zelf zijn recht wou zoeken. Doch slechts hoogst zelden hoorde men tegen den kantonrechter betoogen in den trant van: ‘ik sta op mijn recht.’ Daarentegen kreeg de magistraat op iedere zitting zeker tienmaal uit den mond der gedaagden te hooren: ‘het is geen onwil, meneer, maar onmacht.’ Want geen formule is populair bij debiteuren gelijk deze, en toch denkt ieder hunner dat hij iets nieuws zegt.

Tweemaal per week was Dreverhaven aldus in functie gedurende den heelen morgen, dikwijls ook nog een deel van den middag. Wat er op andere dagen moest geschieden viel weer aan zijn collega's ten deel. Den verderen tijd was hij op zijn kantoor of hij doorkruiste de stad, zijn binnenzakken vol langwerpige enveloppen, dagvaardingen achterlatend, beslagen leggend, gijzelend. Dikwijls werd hij gevolgd door zijn twee getuigen, zijn drogen klerk Hamerslag, en het ongure wezen Den Hieperboree. Wie hem in functie op straat ontmoette vergat hem niet licht, want hij kwam aan met al zijn jassen open – weer of niet – en al zijn dienstenveloppen in twee rijen in slagorde voor zijn geduchte borst, en het beeld werd een volmaakte verschrikking als men in zijn gevolg dien reus zag aanslingeren met zijn slappen hals, zijn grooten bungelenden kop, en zijn mond die zich boven een prooi kon openen, openen. Als een kraan met een staaldraad en een hangenden bak uit de haven, – zoo kon hij de door vrees sterk geprikkelde fantasie vóórkomen. Dreverhaven had het ook opgemerkt, hij had hem een bijnaam gegeven, hij noemde hem nooit anders dan Kolengrijper.

Deze Kolengrijper was fenomenaal bij ontruiming

van gezinnen met kleine kinderen. Want als hij maar zijn kop boven het grut liet zwabberen en zijn muil opensperde, vloog het van hem weg, hij slingerbeende langzaam na, en dreef het gillend de straat op. En de moeders kreeg hij er zoo ook uit, menige vrouw, toch reeds zenuwoverspannen, stoof snikkend en schreeuwend weg van den ontzettenden Kolengrijper naar het veilige buiten.

Maar kracht had hij niet, hij was enkel verschijning, ook vrijwel onnoozel, in wezen zachtzinnig. Het sjouwen bleef bewaard voor den taaien Hamerslag. En als er verzet kwam, zelden en dan doorgaans van de mannen, trad Dreverhaven in actie. Hij was zoo zwaar en sterk, hij pakte hen bij hun kraag en duwde hen met een paar stappen het huis uit. Als ze er niet razend gauw bij waren om zelf hun have te redden smeet Hamerslag – een man met de spieren van een pakdier – den inboedel de straat op, bij armen vol, in den regen, in de modder.

En het was Dreverhavens triomf dat hij nooit politiehulp noodig had om een vonnis te executeeren, elke deur week voor zijn belruk, den roffel van zijn vuist, zijn daverstem door raam of brievenbus. Eéns maar was het noodig geweest, in een huis vol communisten, een huis inderhaast herschapen in een fort. Met de hulp van twee agenten kreeg hij ook dat fort, waarin zich twaalf oproerlingen hadden verschanst, klein. En hijzelf was de eerste die met de bijl in de hand over de ruïne der voordeur en de neergetuimelde sperbalken naar binnen stapte.

De tijd lag ver achter hem toen hij zijn kantoor had

op een van de havens. Hij bezat nog altijd zijn veilinglokaal op de Hooimarkt, hij woonde nog altijd in hetzelfde huis in de Schietbaanlaan waar Joba hem had verlaten. Maar zijn kantoor was meer dan een decennium terug verplaatst naar de Lange Baanstraat, in het hart van het allerarmste der oude stad. Daar voelde hij zich thuis.

In later jaren maakte een levensmoeheid zich van hem meester, voor zoover men zeggen kon dat hij een meester had. Maar hierin toonde hij zich van een grooten kant. Want de levensmoeheid openbaart zich bij zwakke naturen in melancolie. Bij sterke in onverschilligheid. Zoo hij.

Hoe ouder hij werd, hoe onmeedoogender. Hij lokte gewelddaden tegen zijn eigen persoon uit, en bedwong ze tevens door zijn houding van superieure onverschilligheid. Hij zat nu hier in het hart der armoede, hij de beul der armen. Hij wist dat men hem nooit van voren zou durven aanvallen. Maar het mes in zijn rug, dat was iets dat hij mogelijk achtte, zonder dat hij eenige voorzorgen nam. Hij vóélde het aankomen, hij wist niet of hij het verlangde of niet, maar in elk geval, daarnaast, liet het hem diep onverschillig.

Hoe ouder hij werd, hoe rusteloozer. Hij nam alleen bij uiterste noodzaak een voertuig, hij liep maar, naar het kantongerecht, de Hooimarkt, zijn woonhuis, zijn kantoor, hij doorkruiste Rotterdam-Noord en Rotterdam-Zuid. De schoenwinkels verdienden meer aan hem dan de kleedingmagazijnen. Soms kreeg hij des avonds behoefte om naar zijn veilinglokaal te gaan. Het lag achter een rij huizen, een zaal met een koepel

van glas en een estrade voor den afslager. Hij stak een paar lichten op en marcheerde doelloos langs het geschemer van de heterogene artikelen, goedkoop en prullig meest, die netjes stonden gerijd, wandelpaden ertusschen.

Thuis deed hij niet meer dan eten en slapen, het meest was hij des avonds op zijn kantoor. Hij had geen bepaalde uren, was hij er, dan had ieder altijd toegang. Soms kwam men hem 's avonds opzoeken, soms werd hij opgebeld, maar al verscheen er niemand, hij was aanwezig. Soms viel hij er in slaap, maar altijd slechts half, hij had den slaap der roofdieren, hij verloor nooit het contact met zijn omgeving.

Het huis was een unicum in Rotterdam, daarom was het hem ook opgevallen. Het had in hem eerst zijn werkelijken eigenaar, zijn waardigen bewoner gevonden. De verdieping die hij voor kantoor benutte uitgezonderd had hij het van onder tot boven verhuurd, tot in de vlieringen, het wemelde er van de bewoners, doodarm allen, fantastisch soms en soms ook dagschuw. Maar het was voor hèm gebouwd, het stond in een blok baksteen òm hem, zonder hem had het geen ziel, de buurt sprak van het huis van meneer Dreverhaven zooals het toeristendom spreekt van de pyramide van koning Cheops.

Hij zat er dien avond achter zijn bureau, jas aan, hoed op. Hij had weer eens in gedachten de balans gemaakt van zijn zaken, hij kwam er niet meer uit. Hij was zeer vermogend geweest. Hij had klappen gehad, maar de vraag was: had hij nog geld of was hij straatarm? Hij wist het niet. Zijn zaken liepen dooreen,

het eenige wat hij goed bijhield was zijn repertorium. Maar het aantal exploten was de laatste jaren sterk verminderd. Hij had nog kolenveilingen waaraan hij veel verdiende, dat was waar. Maar den laatsten tijd liep alles tegen. Hij kon er natuurlijk ook weer ineens bovenop zijn, maar de tijden werden slecht. Ieder jaar had hij ruzie met de ambtenaren der belasting. Als hij het goed bekeek bezat hij geen cent, als hij zijn eigendommen juist waardeerde was hij beneden nul. Hij had nog slechts inkomen, onvast, onregelmatig. Dat winkeltje Au petit Gaspillage – een naam in Brussel gelezen en onthouden, maar hier zonder werfkracht – dat winkeltje zou hij nu maar opdoeken. Zijn verliezen deden pijn aan zijn hart van vrek, toch beletten ze niet dat hij insliep, achter zijn bureau, breed vullend den breeden bureaustoel, beide oogen dicht en het oog van zijn aandacht wijd open.

Er klonk heel even een kleine bel, hij hoorde het, zijn oogen bleven dicht. Een lichte stap naderde door de kamers, hij dacht: dat mes! Het geluid hield op, het was zoo stil dat hij het ademen van den ander vernam. Hij hield zijn oogen gesloten. Toen opende hij ze langzaam en keek onverwonderd in de oogen van zijn zoon.

Aan zijn houding verschikte hij niets.

– En? vroeg hij.

Het eerste woord tusschen vader en zoon. Een woord zonder beteekenis, dood-simpel. Maar ook een òngewoon woord, een woord dat een verhouding tot in de fijnste finesses bepaalde, dat zwaar was geladen met historie, dat werd uitgezegd met de stem van een caesar.

Katadreuffe en Dreverhaven

Het was tegen het eind van Augustus, een vroegen morgen. Katadreuffe had een uur op zijn kamer gewerkt. Hij ging naar beneden, de brievenbus lag vol post. Als steeds legde hij de post op het tafeltje van juffrouw te George, want deze opende alle brieven, hield haar eigen correspondentie achter, en later werd de rest door Rentenstein rondgedeeld. Het was nog vacantie, sommige heeren hadden verlof, maar Stroomkoning was alweer terug, en ook zij, en de Gankelaar.

Als steeds keek hij de adressen na, er lag soms iets tusschen voor den concierge Graanoogst, en ook vaak het gecorrigeerde werk van de cursussen die hij volgde en nieuwe lesopgaven. Ditmaal was er voor hem slechts een briefje van de rechtbank.

Een voorgevoel benauwde hem, hij wist al haast wat het behelsde eer hij het had ingezien. En toch liet de lezing hem in een volslagen verbijstering.

Men vroeg zijn faillissement aan. Hij werd uitgenoodigd den eerstvolgenden Woensdagochtend op de rechtbank te verschijnen omdat de Maatschappij voor Volkscrediet door Mr. Schuwagt zijn faillissement had doen aanvragen. Hij had nog vijf dagen tijd.

Hij sloop naar boven, aschgrauw in zijn gezicht, naar de Gankelaars kamer. Daar begroef hij zijn volle aandacht in den tekst der faillissementswet. Hij was thans al wel zoover wegwijs dat hij wist waar te moeten zoeken.

En hij vond een artikel dat luidde: Indien na een opheffing opnieuw aanvraag tot faillietverklaring wordt

gedaan, is de aanvrager verplicht aan te toonen dat er voldoende baten aanwezig zijn om de kosten van het faillissement te bestrijden.

Hij las de bepaling driemaal over, toen was haar zin tot hem doorgedrongen. Hij had met onverklaarbare, wanhopige kortzichtigheid nooit meer aan zijn schulden gedacht. Hij had geredeneerd zooals de eerste de beste kaffer van een leek zou doen: het faillissement van de baan, dàn ook de schulden van de baan. Thans wist hij dat het anders was, dat de schulden bleven bestaan zoolang zij niet tot den laatsten cent waren betaald. En wat hem razend kon maken was dat hij dit had móéten begrijpen, dat het ook logisch was dat een schuldenaar niet zoomaar van zijn schulden afkwam door enkel failliet gaan, dat de eenige manier om zich van schuld te ontdoen was: haar betalen.

Aschgrauw, maar volkomen kalm en helder overzag hij den toestand. Hij herinnerde zich de woorden van de Gankelaar uit den tijd dat hij nog zijn curator was: op vijftien gulden kon geen faillissement drijven.

Zoo was zijn toestand *toen*. En *nu* had hij vaste verdienste, vijf en tachtig gulden per maand. Daar drééf een faillissement op. Nu werd het ernst. De eeuwige schande! Hoe had hij er vroeger ooit onverschillig onder kunnen zijn! Maar het was of zijn dagelijksche aanraking met de wet hem pas het besef had bijgebracht wat een faillissement beteekende, voor zijn studie, voor zijn naam, voor zijn toekomst.

Het briefje stak hij bij zich, hij kwam niet ontbijten, maar hij was reeds zoover in zelfbedwang dat toen het kantoor aanging niemand iets merkte. Hij zat te

popelen op de komst van de Gankelaar, want hij móést het toch aan iemand vertellen, en de Gankelaar zou het wezen. Maar deze was dien morgen juist laat, zeker had hij eerst wat willen roeien of zwemmen, hij kwam pas tegen elven, het was nog de komkommertijd.

Niet aanstonds vond Katadreuffe gelegenheid hem te spreken, om bij twaalven kon hij het briefje toonen. De Gankelaar keek bedenkelijk.

– Dat is allemachtig stom, dat je daar niet aan gedacht hebt. Trouwens, het is mij ook door mijn kop gegaan. Haal je dossier nog eens even uit het archief, ik herinner me niet meer alles.

Katadreuffe verliet snel het kabinet. Een blos was naar zijn hoofd gestegen, het dossiertje lag in zijn eigen kamer. Hij had gehoopt het daar voor eeuwig te kunnen begraven. Nu moest hij de vervloekte papieren weer te voorschijn halen.

De Gankelaar zag de stukken even in. Hij bleef bedenkelijk kijken.

– Nog geen cent afbetaald? ... Nee? ... Ja, het is jammer, het is jammer ... De Maatschappij voor Volkscrediet, driehonderd gulden in hoofdsom plus zooveel commissie, nog een jaar extra rente van tien procent er nu natuurlijk bij, en de kosten niet te vergeten, dan je huisheer, zie ik, twee maanden huur, dertig gulden geleend van een zekeren Maan ... Ja man, je hebt meer schulden, ik moet zeggen dat ik het ergste vrees ... Met Schuwagt is nooit goed garen te spinnen, die smeerlap had al lang van het tableau geschrapt moeten zijn, maar hij is ze te glad. Zeker eens in de maand moet hij bij den deken komen, maar hij

is den heelen raad van toezicht te glad. Enfin, het vuilste van het vuile. Maar daarmee ben jij niet geholpen. Ze zullen je geen afbetaling toestaan, dat tuig wil het volle pond. En je bent nu ook in een andere positie, er kan nu geen sprake meer zijn van opheffing bij gebrek aan baten. Ze pikken eenvoudig je salaris in of ten minste een deel daarvan.

– Dat weet ik, meneer, zei Katadreuffe ferm.

– Ja, zei de Gankelaar aarzelend, we zouden je nog misschien onder mekaar hier ...

– Nee meneer, dáárvan kan nooit sprake zijn, dat zou ik niet willen. U wordt bij voorbaat bedankt, maar leenen wil ik niet, van u niet en van niemand. Maar u wordt bedankt.

Onwetend sprak hij dezelfde woorden als zijn moeder toen zij in de kraamzaal de hulp van derden afwees. Het antwoord beviel de Gankelaar. Ofschoon hij waar het anderen betrof zuinig was van aard – een jonge man met veel hartelijks, hulpvaardigs, maar nogal op den penning – had hij nu wel aan zijn stenotypist de benoodigde gelden willen voorschieten, en was ten slotte nog blij dat het werd afgewezen. Hij kon niet vermoeden dat Katadreuffe naast zijn trots die hem elk geschenk weigeren deed de behoefte had door zijn weigering zichzelf te kastijden voor zijn onverstand. Hij zei weer:

– Ja, dan wordt het een hopeloos geval. Als Schuwagt persoonlijk nog zou willen meewerken tot een regeling – maar dat is hij voorbaat uitgesloten – dan wil Dreverhaven zeker niet.

– Dreverhaven? vroeg Katadreuffe. Wat heeft die daarin te zeggen?

De Gankelaar leunde achterover en keek even verbluft.
– Dreverhaven? Weet je niet dat de Maatschappij voor Volkscrediet, dat dat Dreverhaven is? Weet je dat niet? Weet *jij* dat niet terwijl het heele kantoor het weet? ... God, jongen, de halve stad weet het.
Katadreuffe had een leening gesloten bij zijn vader. De vader was nu bezigden zoon failliet te krijgen, voor de tweede maal.
– Neemt u me niet kwalijk, meneer. Mag ik even weg?
Hij had de kamer verlaten eer het antwoord kwam. Zeker last van zijn ingewanden gekregen, dacht de Gankelaar, en voelde een vage ontgoocheling over, eenige minachting voor zijn beschermeling. Maar deze kwam dadelijk terug. Hij had vliegensvlug een glas water gedronken, een paar halen gedaan aan een sigaret – hij die zoo zelden rookte – en hij kwam rustig bij de Gankelaar binnen, bloc-note en potlood in de hand. Hij stak het briefje van de rechtbank dat nog op het bureau van de Gankelaar lag weer bij zich. Hij zei:
– Ik zal wel zien hoe ik me er doorheen sla.
Ook dat beviel den advocaat.
– Wat ik er aan kan doen om je hier te houden dat zal ik niet ongedaan laten.
– Dank u. Ik hoop maar dat u weer mijn curator wordt als het zoover is.
En hij lachte nu, dien zeldzamen zoo innemenden glimlach van hem. De Gankelaar glimlachte mee, maar zei toch voorzichtig:

– Dat betwijfel ik. De kans is niet groot. En het lijkt me eigenlijk beter van niet.

Maar Katadreuffe had zijn plan gemaakt, hij ging dien eigen avond naar zijn vader. Te voren had hij op den plattegrond de ligging der straat gezocht, hij wist het niet precies. De plattegrond der stad is haar Röntgenfoto, Katadreuffe had een zieke plek gevonden, tusschen Goudschen Singel en Kipstraat, waar het wemelde van gangen en slopjes. Daar was het kantoor van Dreverhaven.

Hij liep dien zomeravond de Lange Baanstraat in aan haar monding op den Goudschen Singel. De oude straat rook naar armoede. Volk stond allerwegen. In het midden der straat werd aan een touw een trekpaard gevoerd, een van die machtige kweekproducten der Ardennen, kleine kop, buik als een ton, haarbossen om geweldige pooten. Het had zijn dagtaak gedaan, heel langzaam dansend, in de schemering vonken ketsend uit de keien, liep het naast zijn begeleider.

Toen zag Katadreuffe het pand van zijn vader. Het lag op den hoek van Lange Baanstraat en Breede Straat. Een huis gezet als kazernewoning, een eeuw oud. De zijwand aan de Lange Baanstraat, acht ramen diep, buikte naar boven uit, het had een front van vijf ramen en hoog om het heele muurblok van diepbruine baksteen een zware kroonlijst, geschoord door korte binten, daarboven een dubbel dak. Onder het achtste raam, het verst van de hoek, de eenige toegang naar omhoog, een deur half open, daarachter een wenteltrap. Naast de deur een bord: A. B. Dreverhaven, deurwaarder. Het bord was overdekt met krassen en strepen,

toch waren de groote zwarte letters op het witgeschilderd hout nog duidelijk leesbaar. Dozijnen hadden op dit bord hun toorn verspild.

Katadreuffe ging niet aanstonds binnen. Hij bleef staan op den hoek en zag hier het huis van voren. Het hing niet slechts opzij, het hing ook voorover, in een hooge dreiging boven Breede Straat en Lange Baanstraat, zijn schaduw moest zwaar op de plaveisels drukken. Juist ging een dubbele poortdeur beneden open, en het Ardenner paard werd in zijn stal binnengeleid.

Katadreuffe stond midden in de armoe. Het was als eertijds op het hofje, maar erger omdat hij het ontwend was geraakt. En ja, deze armoede besloten in een wijk waar hoog was gebouwd deed nòg grauwer aan. In zijn rug lag het straatje Vogelenzang, zigzaggend naar een onzichtbaar verschiet, rechts de Korte Baanstraat, en even terug een koolzwart steegje met een hol-luguberen naam van armoede: Waterhondsteeg. Het huis was dichtbevolkt. Het was nu donker geworden, licht zag hij overal, en merkwaardig, hij zag veelsoortig licht. In het huis werd van alles gebrand. Er waren kamers waar electrisch licht scheen, en andere met het lijkachtig aandoend gasgloeilicht, en ook zag hij bengelende lampen met het vriendelijk, stokoud petroleumschijnsel. De zijdeur in de Lange Baanstraat was de eenige die naar de woonruimten leidde, de deur stond half open, telkens gingen paupers in en uit.

Toen dacht Katadreuffe dat hij hier stond zooals velen moesten staan die iets van den deurwaarder af te smeeken hadden, en die aarzelden wegens den aan

blik van dit gebouw. En hij ging terug en de deur in. De wenteltrap was van steen, uitgehold door millioenen voetstappen. Een klein portaal, en de steenen trap wentelde verder op als de trap van een kerktoren, men kon het eind niet zien. Maar op het portaal was een deur en daarnaast eenzelfde bord als buiten: A. B. Dreverhaven, deurwaarder. Een dikke deur van oud hout, witgeschilderd, geen bel, geen deurknop, slechts een sleutelgat. Maar op zijn duw week de deur, terwijl tevens verweg een seconde een bel klonk. Hij was nu in een hoog vertrek, wit gepleisterd, de vloer van planken, een zoldering van kleine balken witgeschilderd dicht naast elkaar en als eenige garneering een brandend lichtpeertje afhangend van het midden der zoldering, hoog, buiten het bereik van den bezoeker. De kamer bevatte verder niets. Maar aan haar eind bevond zich een tweede deur gelijk de eerste, zonder knop, alleen met een kleine ruit. Ook deze duwde hij open, en daarachter lag een tweede vertrek dat zich van het eerste slechts onderscheidde doordat er rekken langs de wanden stonden vol dossiers. En ook hier weer het enkele nietige lichtpeertje, en een deur aan het eind naar een derde kamer, een deur met een flinke glasruit. Daarachter in het midden aan een bureau zijn vader.

Het huis leek zeer stil. Dikte van oude muren en vloeren dempte geluid van andere bewoners. Straatgerucht drong nauwelijks binnen door de acht ramen, vijf van voren, drie opzij, afgedekt met dubbele gordijnen, vaal en zwaar. Doch niet dit viel hem op. Het kantoor zèlf was zoo stil. Dit enorme onderscheid

met het bedrijvige van zijn eigen kantoor onderging hij onmiddellijk, al raakte het ook eerst bij het herdenken tot zijn bewustzijn. Heel zijn aandacht was gekluisterd door den man die daar zat. Hij had hem vaak gezien en nooit goed opgenomen. Hij herkende den hoed en de jas meer dan de gelaatstrekken. Nu zag hij als door een vergrootglas verduidelijkt, want in het hooge schemerende vertrek zat de man in fel licht. In een hoek een kolomkachel, groot als voor een stationswachtkamer, nooit gepotlood, rood van roest, wat vage kantoormeubels hier en daar, dossiers, kantoorboeken, een copiëerpers, een schrijfmachine, maar vooral het bureau-ministre, eens mooi geweest, en het borstbeeld van den man fel verlicht. Zooals soms in een donkeren hoek van een museum een enkel licht afstraalt op een schilderij, zooals een juweel in het schijnsel van een afgedekte lamp opduikt uit een vitrine, – zoo dook het borstbeeld op uit het tonig kamerdonker. Want een hanglamp met groene kap stortte het licht er loodrecht op neer. Hij zat daar als het ware uitnoodigend tot geweldpleging op zijn persoon. Mes of kogel van een tot razernij gebrachten debiteur kon dit doel onmogelijk missen.

De zoon stond stil en keek naar den oude. Hij zag den loggen kwabbigen kop op de borst. De oogen lagen nog precies in de slagschaduw van den hoedrand, maar ze waren gesloten, hun ijzeren blik stak niet tweevoudig uit het donker. De kwabbige wangen vol grijze stoppels, zoo kort geknipt dat het leek of hij zijn baard pas liet staan, een zilveren waas omvatte zijn onderste gelaatshelft, de zinnelijke bovenlip was op dezelfde

wijze niet besnord, maar bestoppeld. De harige handen rustig gevouwen op den buik, de man kon slapen. Hij kon ook verzonken zijn in gebed, of in een duivelsche godslastering.

De oogen gingen open, de blik priemde.

– En? vroeg de stem.

Katadreuffe begreep in de overgevoeligheid van zijn nervositeit dit woord oogenblikkelijk. Het legde een brug over het hiaat in een gesprek dat reeds zoolang aan den gang was. Geen begroeting van een nieuwe verschijning, van een nooit toegesproken zoon. Als de natuurlijkste zaak ter wereld een verbindingswoord, dat beduidde: we zijn hier nog altijd samen. Eén woord, twee letters, – alles.

En de verbijsterende onverwachtheid van dit woord, hier, thans, uit dezen mond, het ongerijmde overrompelde, sloeg een seconde den jongen man uit zijn evenwicht. Maar ook wist hij nu plotseling dat de oude hem kende, nog vóórdat de stem had vervolgd:

– Jacob Willem, kom je betalen?

Hij had gemeend dat wanneer hij zich persoonlijk bij zijn vader vervoegde alles zou terecht komen. Hij had zich geen andere voorstelling gemaakt dan deze dat een vader een zoon ten slotte toch niet deed failleeren. En nu, opeens, zag hij het tegendeel. Belachelijk, krankzinnig, als een idioot, als een zuigeling had hij gedacht dat die man zich zou laten vermurwen. Ieder woord was hier verspild. Voor den vader bestond slechts een schuldenaar.

Hij scheen thans ongeduldig te worden.

– Wat kom je hier doen? Betalen? Afdoen? Hoofd

som, rente en kosten? ... ‘Zij’ heeft je niet gestuurd, dat hoef je me niet te zeggen, dat begrijp ik uit mezelf donders goed, dat is niks voor ‘haar’.

‘Zij’, ‘haar’. Ook deze sprak aldus van zijn moeder. En het legde eensklaps een band, hij voelde dat ondanks alles die man zijn vader was, hij kon dat niet beredeneeren, hij onderging de stem van hetzelfde bloed. Deze man zou altijd zijn vader zijn, hij zou in zijn gedachten en zijn woorden nooit anders dan zijn vader wezen, hij was altijd zijn vader geweest. Maar toen ook rees zijn woede uit de duisternis van zijn bloed tot volle hoogte. Want het ontzag, de angst zelfs voor den vader heeft grenzen. In de uiterste gevallen haat het kind of heeft lief.

– Betalen? Betalen? stotterde hij wit ziedend.

Zijn beenen trilden, zijn handen steunden op het blad van den lessenaar, maar niettemin trilden zijn polsen zichtbaar, en ook zijn stem had hij niet meer onder contrôle.

– Betalen? ... Het is een eeuwige schande wat u me aandoet, geld geven op afzettersvoorwaarden, dan maar failliet, en dan, net als ik even voor mijn toekomst kan gaan werken, opnieuw failliet ... Hoe is het godsterwereld mogelijk dat een vader een zoon zooiets wil aandoen ...! Ze hebben me voor u gewaarschuwd, de Gankelaar zei: je bent gek als je gaat, je krijgt niks gedaan ... Ik heb het niet willen gelooven, want ik dacht: de Gankelaar weet niet dat het mijn vader is ... Maar een onmensch bent u, al bent u honderdmaal mijn vader, nee, juist omdat u mijn vader bent.

– Hoor eens, zei de oude ongeduldig, er is hier geen

sprake van vader en zoon. Als ik den president van den Hoogen Raad in mijn klauwen krijg dan gaat zijn huis ook aan den paal. Wat verbeeld je je wel, dat ik voor jou een uitzondering maak? Je bent een debiteur. Als je niet betaalt heb ik je niet noodig.

Of hij alleen was ging hij een memorandum schrijven, met langzaam, zwaar, cyclopisch schrift, in pikzwarten inkt. En daarmede bracht hij den ander compleet tot razernij.

– Onmensch, beul, een ploert bent u, gilde Katadreuffe.

En dan begon hij van alles door elkaar te schreeuwen over zijn moeder, zijn bastaardschap, zijn faillissement, en altijd weer zijn faillissement. Dreverhaven hoorde niet.

– Luistert u? Luistert u? schreeuwde hij; zijn stem sloeg weer over naar een gil.

Meende de oude dat hij te ver ging? Dat het tot daden zou komen? Hij rommelde wat opzij in een lade, zijn handen waren verborgen bezig, er was een geklikklak van staal, dan keek hij op en hij sprak, maar hield zijn eene hand verborgen:

– Een ander had ik allang bij zijn kraag gepakt. Omdat je mijn zoon bent wil ik dat niet doen, ten minste nu nog niet. Er is nog één middel om van me los te komen. Ik stel je schuld met de rente en de kosten op vijfhonderd gulden, dat komt ongeveer uit met de werkelijkheid. Maar let nu goed op. Je hebt me een afzetter genoemd. Ik zal het zijn. Je krijgt geen cent meer van me, maar je teekent een schuldbekentenis van achthonderd gulden, de rente is twaalf procent,

hoor je?, twaalf procent, en je lost me af met vierhonderd gulden per jaar, hoor je goed?, vierhonderd gulden per jaar.

Toen werd Katadreuffe kalm en helder, hij zag door zich heen als door kristal, hij was de kristalkijker van zijn eigen toekomst.

– O zoo, zei hij grimmig, is dàt uw bedoeling. Een handige opzet, dat moet ik zeggen. Me nu opnieuw leenen om me later des te beter te kunnen worgen. Maar ik bedank voor uw menschlievendheid, daar heb ik al genoeg van geleerd, meer dan genoeg.

De oude zei, als was hij met geen woord tegen gesproken:

– En je geeft me natuurlijk een cessie op je salaris... En wanneer mijn voorstel je niet bevalt, alsjeblieft!

Over het bureau, naar den jongen toe, schoof hij een groot geopend dolkmes. Zijn oog schitterde nu plotseling van nieuwsgierigheid.

Katadreuffe nam het werktuiglijk, toen eensklaps begreep hij, en blind van razernij stiet hij het met zijn volle kracht in het tafelblad.

– Daar! Een ploert bent u, een ploert!

Als een dolleman stormde hij het huis uit.

Met een magistrale kalmte trok de vader het mes uit het hout. Het kon tegen een stoot, het was ongeschonden.

Ten tweeden male

Het duurde lang eer Katadreuffe insliep. Niet van zijn woorden, maar van het gebaar met het mes had hij thans spijt, en meer, hij vreesde voor zichzelf. Van nature was hij driftig en ongeduldig, maar hij had zich vroeg zelfbedwang geleerd, en ook had de harde hand van zijn moeder geholpen. Hij herinnerde zich hoe hij eens dien jongen uit het hofje had getrapt, tegen het weeke van zijn buik, onverhoeds, als een lichtstraal. Het was uit zelfverdediging, maar het bleef gemeen, intens gemeen. Zijn moeder had het gezien en niets gezegd, nu ja, zij dacht toen verder, aan de consequenties, ze moest uit het hofje weg. Maar laf was het geweest, het had hem nog jaren gehinderd.

En nu dit mes. Nog iets meer verblinding, de stoot een meter meer naar voren, en hij zou als vadermoordenaar hebben terecht gestaan. Getergd, goed en wel, maar toch een moordenaar. En hij had spijt.

Maar ook schaamde hij zich, want hij vond zijn houding belachelijk. Hij voelde thans eensklaps zoo goed het verschil tusschen toorn en woede, – toorn imponeert, woede compromitteert.

Maar hij wist nu ten minste wat hij aan zijn vader had. Hij ging hem voor eeuwig uit den weg. Opnieuw geld bij hem leenen, bloedgeld betalen? Hij verdraaide het vierkant. Dan nog liever failliet, deze schuld afdoen, tot den laatsten cent, met alle rente en alle woekerwinst en alle kosten, en dan voorgoed vrij van dien uitzuiger.

Morgen kwam een nieuwe dag, met een kolossale

inspanning van zijn wil dwong hij zich tot slapen.

Maar de volgende dag vond hem heel klein, al van 's morgens vroeg af. Zou hij zijn betrekking mogen houden? Als Stroomkoning hem op straat zette was hij reddeloos verloren. Zoo niet, dan was het kwaad herstelbaar, en schoot alleen zijn studie er bij in tot hij alles had afbetaald.

De Gankelaar ried hem het zelf met den chef te bespreken. Hij was iemand van stemmingen, hij had voor het moment minder belangstelling, hij kon dien jongen toch niet eeuwig blijven protegeeren. Maar wat hij zich niet bekende was dat hij er tegen opzag om van Stroomkoning een gunst te vragen, ook voor een ander. Den laatsten tijd was er eenige wrijving tusschen hen. Hij had ronduit geweigerd een zaak op zich te nemen waarin hij geen kans zag. Je kon alleen maar chicaneeren, dat lag hem niet. Hij was wel iemand die badineerend destructieve theorieën verkondigde, maar in de praktijk was hij rechtschapen. Hij was vooral correct, hij kwam uit een milieu – zijn vader een jonkheer, zijn moeder niet van adel, maar toch uit een aanzienlijk geslacht, een Engelsche van geboorte – hij kwam uit een milieu waar niemand zich ooit anders gedroeg dan correct. Eigenlijk had hij zich van het kantoor van Stroomkoning meer voorgesteld. Het was wel een goed kantoor, en toch niet van allereerste klas. Het had mooie cliënten, je kon daar best mee voor den dag komen, maar het had ook mindere. Stroomkoning was zoo praktijkziek, die kon haast niets afwimpelen. Hij had uit zijn allereersten tijd nog een tweederangs zootje aangehouden, daar spande hij dan zijn mede

werkers voor ... Neen, hij vroeg geen gunst, de jongen moest dit nu maar eens zelf opknappen.

Naarmate de dag vorderde voelde Katadreuffe zich steeds zenuwachtiger worden. Hij loerde er op of de chef vrij was, hij kon hem niet te pakken krijgen. Ook durfde hij niet goed in de zaal, hij was daar nog nooit geweest. En daarbij mocht niemand iets aan hem merken.

Tot overmaat kwam mevrouw Stroomkoning haar man halen met den wagen. Het was bij zessen, hij hoorde buiten het nadrukkelijk getoeter van den claxon terwijl ze in den auto wachtte. Toen Stroomkoning kwam langsdreunen door de marmergang pakte hij zijn moed bijeen en bij de voordeur vroeg hij hem even te spreken. Stroomkoning zag dat het gezicht van den jongen grauw en smal stond van ellende. Zijn eerste gedachte was: die heeft mijn kas leeggestolen. Hij herinnerde zich Katadreuffe maar vaag, hij had nooit een woord tegen hem gezegd, maar dit was de beschermeling van de Gankelaar, en de Gankelaar was vol lof over hem, dat wist hij. En nu denkelijk verduisterd. Enfin, hij zou wel zien.

– Kom maar even mee, zei hij.

Hij deed de voordeur open en riep zijn vrouw toe:

– Iris, nog een oogenblik ... Of wacht, kom liever binnen.

En hij dacht: dan is er meteen een tweede getuige als er iets moet worden opgebiecht.

In de groote achterzaal deed hij weer het licht aan, daar moest altijd kunstlicht branden. Om den jongen op zijn gemak te zetten wees hij hem een stoel en nam

zelf plaats. Mevrouw Stroomkoning zat terzijde, iets achter Katadreuffe, hij hoorde soms even het ruischen van haar kleeren, hij zag haar niet en voelde dat ze naar hem keek. De kleur keerde op zijn gezicht terug.

– Hoe heet je eigenlijk? vroeg Stroomkoning.

– Katadreuffe, meneer.

Hij vertelde dat hij nu weer failliet moest gaan, voor de tweede maal, maar voor dezelfde schuld. Hij sprak van Mr. Schuwagt, maar hij verzweeg zijn verhouding tot Dreverhaven. Hij hoopte dat hij niet zou worden ontslagen. Van zijn salaris kon hij zijn schuld wel afbetalen, en dan zijn studie weer opvatten.

– Welke studie? vroeg Stroomkoning.

– Ik wou voor mijn staatsexamen werken, meneer.

Stroomkoning keek hem aan. Hij herinnerde het zich nu, de Gankelaar had hem iets verteld, die jongen had zichzelf een massa uit een oud lexicon geleerd, maar dat bevatte niet het heele alfabet.

– Zoo ... staatsexamen ... om dan zeker later mijn concurrent te worden?

Hij lachte zijn jovialen lach van grijzen leeuw.

– Dat weet ik nog niet, meneer, zei Katadreuffe voorzichtig.

En Stroomkoning werd ernstig. In zijn hart was hij een perfecte kerel. Hij dacht hetzelfde, als vroeger de Gankelaar: aan dien jongen moest een kans gegeven worden. Maar hij dacht nog verder. Hijzelf was ook uit het volk opgeklommen, zijn vader was maar een gewoon waterklerkje geweest, en toch hadden zijn ouders kromgelegen, en het begaafde kind had kunnen studeeren en was een man van aanzien. Twee kleine

portretjes van zijn ouders garneerden den prachtigen marmeren schoorsteenmantel van de zaal. Wel is waar werden zij geheel in de schaduw gesteld door twee groote portretten van zijn schoonouders, want de familie van Iris mocht gezien worden.

– Wat verdien je? vroeg hij.

– Vijf en tachtig gulden, meneer.

– Meneer de Gankelaar is erg over je tevreden, dat heeft hij me meermalen gezegd ... Je kunt blijven, dat spreekt. Daar zal mijn kantoor niet van op de flesch gaan, dat ik een faillieten bediende heb, en ik stel het op prijs dat je me tevoren hebt ingelicht ... Nu maken we nog deze afspraak: als je faillissement is uitgesproken, en het heeft even geloopen, en de curator heeft het bedrag vastgesteld dat ik van je salaris moet inhouden, dan stellen we daarná je salaris op honderd gulden, dat hoeft de curator dan niet te weten, en jijzelf kunt je dan wat beter bewegen. Afgesproken?

Hij stond op, hij wachtte geen antwoord. Katadreuffe was onmiddellijk overeind. Hij had nog geen woorden kunnen vinden, mevrouw Stroomkoning zag het aan zijn gezicht.

– Wat hebt u een eigenaardigen naam, zei ze. Dien heb ik nog nooit gehoord.

Ze keek hem glimlachend aan, een dame uit een andere wereld, bevallig sportief gekleed, nooit nog had een zoo beeldschoon mensch tot hem gesproken. Ze was een hoofd kleiner dan haar man, het blonde haar onder haar hoed lag zoo licht, het scheen te zweven.

Hij voelde zich opeens sterk, het lag op zijn lippen te

zeggen: dat is de naam van mijn moeder. Maar hij hield de woorden binnen.

In den auto zei Stroomkoning:

– Ik dacht eerst: die kerel komt me vertellen dat hij een paar mille uit mijn kas achterover heeft gedrukt, en nu geen raad meer weet ... Gelukkig is het minder erg.

Dien avond zat Katadreuffe weer te werken alsof hem niets boven het hoofd hing. Hij trachtte nog zooveel mogelijk kennis te vergaren eer zijn faillissement hem het verder studeeren voorshands onmogelijk zou maken.

Den avond daarop kon hij echter bij die houding niet meer volharden. Zijns ondanks riep hij steeds weer het beeld op van de komende oneer, zijn stemming was diep somber, maar zijn woede had zich gelegd.

In deze stemming zocht hij ‘haar’ op. Jan Maan zat in de kamer, hij las een brochure, nu zij zoo alleen was kwam hij vaak 's avonds bij haar zitten.

– Nog een kop thee, Jan?

– Nee, moeder.

Er werd gescheld, hij deed open, Katadreuffe kwam boven. Er was niets bizonders aan hem te zien, hij had zoo vaak een stille bui. Jan Maan ging eenvoudig door met lezen.

– Woensdag duikel ik, zei Katadreuffe.

Hij kende nu dien term, Rentenstein sprak zoo dikwijls van duikelen. Hij zei: ‘eerst de centen op het matje en dan duikelen’, – daarmee bedoelde hij: eerst het voorschot en dan het proces. Of hij zei: ‘die duikelt vandaag of morgen’, dat beteekende: die gaat over den kop.

Katadreuffe vervolgde:

– Het is altijd nog die oude schuld uit dat pest-Den Haag. Ze hebben nu weer mijn faillissement aangevraagd. Ik dacht eerst dat ik er nu van af was, maar het tegendeel blijkt waar. Omdat ik nu in de verdienste ben kan mijn faillissement niet meer worden opgeheven bij gebrek aan baten.

Hij keek naar haar, ze scheen het nogal kalm op te vatten, maar ze vroeg toch.:

– Nemen ze dan je heele salaris in beslag?

– De Gankelaar hoopt van niet. Maar dat ik duikel staat vast. Ik kon wel leenen, maar dat is het eene gat stoppen met het andere, dat verdraai ik.

Jan Maan had maar met een half oor geluisterd, hij ging, nu hij geen meisje meer had, geheel op in de Communistische Partij Holland, maar hij zag aan het gezicht van Katadreuffe dat het over ernstige zaken liep. Hij stond op.

– Blijf maar Jan, zei Katadreuffe, ik heb geen geheimen.

Jan Maan antwoordde:

– Ik heb eerst nog wat te doen voor mezelf.

Hij ging heen. Katadreuffe vond het ten slotte toch vrijer zonder zijn vriend. Want hij wou zijn moeder nog iets onder vier oogen zeggen. Jan Maan wist dat hij een bastaard was, het kon hem ook niets schelen, maar Jan Maan wist niet wie de vader was. Hij had daar nooit naar gevraagd, met de ingeboren kieschheid van een jongen van het volk; het volk toont zich zelden nieuwsgierig naar andermans familiezaken. Maar Katadreuffe moest nog iets zeggen:

– Weet je waar ik achter gekomen ben? Die Maatschappij voor Volkscrediet die me toen die driehonderd pop leende, dat is vader. Het is Godbetert je eigen vader die je failliet maakt, tot tweemaal toe.

Ze gaf niet dadelijk antwoord. Hij werd al weer kregelig. Zwijgen was wel het gemakkelijkst. Toen zei ze:

– Voor de wet zal het er niet toe doen of het je vader is of een ander. Schuld is schuld.

Ziedaar zijn troost. Had hij het niet van te voren kunnen weten? Zoo deed ze nu altijd. Schuld is schuld. Welzeker. Schuld van een zoon aan een vader geeft aan een vader het recht om de toekomst van zijn zoon te vernietigen. Daarvoor kwam hij hier, om zooiets te hooren.

Middelerwijl dacht de moeder aan haar spaarbankboekje. Maar neen, neen, daar raakte ze niet aan, de jongen moest ook nu zichzelf redden.

Hij was alweer opgestaan, zijn thee onaangeroerd. Hij zei nog:

– Het spijt me, maar nu kan ik je voorloopig die vijftien gulden ook niet meer geven.

– Komt terecht, was haar antwoord.

Dien Woensdagochtend ging hij naar den Noordsingel. De Gankelaar had het hem ontraden, het had geen zin, hij kon ook bij verstek failleeren. Ja, dat wist hij, nog van den vorigen keer, maar hij was zoo grimmig boos op zichzelf, hij wilde zich geen enkele kastijding besparen. Hij stond voor de rechtbank. Hij erkende de schuld, hij gaf toe dat hij nog twee andere schulden had. Mr. Schuwagt stond schuins achter hem. Hij had

hem daareven goed opgenomen. Hij had verwacht een gelaat te zien waar de laagheid duimdik bovenop lag, maar Mr. Schuwagt was een heel gewone meneer met een toga en een hooge kuif tusschen blond en grijs. Hij moest nog veel leeren: een advocaat van kwade zaken behoefde er immers nog niet ongunstig uit te zien. De president zei tot den advocaat:

– De vorige maal is het faillissement opgeheven. Zijn er ditmaal toereikende baten?

Maar Katadreuffe wilde zich niets besparen, hij gaf het antwoord zelf:

– Ja, edelachtbare, ik heb nu een betrekking. Ik verdien vijf en tachtig gulden per maand.

Opnieuw wendde de president zich tot Mr. Schuwagt.

– Kan er geen regeling worden getroffen?

– Mijn cliënte staat op onmiddellijke afdoening, meneer de president.

– Maakt u bezwaar tegen de faillissementsaanvrage?

Dit werd thans aan Katadreuffe gevraagd. Hij antwoordde:

– Nee edelachtbare, in het geheel niet.

– U kunt gaan, het is afgeloopen.

Hij wachtte nog een uur in het gebouw. Toen werd het vonnis uitgesproken. Een zekere Mr. Wever was zijn curator. De Gankelaar zei dien middag:

– Wever? Dat tref je, dien ken ik, daar zullen we de zaak best mee regelen.

Hij kende hem nauwelijks, hij zei het maar om den failliet op te monteren, want nu achteraf had hij toch wel spijt niet wat meer te hebben aangedrongen dat

Katadreuffe van hem zou leenen. Hij was impulsief, hij had nu opeens spijt.

Katadreuffe had onmiddellijk aan Rentenstein verteld dat hij gefailleerd was, maar ook dat de chef al was verwittigd en geen bezwaar tegen zijn aanblijven had gemaakt.

Mr. Wever kwam den volgenden ochtend. Hij was een stijf manneke, met een blik die zonder te staren strak was. Hij keek door alles heen, zelfs door graniet. De Gankelaar had hem gevraagd eerst even op zijn kamer te komen, hij deed het. Hij zat stil te luisteren terwijl de ander iets over Katadreuffe vertelde. Zijn gezicht bleef volkomen passief. De Gankelaar en hij waren geen naturen om te harmoniëeren, dat voelden ze wederkeerig, reeds bij dit eerste onderhoud.

Wat maakt die man zich druk over een bediende, dacht Wever. Failliet is failliet.

Met ingehouden misprijzing keek hij naar zijn confrère, om wiens neus het met den zomer merkbaar sproette. Hij ried in hem zoo een soort voornaam lanterfanter.

Je bent een benepen plichtezel, een dienstklopper, met jou zal ik niet veel bereiken, dacht de Gankelaar. Maar hij bood hem toch een sigaret. De ander weigerde met een beleefd glimlachje, dat heel even zijn gezicht veranderde en de kleinste muizetandjes bloot gaf.

Samen met Katadreuffe gingen ze toen naar diens kamer. Het licht moest worden opgestoken. De Gankelaar, voor het eerst hier, voelde al rondziende zijn deernis voor Katadreuffe groeien, den jongen die in dit akelige vertrek zijn vrije uren doorbracht met

examenblokken. En hoever dan nog van het doel verwijderd! Zou hij het ooit bereiken? Hij vreesde, juist nu.

Intusschen keek ook Wever rond. De Gankelaar voorkwam Katadreuffe.

– Dit allemaal is van den concierge hier, of van de moeder van mijn typist.

– Behalve, verbeterde Katadreuffe, de radio en het divanbed. Die heb ik op afbetaling.

De curator deed zich de contracten voorleggen, dat bleek in orde, dat was nog geen eigendom.

– En, zei Katadreuffe, mijn boeken zijn van mij.

– Is er een acte tusschen u en uw moeder? vroeg de curator.

– Nee, zei Katadreuffe.

De Gankelaar voelde dat het mis zou gaan, deze snuiter was in staat alles op te schrijven en te verkoopen. Hij zei:

– Zeg Wever, laat je taxateur den boel straks maar opnemen. Ik wou je nog even spreken, kom mee naar mijn kamer.

Daar spraken zij dan. Het kostte hem de grootste moeite om Wever af te houden van het meubilair van de moeder, hoe weinig het ook beteekende. Die zei maar, failliet is failliet, en als ik op den bodem van den gefailleerde iets vind moet een ander me bewijzen dat het van hem is.

Ten slotte toch kreeg de Gankelaar den curator van dit chapiter af door een argument dat tot zijn verrassing weerklank vond. Hij zei:

– En zeg, je moet ook vooral niet vergeten wat voor een belabberden indruk het maken zou als het bekend

wordt dat *jij* dingen bent gaan opschrijven die *ik* er indertijd buiten heb gelaten omdat ik niets geen reden had dien jongen zijn moeder niet te gelooven. Nu zouden ze achteraf op de rechtbank kunnen denken dat ik toen mijn plicht heb verzuimd. Daarmee compromitteer je ten slotte mij persoonlijk.

Toen bleek Wever confraterneel te voelen. Het sop was trouwens de kool niet waard, hij was slechts iemand die moeilijk beginselen prijs gaf.

Ten aanzien van de boeken evenwel was hij onvermurwbaar. Nu het faillissement doorging vielen ze onder de baten en moesten worden verkocht. De Gankelaar kreeg een ingeving, hij kon iets goedmaken aan den gefailleerde.

– Ze zijn indertijd getaxeerd op vijftien gulden. Ik bied je 20 % meer. Ik koop ze van je voor achttien pop. Accoord?

Wever dacht even na. De Gankelaar legde zijn nadenken verkeerd uit.

– Wil je de taxatie zien? Ik heb het dossier hier in het archief.

Het was niet noodig. Wever schreef een kwitantie en ontving achttien gulden.

Toen kwam het voornaamste, de inhouding op het salaris. Wever wilde den failliet eerst niet meer laten dan veertig gulden van de vijf en tachtig. Met veel praten kreeg de Gankelaar hem ten laatste op vijf en vijftig gulden, maar toen was hij ook op dit punt onvermurwbaar. En hij voegde er nadrukkelijk bij:

– Onder voorbehoud dat de rechter-commissaris het goed vindt.

Katadreuffe zou dus den eerstvolgenden tijd van minder moeten leven dan toen hij begon.

De Gankelaar was uiteindelijk doodmoe van het pleiten voor zijn protégé, zijn aard was zoo geheel anders. Hij zei bij het scheiden:

– Je hebt een ongelooflijk harden kop, jij.

Wever glimlachte en weer verschenen die heel kleine muizetandjes.

– Dat zeggen ze meer, maar ik beschouw het als een compliment.

En later nog zuchtte de Gankelaar tegen Katadreuffe:

– Ja jong, er zijn curators en curators.

Zaken en liefde

De eerste dagen van zijn faillissement waren voor Katadreuffe allerpijnlijkst, veel meer op grond van zijn karakter dan door uiterlijke aanleiding. Er was eigenlijk niemand die eenige toespeling maakte op zijn toestand, alleen Rentenstein liet door zijn houding iets merken.

Rentenstein was met den gang van zaken niet ingenomen, hij begon in Katadreuffe een mededinger te voelen. Het was kras dat die gefailleerde jongen zich hier wist te handhaven, het was tè kras. Stroomkoning beheerschte zijn kantoor niet meer, hij liet met zich sollen. Een mooi praatje, en hij was al gewonnen, ja, hij liet zich nota bene overhalen tot een salarisverhooging. En toch stak er in Katadreuffe niets bizonders, hij zou wel eens willen zien of hij een gewone kantondagvaarding kon opstellen. Wat zagen de anderen in hem? Maar zijn duidelijke ambitie werd een gevaar. Daar kwam bij dat Rentenstein den laatsten tijd begon te lijden aan een kwaad geweten.

Dien middag toen Katadreuffe van de rechtbank kwam zei hij eerst afzonderlijk tegen Rentenstein dat hij was gefailleerd. Maar later nam hij een oogenblik waar dat er niemand zat in de wachtkamer. Toen zei hij het opnieuw, in het algemeen:

– Ik ben failliet.

Die geen vacantie hadden waren toen juist in het bediendenkantoor. Hij zei het luid, er viel even een stilte, de machines zwegen. Juffrouw Sibculo was nog afwezig, ook de twee Burgeiks. Het klonk haast be

lachelijk uitdagend: ‘ik ben failliet’. Maar niemand lachte en niemand sprak een woord terug behalve juffrouw van den Born:

– Dat moesten ze mij eens lappen!

Het was echt iets voor haar, de grootste onzin die zich denken liet. Toch bleek er een zekere saamhoorigheid uit.

Juffrouw te George keerde zich even naar hem om, het jongetje Pietje keek heel ernstig, Kees Adam kon zichtbaar niet de reactie vinden die hij voor de juiste hield, en krabde verlegen aan zijn neus. Katadreuffe voelde dat men hier toch al voorbereid was geweest op het komende, iemand moest hen hebben ingelicht over de hangende faillissementsaanvrage.

Toen een dag of wat later het kantoor compleet was vond juffrouw Sibculo in het gebeurde aanleiding haar liefde voor Katadreuffe nog eens op te warmen. Ze kon smachtend naar hem omzien als hij langs haar naar boven ging, of zijzelf met bloc-note en potlood de deur uitwiegde naar een van de heeren.

De broeders Burgeik vertoonden de meest stoere lijdelijkheid. Ze gingen altijd tezamen met vacantie, het heette dat het niet anders mogelijk was, – waarom begreep geen sterveling. Ze kwamen nu weer uit den polder met frisch wantrouwen tegen de stad. Ze keken elkaar eens aan, en toen gezamenlijk naar Katadreuffe. Dat was alles, hun gezichten bleven van steen. Maar ze dachten precies hetzelfde: failliet gaan was een leelijk ding, heel leelijk, daarvoor moest je de stad hebben, dat gebeurde op het land zoo niet. Hun gezichten bleven van steen, en ook hun blikken.

Slechts Rentenstein had een ostentatieve, irritante manier om hem aan het eind der maand zijn vijf en vijftig gulden te betalen. Toen de volgende maand aan Katadreuffe zijn verhoogd salaris zou worden uitgekeerd, voorkwam hij elke opmerking van den bureauchef.

– Ik wil niet meer hebben dan vijf en vijftig gulden. Van nu af wilt u wel vijf en veertig per maand aan meneer Wever gireeren.

Want hij had er over nagedacht, hij vond dat ook de salarisverhooging in zijn faillissement moest vallen, en hij had er Mr. Wever ook van verwittigd. Zijn aard was koud, maar rechtschapen, in deze dingen was hij geheel zijn moeder. Mr. Wever zei droog door de telefoon terug:

– Des te eerder zal uw faillissement afgeloopen zijn.

Uit deze rechtschapenheid weigerde hij ook het voorstel van den concierge den pensionprijs iets te verminderen. Twaalf gulden per week was geen cent te veel voor goeden kost, alles bereid met boter, bij zijn moeder had hij het in zijn jonge jaren soms niet zoo goed kunnen hebben, het beste van het beste beduidde bij haar ook wel eens margarine, vooral in de zwaarste oorlogsjaren. Hij was een jongen van het volk, hij wist wat een mensch toekwam, neen, twaalf gulden was geen cent te veel. Maar de bijgedachte dat hij hiermede ook zichzelf kastijdde was aan zijn ruim begrip niet geheel vreemd.

Met het gezin van den concierge had hij slechts contact bij de maaltijden. Het was afgesproken dat hij bij hen aan tafel zou eten. Later stelde juffrouw Graan

oogst hem voor in zijn eigen kamer op te dienen, maar dat wou hij niet. Hij was stil en gesloten, hij studeerde, dat alles imponeerde haar. Hij was heel net op zijn kleeren, zijn ondergoed moest altijd onberispelijk zijn, gedekt van kleur, nooit opzichtig, ook dat maakte indruk. Misschien zag ze in hem een toekomstigen heer, maar het alleen eten wees hij af.

Zijzelf was een stille vrouw, zij moest vroeg grijs geworden zijn, want haar kind was nog jong. Zij was een kleurlooze verschijning met een bril, koken deed ze goed, ze had gelijk zijn moeder den slag om met eenvoudige middelen te maken dat het eten naar den smaak is van een man. 's Morgens bracht ze voor het heele personeel koffie of chocolade rond, om half een weer, 's middags was er tweemaal thee. Haar chocolade had naam, geserveerd in gezellige blauwe koppen, lichtbruin schuim lag dik bovenop, met fijne belletjes die hier en daar regenboogden. Opvallend waren haar lange rokken, tot de teenen, geheel uit de mode. Denkelijk verborg zij een misvorming, maar aan haar loop merkte niemand iets.

Graanoogst toonde aan de maaltijden een pracht van een eetlust. Zijn vrouw was in de eerste plaats zijn kookster. Hij lichtte nieuwsgierig de deksels van de schalen, zijn neus ging bij voorbaat krullen. De keus van het eten was altijd naar zijn zin. Hij was jonger dan zij, nog donkerblond, een groot hiaat op zijn kruin, dat tijdens het maal ging blozen. Hij was doorgaans goed gehumeurd, doch zijn donkere ondiepe oogen hadden den blik van melancolie die soms zoo treffend kan zijn bij het volk dat zich zijn melancolie niet bewust is.

Samen hielden ze het groote pand schoon, maar de man had ook nog loopende bezigheden. Ze konden niet bestaan van het geringe loon naast vrije woning, verwarming en verlichting, hij was kwitantielooper, hij was veel ambulant. Zij hadden nog een dagmeisje, Lieske. 's Avonds deed hijzelf het zware schoonmaakwerk thuis.

Het meisje Lieske at in de keuken, en bediende de vier aan tafel.

– Die zit goed in haar vleesch, zei Graanoogst wel.

Maar hij keurde haar niet anders dan hij een malschen bout op een schotel zou hebben gekeurd, zijn vrouw wist dat. Katadreuffe had aan Lieske een bedwongen hekel, haar gezicht werd ontsierd door de vreemdste oogen, troebel, haast gebroken, en toch niet blind, toch met een blik. Het hinderde hem altijd indien een meisje naar hem keek, hij had dat al met juffrouw Sibculo ondervonden. Thans, van deze Lieske, hinderde hem het stille kijken met de nare oogen, waarin een troebele vraag lag. Na een of twee maal zag hij haar niet verder aan.

Het dochtertje der huisbewaarders vond hij daarentegen aardig. Haar naam wist hij niet, ze werd Pop genoemd. Het kind was verre van fijn, maar heel frisch, het zou later opgroeien tot een opzichtige volksschoonheid. Alleen jammer dat de witte tanden schots en scheef stonden.

Het kind zou naar een meer gevormden en gekuischten smaak niet aardig hebben geheeten. Maar Katadreuffe bezat omtrent wat kinderlijk was weinig oordeel. Het meisje kende te veel haar betrekkelijke bevallig

heid, hij zag dat niet. De lachjes en lonkjes aan tafel vond hij amusant. Zooals vaak brak de vader rustig af wat de moeder aan opvoeding en manieren trachtte op te bouwen. Hij zag dat niet. Hij, Katadreuffe, kon glimlachen om haar kuren, driften en ongeduld, het bracht hem zijn eigen jeugd voor den geest. Het kind droeg wimpers lang en dichtgeplant om een filmster te doen watertanden, het kon kwijnend de oogleden opslaan als een deerne, hij zag het niet. Soms, even na het eten, speelde hij met het kind, maar hij moest weer gauw naar zijn werk.

Over zijn depressie had hij zich alweer heengezet, hij werkte opnieuw. Tot eigenlijke studie kwam het niet, zijn faillissement zou minstens een jaar duren, maar hij kon althans iets doen. De cursussen aan de volksuniversiteit waren voor hem kosteloos gesteld, zijn studies per correspondentie waren overgenomen door Jan Maan.

Jan Maan was plotseling met veel weetgierigheid bezield, zijn belangstelling was toevallig gericht gelijk bij zijn vriend. Hij gaf alle opgaven en antwoorden aan Katadreuffe door, hij zei dat hij het al had bestudeerd. Katadreuffe geloofde er niets van, maar hij aanvaardde dezen steun. Per slot stak Jan Maan er misschien toch nog iets van op, hij liet het dus zoo. Hij dacht slechts: wacht maar, als ik afgestudeerd ben, dan krijg ik je wel. Middelerwijl kon hij de grondslagen van zijn algemeene ontwikkeling uitbreiden. Maar hij wou hard bezig zijn, het werk was hem te weinig, hij hunkerde naar de eigenlijke studie, Grieksch, Latijn, wiskunde. Hij moest zes talen kennen, hij kon zich

althans in de vier moderne voorloopig behelpen, en ook wat in geschiedenis. Maar hij schoot te langzaam op, het ging elke week met mondjesmaat, soms maakte zijn faillissement hem opeens wanhopig. Een jaar treuzelen, hij kwam er nooit door. Hij nam de oude leerstof nog maar eens op, maar hij wist het alles nog wanhopig goed, zijn geheugen was zoo sterk, hij putte er niets belangrijks uit. Zijn Duitsch ging redelijk, althans het lezen. Toen kocht hij voor enkele centen voddige lectuur op de markt, Fransch en Engelsch, hij nam de dictionnaires van een van de medewerkers, en moeizaam worstelde hij zich door de romannetjes heen. Hij had nu ten minste iets waarmee hij zijn geest kon inspannen.

Het faillissement had hem toch sterker aangepakt dan hij vermoedde. Op zekeren winternacht kreeg hij een panischen schrik van zichzelf omdat hij zich staan vond in de groote benedengang, in het stikdonker, in zijn pyama. Het steenkoude marmer tegen zijn bloote voeten had hem ten slotte gewekt. Het gebeurde nog een paar maal dien winter dat hij aldus ontwaakte, maar hij kon gruwen als hij bedacht hoe vaak hij wellicht uit zijn bed was geweest en weer slapend teruggekeerd.

Doch zijn sterke wil liet hem nooit veel tijd tot wroeten of zelfbeklag. Als het faillissement van de baan was zou ook dat afgeloopen zijn. En het faillissement zou, dat zag hij in, zeer draaglijk wezen zonder het hooge doel dat hij zich had gesteld. Er waren velen die het minder hadden. Maar hij, hij wou vooruit, òndanks faillissement.

Het gebeurde bracht goeds mee dat hij niet inzag, het maakte hem meer menschelijk, haast scheen het dat zijn oogen anders lichtten dan vroeger. Zijn moeder zag het.

Het was op zekeren avond in de lente. Hij had juist gegeten en ging naar zijn kamer, toen de bel klonk. Het meisje Pop roffelde de trappen af en deed open. Hij hoorde in de diepte een stem en iets rinkelen, hij lette er niet op.

Even later ging hij naar het bediendenkantoor. Hij wilde nog een pleitnota aftikken voor de Gankelaar. Er was haast bij het werk en de Gankelaar had een moeilijk leesbaar schrift. Het geluid van een schrijfmachine kwam hem tegemoet. Juffrouw te George zat reeds achter haar tafeltje, de bureaulamp op.

Hij groette even en nam plaats. Hij zat geheel aan het andere eind van het bediendenkantoor en keek op haar rug. Rentenstein was in naam de chef over allen, verder waren er geen rangen. Toch voelde Katadreuffe dit meisje als zijn meerdere, ze was dag aan dag in de kamer van Stroomkoning, ze werkte de groote zaken uit, ze zat bij alle vergaderingen te notuleeren, Fransch, Engelsch en Duitsch, het ging haar alles vlug af. Ook moest ze wel een mooi salaris hebben, weinig minder dan Rentenstein, want over haar was hij hoogstens chef in naam. Hij droeg haar nimmer iets op, haar werk kwam rechtstreeks van Stroomkoning.

Ze hadden nooit anders gewisseld dan effen groeten. Hij kon nog wel verlangen haar plaats in te nemen, te zitten bij de groote zakenmannen, maar het verlangen was vager dan vroeger, zijn aspiraties raakten anders gericht, hij hoopte méér te worden dan dat.

Een tijd lang typten ze ieder onder zijn eigen lamp, dikwijls met gaten in het geluid. Hij zag haar bukken en ingespannen lezen, haar werk scheen moeilijk. Even ging ze naar de achterzaal, toen kwam ze terug met een dossier, tikte een paar letters, keerde zich om, en zei eensklaps:

– U moet niet àl te hard werken.

Hij keek op, het ijs was gebroken.

– Hoezoo?

– U ziet er niet best uit.

Het sprak vanzelf dat ze elkaar niet tutoyeerden. Er werd tusschen het volwassen mannelijk en vrouwelijk personeel steeds van ‘u’ gesproken, behalve door Rentenstein. Rentenstein had dat zoo ingesteld, niet om het beginsel, maar om het contrast, het klonk als hijzelf ieder tutoyeerde, terwijl hij zich in den beleefden vorm deed toespreken. Maar dien vorm bezigde hij toch ook tegenover haar, haar alleen. Zij was iemand met een stille waardigheid, die nimmer over de zaken van het kantoor sprak, al wist zij het belangrijkste, zij kende de zaken die zich groepeerden om de groote kas, zij alleen.

– U werkt te hard ... Het is wel goed als u studeert, maar u moet maat houden.

Hij wist niet wat te antwoorden. Hij voelde zich even blozen. Ten slotte zei hij gedrukt:

– Ik werk lang niet genoeg, juist door dat ellendige faillissement.

Heel even scheen ze bevangen. Hij vroeg:

– Hoe weet u eigenlijk dat ik studeer?

– Dat weten we hier toch allemaal! U wilt staatsexamen doen, nietwaar?

Ze tikten verder, en hervatten dan weer het gesprek, het een en het ander ging met horten en stooten. Ze vroeg waarmee hij bezig was. Ze had zelf een contract in het Engelsch te vertalen, een zaak die Stroomkoning – ze zei meneer Stroomkoning – behandelde samen met C., C. & C., een gentleman agreement. Nader liet ze zich niet uit. Hij dacht erover wat dat woord beteekenen kon, ze had het zonder vertoon gezegd, ze moest eens weten dat hij het niet begreep.

– Kolossaal, dat u dat allemaal doet zonder dictionnaire.

– O ja, maar die heb ik wel eens noodig.

Ze vroeg hem of zijn kamer naar zijn genoegen was. Hij vroeg of ze die niet eens zien wilde. Ze antwoordde:

– Straks.

Haar werk was gereed, het zijne nog niet, ze gingen naar boven. Juffrouw te George vond de kamer van een doodelijke naargeestigheid, maar ze liet niets merken. Het was er kil, groot en hol. Voor de bedstede was een lap gehangen, meer dan afschuwelijk. Hij volgde haar blik, hij zei:

– Niet mijn keus, maar die van Graanoogst.

Ze zat op het divanbed, hij tegenover haar. Ze had hem allang opgemerkt, al den eersten dag, met die raadselachtige gave van de vrouw om den man te peilen, volkomen, in de fractie van een seconde, de man is ontleed tot het been voordat hij zelfs maar beseft dat er naar hem is gekeken.

Hij ook had dien eersten dag haar opgemerkt, en goed, en scherp, toen ze daar aan elkaar waren voorbijgegaan, op de trap, zij komende uit de zaal, maar hij

had gekeken als een man, haar uiterlijk gezien van hoofd tot voeten, niet meer, niet minder. En toen had hij dit alles weer uit zijn gedachten gezet, gedreven door een zwakken, zonderlingen angst.

Dien angst voelde hij thans opnieuw, hij werd gedreven naar iets duisters, het was tevens onmiskenbaar aangenaam.

Er werd geklopt, juffrouw Graanoogst bracht hem zijn kop thee. Hij gaf dien aan haar, de huisbewaarster bracht hem even later een tweeden. Hij vroeg zich af of dit geen geroddel zou geven, maar hij was toch niet bang. En zij evenmin, Stroomkoning had geen kleingeestigen aard. Maar hij was heel zwak bang voor iets anders, hij wist niet wat. Of hij thans den verkeerden weg opging, zoo leek het hem.

– Wilt u een sigaret? vroeg ze. Ik rook graag 's avonds een stuk of twee, drie.

Haar sigaretten waren heel wat beter dan de zijne ooit geweest waren, en tegenwoordig ontbrak hem het geld voor de slechtste soort.

Het gesprekje was niet vloeiend, en toch ongedwongen. Hij keek nu en dan door den rook naar haar. Zij was een lang meisje, een jaar of zes wel ouder dan hij, wat al te tenger, haar beenen een weinig schraal, haar voeten opvallend klein en gracieus. Zij kleedde zich met smaak. Haar gezicht trof onmiddellijk als apart, en spoedig als bekoorlijk. Het was onder een flink en glad voorhoofd breed bij de jukbeenderen en liep snel uit in een kleine ronde kin. Twee dunne lijnen van neusvleugel naar mondhoek maakten haar wat ouwelijk, of zij heimelijk verdrietig was. De mond was

te weinig gewelfd, de tanden lagen wit vlak achter de lippen, de voortanden der bovenkaak kloek vierkant.

En opeens dacht Katadreuffe: ik ben precies als de zoölogen, ik kijk ook het eerst naar het gebit.

– Waarom lacht u? vroeg ze.

Hij wou het niet zeggen. Haar haar was van een gebronsd blond, de blik van haar oogen, weifelend tusschen grijs en blauw, was zacht. Haar hals leek hem wat zwak geboetseerd, vooral tegenover den mooien omvangrijken schedel, haar handen, smal en beenderig, vond hij rijk aan karakter. Hij nam haar heel goed op, en natuurlijk merkte zij dat.

Ze vroeg iets van zijn familie, hij sprak over zijn moeder en Jan Maan. Van het kantoor werd niet gerept. Ze woonde met haar ouders heelemaal in het zuiden. Kende hij de Groene Zoom? Hij kende het niet. Het was in *die* buurt, – aardig wonen, zonnig, rustig, maar een heel eind weg. Ze kwam altijd op de fiets. Het kon stormen, vooral op de Maasbrug en op de brug over de Koningshaven. Ze vond wind heerlijk, hoe meer hoe liever.

Hij verwonderde zich over de genegenheid van dit wat broos schijnend meisje voor den stormwind. Het gerinkel dat hij gehoord had kwam hem in de herinnering.

– U hebt zeker uw fiets nu ook bij u?

Dan zag hij haar licht rillen.

– Hebt u het koud?

– Nee, loog ze, want ze verkilde in deze vale kamer met het slechte licht.

Hij zei nog, hij wilde niet te armoedig schijnen zonder stookplaats:

– 's Winters heb ik hier een petroleumkachel.

Toen liet hij haar uit, haalde haar fiets van het hok onder de trap, en zag haar wegrijden in den zoelen avond. Op de Boompjes was het om dezen tijd stil. De plek licht van haar lantaren gleed vreedzaam verder en verder. Hij zag meer dat licht dan haarzelf.

Toen stond hij in de gang, napeinzend, onbeweeglijk, met zichzelf weinig tevreden.

Kleurlooze tijd

Het bleef het eenige vertrouwelijke onderhoud tusschen deze beiden. Ze lieten niets merken, ook niet aan elkaar. Er was trouwens niets gebeurd. Maar voor Lorna te George werden de eerste weken heel moeilijk. Haar gedachten gingen telkens hun eigen weg, naar het éénе moment op die kamer, toen hij had geglimlacht. Hij had gekeken naar haar mond en geglimlacht. In het knappe, sprekende gezicht waren het nog niet de donker-vurige oogen geweest, het was die glimlach. Het maakte zijn trekken zoo zeldzaam innemend, juist omdat men er nooit iets van aflas dan ernst. De herinnering ging in een genot en een ellende dwars door haar heen. Ze moest daar niet te lang aan denken. Het zou de grootste gekheid zijn, ze was wel zes jaar ouder, die jongen dacht aan niets dan zijn toekomst. Gelukkig maar dat hij niet wist hoe veroverend zijn lach was, hij zou tientallen slachtoffers maken. Neen, òngelukkig, want als hij zijn bekoring gekend had zou zijn lach onuitstaanbaar zijn geweest, gelijk de geringste onzuiverheid in een hooge hemelsche muziek, – dan zou hij ten minste op haar geen indruk hebben gemaakt.

Ondertusschen deed ze gewoon haar werk, daar was niemand die iets bizonders in haar vermoeden kon, de tijden zijn niet sentimenteel, de kwijnende vrouw ligt ver achter ons, al zal zij eenmaal weer daar zijn om voor latere oogen te liggen smelten. De menschheid maakt haar tijden, het individu doet wat zijn tijd van hem eischt. Zoo was dit meisje ook, maar zij bleef ondanks alle collectivisme een aparte verschijning. Zij

was iemand die opviel, men wist niet onmiddellijk door wat voor eigenschappen, en die de eens verworven aandacht vasthield, er ging charme van haar uit. Zij was tegenover Rentenstein veel te rustig ongenaakbaar dan dat hij zich bij haar grapjes zou hebben veroorloofd als hij juffrouw Sibculo. Die grapjes waren vrij onschuldig, maar ook dat zou ze niet dulden.

De groote cliënten van Stroomkoning kenden haar allemaal, hun blikken gingen dikwijls naar haar uit. Ze zat aan de linkerzijde van den advocaat, aan een klein tafeltje, geschoven tegen het groene laken van de groote vergadertafel aan, iets achter hem. Er ontging haar van het gesprek niets, werd er wat aardigs gezegd dan lachte ze even mee, verder zat ze correct en ingetogen, niet stijf en niet preutsch. Velen verwonderden zich dat ze geen gladden ring droeg, het was ondenkbaar dat dit meisje nooit zou zijn gekust, het gaf een sfeer om haar van geheimzinnigheid die haar beter beschermde dan het teeken van een verloving. Een enkele maakte wel eens een meer persoonlijke toespeling, daarop reageerde ze nooit, en Stroomkoning had heimelijk plezier. Ze was voor hem volstrekt onmisbaar, ze wist al zijn stukken altijd te vinden, maar desondanks was hij nooit te vertrouwelijk. Hij sprak alle meisjes aan met juffrouw en den achternaam, wanneer hij zich dien herinnerde. Maar de eenigen die werkelijk voor hem bestonden waren zij en Carlion, niet eens Rentenstein.

Voor Carlion had hij groote bewondering. Hij was de specialist in binnenvaartzaken, maar hij was veel meer. Stroomkoning kende zijn wet en rechtspraak goed,

Carlion kende ze beter. Hij wist van tientallen jaren terug arresten van den Hoogen Raad op te halen, hij wist wanneer dit college was ‘om’ gegaan, hij zou haast uit zijn hoofd de heele historie der Nederlandsche jurisdictie kunnen schrijven. Maar hij was niet een all-round advocaat. Ondanks zijn bewondering voor deze ademende encyclopedie voelde Stroomkoning dat het niet meer was dan dàt. Carlion kon zaken uitnemend verwerken, hij kon geen praktijk scheppen, hij bezat niet de gave den cliënt te binden, diens vertrouwen te wekken, hij was te speculatief en te droog. All-round advocaat was Stroomkoning zelf het verreweg meest van allen, maar hij was ook de verreweg oudste, en bovendien moest alleen reeds zijn type hem zaken aanbrengen.

Carlion had aan Katadreuffe op een kurkdroge manier zijn medeleven met het faillissement getoond. Hij zat te werken aan zijn bureau, hij keek niet op, hij zei alleen:

– Je bent failliet, nietwaar?

Zonder opkijken stak hij hem over het blad de hand toe, een pezige hand die een prettigen druk gaf.

Maar Piaat had in het geheel niet gereageerd. Hij was zoo rusteloos, maar ook zoo vlinderachtig. Hij moest alles opschrijven om het niet te vergeten, tenzij het de praktijk betrof, en hij had niet genoteerd dat hij Katadreuffe deelneming verschuldigd was. Hij zat altijd in de koorts der strafzaken, een akelig werk voor de meesten, maar hij hield er van. Hij was heel gevat en had ook een groot aantal grapjes gereed liggen, in de rechtzaal kon hij altijd wel iets vinden toepasselijk op

de situatie. Zijn geloof in de zegeningen van den lach was onverstoorbaar. De rechters hoorden hem graag aan, een glimlach verscheen op hun gezicht tegelijk met zijn baret in de strafzaal. En hij was zoo populair dat men uit beleefdheid lachte, ook wanneer hij eens zouteloos was. Men waardeerde hem ook dan als men aan een ander slechts ijzige koelheid zou hebben getoond.

Hij zat zoo vol grapjes dat hij geen tijd had aan Katadreuffe te denken. Aan den koffiemaaltijd, aan de juristenbeurs, keuvelde hij steeds over zijn eigen gevallen en debiteerde zijn grapjes opnieuw. Daarbij kon hij werkelijk aardig uit den hoek komen. Zoo vertelde hij eens – Katadreuffe hoorde het aan in de andere kamer – van een ingewikkelde verduistering, met boekonderzoek en deskundigen:

– Zeg, moeten jullie luisteren, kostelijk. Daar ligt vanmorgen op de rechtbank weer die heele stapel kantoorboeken. Ik neem het bovenste, we liggen er allemaal met onzen neus op, en ondertusschen stoot een van die runderen van deskundigen met zijn elleboog, de heele stapel gaat tegen den grond, en ik roep boven het lawaai uit: ‘Nu moeten ze noodig zeggen dat boeken tegenwoordig niet gaan!’ De zaal aan het loeien, de kalk viel van het plafond, de tribune stond krom als een hoepel, ongelogen.

Het was werkelijk gezegd, het stond al reeds in de avondbladen.

Maar zijn opgewektheid was ten deele schijn. Hij had een zwak hart, het strafpleiten was voor hem eigenlijk fataal. Hij placht met zijn muts op te pleiten,

hij had de naïeve gedachte dat hij dan iets grooter was, maar den laatsten tijd transpireerde hij onder de muts als een otter.

Zijn zorgen waren zijn hart en zijn klein postuur. Hij was als een kind met zijn groot hoofd, een bijziend kind dat brilt. De Gankelaar had hem dóór toen hij zei:

– Jij met je voornaam, jij schrijft dat Gideon Piaat alleen maar voluit om langer te lijken dan je bent.

– Nou, nou, antwoordde de kleine, als mijn ouders me Theodoor hadden gedoopt, dan weet ik het nog niet.

Want Theodoor was de voornaam van den ander. En Piaat lachte goedmoedig. Doch zijn hart gaf hem zorgen, en hij werd van lieverlede meer Pierrot dan pias.

De juristenbeurs werd om half een gehouden in de okergele kamer, een lantarenkamer van achthoekigen vorm, de oorspronkelijke vier hoeken door muurkasten afgeschuind. Door het lantarendak, waarop regen en wind zoo konden huishouden, viel het licht ongekleurd naar binnen. In de verte scheen er daglicht te vallen door leelijk gekleurd glas, okergeel, wanneer men de lantaren niet zag. Dat geel kwam echter van de wanden zelf; een patroonloos behangsel, enkel kleur, vreemd en foeileelijk, scheen aan alles een onwezenlijken glans te geven, aan de inzittenden, de spijzen.

Om kwart over twaalf dekte het meisje Lieske daar de tafel, om half een bracht ze koffie en chocolade. Rentenstein zei dan tegen juffrouw van den Born:

– Waarschuw eens even dat de boel koud wordt.

En het meisje met haar schorre stem door de huistelefoon:

– Meneer, uw koffie wordt koud, juffrouw, uw

chocolade wordt koud, – alsof men op zich liet wachten.

Het was een kleinigheid, maar Katadreuffe ergerde zich aanhoudend. Zooiets hoorde niet thuis in een goed kantoor, het kwam doordat Rentenstein zijn plaats niet wist, dan vermocht hij den anderen evenmin de hunne te wijzen.

De juristenbeurs kon niet steeds op tijd beginnen, en was ook niet meer dan gemiddeld om den anderen dag compleet. Carlion en Piaat waren beiden vaak weg, vooral de laatste reisde veel, pleitend van Groningen tot Middelburg. De Gankelaar was een trouwer comparant, ook juffrouw Kalvelage. De deur naar het bediendenkantoor stond gewoonlijk open, ook die naar de gang, als Piaat bezig was klonk de beurs door het heele gebouw.

Dikwijls wanneer Katadreuffe van zijn koffiemaal weer omlaag kwam kon hij in het bediendenkantoor nog groote brokken van de beurs hooren. Zij bespraken daar inderdaad hun gevallen, totdat de Gankelaar wien dat het eerst van allen verveelde een wending gaf aan het gesprek. Hij filosofeerde liever, hij zei:

– Wees nu niet zoo eeuwig zwaar op de hand. Alle processen kunnen voor mijn part naar de enzoovoorts, enzoovoorts. Er bestaat voor mij maar één interessant verschijnsel op de wereld, dat is de mensch. Niet het proces is interessant, maar de mensch, omdat hij zooiets vernuftigs als recht en rechtsgang heeft opgebouwd.

Juffrouw Kalvelage zei droog:

– Ik vind anders aan geen van ons vieren, zooals we hier zitten, bizonder veel belangwekkends.

– Daar hebt u gelijk in, maar u moet den mensch ook bekijken als verschijnsel, niet als individu.

Reeds bereed hij zijn stokpaardje, over de facetten der menschen, die alle verschillend waren, en hij raakte daarmede af van, zelfs min of meer in strijd met zijn vorig chapiter. Toch zei hij wel eens iets origineels. Hij zei:

– De mensch is een onoverzichtelijk geheel, daarom stellen we ons tevreden met enkele facetten. Hadden we maar de oogen van een vlieg, die alle kanten tegelijk uitkijken. En nu? Voor ieder is Napoleon een steek, een fraai Grieksch profiel, een hand tusschen de jasopslagen, twee witbekleede beenen aan weerskanten van een paardelijf. Maar ik verzeker jullie, er bestaat ergens op de wereld een stok-oud kinderboekje, zoo'n heel klein boekje, met een eigenhandige opdracht, in de hanepooten van een kind geschreven: ‘uw liefhebbend vriendje Napoleon’. Het bestaat theoretisch.

Niemand luisterde meer. Hij lachte met een zweem van ergernis:

– Och, jullie bent allemaal juristen, jullie weet niet wat een mensch is.

En hij stak een sigaret op.

De eenige die hem toch wel gehoord had, maar het niet weten wou, was juffrouw Kalvelage. Zij was een snibbig schepseltje, niettemin mocht Katadreuffe haar na de Gankelaar het meest. Zij ook had niets gezegd van zijn faillissement, maar toch, op de een of andere onbestemde wijze, door haar enkele houding, juist door haar zwijgen, had hij begrepen dat zij er aan dacht, dat zij het althans niet vergat, zonder meer, gelijk Piaat.

En deze manier van zwijgen, vrouwelijk fijngevoelig, had zijn sympathie voor haar vergroot. Voor het overige was ze weinig vrouwelijk, zeker niet in den beperkten, ouderwetschen zin. Zij had het kabinet voor aan straat, vlak boven de voordeur. De ruimte gelijkvloers naast die deur behoorde aan een anderen huurder. Zooals bij veel oude Rotterdamsche huizen was daar een pakhuis, en gelijk in alle pakhuizen waren daar ratten. Op een dag van den laatsten zomer scharrelde een rat, omhooggeklauterd uit het pakhuis en binnengekomen door een gat in de lambrizeering, achter haar stoel over het zeil, een groote bruine rat. Ze hoorde het, er klonk een schreeuw, maar van de rat. Ze had hem snel, stil, vinnig en raak met een liniaal den kop ingeslagen vóór hij springen kon. Ze belde daarna Lieske. Lieske viel haast flauw van walging. Graanoogst redderde den boel op, maar zijzelf sprak er met geen woord van, het werd bekend door het verhaal van den concierge. Zij was een menschje dat nooit haar kalmte zou verliezen, rustig en snibbig, nooit boos, nooit humeurig. Katadreuffe mocht haar graag. Ze legde nu en dan beslag op hem, hij deed het zooveel beter dan de Burgeiks, en de Gankelaar hield hem toch maar op met zijn gebabbel, dat begreep ze best.

Katadreuffe voelde zich vaag vernederd toen ze hem voor het eerst ontbood om op te nemen. Het gevoel verdween onmiddellijk, want hij moest niet de bevelen opvolgen van een meisje. Dit wezentje had geen sexe, een meisje was het zeker niet, eer een soort kobold; het dicteerde zakelijk, rustig een paar omvang

rijke brieven, even nádenkend telkens, nooit verbeterend. Als hij opkeek zag hij die oogen van geel changeant zoo groot achter den ronden bril, de kap van het dichte, zwarte haar, kort geknipt, reeds even grijzend, om het tijdelooze doodshoofd. Hij was bijna bekoord, niet door iets vrouwelijks, wel door iets curieus'. En hij moest een glimlach verbergen als haar stem onbewust rees, scherp en vlijmend, niet tegen hem, maar in samenhang met haar dictaat. Wat zij te striemen vond op papier, dat striemde ook haar toon, haar stem steeg en daalde, steeg weer, daalde weer naar gelang van haar onderwerp. Ze was een èchte advocate, ze leverde hier in deze kleine kamer haar gevecht met den onzichtbaren, maar voor haar toch zoo werkelijken tegenstander. En toon en woord aan het eind waren heel rustig, ze had gezegevierd.

Toen Katadreuffe van zijn eerste bezoek hij haar terugkwam voelde hij in het diepst van zijn gemoed zich eigenlijk heel nederig, en ook wat verslagen. Ik moet nog veel leeren, zoo enorm veel leeren, dacht hij. Hij wist niet hoe nuttig het was dat hij zich dit realiseerde.

In zijn eigen oogen was hij werkeloos, hij kon zijn avonden niet vullen, de radio was hem weer ontnomen, maar hij zou door dat instrument toch ook niets hebben geleerd, hij wist het allemaal. Naar de volksuniversiteit ging hij nog, dat was echter te zelden. Wat hij opstak mocht vulsel of saus, het mocht in geen geval grondstof heeten.

Hij zag zijn vader nu en dan op het kantoor, ze negeerden elkaar gelijk voorheen. Zijn woede was

geheel verdwenen, hij wist niet meer of hij zijn vader haatte, ondanks zichzelf had hij altijd opnieuw ontzag als hij hem ontmoette. Zijn vader maakte zeer duidelijk een strijdlust in hem wakker, hij dacht: wacht jij maar, kerel, je krijgt me toch niet klein, we zullen nog eens tegenover elkaar staan.

Niettemin was hij ontevreden, zijn landerigheid dreef hem 's avonds vaker naar zijn moeder, en meer nog naar Jan Maan. De laatste raakte bezield door de wezenlijke idee van het communisme, de verkondiging van oproerige theorieën in de fabriek had hem al eens ontslag bezorgd van zijn patroon, maar hij was een bekwaam machine-bankwerker, een nieuwe plaats had hij spoedig gevonden. Katadreuffe merkte dat zijn vriend toch niet een zoo zachten, vriendelijken aard had; misschien ook, omdat hij ouder werd, wijzigde zich zijn aard, gelijk bij sommige beesten die als solitairs gevaarlijk kunnen worden. Tegenover Katadreuffe en zijn moeder veranderde Jan Maan echter niet in het minst, Lenin kwam ook niet instaan tusschen de vrienden, Katadreuffe zelf was daarvoor te trouw, ook begon hij in dezen tijd nogmaals voor de beginselen van den ander te voelen. Zij gingen weer meer naar het roode Caledonia op de haven, eens nam Jan Maan daar zelf het woord, hij deed het wezenlijk vrij aardig, Katadreuffe klapte in zijn handen. Even later kwam politie, men was te ver gegaan, buiten waren oproerige biljetten gestrooid. De samenkomst werd opgeheven, de ontruiming der zaal gebeurde rustig, zonder eenig incident. Katadreuffe keek langsgaand uitdagend in de tronie van een agent, hij sloeg zijn oogen om den

dooien dood niet neer, de agent deed het evenmin.

Na den nieuwen zomer werd zijn faillissement afgewikkeld. De drie crediteuren kregen elk honderd procent. Katadreuffe was blij voor Jan Maan die nu de kleine geleende som terug ontving. Wever ontbood hem en legde hem de afrekening voor, er was geld over, bijna honderd gulden. Wever keek hem strak aan, hij keek door hem heen, als door graniet.

– Wanneer u die kwitantie teekent is de zaak in orde.

– Hij zal het begrijpen, had de Gankelaar door de telefoon tegen Wever gezegd. Je bent een patente kerel, maar je zult zien, hij begrijpt het, en hij weigert pertinent, hij is veel te trotsch.

Katadreuffe begreep het *niet*. Het was onmogelijk, daar kon geen honderd gulden over zijn. Hij kon hoogstens iets terug krijgen van de inhouding op zijn laatste maandgeld. Hij zei:

– U moet u vergissen. Er is een verschil van ongeveer vijf en zeventig gulden. Dit is te veel, ik kan het niet aannemen. Uw berekening is fout.

De kleine Wever keek over zijn bureau heel strak.

– Ik vergis me niet, er is geen fout gemaakt. Hier, teeken, en neem het geld mee.

Toen begreep Katadreuffe. Het was zijn eigen salaris, het salaris van den curator, vijf en zeventig gulden, dat Wever hem cadeau wilde doen. Katadreuffe had dien post op de uitdeelingslijst zien staan. Hij werd donkerrood, zonder het te weten stond hij op. Iets van het geld nam hij af, precies vijf en zeventig gulden liet hij liggen.

– Nee, zei hij.

Hij zei er niet bij:

– Maar u wordt bedankt.

Wever lachte nog de kleinste muizetandjes bloot.

– Failliet is failliet, maar studie is studie.

– Nee!

Toen werd Wever ongeduldig.

– Wees niet zoo dwaas, man. Die bankjes beteekenen voor jou meer dan voor mij. Het is je eigen geld, je hebt het zelf verdiend.

Maar Katadreuffe bezat niet de edelmoedigheid die op zijn tijd een geschenk aanvaardt. Het leek hem een aalmoes, hij werd hier beschouwd als een bedelaar. Bijna werd hij ziedend kwaad.

– Nee, meneer Wever, ik denk er eenvoudig niet over. Nee en nee en nee.

Zijn zelfbeheersching raakte ten einde, hij voelde het en vertrok overhaast.

Katadreuffe verzweeg het voorval, de Gankelaar had langzamerhand eenig ontzag gekregen voor het intransigeante in zijn beschermeling, hij wilde hemzelf niet uithooren. Hij vernam het van Wever, en toen was hij waarlijk bevreesd dat Katadreuffe ten tweeden male zijn toorn zou ontladen, thans op hemzelf. Want hij had immers diens boeken van Wever teruggekocht? Maar Katadreuffe had dezen post op de uitdeelingslijst over het hoofd gezien. De Gankelaar intusschen hield wijselijk zijn mond.

Aan het eind van diezelfde maand verscheen op het kantoor voor korten tijd een nieuw gezicht. De jonge Countryside kwam over uit Londen, de jongste der

maatschap Cadwallader, Countryside & Countryside. Hij was in waarheid niet meer zoo jeugdig, een leelijker mensch kon men zich moeilijk voorstellen. Maar hij was niet ordinair leelijk, hij was beschaafd leelijk, een man van haast middelbare jaren die voor veel vrouwen aantrekkelijk zou zijn. Hij moest toch eens een kijkje komen nemen in dat bevriende kantoor van het vasteland. Zijn vader had het indertijd ook gedaan. Met een losse Engelsche voornaamheid, een innerlijken zwier was hij tegen ieder hoffelijk.

– How are you? vroeg hij aan het personeel, en gaf een hand.

– How are you? vroeg hij aan juffrouw te George en schudde haar hand naar den smaak van Katadreuffe te lang.

– How are you? vroeg hij aan Katadreuffe.

– Yes, thank you, kwam het antwoord dat Katadreuffe zelf verre van elegant vond.

De eenige van het personeel die hem behoorlijk kon te woord staan was juffrouw te George. Katadreuffe stond het een eind verder aan te zien, duidelijk boos en jaloersch achter den rug van den Brit. Het was wel even een triomf dien zij genoot en vasthield, zoo lang mogelijk. Hun verhouding schoot niets op, het kon nooit wat worden, dacht ze soms eenigszins bitter. Dit vormde een kleine compensatie. En Countryside had onmiddellijk gemerkt dat alleen zij een gesprek kon voeren. Ze praatten nog wat door en lachten zelfs, tot Stroomkoning kwam. In aller oogen steeg juffrouw te George door dit onderhoud, want het is knap een vreemde taal te spreken, maar daarin te kunnen

schertsen en lachen is kranig. Zij voelde de bewondering, en glimlachte na toen ze zich aan haar tafeltje zette.

De jonge Countryside droeg de sporen van een half verboemeld leven op zijn gezicht in wallen en vouwen van leer. Op een vermoeide manier gedroeg hij zich los, zijn stem klonk diep en vermoeid. Zwart huidhaar groeide tot dichtbij zijn knokkels, maar onappetijtelijk noch vulgair. Zelfs in deze overtollige beharing bleef hij een mensch van ras. Zijn gebit was niet goed meer, de cariës begon het te doorgaten, overal in zijn mond, wanneer hij luid lachte, schitterde of schemerde het goud. Doordringend zoet en zwaar roken zijn sigaretten, hij zat nog geen vijf minuten bij Stroomkoning of de echte Dutch gin moest op tafel komen. Stroomkoning had nooit alcoholica op zijn kantoor, Pietje haalde een kruik van de oudste en beste, zwart gelakt, een totaal vervuild stuk aardewerk.

Hij logeerde op Stroomkoning zijn villa, aan de Bergsche plassen, mevrouw Stroomkoning was van hem ‘weg’, ze roeiden en zeilden samen. Maar Countryside kwam ook veel op kantoor, in de groote achterzaal of bij de Gankelaar, en hij wandelde over de modder van de Boompjes met een rose anjelier in zijn knoopsgat. Hij vond de drukte op straat zoo aardig, vlak bij de zaak. Het was zoo eeuwig stil waar zijn eigen kantoor lag, Gray's Inn, tegen het eind van Chancery Lane, stemmig maar saai en eeuwig somber.

Ook tusschen Countryside en de Gankelaar ging het opperbest. De anderen liet hij al gauw links liggen, maar de Gankelaar sprak zijn Engelsch als water, het

was zijn eigenlijke moedertaal, dat is de taal van zijn moeder. Niet in radheid, maar in uitspraak stond Stroomkoning bij hem achter. In de Gankelaars kabinet lagen hij en de Brit met hun beenen op zijn bureau te boomen, ieder aan een kant, ze zagen slechts elkaars schoenzolen. De pijp en de sigaretten bliezen het beetje lucht blauw, de Dutch gin moest al spoedig zijn plicht doen.

Eens zag Katadreuffe hen drieën voor zich uit loopen, Stroomkoning geweldig in het midden, de Gankelaar athletisch en los sportief, Countryside in een zilvergrijs pak als een grijze gibbon slingerend en toch in niets ridicuul. Toen schoot hem een vraag door het hoofd: als ik advocaat was, wie van hen zou ik dan willen zijn?

Het antwoord kwam prompt: geen van drieën, – mijzelf.

Na een maand vertrok de jonge Countryside met een paar klompen vol stroo in zijn koffer als souvenir aan de Lage Landen. Katadreuffe had zich reeds lang gestort op zijn werk.

Katadreuffe en Dreverhaven

Er brak toen een voor Rotterdam onverklaarbaar oproer uit.

Er is een belangrijk verschil tusschen de bevolking der grootste twee steden, de Rotterdammer is rustiger, evenwichtiger dan de Amsterdammer. De verreweg populairste krant is het neutrale Rotterdamsch Nieuwsblad, elk volksgezin haast leest het, het heet kortweg Nieuwsblad, de politieke bladen komen achteraan. De Rotterdammer is door zijn rust ook trouw. Hij zweert bij het Nieuwsblad, hij zweert bij de Spaarbank. De Spaarbank, tout court, is voor hem niet de Rijkspostspaarbank. Het is de particuliere op de Botersloot, de ander komt achteraan. Juffrouw Katadreuffe las het Nieuwsblad en was inlegster van de Spaarbank.

Een deel der bevolking liet zich onverklaarbaar aanblazen door een communistischen wind, nog wel om een politieke gebeurtenis in het buitenland. Het grauw in het centrum waar Dreverhaven troonde kwam in opstand. Juist werd het wegdek van den Goudschen Singel over grooten afstand verbeterd. Keien en asfalttegels lagen voor het grijpen. Men bouwde kinderlijke barricaden in de stegen. 's Avonds werd er geschoten, juffrouw Katadreuffe hoorde het knallen in de verte wanneer het heel stil was om haar heen.

Jan Maan zat aan haar tafel, zoo lomp had hij nog nooit gezeten, zijn ellebogen zoo ver mogelijk op het blad, zijn handen in zijn haar, kwasi lezend, maar ze zag hoe hij zijn kaken had vastgebeten, hoe zijn wangspieren bultten en zijn vingers zenuwachtig grepen in

zijn blonden kop. Au fond had ze met hem te doen, ze mocht hem zoo graag, maar ze was streng. Dat hij oproerig praatte kon haar minder schelen, het mocht echter niet tot daden komen, ze nam nu weer het heft in handen. Er volgde een kort, maar veelzeggend gesprek.

– Jan!

– Ja moeder.

Onwillig ging de kop omhoog, hij keek in twee oogen die brandden als de vuren van een verre glasblazerij.

– *Als* je het hart hebt.

De kop ging neer.

– Nou?

Er was nog even een stilte, toen klonk het onwillig:

– Nee moeder.

Een oogenblik later ging hij boos fluitend naar zijn kamer om toch zijn onafhankelijkheid te toonen, maar ze knikte zichzelf rustig toe, er was bij dat jong geen gevaar meer.

De opstootjes waren intusschen nog niet gedempt, doch overgesprongen van het centrum over de buurt van juffrouw Katadreuffe heen naar het noorden in de omgeving van het slachthuis. Ze had daar zelf vroeger gewoond, maar niet in het àllerarmste. Het was thans een volslagen oproer in het allerarmste, in een groep van heel nauwe straatjes. Een detachement troepen kwam de politie te hulp. De gansche wijk werd afgezet, de goedwilligen die 's morgens van huis waren gegaan om te werken konden niet naar hun eigen woning terug. Juffrouw Katadreuffe hoorde nu het schieten van den anderen kant.

In een van de straatjes moest Dreverhaven een gezin uit huis zetten. Het was in het hart van den opstand, de Rubroekstraat. Met een of twee dagen zou ook daar de rust zijn hersteld, de politie had uiterst krasse maatregelen genomen. Dreverhaven had kunnen wachten, hij was daar de man niet naar. Hij toog er heen, dien middag, met Hamerslag en Kolengrijper, een guren middag met een snijdenden wind. In de verte al klonk het rikketikken op.

Daarna het brandpunt. Aan elken straathoek waren op de daken soldaten gelegerd en bestreken met machinegeweren de kruispunten. Zoodra een hand binnenskamers te dicht een gesloten raam naderde, zoodra in een huis een gordijn bewoog floten de kogels.

Dreverhaven kwam bij het politiecordon, men wilde hem niet doorlaten, maar hij zei:

– In naam der wet! en vertoonde op zijn borst het oranje lint met den zilveren penning met 's Rijks wapen.

Men liet hem en zijn trawanten passeeren.

Even later, op het eigenlijke slagveld, ontmoette hij een patrouille aangevoerd door een luitenant.

– In naam der wet! zei hij en deed als voren. De luitenant antwoordde alleen:

– Op uw eigen verantwoordelijkheid.

En weer mocht hij voorbij. Toen liep hij in het allerstilste der stad, de straten bezaaid met gebroken dakpannen, overal kogelgaten in de ruiten en die bijtend witte, bliksemende versplinteringen die kogels maken bij hun schampen langs hout. Zij liepen daar met hun drieën. Kolengrijper had weinig inzicht in de dreiging van den dood, hij slungelde naast den klerk onder het

telkens opratelend geschut. Hij had zoo vaak op de werven het indrijven gehoord van klinknagels in een scheepsromp, het roffelen van pneumatische boren, dit was precies eender. Hamerslag vertoonde weer een ander type, van de droogkomieke soort. Hij zei alleen:

– Verdikkeme, wat is die wind steenkoud..

Midden op den rijweg stilstaand snoot hij omslachtig zijn neus, en het was de klacht van een waldhoorn.

Dreverhaven zag wel de geschutloopen telkens in hun richting draaien, maar iets machtigs ging uit van dezen zwaar en rustig marcheerenden mensch met een lint en een penning, breed voor de borst, alle jassen open en bol van den wind gelijk een fregat in volle zee. Dat was geen oproerkraaier, die man had een lange sigaar schuins uit zijn mond naar boven, hij pafte machtig. Hij beschermde tegelijk de beide achterkomers in zijn zog.

Toen in de Rubroekstraat stond hij voor de woning. Hij nam niet de moeite te bellen, met één trap van zijn zwaren poot ontwrichtte hij de deur dat zij knalde tegen den portaalwand, de kalk neerstortte in schijven, en het huisje schudde. Noodgeschrei weerklonk, de vrouw stond in de kamer met een heelen troep kinderen, ze hadden langer dan een etmaal niets gegeten. De man was al twee dagen zoek, een van de ergste opstandelingen, gevlucht in een bevriend huis. Het speet den deurwaarder, hij had zoo graag den kerel zelf aangetroffen, nu was het in een ommezien gebeurd. Reeds dreef Kolengrijper het troepje kinderen voor zich uit, naar de moorddadige straat, en ze stoven weg. Maar het jongste, een kereltje van een paar jaar, had hem

bij een broekspijp gevat, ter hoogte van de knie, en het lachte onbevreesd en vriendelijk naar Kolengrijper op, met dien vagen glimlach van het heel kleine kind welks vreugde nog vaag is. De moeder rukte het weg, waar het stond zoo laag en nietig beneden den zwabberenden muil.

Twee soldaten hadden middelerwijl met Hamerslag beraadslaagd. Eén voorop, één achteraan, de jammerende vrouw met het grut in het midden, zoo ging het troepje, de punten van twee bajonetten, met een fladderenden zakdoek elk, hoog in de lucht. Een oogwenk, en het boeltje was op straat gezet, de wind had vrij spel met het beetje gelapte vitrage.

Dien avond zat Dreverhaven de schoonste ontruiming van zijn leven te overdenken. Hij dacht aan dat lachende kleine kind dat maar liefst Kolengrijper in de knie van zijn broek had gepakt. Zoo'n kleine gannef. Maar zelf lachte hij niet. En hij dacht: het was de moeite waard geweest, niet om het geld, om den dùrf. Hij wist niet meer, nauwelijks meer, of hij verlangd had dat een verdwaalde kogel hem zou hebben neergelegd. In elk geval was zijn verlangen slechts wazig gebleven, daarvoor bezat hij te veel ingeroeste onverschilligheid. Maar hij was van één ding volstrekt zeker, en dàt te weten volstond. Hij zou nimmer, nimmer ziek zijn, dat was voorbeschikt, een levensavond van kwalen, van langzame afbraak bleef hem bespaard. Hoe dan ook, door uiterlijk geweld of door een verwoestende kracht van binnen, – maar hij zou neerploffen, opeens, onverwachts, en de grond zou dreunen waar hij viel.

Hij keek het groote holle vertrek rond in zijn barbaarsche kaalheid en dacht daarbij aan zijn zoon. Het kantoor van den zoon trilde van leven, dat van den vader lag grafstil. Het was niet de stilte der rust, het was als hedenmiddag in de opstandige wijk, de ademlooze stilte der vrees. Met het klimmen van zijn jaren had hij langzamerhand een terreur om zich verspreid, zijn eigen cliënten zochten hem nauwelijks meer op, hij was te vervaarlijk, te hondsch, ze communiceerden liever per telefoon, hij dreef nog op enkele kwaliteiten, zou hij die niet hebben bezeten, zijn praktijk ware reeds lang verloopen.

En in de onverwarmde ruimte, in zijn stoel achter zijn schrijftafel, jas aan, hoed op, overzag hij zijn lange leven als een landschap. Het was meer en meer als een landschap aan zijn voeten komen liggen, de sterke oogen van zijn geheugen zagen de fijnste details aan den horizon, later zouden de wolken der geheugenzwakte er over komen drijven en heele plekken uitwisschen. Neen, neen, dan bestond hij niet meer.

Hij dronk den laatsten tijd weer veel, dat had hij bij buien, zooals het gaan naar vrouwen. Hij kon het even goed volhouden als nalaten, hij had maar één verslaafdheid, het geld. Maar de borrel smaakte hem den laatsten tijd bizonder goed, hij nam uit zijn bureau een kruik en een glas, het eerste glas dronk hij in één teug, het volgende in twee, het derde liet hij vóór zich staan.

Toen rommelde hij wat in een lade en ging een paar memoranda schrijven, in zijn beknopten geduchten stijl en zijn zwarte schrift. Hij hield van die briefjes

geen copie, in jaren had hij zijn copiëerpers niet meer gebruikt. Hij vergat toch niet wat hij had geschreven, en het kon hem ook niet schelen als hij het vergat. Hij onderteekende nooit zijn brieven, alleen zijn exploten. Zijn ware schrijftaal was het exploot:

In den jare zooveel den zooveelsten van die en die maand heb ik, Arend Barend Dreverhaven, deurwaarder bij het kantongerecht te Rotterdam, *geïnsinueerd en aangezegd* ...

Of liever nog:

... heb ik, Arend Barend Dreverhaven, *gesommeerd* ...

En liever:

... heb ik *gedagvaard* ...

En het liefst:

... heb ik *bevel gedaan* om onmiddellijk aan mij, deurwaarder, te betalen ... enz.

Want niet al die voorafgaande exploten (je verdiende er wat mee, dat was alles), maar de executie was zijn lust en leven, het beslag leggen, de publieke verkoop, de ontruiming, het opensteken van sloten, het vermeesteren van inhuizige versperringen, het bij hun kraag vatten van de schuldenaars om ze op te brengen naar het huis van bewaring ter gijzeling, dat alles in naam der Wet, in naam des Konings, in naam van den Hoogsten God, het Geld.

De telefoon ging, hij greep den hoorn, het was Mr. Schuwagt. Hij gebruikte hem als procureur voor zijn eigen vuile zaakjes, voor de credieten en credietjes van zijn woekerbankje. Hij was wel de deurwaarder van het kantoor van Stroomkoning, maar deze was

niet zijn procureur. Hij wist deksels goed dat Stroomkoning daarvoor zou bedanken, zijn praktijk had altijd een schurftig kantje, daarmee knapte hij dat kruipend advocaatje Mr. Schuwagt op, en hij haatte tegelijk den vent om zijn miserabele slaafschheid. Schuwagt was de miserabelste van heel de Rotterdamsche balie, het zei nog weinig, want de balie stond in aanzien, maar hij kwam vèr achter, hij was aan alle kanten uitgespogen. Dreverhaven, die hem gebruiken kon, gebruiken moest, ontzag zich niet hem te behandelen als een stuk vuil. Hij balkte zijn antwoord door den hoorn, smeet het toestel neer, dronk zijn laatste glas, en sliep aanstonds. Maar de sigaar bleef branden in zijn mondhoek, en het oog van zijn aandacht stond rond open.

Zoo hoorde hij den lichten, nerveuzen en toch stelligen stap, dien hij kende, gelijk het roofdier in de verte het eigen welp herkent. Zijn eene oog ging open, toen het andere, de zoon stond achter het blad. Hij stond rustig, en op rustigen toon vroeg hij:

– Vader, ik kom een leening bij u sluiten.

– Waarvoor, Jacob Willem?

– ik kan mijn staatsexamen niet halen zonder privaatlessen. De moderne talen gaan nog, maar geschiedenis, wiskunde, en vooral de klassieke talen, daarvoor bestaan geen cursussen.

Dreverhaven had allang zijn oogen gesloten, maar Katadreuffe kende nu den oude, hij begreep dat hij nadacht, het was hem soms of hij hem altijd had gekend, niettegenstaande zij elkaar elders als vreemden voorbijgingen.

Dreverhaven dacht niet ná, maar hij dacht. Het was brutaal van den jongen, het was vooral rassig. Hij zocht den leeuw in zijn hol. Hij had altijd van dien tengeren, zeldzamen jongen, die in zijn trekken alleen de moeder was, gedacht: het is mijn kind. Hij had den jongen zijn eigen vleesch voelen worden toen hij bij Stroomkoning in functie trad, hij had dadelijk gevoeld: die jongen gaat den weg van zijn vader, hij zoekt de praktijk van het recht, hij wil leven van het recht, maar hij wil ook hoogerop dan ik. En thans, nu de kerel opnieuw den stap deed dien hij kende in zijn gevolgen, bij voorbaat, – nu hij geld kwam leenen, voelde hij zich met hem verbonden in het heimelijkst en kostbaarst dat hij bezat: het bloed. Maar het bloed stelt ook veel raadselachtige problemen, er kwam een onwil in hem op, hij zei ironisch:

– Zoo, meneer schijnt op andere gedachten gekomen. Wil hij nu leenen van den woekeraar?

– Ja, zei Katadreuffe.

Hij dacht even na en vervolgde:

– Ja, ik wil u trotseeren. Als u mij daartoe in de gelegenheid stelt dan wil ik het tegen u opnemen.

Dreverhaven sloot zijn oogen opnieuw. Dat was ras, die jongen toonde karakter. En hij vroeg toonloos, alsof hij sprak in zijn slaap:

– Hoeveel?

Katadreuffe had uitgerekend dat hij er met tweeduizend gulden zou kunnen komen.

Dreverhaven keek hem weer aan, de kop asch van zijn sigaar viel op zijn borst, een eigen baan afleggend tusschen de vele strepen die zijn kleeren hadden be

morst. Katadreuffe, alweer overgevoelig, vreesde de mislukking op handen. Dreverhaven zei:

– Bedenk wel dat als ik je vandaag leen ik je morgen je nek kan breken.

– Ik weet het.

– Lees dit.

En hij duwde hem een gedrukt formulier toe.

– Ik leen alleen op die voorwaarden, en als je dat teekent dan teeken je je meteen aan de galg.

Katadreuffe duwde het papier onverschillig terug.

– Dat is me bekend.

En eigenlijk zei hij: ik ben voor u niet bang.

Dreverhaven had alweer zijn oogen dicht.

– Dan morgenochtend op de bank, elf uur.

Daags daarop werd hem de leensom uitgeteld en niet eens tegen de verplichting van een buitensporige aflossing. De rente was acht procent. Het eenige gevaar stak in de mogelijkheid van onmiddellijke opzegging te allen tijde. Ook had hij bij voorbaat zijn salaris aan de bank gecedeerd.

Hij had zich voorgenomen het examen af te leggen over twee jaar, te rekenen vanaf den aanstaanden zomer. Hij had een jongen doctor in de klassieke letteren bereid bevonden hem tegen zevenhonderdvijftig gulden per jaar voor zijn examen klaar te stoomen, wat Grieksch en Latijn aangaat. Hij kreeg daarvoor drie avonden per week telkens twee uur les, het kwam neer op drie gulden per uur, en hij vond het niet duur omdat hij bedacht dat in de lesuren zeer intensief moest worden gewerkt, want overdag was hij door anderen arbeid in beslag genomen.

De sfeer waarin Katadreuffe leefde had hem een zekere voorzienigheid bijgebracht. Hij betaalde zijn leeraar een vol jaar vooruit. Deze vond het zonderling, en wilde aanvankelijk niet accepteeren, maar Katadreuffe stond er op met groote beslistheid. Want hij dacht: als de bank me werkelijk aanpakt tusschentijds is dit jaar ten minste vooruit betaald, dan kan ik toch een heel jaar mijn lessen blijven volgen, en niemand kan me dat ontnemen.

En iets merkwaardigs deed zich bij hem voor: het woei hem compleet aan, hij vloog vooruit, de talen hadden voor hem geen bizondere moeilijkheden. De grondslag van zijn algemeene kennis zoowel als het begrip van zijn geest op een niveau van meer dan gewone scholierrijpheid hielpen hem voort. Het was een goed jaar wat nu volgde, de talen trokken hem aan, gelijk zijn begaafdheid den docent aantrok.

Katadreuffe had reeds weer maandenlang de betaling aan zijn moeder hervat, prompt elke maand legde hij zwijgend vijftien gulden op haar tafelkleed. Zelfs wist hij den tijd te vinden voor eenige ontspanning die hij overigens voelde zeer te behoeven. Jan Maan troonde hem weer mee naar het roode Caledonia, daar werden den laatsten tijd voor de communistische cel zoo mooie Russische films vertoond. Ook genoodigden mochten mee. Zoo gingen ze dan, ook 'zij' wou het wel eens zien, en ze liep in het midden.

Een kale kille ruimte vol armoede, maar heel kalm, vrouwen hadden zelfs zuigelingen meegebracht en fopspenen en flesschen kindermelk. Ze zagen er 'Der Weg ins Leben' van Ekk, en Wertofs 'Drie liederen van Lenin'.

Jan Maan was in één verrukking, de zaal applaudisseerde klaterend bij ieder slot, hij mee, en ook Katadreuffe voelde zich opgezweept, maar hij bedwong zich reeds, een communist zou hij nooit worden, het was na afloop steeds weer de Nederlandsche werkelijkheid die hem met koele hand in het spoor der gematigdheid bracht.

Het minst bevangen was ‘zij’. Zeker, zeker, het was heel aardig, en hier en daar werkelijk mooi, ze zou het niet ontkennen. Maar dan hoorde je opeens van achter het doek de een of andere manne- of vrouwestem in het Russisch een preek houden. Ze verstond er geen woord van en begreep toch alles, het ging over de communistische idealen, ze moest eigenlijk lachen als ze die dwepende stemmen hoorde die nergens bij pasten omdat de film gewoon doorging. Ze zei, en wist nauwelijks hoe fataal juist ze de situatie overzag:

– Die Russen zijn net groote kinderen.

Daarmede had ze Jan Maan diep beleedigd. Kinderen, kinderen? Niet precies. En hij haalde expres de bloedigste gebeurtenissen uit de communistische beweging op. Dacht ze wel aan de terechtstelling van de heele Tsarenfamilie bij den Oeral, aan de Hongaarsche Radenrepubliek onder Bela Kun en Szamuely, wist ze wel iets af van de Russische gevangenissen, hij zou haar anders wel eens wat laten lezen thuis, over die van Moskou bijvoorbeeld, Lubjanka 2 en Lubjanka 13, als je daarvan hoorde kreeg je rillingen, geen lectuur voor tegen het naar bed gaan, wacht effen.

Ze antwoordde kort:

– Kinderen moet je niet met gevaarlijke dingen laten spelen.

Jan Maan zweeg in wanhoop, Katadreuffe dacht alweer aan zijn studie, hij zou straks nog wat werken.

Ook zagen zij ‘Bed en sofa’ van Room, – en het was eigenaardig, want Katadreuffe vond deze film stuitend, zijn kuischheid was wel eens benepen, maar zij vond het mooi, mooi zonder meer, het was de film die haar het meest trof, ze was ruim van begrip.

Op een zachten Zondagmiddag in den winter zat ze met Jan Maan op den Heuvel in het Park. Ze zat daar altijd graag, het beweeglijke water gaf haar zulk een rustig gevoel.

Toen kwam een volkomen vierkant stuk menschenvleesch aandrentelen en nam naast haar plaats. Het was de bokschipper Harm Knol Hein. Ze had hem nooit meer ontmoet na het briefje. Hij gaf haar een hand en ook aan Jan Maan.

– U bent niets veranderd, zei ze.

Het was zoo, ze had hem dadelijk herkend.

– Nou, maar u wel juffrouw, u bent erg veranderd, zei hij naïef. En toch kon ik je dadelijk.

Hij zat breed, zwaar en kerngezond, een loot van Rotterdam op zijn best.

– Bent u nu getrouwd? vroeg hij.

Hij keek eens naar Jan Maan. Die kon niet uit een huwelijk zijn, die was te oud voor een kind en te jong voor een man, maar misschien een voorkind

– Nee, zei ze, en dit hier is mijn kostganger. Maar bent ú getrouwd?

Hij spuwde een blaadje tabak uit. De rug van zijn hand droogde zijn lippen, hij keek peinzend over het water.

– Nee, dat nou direct niet, zei hij. Ik zit om zoo te zeggen met een vrouw te leven.

Hij zuchtte en keek weer even naar Jan Maan. Toen vervolgde hij:

– Nou zeggen ze van een huwelijk. Kan best wezen, kan best wezen, maar dit is ook niks.

En echt vrouwelijk voelde ze onder deze woorden dat hij haar nog altijd lijden mocht, ze had maar een vinger uit te steken en hij hapte toe. Geen oogenblik dacht ze er aan, ze begreep het weer niet, en gelijk jaren terug vroeg ze zich af wat hij toch aan zoo'n oud lijk vond, die gezonde kerel, vooral nu ze nog zooveel ouder en zooveel meer lijk was dan toen.

Ondertusschen vertelde hij op zijn ruwe en naïeve manier van man van het water zijn ervaring. Drie jaar geleden zoowat met een paar vrienden naar een kroeg geweest waar je in de tapkast een dik wijf kon zien, een kanjer, heel Rotterdam-Zuid sprak er van, ze kwam uit het oosten, affijn, melk en bloed, niet zoo piepjong meer, tusschen de veertig en de vijftig, en almaar bier en borrels schenken. En laat hij nou aan dat wijf blijven hangen, drie jaar martelen met een kreng van een humeur. En zij almaar zwaarder, almaar dikker. Hij hield haar aan den wal, als ze boven in den bok klom kapsijsde de heele machine, nee, daaraan kon hij niet beginnen. En trouwen wou ze ook, maar dat verdraaide hij ronduit. Nou had hij een vriend meegebracht, een varensgezel, die was nog eens zoo groot en zoo breed als hijzelf, die kwam nou veel daar aan huis, en nou hoopte hij maar ...

Hij zei:

De rest begrijp je wel, juffrouw, goeiendag.

En hij vertrok met den langzamen wijdbeenschen pas van het zwaarste te water levend Rotterdam. Maar hij had haar adres gevraagd, en een paar weken later kwam hij op bezoek, zoomaar, en trok ongevraagd een stoel onder zijn machtige hammen.

– U kunt komen zooveel als u wilt, zei ze, als u maar niet rookt. Dat mag hier niet van den dokter.

– Mijn een bonk, zei hij, meestal pruim ik. Als je het goed bekijkt dan is rooken flauwigheid.

Hij sneed een reep koolzwarte tabak netjes af, en stopte ze met overleg tusschen kaak en wang.

Hij kwam zoo nu en dan, ze mocht dezen eenvoudigen vent heel graag, hij was een brok brak water, een levend stuk haven, ze zou nooit met hem trouwen, maar als ze jong was geweest en kuisch gebleven, dan wist ze het nog niet. Beperkt, maar niet dom toch, sloom slechts, maar zoo openhartig, zoo stevig, de man van het volk op zijn best. En de man van dien stroom die haar altijd zoo boeide.

Eens nam ze hem met zich mee naar Caledonia, Jan Maan aan den anderen kant. Het was een toeval, ze zouden juist uitgaan toen hij kwam. Nu, die poppenkast wou hij ook wel eens zien. Maar het werd een mislukking, een beetje hinderlijk ook, en toch kon ze niet kwaad worden, Jan Maan wel.

Hij reageerde op alles verkeerd. Als er niets te lachen viel schaterde hij naïef en daverend onder de protesten en het gesis in de donkerte. Ook zei hij tweemaal in de doodsche stilte bij veel bloed op het doek:

– Godsakkerju.

De weg naar Leiden

Het eerste jaar ging de weg van Katadreuffe naar Leiden over rozen. Hij had een uitnemend hoofd voor talen, het bleek thans ten duidelijkste. Zijn jonge leeraar was enthousiast. Er waren er zoovelen die het probeerden, maar haast ieder gaf het op, de moeilijkheden schenen onoverkomelijk, reeds dadelijk in den aanvang. Zelf had de docent nog niet zooveel ervaring, maar het werd hem van alle kanten bevestigd. Hoe zelden maar bleek iemand uit het volk een hoofd te hebben geschikt voor studie. Het leerhoofd was doorgaans erfelijk, de kinderen uit de hoogere standen kwamen beter toegerust ter wereld, hun koppen waren ronder, hun voorhoofden hooger, de nauwe of vluchtende schedels bleven bij hen uitzondering.

Maar déze was in opkomst, hij was een zeldzaam verschijnsel, met zijn kwaliteiten naast zijn jaren bracht hij het ver.

Voor zijn moderne talen zorgde Katadreuffe zelf, het kwam er immers slechts op aan een brok proza in het Nederlandsch te vertalen. Hij kocht boeken, hij was thans in staat zich betere lectuur aan te schaffen, op de veilingen kreeg je een pakket van dertig Fransche, Duitsche, Engelsche boeken voor een paar gulden. De pakketten bevatten nooit het modernste, wat deed het er toe? Er waren vaak zeer behoorlijke boeken bij. Nu en dan vertaalde hij een willekeurig stuk op schrift, het ging steeds beter, de dictionnaires had hij minder noodig. Hij begreep zeer wel dat dit nog maar het allereerste begin was van de kennis van vreemde talen, hij

moest ze later ook redelijk leeren schrijven, vlot spreken en perfect verstaan, het radst of slordigst gesproken woord perfect verstaan. Zonder dat was hij geen goed advocaat, en zonder dat stond hij nog ver ten achter zelfs bij juffrouw te George. Hij moest haar voorbijstreven, hij had niet meer de eerzucht haar plaats te vervullen, dat was een opwelling geweest, zooals ook de plaats te vervullen van Rentenstein. Het zou wel een promotie zijn als hij bij Stroomkoning kon zitten, maar hij dacht er geen oogenblik meer aan naar die plaats als vaste plaats te dingen, het was hem voldoende zoo hij eens mocht invallen. Zijn ambitie lag verder en ging niet óver haar plaats, maar erlangs.

Het was ten opzichte van Rentenstein in zoover anders dat hij aan dien kerel steeds denzelfden hekel had, en hij achtte zich tot dat gevoel gerechtvaardigd omdat de man eenvoudig zijn plicht niet deed. Alles bijeen kwam er bitter weinig uit zijn vingers, de kantonpraktijk kreeg steeds minder beteekenis, naarmate Stroomkoning verder groeide in de big business vielen van lieverlede de kleine kantoncliënten van hem af. En organiseeren deed Rentenstein in het geheel niet, de boel liep nog even slordig als voorheen. Slechts de dossiers van Stroomkoning zelf, alles wat diens zaken raakte, – dat was uitnemend in orde, doch het ging buiten Rentenstein om, het werd verzorgd door juffrouw te George. Er was eigenlijk geen enkele reden voor Katadreuffe om niet te trachten Rentenstein van zijn plaats te dringen. Wat de organisatie betreft, deze zou onder *zijn* leiding veel beter wezen. De kantonpraktijk was ook geen heksentoer, hij zag 's avonds wel

eens de dossiertjes door, meest gevalletjes waarbij normale logica meer dan wetskennis te pas kwam. Een beetje studeeren in de wetgeving op het arbeidscontract en in de bepalingen van huur en verhuur zou hem al een eind hebben gebracht.

Natuurlijk zou het, zoo hij in de plaats van Rentenstein bureauchef en eerste procureursklerk werd, een werkelijke promotie beteekenen, en hij zou dat met beide handen aanvatten indien het hem werd aangeboden. Maar toch weer als iets voorloopigs, nimmer met een ander oogmerk dan het bezetten van een voorloopigen post. Ten slotte ging ook langs deze positie zijn ambitie heen. Inmiddels was hij toch niet van zins de plaats van Rentenstein te ondergraven, hoe weínig hij hem mocht lijden, hoezeer hij overtuigd was van zijn eigen meerdere voortreffelijkheid. Het stuitte tegen zekere beginselen van rechtschapenheid, ook verdroeg het zich slecht met zijn gevoelens van jongen uit het volk tegenover een soortgenoot, de solidariteit die men vaak bij ondergeschikten van eenzelfden patroon aantreft was ook hem eigen.

Aan zijn wiskunde deed Katadreuffe wel iets, maar niet veel, hij had hierin voorloopig slechts één uur les per week, die vakken lagen hem minder, het meeste daarvan zou hij op zijn tweede studiejaar laten aankomen. Hetzelfde deed hij met geschiedenis.

Het jonge meisje van den Born had zich ontpopt als een dactylografe van buitengewone vlugheid. Tusschen het bedienen van de telefoon door ranselde ze uit de schrijfmachine haar afschriften, en dat alles brutaal, poseerend voor jongen, voor man, en met haar ge

dachten er oogenschijnlijk in het geheel niet bij. Het bracht een kleine verschuiving in de werkzaamheden van het kantoor. De Burgeiks kregen iets minder afschriften te typen, en gingen nu wat meer opnemen. Katadreuffe zou daardoor op zijn beurt te weinig om handen hebben, maar hem werd andere en betere arbeid toegeschoven, voorloopig nog maar bijwerk.

Het was opnieuw de Gankelaar die hem hierin steunde. De Gankelaar zelf had hem bij lange na niet voldoende op te geven. Tegen den zomer voelde hij opeens weer zijn geestdrift voor zijn protégé aanwakkeren. Het was toen Katadreuffe hem zei dat hij al voor zichzelf aan de Carmina van Horatius was begonnen, maar er nog niets van terecht bracht. De Gankelaar was zoo verbluft dat hij zijn beenen van de tafel nam, en zoo enthousiast dat hij hem de hand schudde.

– Ja maar, zei Katadreuffe, het lukt nog heelemaal niet.

– Dondert niet, kerel, dat jij dat durft na nog geen jaar is ongelooflijk. Horatius, allemachtig man, die Carmina waren mijn lievelingsgedichten. En nu zou ik er toch geloof ik bedroefd weinig meer van terecht brengen. Heb je dat vers al gelezen van die prostituée 's avonds in de winderige steeg? Ik weet niet meer waar het staat. Het begint met: Parcius junctas quatiunt fenestras ... de rest ben ik vergeten. Ken je dat niet?

Katadreuffe die zeer kuisch was knikte strak van neen.

– Zoo'n oude deerne in een steeg van Rome, mijmerde de Gankelaar. Breng me straks eens je boek.

Alleen gebleven besloot hij in een impuls Katadreuffe op het kantoor vooruit te helpen. Die jongen kon alles, hij moest meer aan de praktijk doen. Zoo ontdekte de Gankelaar juffrouw van den Born gelijk hij vroeger Katadreuffe zelf had ontdekt, het kantoorwerk verschoof eenigszins en Katadreuffe kreeg zijn eerste kantonproces te behandelen.

– Je moet, zei de Gankelaar, nu maar aan Rentenstein vragen of je een zaak kunt overnemen. Als je er niet uit kunt kom je bij mij.

Maar Katadreuffe wilde niet vragen, het zou al te zeer den schijn wekken dat hij den bureauchef wou overvleugelen. De Gankelaar vroeg het toen zelf.

Rentenstein keek vreemd op, doch durfde niet weigeren. Hij begon Katadreuffe te haten, maar machteloos en benepen, Katadreuffe merkte het niet eens op. Maar Rentenstein die steeds wilszwak geweest was bezat den laatsten tijd in het geheel geen wil meer, zijn geweten was niet zuiver, hij vreesde ontdekking, de blik van zijn oogen werd schuw en naar. Het kwam allemaal door dien vervloekten Dreverhaven en zijn kornuiten.

Het eerste proces van Katadreuffe was een van die belachelijkheden waaraan het leven rijk is, waarvan de rolzitting van het kantongerecht wemelt. Een dame, met in haar gebit één kunsttand, was gewoon dien tand 's nachts te bewaren in een waschtafelglas. Op zekeren ochtend bleek de tand verdwenen. De dame beschuldigde de dienstbode van wegwerpen uit onachtzaamheid, de dienstbode ontkende. Daaruit vloeide een altercatie voort, en weer daaruit de beëindiging

van de dienstbetrekking De dienstbode vroeg schadevergoeding wegens ontslag op staanden voet, de dame kwam met de stukken van het gerecht op het kantoor. Rentenstein had in een conclusie het standpunt der dame verdedigd, maar naar de meening van Katadreuffe te veel nadruk gelegd op onderdeelen. Zoo was er lang en breed geredekaveld over den tand zelf, volgens de dame een heel gewone kunsttand, volgens de dienstbode echter een buitenmodel, met zulk een stift dat wegspoelen met het water niet mogelijk was, de tand zou wegens zijn buitensporige grootte in het rooster van de waschtafel zijn blijven steken.

Katadreuffe zag dadelijk dat deze strijd ondergeschikt moest zijn, eigenlijk kon worden geliquideerd. De vraag was eenvoudig: had het meisje ontslag gekregen, of was ze, gelijk de dame beweerde, boos weggeloopen? In elk geval moest het meisje bewijzen dat haar ontslag was gegeven. Katadreuffe herinnerde zich een woord van de Gankelaar: niet de feiten tellen in een proces, alleen het bewijs van de feiten telt. Deze waarheid had hij onmiddellijk gevat, ze lag aanstonds diep in hem verankerd. Als het meisje geen getuigen kon bijbrengen van het ontslag was haar proces verloren.

Katadreuffe ging ook belang stellen in de cliënten zelf, in samenhang met hun zaken. Hij was niet meer de automaat die opnam en afgaf. Met uitzondering van Stroomkonings eigen praktijk die zelfs Rentenstein niet kende was hij thans al van veel loopende zaken op de hoogte. Steeds beter leerde hij de gezichten die hij zag vereenzelvigen met de dossiers. Het op

zoeken van de dossiers in de stalen kasten was het werk van Kees Adam, maar die jongen had weinig hersens, hij moest altijd in den dossierklapper naslaan, hij kende geen enkel nummer van buiten. Katadreuffe, hoewel hij in het geheel niet behoefde te letten op de cliënten in de wachtzaal, wist zich de gezichten van maanden terug te herinneren, en ze te associëeren met die en die zaak, soms met het dossiernummer.

Hij leerde ook het verschil tusschen cliënten zien. Hun zakelijkheid nam toe met hun positie. De groote kooplui waren volstrekt zakelijk, de pro-deo-cliënten volstrekt wijdloopig. Deze regel kende geen uitzonderingen. Een regel, goed en stevig, maar toch mèt excepties, die gold voor deze beide uiterste groepen der cliëntèle was dat de groote kooplui gemakkelijk waren, de prodeanen ongemakkelijk. De groote kooplui waren gemakkelijk over tonnen gouds, de prodeanen keven onder elkaar over een geblutsten theepot uit een gemeenschappelijke nalatenschap. De prodeanen waren ook doorgaans van meening dat zij in de wachtkamer werden achtergesteld bij de betalende bezoekers, en dat hun procureur zijn salaris – dat wil zeggen *hun* salaris, dat wil zeggen het salaris dat *zij* niet betaalden – ontving van 'het Rijk', – de groote kooplui wisten beter.

De cliëntèle kon natuurlijk nog in tal van andere rubrieken worden onderscheiden, zoo verdeelde Katadreuffe haar in degenen die eens kwamen, in hen die meer kwamen, in hen die nooit kwamen, maar die alles per telefoon of correspondentie afdeden. De mooiste kantoren, had de Gankelaar gezegd, zijn onder de

groote kantoren die waar je nooit een cliënt in de wachtkamer zult zien, of het moest toevallig een prodeaan wezen. En hij zei het met eenige bedwongen spijt, op zulk een àllermooist kantoor was hij niet werkzaam.

De rubriek van degenen die meer kwamen werd door Katadreuffe weer onderverdeeld in cliënten die onregelmatig en die regelmatig verschenen. Van de laatsten was op Stroomkonings kantoor een treffend voorbeeld, een geval dat Katadreuffe in zijn onervarenheid hield voor iets buitengewoons, dat echter niet zoo zeldzaam was. Het betrof de dame van de echtscheiding, die hij gezien had tijdens zijn eerste bezoek, toen hij zelf hier in de wachtkamer zat. Hij wist toenmaals nog niet dat zij voor een echtscheiding kwam, een geroutineerd advocaat zou het al hebben afgelezen van den tip van haar neus.

Zij was die opzichtige verschijning met ontkleurd haar, chiek, maar te zwaar om every inch een dame te zijn, en zij ging altijd zitten in den eenigen roodfluweelen crapaud. Zij stevende er vanzelf op af wanneer de crapaud leeg was, en, was hij bezet, dan werd hij haar aangeboden. Zij was de echtgenoote van een cargadoor, haar naam was mevrouw Starels, zij verbeeldde zich telkens opnieuw dat haar echtgenoot haar ontrouw was, ook had zij nog andere grieven, ze werd uitgemaakt voor lekke teerton en dergelijke. Na zes maanden lustig procedeeren kwam de echtgenoot de declaratie betalen: ze waren verzoend. Het duurde geen jaar of de dame verscheen opnieuw, ze werd door den man bedrogen enzoovoorts. Ze vertoonde een sterken inslag van querulantisme, maar dat keerde

zich gelukkig nooit tegen Stroomkoning, ze bleef het kantoor trouw, en de echtgenoot betaalde trouw de declaraties.

Alle medewerkers kregen van haar een beurt. Ze kwam vertrouwelijk vlak tegenover hen zitten, keek met donkere smachtende tooneeloogen, en vertelde de verschrikkelijkste bizonderheden die kennelijk van a tot z gelogen waren, maar waarvoor de heeren zich toch geneerden. Thans was zij beland hij juffrouw Kalvelage, daar trof ze het niet. Want dit meisje voelde niets geen gêne, bloosde nooit, ze zei telkens:

– Ter zake, mevrouw, ter zake.

Daarbij tikte ze met de lineaal op het blad als was de cargadoorsvrouw een ondeugend kind in de klas.

In de lente begon Katadreuffe teekenen van vermoeienis te vertoonen. Zijn gestel was niet sterk na het vele pokken en mazelen van zijn jongste jaren. Zelfs zijn gebit, hoe onberispelijk, was zwak, de tandarts meende dat het kon samenhangen met te vroeg en te gewelddadig verlies van zijn dentitio prima, hem waren immers als kind bij een straatgevecht alle melktanden uitgeslagen.

Katadreuffe zijn aard was het tegendeel van bevreesd, maar hij kon bijwijlen bang zijn van zichzelf, bang voor gevolgen zoo de contrôle over zijn geest hem ontglipte. Hij verbeeldde zich meermalen dat hij als voorheen 's nachts had geslaapwandeld, maar hij had gehoord van een middel daartegen: een drijfnatte doek vóór het bed op den grond, en de slaper ontwaakt door het contact van bloote voeten met natheid en koude. Hij paste het middel toe, en tot zijn verademing

bleek dat hij zijn bed niet verliet. Zelfs al zou hij niet zijn wakker geworden, dan hadden zijn voeten toch sporen moeten achterlaten. Daarvan niets, de natte doeken lagen er 's ochtends nog precies zoo, met al de kleine rimpels waarvan hij zich de ligging had ingeprent.

Toch voelde hij zich niet in orde, hij zag er slecht uit, het staken van zijn lessen gedurende de Paaschweek kwam als een opluchting. Hij deed het daarna ook iets langzamer aan, hij besloot zich na het eten een half uur in de kamer van Graanoogst bezig te houden met het kind Pop. Het kind had een nogal eenzaam bestaan in huis. De moeder was zeer stil, wat gedrukt, hij kon de reden daarvan niet bevroeden, misschien betreurde zij in stilte eenige misvorming aan het been, maar daar kwam hij niet achter, – de vader was bij buien druk, maar niet in staat zijn gedachten lang bij het kind te bepalen, zij zwierven al gauw, hij duwde het kind verveeld weg, hij had lekker gegeten en ging een pijp rooken aan het raam, naar buiten starend met donkere oogen vol ondiepe melancolie. Het kind vond het half uur met Katadreuffe heerlijk, al deed hij ook zelden precies wat het wou. Want het wilde eigenlijk liever spelen, grapjes maken, hossen, rondrijden, maar Katadreuffe nam altijd een boek en bekeek met Pop de plaatjes. En hij was zoo bezeten van aandrift een ander kennis bij te brengen – hij had dat ook zoo lang op Jan Maan beproefd, vergeefs evenwel –, dat hij meer oog had voor het leerzame dan voor de grapjes, dat hij uit elke plaat nog een les wist te distilleeren. Hij begreep van een kinderziel volstrekt niets. En desondanks was Pop blij met het half uur, ze trachtte het

zoover mogelijk te overschrijden, want ze had thuis niemand anders dan hem. En ook, zoo jeugdig nog – maar het komt soms heel jong – was in dit kind iets van de vrouw ontwaakt. Ze deed zich op haar aanvalligst voor, ze liet haar krullen over het platenboek spelen en tevens over zijn handen, met kinderlijke deerne-maniertjes trok ze zijn aandacht, ze sloeg de oogleden aan de lange wimpers kwijnend naar hem op, maar de oogen daaronder bleven felblauw en hard, kinderlijk egoïst. En reeds was ze zóó berekenend dat ze er voortdurend op lette haar tanden, wit maar ook schots en scheef, niet te veel te ontblooten. Hij zag dat alles niet, maar zij zag niet dat hij het niet zag. Daarvoor was ze nog te veel kind, zijn ernstigen blik meende zij op haarzelf gericht, terwijl hij in waarheid door haar heen gericht was op de verruiming van haar geest.

Katadreuffe was wat de kinderziel aangaat tot oordeelen onbevoegd, wat het kind als geheel betreft volslagen blind. Overigens merkte hij scherp op, ook met betrekking tot vrouwen. Zoo had hij een kleine verdrietelijkheid over het dienstmeisje van het echtpaar Graanoogst, die Lieske die volgens den huisbewaarder zoo goed in haar vleesch zat, met den akeligen gebroken oogblik. Hij had een instinctieven afkeer van dat meisje, omdat het altijd zoo naar hem keek bij het tafeldienen. En het viel niemand op dan juist hem, het was allerpijnlijkst. Iederen dag ondervond hij hetzelfde, zonder op te zien voelde hij den blik rusten. Op den duur kwamen medelijden en nieuwsgierigheid, hij zag eens naar haar van terzijde toen ze niet kon weten

dat hij keek. Hij had in maanden haar in het geheel niet meer aangezien, eigenlijk was het barbaarsch geweest, nu schrok hij. Goed in haar vleesch, ja, dat nog wel, maar van een akelige bleekheid, een gezicht vol schaduwen, een bleekheid van wit en donker, en daar doorheen schemerend een verdriet dat dit primitieve volksmeisje wellicht zelf nauwelijks begreep, dat daarom te dieper invrat. Hij had zijn eerste slachtoffer gemaakt, hij realiseerde zich dat niet, en voelde zich toch vaag schuldig. Bij den aanvang van den zomer was ze verdwenen.

– Die had geloof ik een oogje op u, zei juffrouw Graanoogst aan tafel. Hebt u niets gezien?

– Nee, loog Katadreuffe. Gelukkig niet.

En vlak daarop schaamde hij zich om de lomp en bruut uitgeflapte laatste woorden. Maar juffrouw Graanoogst vond het heel gewoon.

– Spreekt vanzelf, voor een heer is dat niets, en een degelijke heer begint ook geen avontuurtjes ... Ik had haar trouwens toch weg willen doen. Iemand die na een paar jaar nog niet een gewone rollade kan braden leert het nooit.

Zoo restte alleen de voor Katadreuffe beschamende wetenschap dat de zwijgende stuntelige avances der dienstbode in het gezin niet onopgemerkt gebleven waren.

In dit kantoorjaar trad één verandering in: de oudste der Burgeiks zei zijn betrekking op. Hij kon niet langer van huis, dat was zijn eenige verklaring. En duidelijk voelde men dat hij te wantrouwend was voor naderen uitleg, hij hield met kleine steenharde oogjes ieder op

een afstand, als die stadsmenschen niets te weten kwamen konden ze tegenover een plattelander geen misbruik maken.

Het was de beste der twee die terugging, de oudste, met de mismaakte hand. Zijn broer bleef nu alleen achter, hij had niets meer om te lachen, die stille, potsierlijke lach van hen beiden die toch wees op groote innerlijke pret (alleen ging het boven het begrip van ieder ander) verscheen niet meer. De overblijver zat zoo zielig aan zijn tafel in het midden van het bediendenkantoor, zijn vierkant gezicht met het dunne korte zwarte haar zoo over alle uitdrukking heen verzonken in een meer van leed, dat men het voelde aankomen: hij ging den weg van zijn broer.

Middelerwijl was in de plaats van den oudste juffrouw van den Born gekomen. Zij zat tegenover den jongsten Burgeik, en veel reden om te lachen had hij zeker niet, het meisje zat daar zoo brutaal en uitdagend, zoo vreemd voor een plattelander, zoo weinig meisje, dat hij het liefst zelfs niet naar haar keek. Hij sloot zich op in zijn natuurlijke terughoudendheid als in een safe.

Kees Adam kreeg de plaats aan de telefoon, zijn stem was nu tot genoeg mannelijken klank uitgegroeid. Hij werd gekeurd aan het huistoestel, Stroomkoning, luisterend aan den anderen kant, was voldaan. Want in deze aangelegenheid moest de opperchef beslissen, de stem aan de telefoon was een vitaal kantoorbelang, Rentenstein zou zich nooit vermeten hierin zelfstandig te handelen.

Een paar van het personeel schoven dus wat op,

gelijk de normale gang van zaken is, slechts Pietje niet. Dit jongske dat niet groeien wilde bleef het boodschappenjongetje voor alles en ieder.

Een nieuweling nam de oude plaats van Kees Adam in, een groote jongen die zich voorstelde als Ben, hij kwam pas van huis, hij meende dat hij overal bij zijn voornaam zou worden toegesproken gelijk thuis. Hij was voorshands nog veel te lastig beleefd, als hij uit de kamers der heeren vertrok zei hij altijd ‘dag meneer’, tegen juffrouw Kalvelage ‘dag mevrouw’. Het lag er dik op dat zijn moeder hem beschaafde omgangsvormen had ingeprent, nu, dat allerergste kreeg men er wel uit.

Een sterken indruk ontving Katadreuffe dit jaar nog van een op zichzelf onbeduidend voorval. Er was een spoedbericht aan Stroomkoning te brengen, in het koffieuur. Stroomkoning kwam al sinds jaren niet meer op de juristenbeurs, als hij in de stad was at hij in een vast restaurant. Rentenstein was weg, op het kantongerecht, althans zoo heette het. Katadreuffe oordeelde het bericht zoo belangrijk dat hij het zelf aan Stroomkoning brengen ging.

Het was een restaurant in het hart der stad, een salon van het exclusieve genre. Stroomkoning had er zijn vaste tafeltje, dikwijls had hij cliënten of zakenvrienden bij zich. De trap was met een wijnrooden looper dik belegd, het restaurant op de eerste verdieping. De kellner liet Katadreuffe zoo maar binnen, hij meende dat dit eenvoudig doch zorgvuldig gekleed jongmensch een kennis was.

Katadreuffe zag dadelijk zijn chef zitten, in de verte,

alleen, den rug naar hem toe. Maar hij wilde toch even het geheel van dit restaurant in zich opnemen, hij was nu voor het eerst in dadelijk contact met een hoogere wereld. Hij voelde er zich in opgenomen, voor een paar seconden, het gaf hem een gevoel van buitengewone rust, hij bespeurde bij zichzelf niet de geringste linkschheid of verlegenheid. Het scheen voor hem weggelegd.

Er zaten enkel heeren, ze bleken duidelijk allen zakenmenschen. Er werd heel weinig gesproken de meesten zaten trouwens alleen. Ze zaten met een breedheid en een stoerheid zooals de groote zakenmannen zitten, slechts zij. Maar zij zaten niet lomp of leelijk, breed, maar niet wijduit, breed van nature, en zoo in zichzelf gekeerd dat die met hun rug naar hem toe hem etende vestingen leken.

Katadreuffe nam het in een oogwenk alles op, het snelle eten, toch zonder schrokken, het vlugge gebaren, toch zonder jacht. Slechts de kellners joegen, maar het was hun beroep, zij deden het beschaafd, het restaurant was geheel ingericht op het tempo van den zakenman, men kreeg er niet veel, want de zakenman is van nature zwaar gebouwd en moet letten op zijn gewicht, – men kreeg het snel, want de zakenman leeft niet slechts bij, maar ook vàn snelheid, – het was duur, maar de zakenman telt het niet, want het is goed, – het was eenvoudig, er werd haast enkel tafelwater gedronken, want de zakenman richt geen festijn aan tusschen zijn arbeid door.

Het meest echter trof Katadreuffe het àfgeslotene van deze menschen, voor een half uur, een kwartier uitsluitend bij hun maaltijd, – het vestingkarakter.

En dit was geenszins belachelijk, het had eerder iets grootsch.

Toen dacht hij dat ook hij eenmaal hier wilde zitten, en zitten gelijk dezen. Het was het vervolg op het visioen dat hem verschenen was dien eersten dag, toen hij stond vóór het kantoor, nog niet opgenomen, nog op de Boompjes, nog op de keien. Niet vijf zonnen gespijkerd naast de deur had hij gezien, maar *zes*, en de zesde droeg zijn naam. Nooit had hij iemand van dit visioen iets verteld, ook niet aan Jan Maan. Thans zag hij het opnieuw, door het andere visioen heen, hij las zijn naam als advocaat verbonden aan een kantoor van belang, en tevens zag hij zichzelf hier zitten, in de geweldige ommuring van zijn beslotenheid. De visioenen schoven over elkaar, de beelden bleven scherp.

Toen ging Katadreuffe naar den verren Stroomkoning. Hij had hem thans pas waarlijk gezien, in een oogwenk, op het peil van de grooten der stad. De totale indruk was onuitwischbaar.

Zaken, liefde, fraude

Het tweede jaar ging de weg van Katadreuffe niet uitsluitend over rozen. Het begon reeds weinig belovend nog vóór het nieuwe kantoorjaar was aangevangen, het begon reeds in den vacantietijd en eigenlijk reeds eerder.

Het lag niet aan juffrouw te George, toch was zij de oorzaak van een heimelijke nieuwe onrust in zijn hart. Hij meende haar tamelijk wel te hebben afgezworen. Het tegendeel bleek. Hij had met haar twee belevingen. De eerste droeg nog een uitsluitend prettig karakter, slechts maakte zich in het overdenken de oude onbevredigdheid van hem meester.

Na dat eene gesprekje onder vier oogen op zijn kamer had hij met haar niet anders dan groeten gewisseld. Het was een middag in het laatst van Juni, vlak tegen sluitingstijd. Hij ontmoette haar op de trap, gelijk den allereersten keer. Ze kwam uit de zaal, Stroomkoning was er dien dag niet geweest. Toen kreeg Katadreuffe een ingeving, hijzelf was nu degene die contact zocht. Hij vroeg:

– Zou ik de zaal eens mogen zien? ik ben er eigenlijk nooit in geweest.

Ze stond stil op de trap.

– Nooit? vroeg ze verbaasd. Dat kunt u niet meenen.

– Nu ja, één keer heb ik meneer Stroomkoning hier apart gesproken, heel even. Maar eigenlijk gezien heb ik de zaal nooit.

– En u woont hier!

– Ja, maar boven. Dit zijn mijn zaken toch niet.

Ze keek hem aan, de ontdekking van deze zeldzaamheid in den jongen stemde haar au fond weer eenigszins verdrietig. Hij woonde hier, en hij had nooit de kamer van zijn hoogsten chef willen binnengaan. Hij sprak de waarheid, ze voelde het, daar bestond geen twijfel, hij sprak de waarheid, en meer nog, dieper nog voelde ze zijn houding niet als nederigheid, neen, als trots. Hij wilde niet tersluiks, ongenoodigd komen waar hij niet te maken had, hij had niets verborgens. Maar zijzelf had recht op deze kamer, als *zij* hem inviteerde was het anders. Hoever zou zulk een karakter het nog kunnen brengen. Het was verdrietig, ze hield van hem.

Maar vriendelijk zonder meer vroeg ze hem binnen te komen, en zelf sloot ze de deur.

Het licht was weer aangedraaid, de zaal kreeg geen daglicht hoegenaamd, het vroegere achterterrein was met pakhuizen stampvol gebouwd.

– Het is niet prettig voor meneer Stroomkoning altijd met kunstlicht te moeten zitten, zei ze, dat kan niet gezond zijn, maar het moet hier nu eenmaal zoo.

– Ja, maar dat van die kroon – en hij wees – is toch jammer.

De groote electrische kroon was in het midden der zaal gehangen onder het geschilderd middenmedaillon, de stang trof den rug van een Silenus uit het rijke plafondstuk.

Hij had oog voor zulke dingen. Ze keek naar boven, en zuchtte glimlachend.

– Ja, maar ook dat zal wel niet anders gekund hebben.

De deur ging open, Rentenstein verscheen.
– Hei, hei, wilde hij tegen Katadreuffe beginnen.
Maar juffrouw te George, lang, smal, bovenal voornaam, keerde zich naar hem om, hij verdween zonder meer.
– Ik vind niet, zei Katadreuffe, dat Rentenstein er den laatsten tijd goed uitziet.
Het was de eerste maal dat hij sprak over een van zijn medebedienden, maar het was ook tegen háár.
– Misschien voelt hij zich niet goed, antwoordde ze voorzichtig, want ze had het al lang gemerkt.
Daar bleef het bij. Hij keek de zaal rond, ze was donker gemeubeld en gestoffeerd, rijk, niet overdadig, warm, niet weelderig. Een zaal voor de groote cliënten, donkere clubfauteuils, rooktafels, een groot schrijfbureau van Stroomkoning zelf in een hoek, een heldere noot de groote spiegel boven den haard, vier portretten op den schoorsteenmantel, twee heel groote, twee kleine, een Oud-Hollandsche kast met blauwe pullen, twee machtige pullen ook aan weerszijde van de portretten.
En hij zag vooral in het midden de vergadertafel met het groene laken, de stoelen er thans net omheen, voor Stroomkoning aan het hoofdeneind een stoel als voor de anderen, maar naast hem een klein donkerbruin tafeltje.
– Daar zit ú, zei hij.
Hij voelde dit opeens onfeilbaar, en beiden glimlachten. Daar was het weer, zijn glimlach.
Doch reeds werd hij opnieuw ernstig, hij keek naar de schilderijen langs den wand. Een kaart achter glas

vond hij het mooiste, niet zulk een kaart van de havens als er hing op de kamers van de heeren, maar een oude plattegrond van de gansche stad van eeuwen terug, een kleine stad, met de nietige oude havens, die thans nog gebruikt werden. De tinten waren zoo mooi, de huizen terra-cotta, de straten olie-geel, het fond puimsteen-grijs, het water vergeetmeniet-blauw, en over alles heen het verbruinend verkleuren van meer dan twee eeuwen.

– Dat is mooi, dat is prachtig, dat wou ik wel zelf hebben, zei hij kinderlijk, terwijl zij achter hem stond en naar hem keek.

Maar verder was hij niet kinderlijk, een man bij wien slechts één doel telde, en dat doel was niet een vrouw.

Dien avond laat kreeg hij weer het gevoel op het punt te staan een zonde te begaan aan zichzelf. Deze verhouding was verkeerd, en thans had *hij* den eersten stap gezet. Maar die twee jonge menschen waren bestemd elkaar beurtelings aan te trekken.

Zij kreeg de heele maand Juli vacantie, Rentenstein zou met Augustus verlof nemen, zij-beiden alleen hadden een volle maand, de anderen slechts twee weken. Katadreuffe had nog nooit vrij gevraagd. Hij woonde hier, vacantie was voor hem dwaasheid, hij ging de stad niet uit. Bleef hij in dit huis dan zouden zijn beenen hem toch vanzelf elken dag naar het bediendenkantoor dragen. Dus geen vacantie. En alleen Zaterdagmiddag of Zondag kreeg Jan Maan hem mee naar het natuurstrand aan de Waalhaven, of naar den Hoek.

Aldus had Katadreuffe kort na de vorige een nieuwe

ontmoeting met juffrouw te George, doch deze was minder onschuldig, en het nadenken leidde tot enkel bitterheid.

Een Zondagmorgen waren zij samen naar den Hoek getogen, hij en Jan Maan. Het was warm, de afstand aanmerkelijk, de weg vol, maar Katadreuffe bezat thans ten minste een eigen fiets.

Ze wandelden tusschen de vele tentjes op het strand, een eind verder zou Jan Maan gaan baden, Katadreuffe niet, hij had zijn badpak thuisgelaten, hij was niet zulk een minnaar van het zeebad als zijn vriend. Jan Maan groette enkele kennissen, Katadreuffe vond er weinig aan, allemaal sjappietouwers, zeker ‘kameraden’ van de Partij.

Eensklaps hoorde hij zijn naam roepen:

– Meneer Katadreuffe, meneer Katadreuffe!

Tweemaal. De hooge, heldere stem. Juffrouw te George stond voor een kleine tent, een parmantige kleine vlag van oranje-blanje-bleu in top. Katadreuffe was het eerste oogenblik enkel blij met de verrassing van deze ontmoeting. Ze was geheel in het wit, fleuriger en frisscher dan ooit. Een badpak spartelde in den wind aan een lijn van haar tent.

– U hebt al een zeebad genomen.

– Ja, zei ze.

En ze gaf hem een hand, het was de eerste handdruk dien ze wisselden, haar hand was zoo koel van de zee, het voelde verrukkelijk aan. Hij stelde haar zijn vriend Jan Maan voor, en ook de vriend kreeg deze ranke, koele hand.

Toen minderde Katadreuffe's opgewektheid aan

merkelijk, want achter haar rug kwam op palmen en knieën uit de smalle tentopening een heerschap kruipen dat hij niet kende, dat, zich oprichtend, redelijk jong bleek, en dat thans werd voorgesteld onder een of anderen naam waarvoor Katadreuffe onverschillig was. Het kon van Rijn zijn, of van Dommelen, het liet hem koud. Het was inderdaad van Rijn.

Katadreuffe was zoo duidelijk jaloersch dat hij zich daarover schaamde, maar het hielp niet. Wat deksel had ze daar een dag aan het strand te zijn, dag aan dag misschien, en baden te nemen met dien van Rijn? *Hij* was ook in zee geweest, zijn haar was nat achterover geharkt. Dat zou mooi klinken later, mevrouw van Rijn geboren te George. Hoe was eigenlijk haar voornaam? Hij wist dien niet.

Reeds kwam het antwoord.

– Jij een sigaret, Lorna? ... Rookt u misschien ook? vroeg de vierde man welwillend en presenteerde zijn koker.

Alleen Jan Maan nam, en Katadreuffe werd inwendig nog kwaad op zijn vriend ook. Zij konden nu niet dadelijk opstappen, dat stond niet met een nieuwe sigaret van je gastheer in je mond.

Gastheer. Die kerel zei jij, en ze heette Lorna. Ze had nooit over een meneer van Rijn gesproken, bij zijn weten was ze nooit door een meneer van Rijn gebracht of gehaald. Nu stelde ze hem maar ineens voor de feiten. En tersluiks keek hij naar haar hand.

Ze had naar hem gezien, zijn jaloezie was als van een klein kind zoo duidelijk. Ze volgde zijn blik naar de vingers van haar linkerhand, stil uitgespreid in het

warme zeezand. Ze keek naar hem, een beetje triestig, een beetje guitig, maar hij was veel te boos en keek niet terug. Hij stond op zoodra het maar eenigszins kon. Jan Maan volgde hem noode, hij kon het na een paar stappen al niet meer binnenhouden:

– Wat een schat van een meid, zeg ... Hoe ken je die? ... Is dat iemand van je kantoor? ... Een heele dame ...

Maar Katadreuffe kon volstrekt niet hebben dat zijn lichtzinnige vriend, die communistische meisjesgek, op zoo een manier zich uitliet over iemand als juffrouw te George. Hij zweeg. Jan Maan ging onverdroten verder:

– Nou zeg, maar jijzelf ... ik vond dat je er allemachtig raar bijzat. Je zei geen woord.

– Ik heb ook koppijn, zei Katadrenffe. Ik ben misselijk van de koppijn. Als je hier wilt blijven, moet je het maar alleen doen. Ik ga naar huis.

Hij jokte niet, hij zag er ziek uit, hij had een folterende pijn boven een van zijn oogen.

Dien heelen Zondag voelde hij zich ellendig, niet om de pijn, maar omdat het al zoover met hem was. En het kon niet, het kon niet. Zelfs wanneer die van Rijn of hoe hij heette voor haar niets beteekende, – het kon niet, om hemzèlf.

Hij was blij dat ze nog een paar weken wegbleef. En toen ze terugkwam met Augustus vonden ze elkaar heel gewoon, als vanouds.

In de tweede helft van diezelfde maand verscheen plotseling Stroomkoning op kantoor. Hij had er zijn vacantiereis in Schotland voor afgebroken, zijn trip

naar Staffa en Iona was erbij ingeschoten, zoo ook zijn bezoek aan C., C. & C. Zijn vrouw zou het plan nu alleen met de kinderen afwerken.

Rentenstein had zijn maand vacantie, als vanzelf was Katadreuffe officieus zijn plaatsvervanger, hij distribueerde zoolang de post. Stroomkoning riep hem apart, hij had dan nu eindelijk zijn naam onthouden:

– Niemand van de cliënten mag weten dat ik op kantoor ben, Katadreuffe. Geef die instructie door aan het verdere personeel.

Niemand van de cliënten verwachtte Stroomkoning reeds thans terug. Hij kon alleen zijn, hij sloot zich met een accountant en alle kantoorboeken op in de groote zaal. De aanleiding was een briefje van den belastinginspecteur. Een enkele maal werden zijn boeken door een rijksaccountant gecontroleerd. Dat was niets bizonders, het gebeurde op alle kantoren. Maar er waren onregelmatigheden gebleken. De inspecteur schreef dat er vermoeden van verduistering bestond, een of misschien meerderen onder zijn personeel waren daarbij betrokken. Dit briefje was naar Stroomkoning doorgezonden en had zijn overhaast vertrek veroorzaakt.

Hij zat den heelen ochtend in de zaal met zijn particulieren accountant, telkens werden hem nieuwe paperassen gebracht, de accountant kwam in het kantoor vragen naar allerlei folders met kasbescheiden.

Om half een vertrokken zij beiden. Stroomkoning deed wat nooit was gebeurd, hij sloot zijn zaal af. Binnen het uur waren ze weer present.

Er lag een druk op het kantoor, oogenschijnlijk niet

op de twee medewerkers wier vacantie al voorbij was: juffrouw Kalvelage en Carlion. Maar die beiden waren ook zoo weinig toegankelijk voor emoties, ze deden als was er niets aan de hand, en dat leek Katadreuffe ten slotte ook de beste houding. Maar zij wisten dat er iets gaande was, Stroomkoning mocht door niemand gestoord worden, zelfs niet door zijn medewerkers, in het koffieuur deden ze de deuren der okeren kamer dicht, daar zaten ze nu samen, en er klonk daaruit geen geluid, ze moesten wel heel zacht spreken.

De druk lag op het bediendenkantoor, het gezicht van Katadreuffe zelf was zwart van ernst. Er waren twee die heel goed de geheimzinnigheid begrepen, hij en juffrouw te George. Hadden ze niet kort te voren enkele woorden gewisseld over het slechte uiterlijk van Rentenstein? Maar zijn ontzettende ernst vond ze toch wel amusant, hij was nog zoo jong, jonger dan zij in elk opzicht behalve in zijn eerzucht. Maar voor een natuur als die van Katadreuffe was het bestelen van den patroon een ongerijmdheid.

Om vier uur werd hij binnen geroepen. De groote middentafel was overstroomd met papieren. De chef keek op, zijn kattesnorren sprietten, het lichtgroen beryl van zijn oogen zag donkerder, hij zei niet boos, maar ernstig:

– Ik wil nu niet langer verbergen, Katadreuffe, dat er geld weg is. Op het oogenblik hebben we al een tekort van ruim twee mille. Rentenstein heeft stelselmatig verduisterd. Hoe lang dat aan den gang is weet ik nog niet, maar wat we weten is al voldoende om hem voor een tijd op te bergen. Ik zal me daarover beraden,

maar in elk geval zet hij geen poot meer op kantoor. Hij krijgt onmiddellijk ontslag, laat juffrouw te George bovenkomen. En dit kan je nu wel meteen aan de anderen zeggen.

Den volgenden dag stuurde Rentenstein zijn vrouw. Op de Boompjes begon ze al te snikken, in de ontvangzaal bleef ze snikken, steeds erger. Het was een hoogst slonzig, verlept en verwaterd vrouwtje, met geel haar, geen hoed, en iets om dat het meest weghad van een groezeligen badmantel. Ragfijne kousjes en beeldige pumps met naalddunne, knalroode, hemelhooge hakjes waren met de rest bitter weinig in harmonie. Maar de grootste verrassing was dat Rentenstein überhaupt een vrouw bleek te hebben, niemand wist daarvan iets af. Het vrouwtje bleef onbedaarlijk zitten janken, Katadreuffe verwees haar ten laatste naar de okeren kamer, de cliënten in de ontvangzaal werden al onrustig.

Stroomkoning liet haar eerder bij zich toe dan hij voornemens was geweest, alleen maar om ontslagen te worden van het irriteerend gesimp.

Vóór hem gezeten hield ze haar tranen in, en begon rad te spreken. Dreverhaven was de eigenlijke oorzaak. Die had haar man aan den drank en aan het gokken gebracht.

Stroomkoning kreeg een onbehaaglijk gevoel toen hij in dit verband Dreverhaven hoorde noemen. Niet dat hij zijn deurwaarder onmogelijk in staat zou achten een ander op het slechte pad te brengen, integendeel. Maar hij had met Dreverhaven veel zaken gedaan, den laatsten tijd wel is waar minder dan voorheen. Toch, zooiets schiep altijd een band.

Het was onnoodig het vrouwtje uit te vragen, het kwam geheel vanzelf. Dreverhaven kende zooveel zaakwaarnemers, haar man kwam zoo dikwijls op het kantongerecht, dat was een heele kliek geworden. Er werd gewed, en haar man speelde, geloofde ze, ook op de beurs, en hij kwam voor alles geld te kort, en zóó was het gekomen. En dan hadden ze zoo vreeselijk gedronken 's avonds, in een vaste kroeg, en soms waren ze ook bij haar thuis geweest, meneer Dreverhaven en de zaakwaarnemers. Dan had ze mee moeten drinken, en dan zong ze liedjes, en danste met alle zaakwaarnemers, soms met twee tegelijk, op de nieuwe manier waarbij één dame danst met twee heeren, en eindelijk was ze dan doodaf. En meneer Dreverhaven die zat erbij in een hoek als een groote boerenkaffer, met zijn hoed op en zijn jas aan, en als hij dan het heele stel onder tafel had gedronken ging hij weg, en leek nog net zoo nuchter als toen hij kwam.

Stroomkoning knikte. Hij wist wel dat er een relatie bestond tusschen Dreverhaven en zijn bureauchef, hij had hen wel eens zien fluisteren samen, zeker gaf Dreverhaven dan tips die later mis waren gebleken, zooals ook dikwijls met de tips die hij hèm had gegeven. En dan veel drinken, zoo was die zwakkeling er toe gekomen het onderscheid tusschen mijn en dijn te verwaarloozen.

En Rentenstein had het natuurlijk deels stom en deels geraffineerd gedaan. De explootkosten had hij opgevoerd, dat was geraffineerd, daar keek je niet zoo gauw naar, en ook de kleine kantooruitgaven, zoo b.v. het weekboekje van Graanoogst, dat trok ook niet de aan-

dacht. Maar het was hem niet genoeg: hij ging ook stomme dingen doen, nota's boeken die niet bestonden, posten inschrijven onder ‘aan Meijer’, of een anderen willekeurigen naam, soms onder een enkelen letter zonder meer. Uit zorgeloosheid, domheid of wanhoop werden zijn malversaties steeds duidelijker, één blik op het kasboek bracht ze aan het licht.

En Stroomkoning bedacht dat hijzelf ook niet vrijuit ging, want hij had altijd alles maar overgelaten, zelfs terwijl hij vermoedde dat er iets niet in den haak was. Want het hing hem allang boven zijn hoofd, hij had het gevoeld, hij werd bestolen. Ja, hij herinnerde zich dat gesprek met Katadreuffe wiens bleek gezicht hem op de plotselinge gedachte had gebracht van een komende biecht van verduistering. Toen was het al aan den gang, niet met Katadreuffe maar met Rentenstein. Maar hij had nooit tot een onderzoek kunnen besluiten, hij kon wel blaffen tegen zijn tegenstanders, zoo noodig ook tegen zijn cliënten, doch niet tegen zijn personeel. Hij was nu eenmaal aldus, op kantoor al te gemakkelijk, hij had zijn kantoor niet in de hand. Dan gebeurden onafwendbaar zulke dingen.

Alles tezamen was hij blij dat het niet erger was gebleken, twee, drie, vier mille, meer kon het onmogelijk zijn. Hij had al gevreesd voor een getal minstens in de vijf cijfers. Goddank ook, dat hij twee kassen hield.

– Hoor eens, mevrouw Rentenstein, viel Stroomkoning haar barsch in de rede, ik wist vooreerst niet eens dat uw man getrouwd was, maar dat wil ik daarlaten al pleit het óók niet voor hem, ik bedoel niet zijn huwelijk, maar dat hij zijn huwelijk verzweeg, (hier

moest hij even vechten tegen een opkomende lachbui, doch hij vocht haar neer, en het vrouwtje merkte niets). Maar hij hoeft op geen enkele consideratie te rekenen, ik blijf bij mijn brief. En laat hij nu maar héél blij wezen als ik het niet aangeef, als *ik* dat tekort voor mijn rekening neem, dat wil zeggen als ik zal doen of er géén tekort is, en als ik daarover gewoon mijn belasting zal bijpassen en zal verzoeken het daarbij te laten. Rentenstein heeft dan een redelijke kans dat hij niet verder vervolgd wordt. Ik wil zelfs zoover gaan van met den officier van justitie te spreken, als het noodig mocht blijken, maar dat is het uiterste. En nu kunt u vertrekken.

Hij was in den grond een goed en ruim mensch, hij had nog niemand van zijn personeel ooit een standje gemaakt, hij kon niet tegen herrie op kantoor. Maar déze bizonder zachtzinnige houding sproot voor een belangrijk deel voort uit zijn besluit dat Dreverhaven er buiten moest blijven. Niet dat hij ook maar het geringste met de verduisteringen te maken had, maar van dat drinken, spelen, misschien nog vrouwenloopen, mocht niets uitlekken in verband met Dreverhaven, den man, die hem had groot gemaakt, gelijk hij op zijn beurt was groot geworden door hem, Stroomkoning.

Het was werkelijk een weerzinwekkend vrouwtje, ordinair, een echt delletje dat daar vertrok, met peenharen ragebol, beduimelden badmantel, en schoentjes dernier cri, zwaar snotterend en huilebalkend, de aandacht van het heele kantoor, de halve Boompjes opeischend voor haar ellende. En toch een vrouwtje met een primitieven schroom, want ze had op haar manier

haar man nog verdedigd, en vooral niet gerept van haar huwelijksleven van slaag en schelden. Ook moest dit grienen nog een soort dankbaarheid voorstellen, de heele wereld mocht getuige zijn van haar opluchting.

– Denk erom, zei Rentenstein toen zij den tocht zou aanvangen, als je niet maakt dat ik ten minste uit de klauwen van de justitie blijf, dan begin ik van boven, en ik breek een voor een al de ribben van je magere tabernakel.

Maar deze kwijtschelding van schuld van Stroomkoning te verkrijgen was, gelijk zij ervoer, niet moeilijk geweest, en Rentenstein had het al vermoed.

De weg naar Leiden

Stroomkoning riep Katadreuffe apart:

– Jij bent de aangewezen opvolger van dien dief. Je bent wel niet de oudste van het mannelijk personeel, zeker niet in dienstjaren, maar jij bent de eenige die in aanmerking komt. Ik kan dien eenen man van den tweeling dien ik nog over heb ...

– Burgeik, zei Katadreuffe.

– Juist, Burgeik kan ik niet tot mijn chef de bureau maken, dat snap je. Daarbij komt dat de heeren allemaal tevreden over je werk zijn, ik persoonlijk ken je heel weinig, en dat zal wel zoo blijven, want met Rentenstein had ik ook niet veel contact. Het is ook niet noodig, en ik heb er ook geen tijd voor. Als ik mijn eigen zaken doe en de rest distribueer onder mijn medewerkers dan is mijn dag daarmee bezet. Ik wil het alles laten zooals het is, me nergens mee bemoeien, en op je vertrouwen. Ik vertrouw je absoluut. Ik ben overtuigd dat je, heelemaal afgescheiden nog van eerlijkheid, al reeds een beter bureauchef zult wezen dan hij.

Katadreuffe zweeg, want Stroomkoning was nog niet uitgesproken. Hij keek voor zich uit, en streek in gedachten langs zijn snorren.

– Er zijn een paar bezwaren. Of je kunt organiseeren weet ik niet, maar je lijkt me een type om het wèl te kunnen, met je ernstige gezicht. Daarvoor ben ik niet bang, de ernstigen zijn in den regel systematici. Je hebt geen deurwaardersexamen gedaan, je kent van de kantonpraktijk weinig of niets, dat bezwaar telt iets

meer. Maar het is niet onoverkomelijk. Is er eens een moeilijk geval dan vraag je een van de heeren om raad. Blijft de kwestie van je salaris. Je bent natuurlijk nog niet volwaardig. Rentenstein had hier vijf en dertig honderd gulden. Ik wil jou om te beginnen vijf en twintig honderd geven. Accoord?

– Meneer Stroomkoning, zei Katadreuffe, en hij voegde er voor het eerst den achternaam bij, ik vind uw aanbod erg mooi. Ik wil graag ronduit spreken, ik had het min of meer verwacht, maar ik wil het liever niet aannemen precies in den vorm dien u voorstelt. Mag ik een paar veranderingen aanbrengen?

– En die zijn?

– U bevordert mij om te beginnen niet officieel tot uw bureauchef.

– Je maakt zeker liever geen schele oogen.

– Juist. Verder wou ik liefst niet naar de kantonzittingen toe.

– Aha, je bent bang voor besmetting.

– Ik ben ervoor gewaarschuwd.

– Door wien?

– Meneer de Gankelaar.

– Dat is echt iets voor hem, mompelde Stroomkoning. Maar gelijk heeft hij. Daar komt inderdaad allerlei triefel samen. Heb je nog meer?

– Ja, ik wil niet meer salaris hebben dan ik verdien.

– Verdien?

– Ja, in mijn eigen oogen verdien. Als u mij vijftien honderd gulden, om te beginnen ...

Het duurde lang voordat Stroomkoning hem tot twee mille had gebracht. Stroomkoning was royaal

voor zijn personeel, hij verdiende trouwens toch geld als water, den laatsten tijd had hij enorme zaken gehad. Hij wou graag flink betalen, en een eerste bediende op vijftien honderd gulden leek in zijn oogen nergens naar voor een kantoor als het zijne.

Doch hij was ook de man uit het volk opgekomen. Hij verloochende zijn afkomst zelden, hoogstens in de te kleine portretjes van zijn ouders. Er zou nog wel eens een tijd komen dat hij trotsch werd op zijn vader, het waterklerkje, en dan gingen de portretjes groeien. In den jongen zag hij een vaag spiegelbeeld van zichzelf. Ook deze studeerde, maar moeilijker, want onder het werk door waarvan hij moest leven, èn zooveel ouder. Hij bevroedde wel iets van de enorme hinderpalen, ook van het begenadigd intellect, dat thans nog geen licht uitzond, dat slechts absorbeerde, maar wellicht eenmaal het zijne zou overstralen. Hij vond hem zulk een kraan van een kerel dat het dispuut over het salaris hem teleurstelde. Katadreuffe kon niet transigeeren met zichzelf, hij kon geen geschenken aannemen. Hij was de laatste jaren gegroeid tot iemand van allerpijnlijkste nauwgezetheid, hij kon een ander het genoegen van hem een schenking te doen niet gunnen. Er was in hem een volstrekte eerlijkheid gepaard aan vrij wat enghartigheid. Met de grootste moeite kreeg Stroomkoning hem tot twee mille.

Hij zei glimlachend:

– Naar je toerekenen kan je nog niet. En toch wil je advocaat worden?

Katadreuffe antwoordde ernstig, hij vroeg zich niet eens af of de ander het wel meende:

– Ik geloof dat ik een redelijk goed advocaat zou kunnen worden.

En Stroomkoning voelde dat zij omtrent de advocatuur begrippen hadden die elkaar niet geheel dekten. Hij bleef glimlachen:

– Nu, ik heb in elk geval het gevoel dat *ik jou* moet bedanken dat ik je salaris nog wat heb mogen verhoogen.

Katadreuffe toonde tact in zijn nieuwe functie. Hij nam niet de plaats van Rentenstein in bezit, hij bleef aan zijn tafeltje, hij bleef ook, maar minder dan vroeger, opnemen en uitwerken, hij deed de kantonpraktijk en vroeg in de vrij zeldzame moeilijke gevallen advies aan de Gankelaar of aan juffrouw Kalvelage. 's Avonds als er niemand meer was, werkte hij de boeken bij, en zat dan aan Rentenstein zijn bureau. Deze laatste arbeid was, nadat hij eenmaal de logica van een eenvoudige boekhouding had doorgrond, naargeestig, maar hij deed hem met zijn gewone accuratesse. Hij was thans meer bezet dan vroeger, en toch hinderde het hem in zijn studie niet in het minst. Er was één ding dat hem buitengewoon hielp, de zekerheid dat hij voor zijn staatsexamen slagen zou, ruim voldoende slagen zelfs. Alleen de wiskundige vakken lagen hem niet, toch zou hij daarin wel een draaglijk figuur maken. Hij had thans les van drie leeraren, ook aan geschiedenis was hij begonnen. En zijn sterk verhoogd salaris stelde hem tot meer aflossing aan de bank in staat dan waartoe hij verplicht was. Daarnaast had hij de toelage aan zijn moeder kunnen verhoogen. Hij dacht nu ook meermalen over verhuizen, maar oordeelde het ten slotte voorzichtiger het plan daartoe eerst na zijn examen uit te voeren.

Hij besefte in het geheel niet dat hij uitsluitend leefde op zijn zenuwen, dat hij, zelfs hij met *zijn* kwaliteiten, den boog te strak kon spannen, en dit aanhoudend deed. Want de leerstof werd àl moeilijker, àl omvangrijker, zijn ontzaglijke concentratie benadeelde dit tweede leerjaar zijn gezondheid aanzienlijk. En toch, hij vond tijd voor zijn moeder, voor de film, voor Jan Maan, en hij besefte niet dat hij uit deze ontspanningen geen kracht putte, dat het voor hem geen ontspanningen waren. Hij bevond zich in een voortdurend gevaar, en was tevens stekeblind. Hij leefde volkomen buiten zijn normale realiteit, en deed toch al zijn werk, zijn kantoorwerk zoowel als zijn studiewerk, uitstekend. Ook sliep hij goed, maar het waren zijn zenuwen, hoe absurd het schijnt, die hem goed deden slapen, toch putte hij uit zijn slaap geen wezenlijke kracht.

Van één symptoom zou hij het critieke van zijn toestand hebben kunnen aflezen, maar hij doorgrondde het niet. Het was zijn verhouding tot juffrouw te George. Zij waren nu weer volstrekt gewoon tegen elkaar, zij waren eigenlijk nooit anders geweest, alleen had zij zijn gevoelens geraden, en begreep hij zich te hebben bloot gegeven, toenmaals, aan den Hoek. Het was echter niet die wetenschap die Katadreuffe hinderde. Ook haar aanwezigheid kon zijn evenwicht niet storen. Hij zat op zijn oude plaats, schuins achter haar, ver weg, hij keek op haar rug, maar hij keek zelden op. Zij was doorgaans uit zijn gedachten geheel weg, hij kon in zijn arbeid volstrekt opgaan. Maar dan kwam plotseling de sarrende herinnering aan dat ééne voorval op het strand. Het kwam niet bizonder vaak, maar als

het er was werd het ook duldeloos. Hij zag dien snuiter, dien van Rijn, altijd weer op handen en voeten uit de tent kruipen, zich oprichten, en voor hem staan als een redelijk presentabelen, redelijk jongen man. Een paar keer kreeg hij ook die stekende hoofdpijn terug, eens midden onder zijn kantoorwerk, hij werd draaierig, onpasselijk, hij moest naar bed met aspirine.

Al plaatste Katadreuffe zich in zijn nieuwe positie niet op een voetstuk, hij maakte er gebruik van om het kantoor te reorganiseeren. Kees Adam mocht niet in navolging van juffrouw van den Born door de huistelefoon roepen:

– Meneer, uw koffie wordt koud.

Hij zei fatsoenlijk:

– Meneer, uw koffie staat klaar.

Van Stroomkoning had hij volmacht gekregen om de wachtzaal en het bediendenkantoor nieuw aan te kleeden. Stroomkoning, wiens stokpaardje de eerste indruk door de telefoon was, zag in dat niet minder belangrijk de eerste indruk was van zijn ontvangkamer of van het daarmee in open verbinding staand bediendenkantoor.

Katadreuffe ruimde het leelijk meubilair van de wachtkamer op. De verschoten roode crapaud was altijd een doorn in zijn oog geweest. Hij nam het nieuwste: witte gordijnen, stalen stoelen, een zeer krachtige hanglamp in het midden aan witte koorden, een ronde schijf van dik doorschijnend melkglas, die het felle licht van de peren daarboven verstrooide. Hij deed de ouderwetsche kussens uit de vensternissen weg, hij zorgde voor een groote ronde tafel in het midden,

daarop lag de lectuur elken morgen behoorlijk uitgespreid, niet meer als vroeger op een smoezeligen hoop waaruit de cliënten maar lukraak trokken, kapot en heel. De zaal zou met den volgenden zomer ook lichter behangen worden. Reeds thans maakte zij het bediendenkantoor daarachter veel helderder. Mevrouw Starels, de dame van de echtscheiding, miste haar vertrouwden zetel met een teleurgesteld: 'hé!', en paste toen zuchtend haar zware vleesch van Rotterdamsch soortelijk gewicht in een broos stalen meubel zonder achterpooten dat het prachtig uithield.

Voor het bediendenkantoor schafte hij eenzelfde lamp aan. Verder was daar voor het oogenblik niet veel noodig dan wat meer systeem. En het afzichtelijk okeren behang van de lantarenkamer verving hij door stemmig bruin, tijdens de juristenbeurs keken de heeren nu niet meer op hun handen of ze geelzucht hadden. Nu hij verantwoordelijk was voor het personeel lette hij terdege op de individueele capaciteiten. Zijn hekel aan het meisje van den Born veranderde bijna in een woordenlooze bewondering. Verwondering was het zeker, want een verwonderlijke vlugheid in het mechanische bleek haar eigen. Opnemen, teruglezen, uittypen, het ging in een ongelooflijk fel tempo. Zij was opeens juffrouw Sibculo mijlen vooruitgeschoten. Als zij goed aan den gang was, in het midden gezeten tegenover Burgeik Jr., voor ieder zichtbaar, trok haar vaart zelfs de aandacht der cliënten in de andere kamer. Haar machine ratelde niet meer, roffelde niet meer, maar regende, een wolkbreuk van letters, de rijen letters spoten in stralen, het aanslaan van bizondere teekens,

het teruggooien van den wagen voor nieuwe rege zigzagde er tusschen als het knetteren van den bliksem. Op een snelheidswedstrijd zou ze met glans den eersten prijs halen. Hoe bescheiden was daarbij het geluid der machine van juffrouw Sibculo, hoe meer bescheiden nog dat van Burgeik die als om het contrast toe te spitsen recht over haar zat.

Maar ze dacht niet aan wedstrijden, ze dacht nergens aan. Katadreuffe was geboeid door deze begaafdheid. Wat zou er uit dit kind nog kunnen groeien als het wilde. Hij praatte een paar keer na bureautijd nog even met haar, hij was altijd bezeten van de idee anderen vooruit te brengen, hooger op, zooals hij zelf wou. Hij vroeg naar haar plannen. Het meisje met den zonderlingen jongenskop en het stukje scheiding, de wijde neusgaten, op niezen of lachen, zat hooghartig, trotsch, ongenaakbaar, in haar onmogelijke jumper en rok, de armen gekruist, de handen die zoo rap waren onder de oksels, een onmogelijke luisterhouding. Ze zei niets dan zoo kort mogelijk ja en neen, haar antwoorden sloegen meestal nergens op. Met een gevoel van spijt zag Katadreuffe in dat dit meisje op een zoo matelooze manier met zichzelf ingenomen was, dat hij met haar niets wezenlijks kon bereiken. De uitnemende hoedanigheden zouden altijd overschaduwd worden door de belachelijke houding, de terugstootende inbeelding, den afschrikwekkenden toon der schorre stem, – een stem en toon ten deele natuur, maar niet bedwongen, zelfs gecultiveerd. Om haar formidabel tempo hield hij haar, en kon ook bij alle tegenheden een gevoel van enthousiasme over het keurig en foutloos werk niet geheel onderdrukken.

Kees Adam zou het evenmin ver brengen, nog niet eens zoo ver als zij, maar hij was geen samengesteld karakter, zijn opgang werd simpel geremd door gebrek aan aanleg. Hij was een van het type dat men op alle kantoren treft, de aankomende man die er geen blijvend emplooi vindt, die door zijn ouders bij gebrek aan beter wordt verhuurd voor het eenvoudige kantoorwerk, die meest na korten tijd reeds een heel andere richting gaat, hij wordt barbier, of kellner, of komt in de zaak van zijn vader. Het laatste was voor Kees Adam weggelegd, hij had een grof-sportieven volksaard, zijn liefde was het motorrijwiel, in beweging of onbeweeglijk, het was hem gelijk. Zijn vader de garagehouder fabriceerde den laatsten tijd duo-zadels voor motorengelen. Het scheen iets te beloven, hij zou zijn zoon wel in het bedrijf nemen.

Met den jongen Ben was in het geheel niets te beginnen, hij was het slechtste stuk uit den door Rentenstein achtergelaten inboedel. Maar Pietje die niet groeien wilde was den laatsten tijd ziek, Ben kon altijd nog diens werk doen, hij was in elk geval sterker en ouder.

Aan het eind der maand ging Katadreuffe zelf aan Pietje zijn loon brengen. Hij was iemand die zonder van kinderen iets te begrijpen hen gaarne mocht. En zooals voor die Pop van Graanoogst had hij ook een zwak voor dit Pietje. Het lag echter wat betreft Pietje ook wel eenigszins aan een zekere sociale gevoeligheid voor het misdeelde die door Jan Maan in voorhene jaren aan Katadreuffe was bijgebracht.

Het kind scheen Greive te heeten, dat stond op de

deur. In een alkoof lag het ziek, het had nog zijn mooie gele oogen en zijn gebitje was leelijk en brokkelig terwijl het lachte. Het had een prachtig kleurtje en heete handjes, de stem was reeds zoo goed als weg. Het had al te jong en al te veel op kantoor moeten loopen, veel buiten ook door weer en wind, de schoenen somtijds kapot in sneeuw en modder.

De moeder wees veelbeteekenend op haar borst aan weerszijden. Katadreuffe begreep ook zonder dit gebaar dat het kind tuberculeus was in het laatste stadium.

– De volgende maand breng ik weer het geld, zei hij en nam afscheid.

Maar hij was benieuwd of hij het kind dan nog levend zou aantreffen. Het was ten slotte de schuld van dien vervloekten Rentenstein die een kind, zoo jong en zwak, had aangenomen, meer dan van de ouders die het hadden verhuurd.

Nu ik baas ben, zei Katadreuffe tot zichzelf, zal zooiets nooit meer voorkomen.

En hij hardde zich, hij mocht niet sentimenteel worden, hij moest werken. Maar één onaangename ervaring deed hij dien winter nog op. Het was de verloving van juffrouw Sibculo, het was de kleine feestelijkheid naar aanleiding daarvan, het was hetgeen toen gebeurde, of nauwelijks, en desondanks.

De Gankelaar had indertijd Katadreuffe wel juist geschat toen hij diens uiterlijk een gevaar voor de rust op kantoor achtte. Alleen, hij had gedacht: die kerel wil niet behagen, hij denkt niet aan zichzelf, het loopt wel los. Maar juist in de gereserveerdheid die Kata

dreuffe toonde school het gevaar. En zooals Lieske zijn slachtoffer was geworden, zoo verging het ook eenigermate juffrouw Sibculo. Zij was een onbeteekenend meisje, maar liefde is een primitief gevoel waaraan ook een onbeduidend karakter heftig kan lijden. Zij was dan weer eens op Katadreuffe verliefd geweest en dan weer niet, maar eigenlijk altijd door, en pas goed toen hij de eerste geworden was, toen hij boven haar stond en alleen nog juffrouw te George terzijde. Nu kon ze vanuit een verloren diepte naar hem omhoogdwepen.

Ze deed het niet al te openlijk, ze was geen grof, smakeloos meisje, maar het had Katadreuffe van den aanvang af gehinderd, hij voelde precies dezelfde malaise als bij Lieske. Hij vond het ook vernederend dat hij zoo nietszeggende meisjes had bekoord, zij het zijn bedoelingen ten spijt. Zijn trots leed eronder, hij was niet verwaand, hij was heel trotsch.

Dit poezelig meisje Sibculo, met het donker kunstmatig lokkenhoofdje, den te korten hals, het aanvallig zwenken der heupen had hem altijd vaag en toch sterk gehinderd. Haar werk was niet goed en niet slecht, voldoende, redelijk, kleurloos. Een heelen tijd reeds had zij hem voor oogen gestaan als een levend bewijs van middelmatigheid in elk opzicht, als iemand die deze positie niet verdiende, omdat een man in haar plaats het allicht beter deed. Katadreuffe wilde graag toegeven dat voor zeker soort kantoorwerk de vrouw een groote geschiktheid kon bezitten, maar als zij die niet bezat hoorde in haar plaats een man. Dat juffrouw Sibculo geen groote geschiktheid bezat ergerde hem, hij zag in haar een die het brood roofde van een ander.

Nu was ze verloofd, ze had het laten weten, vroeg den ochtend vrij en kwam 's middags weer op kantoor. Katadreuffe verheugde zich over de verloving, het nam een deel van zijn zorgen weg. Dien middag was er een mand bloemen naast haar tafeltje, het heele personeel had bijgedragen, en bij haar thuis was al een mand bezorgd van de heeren.

Maar vroolijk was ze niet. De verloving ging heel onverwacht in haar werk, daar stond ze nu met gladden ring en al, zonder recht te weten hoe dat kwam, die ring was zoo raar aan haar vinger getooverd. De tranen stroomden. De heeren kwamen beneden en wenschten haar geluk, juffrouw Kalvelage kwam uit haar kamertje en gaf een hand van enkel been, – ze huilde. Tusschen twee telefoons door ontbood Stroomkoning haar, ze ging in en uit de zaal, aldoor huilend, een aardig douceurtje van den chef in de muis van haar hand. Met roode oogen stond ze naast haar bloemen, naast haar tafeltje, draaide hulpeloos aan haar gladden ring en kwam niet tot bedaren.

Huilen staat een pas verloofd meisje niet bepaald kwaad, mits er grenzen zijn. Ze werden hier ver overschreden, elk verwonderde zich wegens deze al te rijkelijke gelukstranen. Maar Katadreuffe zag wel hoe ze telkens tersluiks naar hem keek, en als hij dichtbij haar kwam dan scheen het hem dat zij nog een ietsje – o zoo weinig, zoo vrouwelijk geraffineerd weinig – harder huilde. Hij had medelijden met haar.

Want in dezen tijd kreeg zijn karakter er enkele trekken bij, van lieverlede werd hij wat menschelijker, toch zou hij altijd de man van één doel, van een onver

zettelijken wil blijven. Maar wat hem vroeger in sommigen van het personeel gehinderd had zag hij nu toch anders. Hij voelde wel eens deernis, hij was ook wel eens verborgen enthousiast.

Toen juffrouw Sibculo ten laatste naar boven moest om op te nemen, werd het sentimenteele meisje weggemaquilleerd onder poederdonsje en lippenstift, en het was het typistetje van allen dag dat heenging, haarkrullen doffend, de deur uitwiegend naar de gang. En het verhardde Katadreuffe niet, hij bleef medelijden voelen. Dit vingerhoedje hersens had toch een oogenblik geen weg geweten met een verdriet dat heel echt was. Hij was verstandig genoeg te begrijpen dat zijn eenige houding moest wezen: nooit iets laten merken, geen medelijden, geen belangstelling zelfs, – nooit. Dan was het te eerder voorbij, want haar verdriet kon groot zijn naar de ruimte, maar niet diep naar den tijd. Het begrip van de kinderziel was hij ontgroeid, maar hij bezat een goeden kijk op vrouwen, en ook op mannen, en ook op zichzelf.

De kleine verdrietelijkheid van deze ontdekking, het schuldgevoel zonder schuldbesef zou hem zonder zijn sterken wil uit zijn evenwicht hebben gebracht. Want gejaagdheid maakte zich meer en meer van hem meester. Er kwamen nachten dien winter waarin hij haast niet sliep. Hij lag stil op zijn divanbed, in de kamer van ondoordringbaar zwart, op zijn rug, en had het gevoel dat al het tak- en twijgwerk van zijn zenuwen een eigen leven begon. Dunne electrische stroomen doorschoten het en tintelden tot in de toppen van zijn vingers en teenen. Hij had eenige malen last van hart

kloppingen, op andere nachten voelde of hoorde hij zijn hart heelemaal niet. Hij werd weer bang voor slaapwandelen en spreidde 's avonds drijfnatte doeken voor zijn bed. In het midden van den winter bevroren de doeken soms op het zeil, dan was hij den volgenden ochtend niet zeker dat hij zijn bed niet had verlaten, de doeken konden geen sporen van zijn voeten verraden, het zeil evenmin.

De gedachte kwam toen wel boven dat hij bezig was zich te overwerken, dat hij zijn studie anders moest indeelen en niet tot in het holle van den nacht opblijven. Hij had in den koffietijd recht op anderhalf uur vrij, hij kon daarvan zeker een uur afnemen voor studie. Maar dat wilde hij niet. Als hij van half een tot een uur aan de tafel van Graanoogst had gezeten ging hij onmiddellijk weer naar het bediendenkantoor.

De eenige ontspanning die hij zich van een tot twee wel eens gunde was te luisteren naar de juristenbeurs in de lantarenkamer, waarvan de verbindingsdeur met het bediendenkantoor bijna steeds open stond. De eigenlijk juridische gesprekken kon hij moeilijk volgen, maar ze waren zeldzaam, want de Gankelaar wist al gauw een wending aan het onderhoud te geven. Hij sprak liever over den mensch, den laatsten tijd ook graag over man, vrouw, en huwelijk. Hij schermutselde vooral graag met juffrouw Kalvelage, juist omdat die kobold nauwelijks eenige sexe vertegenwoordigde, daarin vond hij iets pikants. Hij vergat soms totaal dat hij haar als vrouw toch anders behoorde te taxeeren dan Piaat en Carlion, hij vergat het opzettelijk. Soms was deze achteloosheid haast grof, maar het scheen

haar toch te amuseeren. Droog en vinnig, maar niet boos gaf ze hem partij. Dergelijke gesprekken boeiden Katadreuffe, hij liet er even zijn kantoorwerk voor rusten.

Het begon steeds met gevallen uit de rechtspraktijk. Dat verveelde de Gankelaar, hij zei:

– Jullie zijn juristen, jullie zijn verminkt. Ik ben een mensch, ik wil trouwen. Laten we eens praten over het huwelijk. Heb je ooit ingezien hoe mooi een vrouw het leven van een man stoffeert? Precies als het vee de weide.

– U bent een onbeschaamde polygamist, beet juffrouw Kalvelage hem toe, maar ze was niet ernstig.

Het duurde even voor ze het begrepen en lachten, de Gankelaar even ongedwongen als de anderen.

– Je beeld is bovendien weinig complimenteus, zei Piaat.

– En het terrein is afgegraasd, zei juffrouw Kalvelage.

De Gankelaar dacht na over haar laatste woorden, hij schudde ontkennend zijn hoofd, hij hernam:

– De mensch van heden beseft gelukkig dat alles al gezegd is en zoekt een nieuwe verdienste alleen in den vorm.

Juffrouw Kalvelage keek langs haar vreugdeloos, haast lichaamloos lijfje.

– Nu wordt u opnieuw beleedigend, want waarin moet *ik* dan als mensch van nu mijn verdienste zoeken?

De oogen achter den ronden bril keken hem aan met een sulferen spot. Niet zijzelf was verlegen om de onvrouwelijke hardheid van haar antwoord, maar ze maakte hèm verlegen. Daar was het haar om te doen,

ze mocht hem graag, maar ze was niet van zijn slag. Hij had zich weer hersteld, met een fond van wezenlijken ernst zei hij:

– Wees geen oogenblik bang dat iemand u zal misduiden, juffrouw Kalvelage. U bent veel te apart, u bent een gnoom.

– Schrale troost, maar enfin, Catharina de Tweede klinkt toch meer compromittant dan Catharina de Gnoom.

– Catharina, zei hij geestdriftig, Catharina zal het zijn, zonder meer. De grootste eer die een mensch ten deel kan vallen is dat de wereld hem enkel noemt bij zijn voornaam. Dat is het prerogatief van de vorsten, juffrouw Kalvelage, en van de groote kunstenaars van de Renaissance, Michel Angelo, Raffaël, Rembrandt. Rubens al reeds niet meer, neen Rubens vooral niet, die draagt zeer juist zijn familienaam, die man komt ver achteraan. Maar ú hebt op die eer recht, absoluut.

Piaat en Carlion luisterden al niet meer, zij bespraken hun gevallen. Juffrouw Kalvelage keek de Gankelaar onderzoekend aan, en tevens door hem heen. Deze beiden voelden wederkeerig genegenheid, op een koele verstandelijke manier, en ze wisten het van elkaar.

– U bent, zei ze, eigenlijk in alles Europeesch georiënteerd. Uw heele manier van denken, uw slagzinnen, uw paradoxen zijn Europeesch. Daar lijkt me toch iets beperkts in.

Ze was nu ernstig, en hij glimlachte weer.

– Dat is een kwestie van geloof, daarover is discussie moeilijk. Maar u hebt gelijk als u met Europeesch bedoelt West-Europeesch. In dien zin ben ik

Europeesch, want er is maar één Europa: West-Europa. Wat wereld mag heeten is sinds een eeuw of vijf West-Europa. Dat komt door het blonde ras. Het is merkwaardig dat een bepaald pigment van haar, huid en regenboogvlies zoo een superioriteit kan scheppen, maar we staan voor de feiten.

– West-Europa wil ik nog aannemen, maar in het laatste bent u absoluut onjuist, zei ze haast heftig. En dan laat ik mezelf als brunette met plezier buiten beschouwing, en u als blondin ook. Dit is weer een steek, maar ik ben toch ernstig. En ik vraag u alleen: denk eens aan Katadreuffe.

De Gankelaar had toen wel vriendschappelijk kunnen hoonen dat dit antwoord, zoo typisch vrouwelijk, uit het persoonlijk geval bij louter impuls een stelregel afleidde, maar het noemen van zijn beschermeling in dit verband verdronk zijn critiek in zijn geestdrift. Hij antwoordde:

– Ja, *die* is superieur.

Toch kon hij zijn beginselen niet geheel verzaken, hij voegde er aan toe:

– De uitzondering die den regel bevestigt, althans volgens mij. Maar superieur is hij.

– Nee, zei ze, hij wòrdt het. Hij groeit nog. Over tien jaar heeft hij zich ontplooid.

Katadreuffe kon de laatste woorden niet meer verstaan. Ze waren zacht gaan praten en de beide anderen spraken er doorheen.

Katadreuffe en Dreverhaven

Er kwam een briefje voor Katadreuffe van Mr. Schuwagt. De Maatschappij voor Volkscrediet had in zijn handen haar vordering gesteld. ‘Ik noodig u uit binnen drie dagen uw schuld te mijnen kantore te voldoen, en heb opdracht om bij gebreke daarvan uw faillissement aan te vragen.’

Katadreuffe nam het briefje niet gelaten op, doch zuiver onverschillig. Was het een jaar vroeger gekomen dan zou de zaak erg zijn geweest, heel erg. Nu niet. Hij kon wel is waar die schuld onmogelijk in haar geheel voldoen, al had hij meer afgelost dan waartoe hij verplicht was, maar niemand kon hem thans meer iets maken. Zijn staatsexamen ving aan over een paar weken, hij was opgeroepen naar Den Haag, hij nam zijn laatste lessen, en al zijn lessen waren vooruit betaald. Hij was rotsvast overtuigd van zijn slagen, zelfs in wiskunde zou zijn figuur redelijk zijn, hij had die vakken behoorlijk opgehaald. En wanneer hij eenmaal geslaagd was kwam het er minder op aan of hij zijn academische studie een jaar later begon. Hij zou dan dat jaar zijn schuld inlossen. Het kon hem niet schelen of zijn vader gebruik maakte van de cessie van zijn salaris. Voor zoover de wet het veroorloofde mocht hij alles naar zich toehalen wat los en vast was, des te eerder was de schuld gedelgd, Katadreuffe zou er zich met het restant-salaris dat jaar wel doorheen slaan. Dan was hij meteen voorgoed van zijn vader af, zijn verdiensten stelden hem daarna in staat zonder leengeld af te studeeren. Een jaar is gauw om, dacht hij.

Op de keper bezien was een jaar uitstel natuurlijk wel spijtig. En hij vroeg zich even met bitterheid af waarom een vader dat een zoon moest aandoen, *juist* een vader een zoon. Hij verdreef die gedachten onmiddellijk uit zelfbehoud, hij herwon zijn onverschilligheid. Want hij begreep dat in dezen tijd van het op handen zijnd examen geen stoornis hem mocht afleiden van zijn doel.

Ja, wanneer hij wezenlijk kans liep op een nieuw faillissement dan stond de zaak anders, dan was hij met één slag weg. Want niet alleen zou Stroomkoning moeilijk een failliet als bureauchef kunnen handhaven, evenmin als een faillieten medewerker, – maar Katadreuffe zou een ontslag zelfs voorkomen. Dan ging hij uit eigen beweging heen, dàt duldde hij nooit, daarvoor was hij thans veel te trotsch, liever zijn toekomst geruïneerd dan zijn positie behouden als een aalmoes.

Maar hij hoefde zich geen zorgen te maken, hij wist nu wel zooveel van het recht af: een faillissement was volstrekt onmogelijk. Hij had immers slechts deze ééne schuld. Bangmakerij van den oude, anders niet.

En hij dacht aan zijn vader, hij had hem in lang niet gezien. Sinds het heengaan van Rentenstein viel er niets meer te smoezen en was Dreverhaven weggebleven. Het trok zelfs de aandacht van het personeel. Men sprak er onder elkaar over: waarom zag men Dreverhaven nooit meer verschijnen, waarom bracht de klerk Hamerslag alle door den deurwaarder uitgebrachte exploten op kantoor? Het was duidelijk: hij was hier alleen gekomen voor Rentenstein.

Katadreuffe vroeg zich af of zijn vader weten zou

dat hij wel op een zeer ongelegen tijd zijn geld terugeischte. Zeker, hij had op dat geld recht, Katadreuffe had uit een soort bravour zich aan de galg geteekend, zooals Dreverhaven zei. Hij was gewaarschuwd dat de schuld altijd onmiddellijk opeischbaar bleef, toch had hij om zijn vader te braveeren geteekend, ten deele daarom althans. Want hij had toch ook niet recht geweten van wien anders geld te leenen. Maar hoe dat zij, het opzeggen van de leening was op zichzelf ten volle gerechtvaardigd. Slechts dit tijdstip: vlak voor zijn examen. En dit middel: de faillissementsaanvrage. Dat was iets voor den oude, ja, hij moest hebben geróken dat hij geen slechter tijdstip kon uitkiezen, van *zijn* standpunt geen beter tijdstip. Maar voor het middel was Katadreuffe niet bang. Zijn vader kreeg er hem ditmaal *niet* onder. En een paar dagen later ontving hij met dezelfde onverschilligheid het briefje van de rechtbank waarin hij werd opgeroepen om in verband met de aanvrage van zijn faillissement vóór haar te verschijnen.

Op weg naar den Noordsingel besprak Katadreuffe het geval nog met Carlion. Hij was er toch wel vol van, maar bij bleef rustig. De Gankelaar was nu met vacantie, Katadreuffe had het briefje aan Carlion laten zien. De medewerkers wisten dat hij geld had geleend, maar het was een roemrijke schuld.

– Ik ga met je mee, zei Carlion.

Katadreuffe vond het niet noodig.

– Ik ga mee, herhaalde Carlion. Onder ons, die Schuwagt is een schoft. Ik zou wel niet weten wat hij je kan doen, maar ik ga toch voor de zekerheid mee.

Bedenk intusschen eens goed: je hebt toch geen andere schuld? Schuwagt kan ons toch niet verrassen?

– Nee, dat is absoluut onmogelijk. Ik voel me volkomen safe, ten minste wat een faillissement betreft. Of de rechtbank moest één schuld voldoende vinden om me te laten failleeren.

– Uitgesloten. Dat is nu eenmaal de constante opvatting van den Hoogen Raad, en alle rechterlijke colleges houden zich daaraan. Minstens twee schulden, en dat moet nog bewezen worden ook, anders heeft de aanvrager geen kans. Juist op dien eisch stranden zooveel verzoeken die overigens misschien gerechtvaardigd zijn. In jouw geval is dat anders, jij hoort niet failliet, en jij gaat niet failliet.

– Dan begrijp ik niet dat u toch meewilt.

– Voorzichtigheid, bromde Carlion.

Hij was op het eerste gezicht niet bepaald sympathiek, hij was niet brillant, hij had niet de charme van de Gankelaar. Maar deze droge mensch toonde zich toch belangstellend, hulpvaardig, Katadreuffe was hem erkentelijk. Alles bijeen kon je misschien op hem meer vertrouwen dan op de Gankelaar, hij was geen man van impulsen, maar een man van lijn.

Een uur later stond Katadreuffe voor het hekje, schuins achter hem zijn eigen advocaat met zijn gouden bril en kale kruin aan de eene zijde, aan de andere Mr. Schuwagt, die heel gewone meneer, zijn kuif nog altijd tusschen blond en grijs. Katadreuffe keek alleen naar den president. Deze herinnerde aan een franschen markies op leeftijd. Hij had een witte snor en baard, de baard keurig vierkant bijgeknipt. Hij vroeg hem of hij

de schuld erkende. Ja. En had hij nog meer schuld? Neen.

– Is het laatste juist? zoo richtte de president zich nu tot Mr. Schuwagt.

Deze bleef rustig achter zijn lessenaar, zijn dossier open vóór zich.

– Het is niet juist, president. Ik wil in de eerste plaats opmerken dat de gerequestreerde vroeger failliet is geweest, meneer Wever was zijn curator ... ik erken, dat faillissement is geëindigd met integrale betaling ... Maar sindsdien heeft de gerequestreerde weer schulden gemaakt – ik vraag de aandacht van de rechtbank voor het meervoud – schul*den* dus. Want behalve die aan mijn cliënte is er ook nog een aan meneer de Gankelaar bij wien de gerequestreerde thans op kantoor is. Een kleine schuld, ik geef het toe, maar toch een schuld ... achttien gulden.

Katadreuffe had tot dusver zich niet bewogen, hij was zoo zeker van zichzelf, die man mocht gerust praten als Brugman. Nu keerde hij zich om.

– Dat is niet waar.

Hij had willen zeggen: dat liegt u. Hij bedwong zich, en zei nog:

– U bent verkeerd ingelicht.

Mr. Schuwagt verloor niets van zijn saaie kalmte.

– Pardon, ik heb mijn inlichtingen uit de beste bron, namelijk van meneer Wever zelf. De zaak zit zoo. Op de uitdeelingslijst van het vorige faillissement komt een postje voor onder de activa: ‘onderhandsche verkoop boeken achttien gulden’. Die achttien gulden heeft meneer de Gankelaar aan meneer Wever betaald

om de publieke veiling van die boeken te voorkomen. De reden daarvan gaat me niet aan, ik kan alleen zeggen dat de gerequestreerde ook toen al op kantoor bij meneer de Gankelaar was. Maar de gerequestreerde moet nog altijd in het bezit van die boeken zijn, en de zaak komt dus hierop neer dat meneer de Gankelaar schuldeischer is geworden van den toenmaals gefailleerde voor een bedrag van achttien gulden, dat zooals ik veronderstel nog niet is afbetaald.

– Hm, zei de president, er zijn andere figuren denkbaar. Laten we ons daarin niet verdiepen, de zaak lijkt weinig belangrijk.

– Pardon, president, er wordt toch niet meer geëischt dan twee schulden.

De president wendde zich tot Katadreuffe.

– Hoe zit dat? Zijn die boeken nu van u of van meneer de Gankelaar?

Katadreuffe had alles begrepen. Hij was krijtwit geworden, aan liegen dacht hij niet.

– Van mij, meneer de president.

– Hebt u dan een schuld aan meneer de Gankelaar of niet?

– Ja, ik heb een schuld, ik hoor nu van achttien gulden. Ik heb daar eerst niet aan gedacht, of liever ik heb het nooit geweten, meneer de Gankelaar heeft het me nooit verteld. Maar nu hij die boeken voor me heeft gekocht en aan me gelaten ben ik hem het geld schuldig.

Daarop kwam Mr. Carlion naar voren, hij was niet geschrokken als Katadrenffe, het behoorde tot het vak om niet te schrikken.

– President, ik stel op den voorgrond dat het sop

de kool niet waard is. Ik vraag me af hoe mijn confrère meent een beroep te moeten doen op zoo'n luttel bedrag ...

– Pardon, zei Mr. Schuwagt.

Carlion sprak onverdroten door.

– Maar dat daargelaten durf ik hier gerust uit naam van meneer de Gankelaar verklaren dat het geld is geschonken. Ik wist van dit gevalletje ook niets. Maar meneer de Gankelaar en ik zijn op hetzelfde kantoor zooals de rechtbank weet. Ik ben er zeker van dat wat ik nu zeg geheel in zijn geest is. Ik verklaar uitdrukkelijk namens meneer de Gankelaar dat hij niets te vorderen heeft.

– Neen, zei Katadreuffe en hij keerde zich, nog altijd wit, naar Carlion, – neen meneer Carlion, dat wil ik niet. Ik ben het schuldig, absoluut.

Want hij kon geen geschenk aannemen, al stond zijn toekomst op het spel, al ging het om een armzalige achttien gulden.

De president meesmuilde:

– Hm, een zeldzaam verschijnsel. De crediteur wil kwijtschelden, en de debiteur wil niet kwijtgescholden zijn. Het verschijnsel van het omgekeerde is aan de rechtbank meer vertrouwd, dat wil ik den heeren wel zeggen.

Maar Carlion was nog niet uitgesproken. Hij vertelde van de oorzaak der schuld, geld voor studie, van de plannen van zijn cliënt, zijn vooruitgang, zijn kantoorwerk, de stipte rentebetaling en de zeer behoorlijke aflossingen. Hij was kwaad, hij zou voor Katadreuffe vechten, die Schuwagt was niets dan een chicaneur om

den broode, maar hij verborg zijn aandoening, zijn gezicht niet rooder dan anders, hij sprak snel, beknopt, en al zijn ennetjes aan het eind, zijn ennetjes van noorderling kwamen keurig voor den dag. Schuwagt wilde nog iets in het midden brengen, maar de president coupeerde dat en zei:

– De rechtbank is voldoende ingelicht. De heeren worden uitgenoodigd even op de gang te wachten. De uitspraak volgt aanstonds.

Katadreuffe en Carlion liepen de gang op en neer.

– Je bent een ezel, Katadreuffe, zei Carlion.

– Ja, maar meneer Carlion, ik denk er geen oogenblik over ... ik dènk er eenvoudig niet aan ...

Hij hakkelde van opwinding en nervositeit.

– Nou, houd maar je mond, dat uitgespuugd stuk ellende van een Schuwagt krijgt je er toch niet onder. Maar wat hebben die ploertjes van de bank je gangen goed nagegaan. Jammer dat Wever dat zei ... ofschoon als het hem op den man af gevraagd werd kon hij toch moeilijk anders ... en hij vatte natuurlijk ook niet de consequenties ... Toch ben je een domkop geweest, maar van een faillissement is geen sprake, onmogelijk ... Daar gaat al de bel.

Toen Katadreuffe met Carlion naar kantoor terugging had de rechtbank het verzoek tot faillietverklaring van de hand gewezen, die tweede schuld was niet van beteekenis, maar bovendien nog problematiek. En terwijl Schuwagt met een buiging vertrok hield de president, die fransche markies, Katadreuffe nog even terug, en informeerde de rechtbank naar bizonderheden omtrent zijn studie.

– Nu kunnen ze nog twee dingen doen. Ze kunnen primo Stroomkoning dwingen op je salaris zoo en zooveel in te houden, zei Carlion.

– Dat kan me niet schelen, meneer Carlion. Alleen, ik wou niet failliet gaan.

– Ze kunnen ook nog in hooger beroep komen van de uitspraak van de rechtbank.

– Ze winnen het nooit meer.

– Ik ben het met je eens, zei Carlion en glimlachte droog.

– Zoodra meneer de Gankelaar terug is betaal ik hem af.

– Je bent een lastige bliksem, Katadreuffe. Een mensch kan aan jou geen goed doen.

Katadreuffe deed dien middag zijn werk als vanouds. Niemand van het personeel wist iets, hijzelf had het briefje gevonden, hij haalde nog steeds de post uit de bus, en nog steeds werd ze geopend door juffrouw te George die Stroomkonings correspondentie apart hield, terwijl Katadreuffe de rest verdeelde. De medewerkers zouden van het geval mogen weten onder belofte van geheimhouding. Stroomkoning zelf natuurlijk eveneens, maar van het personeel niemand.

– Voor mijn prestige, zei hij tegen Carlion.

Maar er kwam bij dat hij zich schaamde voor juffrouw te George, en zelfs wat voor juffrouw Sibculo. Nu was het gelukkig geleden. Slechts had hij een gevoel van hondsche vermoeidheid in zijn rug.

Dien avond zat hij op zijn kamer. Hij kon voor het eerst niet tot werken komen. Hij voelde dat de contrôle over zijn zenuwen hem dreigde te begeven, maar hij

was één oogenblik ook zoo ontzettend geschrokken. Hij zag het opeens voor zich, een afgrond, hij was niet duizelig van aard, maar hij voelde zich rondtollen als hij daaraan dacht. Hij zat voor zijn boeken, maar hij las niet, hij leerde niet. Alles draaide, hij greep krampachtig den rand van het tafelblad.

Hij was niet verheugd over den afloop, hij was slechts hartgrondig blij om één ding, dat zijn moeder er thans niets van geweten had. Ze was niet iemand om hem op te beuren, integendeel, ze zou nog woorden vinden die hem ergerden. En geld van haar aannemen, al had ze het, zou hij toch nimmer. Dus beter maar zoo.

Hij kreeg weer dat onvaste gevoel, de spanning had hem toch meer aangepakt dan hij vermoedde, die luttele minuten voor de rechtbank vergat hij nooit. Thans pas werd de reactie merkbaar. Nee, een reactie mocht het niet worden, nu kwam het er eerst recht op aan zijn hoofd helder te houden en zijn gedachtenleven vrij, want voor zijn examen móést hij slagen.

Hij besloot ten laatste dezen avond maar niet te werken, hij ging liever even de frissche lucht in. Voor het eerst stelde hij iets uit, hij besefte het zelf, maar hij nam het onherroepelijk besluit alles morgen in te halen.

Het was het begin van den zomer, het was buiten nog licht. Hij liep over de Boompjes, eenzaam om dit uur. Af en toe klonk het getoeter van een stoomboot in de verte. De majestueuze geluiden weerkaatsten over de ontzaglijke waterbassins, de schoonste, machtigste, massaalste geluiden die de mensch heeft geschapen, de vorstelijke stemmen der zeebooten.

Hij had er maar heel even aandacht voor. Hij probeerde wel het mooi te vinden, en dat was het ook. De havens riepen, het klonk prachtig, maar zijn gedachten dwaalden weg. Het was een stille zomeravond, in de schemering begonnen de helderste sterren op te komen. Hij probeerde ze te determineeren, maar zijn gedachten dwaalden opnieuw weg. Hij had niet meer die aanvallen van schijndronkenschap, maar zijn hoofd voelde nog licht, dikwijls was hij zijn denkleven geheel kwijt, en hij wist niet hoe hij ging.

Toen zag hij een man naderen die over het trottoir zwaaide, een werkelijk beschonkene die lalde en zong. Er was juist een steegje aan zijn linkerhand. Om den man te vermijden sloeg hij dit steegje in. Het ging instinctief. Toen hij er stond keek hij om zich heen, hij was in de Waterhondsteeg. Dan zag hij dat iemand hem volgde, niet de dronkaard. Hij herkende aan het silhouet de gestalte van saamgeperste kracht van zijn vader. Hij was naar zijn vader op weg, en zijn vader was hem gevolgd.

In het midden van het raafzwart steegje bleef hij staan, hij week niet voor zijn vader. De achtervolger naderde den geschaduwde tot vlakbij, de vader was kleiner dan de zoon, maar zoo breed, te breed haast voor de steeg, hij damde haar af. Van onder den rand van zijn flambard schitterden zijn oogen van vlakbij naar den zoon op. In het duister leek hun uitdrukking volslagen krankzinnig. Katadreuffe deinsde onwillekeurig terug, deze beweging maakte Dreverhaven tot meerdere, hij duwde den jongen vóór zich de steeg uit.

Aan den hoek pakte hij zijn arm en hield hem

staande. Zij bevonden zich in het kurketrekkerend Vogelenzang, onder het groene licht van een ouderwetsche gaslantaren. Het Vogelenzang lag leeg van menschen, schuinsover was nog een ander steegje, het Korte Vogelenzang, daar klonk wat rumoer, maar er vertoonde zich niemand. In hun rug gaapte gulzig de muil van de Waterhondsteeg. Zij stonden op een kleine spookachtige plek van de nuchtere stad, onder de zeldzame spookachtige plekken de kleinste en spookachtigste. De macht van deze omgeving beklemde Katadreuffe in zijn overgevoeligheid, de viersprong werd medeplichtig.

– Wat moet dat? gromde de oude.

– Wat moet dat met *u*? brieschte Katadreuffe terug, eensklaps een waanzin nabij. Vanmorgen heeft mijn faillissement gediend, dat weet u toch, hè?, u zelf houdt u wel buiten schot, u stuurt er alleen maar dien ploert van een Schuwagt op af. Die moet uw smerige zaken opknappen, en uw zoon mag bengelen. Dat zou een reusachtige grap zijn geweest. Maar het is u niet gelukt, dat weet u toch, hè?, dat ik vandaag sterker was dan u?

Er was een valsch spottend geluid in zijn stem gekomen, ze was hooger geklommen, al hooger, hij hoorde het tot zijn eigen bevreemding. Hij was in een staat van koude, ijzige woede. Het scheen dat Dreverhaven luisterde, zijn kin rustte op zijn borst. Maar zijn handen waren bezig, een veer klikklakte, en Dreverhaven bood hem zwijgend, spottend, buigend het heft van een open dolkmes.

– Pluk dan nu ook meteen alle vruchten van je overwinning, zei hij. Ik sta weerloos.

Maar de woede van den zoon was opeens vervlogen. Hij nam het mes tusschen twee vingers, als was hij er vies van.

– Bah, zei hij, u altijd met uw kinderachtige kunsten.

Aan zijn voeten zag hij een waterrooster. Tusschen de wijde spijlen liet hij het mes vallen, het plompte in de modder en weg. Dreverhaven zijn oogen hadden even nieuwsgierig geblonken. Nu had hij hem al bij zijn kraag.

– Kinderachtig? snauwde hij. Kunsten? ... Alsjeblieft, mee met me, oogenblikkelijk.

De vader was normaal veel sterker dan de zoon, hoeveel te meer thans.

– Ik ga wel, zei Katadreuffe toonloos en vreemd klappertandend, als u me maar niet opbrengt als een boef.

Dreverhaven pakte zijn arm. Hij leidde den zoon, het leek soms of hij hem steunde, maar juist toen had de zoon ook weer een van die momenten waarin elk besef hem ontzonk.

Hij vond zich terug terwijl hij achter den vader de steenen wenteltrap van diens kantoor opklom. Dreverhaven opende de deuren met een kruk die hij uit zijn zak haalde en die op een bizondere manier was ingekeept. Niemand kon in zijn afwezigheid de deuren ontsluiten, bij elke nieuwe deur drukte hij de kruk wat verder naar binnen. Er viel hier vrijwel niets te stelen, maar hij had de ziel van den vrek die ook het schamelste verstopt of blindeert.

Zij gingen door de kale ruimte, toen door die met de

stoffige dossiers, Dreverhaven steeds voorop. Toen waren ze er, de vader zat achter zijn bureau, hoed op, jas aan, fel verlicht of hij een kleinood was in een schrijn, de zoon bleef aan den anderen kant van het bureau.

– En, Jacob Willem? vroeg langzaam de vader.

De zoon had tot voor een seconde niet geweten wat hij hier kwam doen, hij wist alleen dat hij in een schemertoestand onderweg was geweest naar zijn vader. Maar hij voelde zich nu weer geheel meester, koud en gram. Hij wist nu opeens wat hij moest antwoorden. Hij sprak kwasi luchtig, toch bijtend:

– Ik kom u alleen maar verzoeken, vader, om onder meneer Stroomkoning beslag te leggen op mijn salaris. Beslag leggen is iets dat u nogal goed verstaat. En vergeet u vooral ook niet in hooger beroep te gaan van het vonnis van de rechtbank, u hèbt misschien nog een kans.

Maar Dreverhaven had zijn oogen allang gesloten, zijn handen lagen gemoedelijk saamgevouwen op zijn buik. Ze waren slecht verzorgd, en hun ruggen begroeid met ruig grijs apenhaar. Katadreuffe keek er heen. De klauwen van zijn vader. Hij wachtte nog even, de ander bewoog niet. De sigaar walmde schuins omhoog in zijn mondhoek, maar zijn lippen schenen den rook niet meer in te zuigen, ze lagen breed en grof, de bovenlip zinnelijk. Een klomp asch plofte neer en bleef liggen in de elleboogskneep der mouw.

Katadreuffe ging heen voordat de woede opnieuw bezit van hem nam. Hij voelde haar in zich stijgen, maar hij vertrok, hij liep in een droom het huis uit.

Buiten moest hij weer even zijn gedachten verzamelen. Het was nog altijd eenigszins licht, de tijd der eindelooze avondschemeringen, in banen lagen over den hemel allerlei kleuren aan het eind van de straat, en alle kleuren zagen flets. Toen keerde hij zich om naar vanwaar hij kwam. Hij zag den geweldigen zijgevel in de Lange Baanstraat uitbuiken. De burcht van zijn vader, een burcht drachtig van gruwen.

Dien eigen avond vertelde hij van het gebeurde iets aan zijn moeder. Zij waren beiden thuis, zij en Jan Maan. Katadreuffe was zijn voornemen tot zwijgen totaal vergeten, het benauwde hem, hij moest zich uitspreken, het kon hem niet schelen dat Jan Maan erbij zat. Integendeel, zijn vriend mocht alles hooren. Maar hij verzweeg toch zijn bezoek van zooeven, hij vertelde alleen van het verijdeld faillissement.

De moeder zei niets terug, dat was haar stijl, slechts haar naaldwerk rustte in haar schoot en ze bleef onder het verhaal hem aankijken. Katadreuffe maakte zich toen inwendig toch weer nijdig. Kwam hij hier soms alleen om te worden aangegaapt? Dat mensch reageerde nu letterlijk op alles verkeerd. Hij was toch geen steen, hij had wel eens behoefte aan een opbeurend woord, ook al was hij het ten slotte zelf die er zich doorheen sloeg. Maar niets, niets.

Jan Maan was dan ten minste nog anders.

– Ik geloof dat ik je moet feliciteeren, bourgeois, zei hij, tegelijk boos, ernstig en lachend.

Het communisme beeldde zich in hem met steeds meer duidelijkheid uit. Hij kon over geld niet meer hooren spreken, want dan zag hij dadelijk een gehaten

kapitalist. Zoo was hij alle drie in één, boos omdat het over geldzaken ging, ernstig omdat er gevaar voor zijn vriend had bestaan, en verheugd omdat het gevaar was geweken. Ook zei hij den laatsten tijd vaak bourgeois, haast evenveel als hij Jacob zei. Maar zij waren geen mannen om ooit werkelijk oneenigheid te hebben.

De moeder vatte zuchtend haar handwerk op, zij hoestte een beetje. Katadreuffe vertrok, hij zei:

– Je ziet er niet best uit, moeder, je moest weer eens naar den dokter gaan ... Nou, saluut, alle twee.

Zorgen

Katadreuffe drukte alle gedachten aan de incidenten in zich neer, hij stond voor zijn examen, hij was er middenin. Niets mocht hem afleiden, als er hooger beroep was aangeteekend, als er van de salaris-cessie gebruik werd gemaakt, moest het nòg totaal langs hem heen gaan. Hij verwachtte eigenlijk iederen dag het een, of het ander, of beide, – maar er gebeurde niets. Die stilte zou in staat zijn op zijn zenuwen te werken, maar hij bedwong zich.

Hij ging naar Den Haag, hij kwam er vandaan, hij ging weer. Daartusschen was hij bezig met zijn kantoorwerk. Ieder wist dat hij examen deed, maar niemand vroeg ernaar, hij had een gezicht dat alle toespeling verbood. Het ging in zijn eigen oogen niet bepaald slecht, toch veel minder goed dan hij had gehoopt. Hij wist soms dingen niet die hij wel wist, of hij wist ze te laat. Hij maakte eenige gevaarlijke fouten. Maar het ging langzamerhand beter, en bij het mondeling had hij zijn effen kalmte totaal herwonnen, zijn mondeling was zeer goed, hij kwam er behoorlijk doorheen.

Dien middag reisde hij terug met het getuigschrift in zijn zak. Hij had het niet eens doorgelezen, hij had er machinaal zijn handteekening onder gezet. Hij haalde het nog eens voor den dag, ja, daar stond ook zijn eigen schrift, geen zelfbewuste zakelijke poot, het was een slap, nerveus gekrabbel, hij borg het diploma weer weg. Hij zat zoo bleek en strak in den trein, het trok de aandacht van zijn medereizigers. Hij was niet

verheugd, ook niet inwendig, hij was alleen maar hondsch moe. De harde studie, de vervolging door zijn vader, het zware examen in het warmst van een heeten zomer, zijn schromelijk tekort aan nachtrust, – het speelde alles door zijn hoofd. Opzettelijk deelde hij bij deze moeilijkheden niet zijn gevoel in voor juffrouw te George, dat bande hij uit zijn gedachten. Alles overheerschend was zijn gevoel van een hondsche moeheid.

Het kantoor wist dat hij den uitslag heden zou weten, het was zoo overtuigd van zijn slagen dat het hem feestelijk ontving. Hij kwam binnen met een strak, haast somber gezicht, ze vreesden reeds het ergste, maar op het zien van de bloemen vermande hij zich, zijn blik verhelderde, ja, hij was geslaagd, God zij dank.

En dit feest was nog eens wat anders dan de verloving van juffrouw Sibculo. Verscheiden manden bloemen, van het kantoorpersoneel, van den concierge, van de heeren, en van mevrouw Stroomkoning een heel groot bloemstuk.

Het was stil dien namiddag, tegen vijf uur, ieder kwam hem gelukwenschen, zelfs de eenige cliënt in de wachtkamer, mevrouw Starels, schudde zijn hand. Zij wilde nu juist aan haar zevende of achtste scheidingsproces beginnen, ze hoopte dat *hij* haar thans eens wou helpen. Ze durfde niet zeggen dat de methodes van juffrouw Kalvelage weinig in haar smaak vielen, ze meende dat Katadreuffe nu meester in de rechten was.

Hiermee was het tribuut van hulde nog niet ten volle gebracht, het voornaamste moest komen. Op verzoek

van juffrouw te George ging hij naar zijn kamer, het heele kantoor volgde, en daar vond hij een nieuw Duitsch lexicon. Toen was hij even werkelijk verrast en haast ontroerd.

– *U* bent op de gedachte gekomen, zei hij tegen haar, en het kon hem niet schelen dat hij dit uitsprak waar ieder bij was.

Ze kon het niet tegenspreken. Ze was eens op zijn kamer gaan kijken of hij daar iets noodig had, ze had het sterk verouderd incompleet lexicon gezien, en meneer de Gankelaar zei dat hij daarin zoo graag las, en niet verder kwam dan de T. De rest begreep hij dus wel. Dit was van denzelfden uitgever, maar de laatste editie, twintig deelen.

Het werd haast een kleine toespraak, allen stonden om hem heen in deze sombere, kille, duffe kamer, waar het kunstlicht branden moest terwijl de zomerzon scheen. Maar de twintig prachtige ruggen vroolijkten haar toch op, en Katadreuffe streek er even langs, het gebaar van elken boekenvriend. Dit was Weten, méér Weten, het beste van het beste op het gebied der populariseering van het Weten, want zooiets verstaat geen volk gelijk het Duitsche.

– Ik dank u allemaal heel hartelijk, zei hij. Ik mag niet zeggen dat dit mijn lievelingswensch was, want ik heb het nooit durven wenschen.

Juffrouw te George nam hem apart.

– Ik wou u nog even zeggen dat het leeuwendeel komt van mevrouw Stroomkoning, maar ieder hier heeft bijgedragen, juffrouw Kalvelage en de heeren en het heele personeel. *Dit* cadeau is van ons allemaal.

(, 31)– Ik ben *u* het meest erkentelijk, zei hij ferm en allerminst sentimenteel. Het meest waard is altijd de gedachte, en die komt van u.

Hij hield niet van feest en drukte, maar hij moest iets terugdoen, als het spontaan ging viel het het beste uit. Hij had even een bespreking met de huisbewaarster, en met meneer Carlion.

Stroomkoning was buitenslands, Carlion zijn plaatsvervanger. Hij keurde goed dat het kantoor thans zou worden gesloten. Snel was mevrouw Starels weggewerkt. Port en sherry kwamen binnen, taartjes, zoutjes, bonbons, advocaat. Het werd een heel feest in de ontvangzaal. De medewerkers zaten tusschen het personeel en het personeel voelde zich volkomen thuis. Telkens werd er weer wat gebracht, daar kwamen sigaretten en sigaren. Op den duur gingen Carlion en Piaat in hun gesprek de richting van de juristenbeurs uit, maar juffrouw Kalvelage ontpopte zich verrassend. Niemand zou achter dat doodshoofd gezocht hebben dat het een sigaret rooken kon. En het rookte een kanjer, in een hoek van haar mond slap neerhangend. Haar handen onder haar kin gevouwen, haar ellebogen op het blad der groote ronde tafel, haar armen bogend over haar glas sherry, haar hoofd schuins voorbij den walm van haar sigaret had ze de houding van een filmspeelster in een mondaine bar. En in niets vulgair, maar charmant, vrouw, voor een oogenblik vrouw. Jammer dat de Gankelaar haar niet eens zóó zag zitten. Maar hij was op een crediteurenvergadering in Amsterdam. Gelukkig ten minste waren de anderen aanwezig, toevallig en gelukkig, in het hart van den zomer.

Het getuigschrift van Katadreuffe moest rondgaan, de juristen waren vooral benieuwd naar de handteekeningen, zij wilden herinneringen ophalen aan hun eigen eindexamen.

Tegen zeven uur brak men op, maar het feest was nog niet afgeloopen. Katadreuffe wilde nog eens meer onder ons met het personeel samenzijn. Om acht uur, half negen, was het hier opnieuw aantreden, dan zouden ze onder elkaar eten, het was nog nooit gebeurd. Juffrouw Sibculo moest vooral haar verloofde meebrengen, ze dankte Katadreuffe, er hing alweer een dikke traan aan haar wimpers.

En juffrouw Graanoogst deed wonderen, wel is waar door bij kennissen in de buurt de ontbrekende couverts te leenen, borden, schalen, tafellinnen. En verder kwam het meeste van den kok en van den wijnhandelaar. Maar het moest toch weer worden gewarmd, ze had het druk met dekken, en haar dochtertje Pop hielp haar.

Om half negen was het gezelschap present en weer zat men om de groote ronde tafel in de gemoderniseerde, strenge, maar heldere wachtzaal. Juffrouw te George en juffrouw Sibculo, deze meisjes hadden fleurige toiletjes aangedaan. Juffrouw van den Born verscheen onbestaanbaar toegetakeld als altijd, maar het werd al mooi geoordeeld dàt ze verscheen.

– Zoo'n ronde tafel is prettig, zei Katadreuffe. Dan zit er niemand aan het hoofd.

En hieruit sprak weer zijn sociaal medevoelen, hij had nooit het officieele hoofd van het personeel willen zijn.

Het personeel was compleet, met Burgeik en Kees Adam en Ben. En ook Graanoogst was present. Maar uit hetzelfde gevoel van saamhoorigheid zei Katadreuffe nog:

– Jammer alleen dat Pietje er niet bij is.

Want Pietje was dien winter gestorven. Dat jongske was niet eigenlijk gezegd vervangen. Men behielp zich met Ben, maar ieder ging met dien botterik een lijdensweg, ook hijzelf.

Men zat aan tafel zooals het uitviel, slechts had Katadreuffe uitdrukkelijk verzocht dat juffrouw Graanoogst aan zijn eene zijde zou zitten, Pop aan zijn andere. En hij had bedongen dat Pop het feest ten einde toe mocht meemaken. Want hij voelde zich thans, bij dit feest in het huis waarin hij woonde, het meest aan zijn medebewoners verbonden.

Er waren twee die niets zeiden. Burgeik zat met wantrouwige oogjes rond te kijken of de stadslui niet poogden er een eenvoudig plattelander tusschen te nemen, Ben zat te eten, niet meer, niet minder. Maar Kees Adam was bezig dwars over de tafel aan Graanoogst de werking van een motor haarfijn uit te leggen, het systeem twee-takt en het systeem vier-takt. De meisjes praatten met elkaar, telkens werd juffrouw Graanoogst door een hunner geholpen bij het bedienen. Juffrouw van den Born lachte een enkele maal schor en zoo hard dat niemand, ook niet Kees Adam, zijn eigen woorden verstond.

Natuurlijk zat juffrouw Sibculo naast haar verloofde, maar daar bleef het bij, ze zat niet met hem te dwepen. En waarom in 's hemelsnaam hadden we zooveel water

landers moeten vergieten over die verloving? Want dat jongmensch bleek op en top presentabel, hij was boekhouder op een klein assurantiekantoor, maar hij kon meer dan polissen tikken en premies calculeeren. Je zoudt zeggen: een assurantiekantoor, het dorste van het dorre, een hark van een vent. Mis. Bij het dessert was hij een complete Rotterdamsche Diergaarde, je kon geen beest zoo gek bedenken of hij deed het na, tot het zeldzaam geluid van neushoorn en olifant toe, althans dat beweerde hij, en zijn gehoor was vol van goed geloof. Daartusschen liet hij claxons knorren, brandsirenen loeien, ze kregen een locomotief, de champagnekurken knalden, de wijn klokte en schuimde, ten slotte een heel vuurwerk, men had er slechts het medaillon van hulde: Lang leve Katadreuffe! bij te denken.

De eenige die niet vroolijk gestemd was dat was Katadreuffe zelf, maar men had hem nooit bepaald vroolijk gezien, hij was daarvoor te ernstig, en hij scheen niet ernstiger dan anders. Hij deed zijn best, doch de spanning had misschien iets in hem gebroken, hem ontbrak de oude veerkracht. Hij dacht: morgen ben ik weer in orde, goed slapen vannacht, dan word ik wakker met een gevoel van rust, van vacantie. Maar hij kon een druk niet kwijtraken, er scheen hem iets boven het hoofd te hangen. Niemand mocht het echter aan hem merken.

Voordat men van tafel opstond nam hij even het woord. Hij had een plotselinge behoefte om iets te zeggen, hij improviseerde, het ging vlot, het was ook eenvoudig, zijn eerste toespraak.

– Vrienden, zei hij, ik zeg vrienden, want we zijn hier onder elkaar niet anders, en ook de verloofde van juffrouw Sibculo is onze vriend omdat zij bij ons behoort, – dus: vrienden, ik dank u allen nog eens van harte. Ik ben veel te veel gevierd, niemand is daar dieper van doordrongen dan ikzelf. Want wat ben ik nu, of liever wat zal ik met het najaar zijn? Niets anders dan een student ... Maar ik wou er dit aan toevoegen. Haast ieder mensch heeft zekere gaven ...

Hier zweeg hij even, hij dacht aan juffrouw van den Born, maar hij keek haar niet aan. Hij voelde de opzichtige oogen van Pop aldoor op zijn gelaat rusten, en, hij wist niet hoe, maar het stemde hem warm.

– Haast ieder mensch heeft zekere gaven, die moet hij ontdekken, en als hij ze ontdekt heeft moet hij ze aankweeken. Als ik in September als student in Leiden ben ingeschreven, dan ben ik een beginnend student, en zelfs door omstandigheden een veel ouder student dan het gros van de aankomers. Maar dat kan me niet schelen, een mensch kan laat beginnen, àls hij maar eenmaal begint. Een mensch ontdekt soms zijn gaven laat. Maar het is zulk een waar woord: laten we toch allen van ons leven maken wat we kunnen. Laten we beginnen met onszelf te ontdekken. Ik wil niet anders dan graag vooruitkomen. Ieder onzer moet dat willen, dan kòmt hij vooruit ...

Weer zweeg hij, en toen op anderen toon:

– *Dit* wou ik alleen maar zeggen, en dat ik u nogmaals dank, en dat we allen hier in goede harmonie mogen samenwerken, en ten slotte dat ik vrees – ik

had het niet bedoeld – maar ik vrees toch dat dit een klein beetje als een preek is uitgevallen.

Toen had hij opeens allen gewonnen, want daar verscheen zijn glimlach, meesleepend, onweerstaanbaar, daar zat opeens een volledige mensch, die door een enkele gelaatsuitdrukking de wereld kon veroveren en het niet wist.

Even later werd de koffie staande gebruikt, en likeur was er ook. En – de meisjes in een groepje bijeen – zei juffrouw van den Born onverwacht met haar schorre stem:

– God, juffrouw te George, bent u een beetje dronken? Wat beeft uw hand!

Juffrouw te George schudde lachend van neen en, zette het trillend likeurglaasje neer.

Toen moest Pop naar bed, ze wou alleen als Katadreuffe haar de trap opdroeg. Dat deed hij, en zij beiden met de moeder gingen naar boven.

Hij kwam weer beneden, hij hijgde nog, want het kind werd al zwaar. En hij zag door de gang een witten zomermantel, en juffrouw te George vertrok. Zoo vreemd, zoo pijnlijk, zoo beklemmend dit stille vertrek zonder afscheid van hem. Hij kwam de breede trap af, hij riep zacht en dringend:

– Juffrouw te George! Juffrouw te George!

Tweemaal.

Ze keerde zich om met een ruk, ze stonden tegenover elkaar in het hooge licht van de marmeren gang. Ze stonden op eendere wijze, de handen gespreid tegen den muur, gelijk groot, hun oogen op één niveau, hun gezichten vaal en vertrokken. Hij hijgde nog altijd een

weinig. En niet het visioen van de zes zonnen die hij gespijkerd had gezien aan den voorgevel, maar *dit* werd het machtigste moment van zijn leven. Want hij voelde zeer duidelijk, fysiek – telkens was het er even en telkens weer weg – een stroom tusschen hen heen en weer gaan, ter hoogte van zijn borst voelde hij dat trillen. Maar er was ook een wand van staal, hij zag haar door den wand heen, verloren, hij voelde alleen het contact van den stroom.

Hij voelde het niet meer. Zwijgend was ze verder gegaan, zwijgend bracht hij haar fiets buiten. En hij keek niet meer naar haar wegrijden, hij sloot zacht en snel de deur.

Boven kwam het gesprek der anderen hem alweer tegemoet, hij kon het niet aanhooren, door den deurkier kreeg hij een flits van juffrouw van den Born die uit wijde neusgaten twee rookkolommen van haar sigaret omlaagstootte gelijk de paarden hun adem in een dampigen winterdag, hij kon het niet zien. Graanoogst zou zijn vermoeidheid wel begrijpen en hem bij de anderen verontschuldigen, hij ging stil naar zijn kamer.

Hij ontkleedde zich en kon niet slapen. Hij stond weer op, hij stak het licht aan, hij luisterde aan de deur, het was nu doodstil. In zijn pyama liep hij door de kamer. Het raam stond open op den lichtkoker. Er was enkel duisternis onder en boven, het licht van zijn lamp viel op den blinden muur van de overzijde, zoo dichtbij. Hij voelde zich zoo ellendig, hij was bijna onpasselijk van ellende.

Toch moest hij ten laatste zijn bed opgezocht hebben, want hij ontwaakte daar den volgenden ochtend. Hij

had zich niet eens verslapen, dezelfde ontzettende moeheid duwde hem neer terwijl hij onzeker rondliep.

En toen zag hij het, en plots was hij volkomen helder en niet meer moe, op zijn kussen naast de plek waar zijn hoofd had gerust lag bloed, een spoor, een ader, een kleine slang was uit zijn mond gevloeid. Ja, hij wist het met volmaakte stelligheid: uit zijn mond. Het kwam terug in zijn herinnering zonder één breuk. Hij had zich éven benauwd gevoeld dien nacht, hij was gaan opzitten in bed, een kleine benauwenis, een kleine hoest, iets flauws op zijn tong. Maar voor hij het begreep had een slaap van lood, een slaap als een blok beton hem neergepletterd.

Hij vergat niet aan de huisbewaarster te vertellen van een klein ongelukje dien nacht, een neusbloeding, hij kwam op tijd beneden, Graanoogst had alles opgeruimd, de bloemen stonden er nog, die bleven verscheiden dagen goed als ze water kregen. De telefoon ging, een instinct deed hem den hoorn grijpen, een vreemde stem zei iets over juffrouw te George. Ze voelde zich niet wel, ze kwam dien dag niet op kantoor. Dat was in geen jaren voorgekomen. En juffrouw van den Born zei veelbeteekenend:

– Ze was toch een klein beetje dronken, nu heeft ze haarpijn.

Maar niemand begreep dit van een meisje als zij was.

In het koffieuur ging hij naar dokter de Merree, denzelfde die hem indertijd ter wereld had geholpen, hij oefende nu zijn praktijk uit op den Oostzeedijk, hij praktiseerde hoofdzakelijk onder den minderen stand, zijn wachtkamer zat er doorgaans vol van. Maar in

het koffieuur stond hij nog wel eens iemand te woord, dan was het stil, maar er moest tevoren telefonisch worden aangevraagd. Katadreuffe had hem opgebeld van uit de kamer van Stroomkoning, het personeel hoefde het niet te hooren.

Hij was ook de dokter van juffrouw Katadreuffe, zoodra haar inkomsten het haar mogelijk maakten van een busdokter af te zien, had zij dokter de Merree genomen. Zijn naam wist ze nog goed, dien had ze van de kraamzaal onthouden. Ze mocht hem graag, ze geloofde in hem als den eenigen werkelijk bekwamen arts uit de stad, ook al had ze toentertijd geen van zijn adviezen opgevolgd, maar dat waren ten slotte particuliere zaken van haarzelf.

Katadreuffe zat voor hem met ontbloot bovenlijf. De oude dokter klopte en luisterde, hij moest ademen en niet ademen. Katadreuffe keek op zijn handen, zij waren verbrand van den zomer, zoo ook zijn gezicht, hij verbrandde altijd zoo gauw en zoo donker. Maar zijn lichaam was verder blank, hij had dit jaar geen tijd genomen voor vrije middagen aan het natuurstrand van de Waalhaven of aan het zeestrand van den Hoek. Jan Maan was er alleen op uitgetrokken, en den eersten dag alweer zoo rood ontstoken teruggekomen, want hij had geen vel dat goed kon bruinen. En Katadreuffe dacht met pijn aan een uitlating van juffrouw te George, in het bediendenkantoor, zoo in het algemeen, en lachend: zij ook kon zich niet lang blootstellen aan felle zon, haar tint kreeg er geen baat bij, in dat opzicht was meneer Katadreuffe iemand om jaloersch op te worden.

– Antinoüs, geen Apollo, zei de dokter, half sprekend tot zichzelf, en luisterde.

Hij zei het met dat goedig zachtaardig cynisme van veel artsen op gevorderden leeftijd.

Katadreuffe begreep het en kleurde. De dokter gespte een verband om zijn arm, kneep in een bal en keek op een wijzer.

– Ik vind je slap en nerveus, jongen, zei hij. Je bloeddruk is te laag, veel te laag, maar ik kan verder niets vinden. Je moet een kleine maagbloeding hebben gehad. Intusschen, we zullen een foto nemen. Als we voortmaken treffen we nog den Röntgenoloog. Mijn wagen staat buiten.

Katadreuffe had aldoor doodstil gezeten. Het was opvallend hoe weinig, ondanks zijn donker type, hij op zijn lichaam behaard was, de borst volkomen blank en gaaf, een borst van albast, teeder en mannelijk, met de kleine zedige stippen der tepels, in de okselholten het haar zoo gering en zoo kuisch. Met een ranken trots had hij den hals gebogen terwijl dokter de Merree hem op den rug onderzocht.

Den volgenden ochtend was er bij de post een brief voor Stroomkoning. Op het adres stond terzijde: ‘Vertrouwelijk’.

En Katadreuffe begreep eensklaps dat zij niet terugkwam, dit was haar afscheid, haar ontslag. Een groote envelop, licht lila, paarse inkt, een dun maar groot en kloekgevormd vrouwenschrift, het schrift van een rechtschapen, voornaam karakter. Hij kende het al zoo lang, thans voor het eerst zag hij de kwaliteiten, en hij woog even den brief op zijn hand, nadenkend,

alleen in het bediendenkantoor dit vroege uur. Niet haar naam, wel haar adres achterop: Boogjes.

Eens had ze het gezegd:

– Op de fiets van de Boogjes naar de Boompjes vice versa, vier maal per dag.

Ja, de Boogjes bij den Groenen Zoom. Hij was daar nog nooit geweest, het lag in het alleruiterste zuiden. En het sprak vanzelf dat hij daar nu ook niet meer kwam. Hij legde den brief bij de andere privé-correspondentie, Stroomkoning zou over een paar dagen terug wezen. En hij opende de post.

Na twee dagen bezocht hij opnieuw dokter de Merree. Hij was al overtuigd dat het mee zou vallen, het eerste onderzoek had hem reeds van een druk ontlast, maar echt verheugd was hij toch niet.

De foto had niets uitgewezen dan niet al te sterke longen. Een paar tuberculeuze haarden waren in het eerste stadium verdroogd en ingekapseld. Dat beteekende niet veel, dat wees op voldoenden weerstand van het longweefsel, dat hadden meer menschen. Maar oppassen toch, niet overwerken, en rust nemen. En dat beetje bloed kwam zonder eenigen twijfel van de maag.

Stroomkoning kwam terug en schudde Katadreuffes hand. Maar hij was te vol van het andere, geschrokken, geërgerd. Hij had het briefje van juffrouw te George het eerst van alle geopend, instinctief.

– Hoe moet dat nu in Godsnaam? vroeg hij.

Hij duwde het briefje naar Katadreuffe toe, maar Katadreuffe keek het niet in.

– Ik begrijp het al.

– Begrijp je het? En je hebt er nog geen letter van gezien.

– Als juffrouw te George eerst laat bellen dat ze ziek is en ze stuurt den volgenden dag een vertrouwelijken brief naar u dan is het niet zoo moeilijk te begrijpen wàt ze schrijft.

Hij zei het kalm, Stroomkoning was te gepreoccupeerd om het zonderlinge van dit antwoord te vatten, hij wierp hem het briefje opnieuw toe.

– Lees het.

Zijn stem klonk als een bevel. Katadreuffe las, Stroomkoning ijsbeerde gejaagd. Ze schreef:

Zeer geachte Heer Stroomkoning

Het spijt me meer dan ik tot uitdrukking kan brengen dat ik na zooveel jaren u onverwacht om ontslag moet vragen, maar bepaalde redenen die ik moeilijk kan uitleggen noodzaken mij daartoe. Het spreekt vanzelf dat ik ten opzichte van mijn salaris de consequenties van dezen stap ten volle aanvaard. Ik dank u voor alle tegemoetkoming die ik van u ondervonden heb. Met beleefde groeten, ook aan Mevrouw,

Lorna te George

Katadreuffe las het briefje eerst geheel door. Het was een zelfbewuste dameshand, maar allerminst een damesstijl. Het was de zakelijke correcte stijl van den advocaat, door haar jarenlange functie was zij doordrenkt met den stijl van het kantoor.

Haar handteekening voluit. Lorna te George. Toen las Katadreuffe dien éénen zin nog eens halfluid over:

‘Het spreekt vanzelf dat ik ten opzichte van mijn salaris de consequenties van dezen stap ten volle aanvaard’.

– Bedoelt ze, vroeg hij, dat ze haar laatst verdiende ...

Stroomkoning bleef staan en viel hem in de rede.

– Juist, dat bedoelt ze. Ze doet afstand van haar salaris. Ze zal goddorie een kwartaal, een half jaar extra van me krijgen! Zoo iemand tref ik nooit meer. Maar ik snap het niet, bij God, ik snap het niet.

Hij vroeg gelukkig niet of de ander het begreep. Al pratend ging hij weer door zijn zaal ijsberen.

– *Jij* zoudt haar plaats wel kunnen innemen, Katadreuffe, maar dat wil ik niet. Dan krijg ik weer een bureauchef die me besteelt. En over een paar jaar als je afgestudeerd bent dan zou ik je toch weer moeten vrijlaten. Nee, dan span ik het paard achter den wagen ... Maar ik laat het er niet bij, we zullen eens zien, dat gaat zoo maar niet. Een briefje, ik heb de eer u te groeten ... na tien jaar, of zijn het er twaalf? Nu, misschien ook acht. Dondert niet, ik haal haar terug. Je zult zien, Katadreuffe, morgen zit ze weer op kantoor.

Zijn kattesnorren sprietten naar alle kanten, het beryllen oog fonkelde, de korte grijze leeuwemanen stonden wijd-uit, hij had een ingeving gekregen, hij deed zijn woonhuis opbellen en terwijl Katadreuffe heenging kreeg hij zijn vrouw aan den hoorn.

De weg door Leiden

Hij liet er geen gras over groeien, dien eigen ochtend ging hij met zijn vrouw naar de woning van juffrouw te George. Hij wist straat en nummer, maar hij wist niet precies waar de straat lag. Na de viaduct over de spoorbaan stopte mevrouw Stroomkoning en samen bekeken ze den plattegrond. Hier begon een uitgestrekte nieuwe buurt.

– Zóó moeten we geloof ik, wees ze op de kaart. Even kijken hoe we er het best komen. Groene Zoom, Wilgenweerd, Enk, Leede, Krielerf, wat een aardige namen allemaal! Hier zijn de Boogjes.

Ze begon vanzelf langzaam te rijden, het werd aldoor stiller, zonniger, landelijker, de watertjes als breede slooten, en toch was je in de stad.

– Eénig, zei ze, ik wist niet dat dit bestond.

Langzaam en voorzichtig reden ze onder het loover van de kleine maar dichtbebladerde boomen. In de Boogjes was het huis vlak bij den Groenen Zoom, in de bocht, een landhuisje, het bovenstuk van hout, mooi bruingeschilderd, het dak spits. Hij gaf uitdrukking aan wat ze beiden voelden: zoo moest dit meisje wonen en niet anders.

Ze deed zelf open en aan haar rustige ontvangst zag hij de onherroepelijkheid van haar beslissing. Het stemde hem kregel, hij kon niet lang op zijn stoel in den salon blijven zitten, hij liep door de kamer als door zijn eigen zaal, handen in de zakken of gesticuleerend.

– ik begrijp het niet. Ik wil niet in uw geheimen

dringen, dat spreekt. Maar zóó plotseling, na zooveel jaar ... Kan dat niet wat geleidelijker gaan?

Juffrouw te George zat stil tusschen de twee ramen, haar rug naar het licht.

– Waarschijnlijk verloof ik me ...

Ze glimlachte, maar hij liet zich niet vangen.

– Verloving, verloving? Is dàt nu een reden? Zoolang u verloofd bent kunt u toch op kantoor blijven. Voor mijn part hebt u aan iederen vinger een trouwring ...

Hij voelde dat zijn ergernis hem grof maakte, en verbeterde met een eenigszins verlegen lach:

– Nu, ja, pardon, ik bedoel natuurlijk dat ik u zoo absoluut niet kan missen ... Dat ik daar nu zoo lang voor moet pleiten! Wie, zeg me dan in vredesnaam *wie* kan u vervangen? Ik weet zelf hoe moeilijk het is bij me op te nemen, met al die tempo's in mijn dicteeren, dan weer als een sneltrein, en dan weer als een handkar. *Wie* doet u dat na? ... U kent al mijn zaken, *wie* kent ze zooals u, nog beter dan ikzelf?

Juffrouw te George zweeg. Mevrouw Stroomkoning zat op de sofa, een kleine beeldschoone lichtblonde elf. Maar deze elf deed aan sport, zwom, tenniste, schermde, chauffeerde, had onder de zachte huid spieren van gietstaal, en was tevens vrouw. De verhouding van haar man en zijn secretaresse had altijd een vage afgunst in haar gewekt, dit meisje wist zooveel meer van de zaken dan zijzelf, ze was met hem in voortdurende aanraking, zijzelf maar terloops. Ze vertoonde een verschijnsel van dezen tijd, ze had de typische jaloezie van veel vrouwen van zakenmannen. Eigenlijk was ze blij

als dit meisje niet meer terugkwam. Maar dat alleen bevredigde haar niet, ze moest een klein wraakje, jaren gekoesterd, koelen, de kans was te schoon. Ze vroeg argeloos:

– Er is toch niets anders, juffrouw te George? Het heeft toch niets te maken met het kantoor?

Ze vroeg het zonder voorbereiding, meedoogenloos, want ze was vrouw. De twee vrouwen hadden elkaar in de fractie van een seconde doorzien, en haatten. De man merkte niets.

– Nee, mevrouw Stroomkoning, zei Lorna rustig, het kantoor staat er volkomen buiten.

Als ze nu maar niet tevens gebloosd had, een weinig, maar de ander zag het ondanks de schaduw die het penant wierp. Met de intuïtie van een vrouw had ze geraden en was tevreden. Ze stond op, Stroomkoning volgde. Terwijl ze langzaam terugreden door de lieflijke wijk zei ze:

– Zal ik je eens wat zeggen? Die juffrouw te George is eenvoudig verliefd op jouw bureauchef. Daarom is ze weggegaan, dat is de reden, anders niet.

Terwijl ze het uitsprak keek ze uit de hoeken van haar oogen even van terzijde scherp naar hem. Hij vroeg niet hoe ze op de gedachte kwam, hij wierp het zonder meer ver weg.

– Uitgesloten, absoluut uitgesloten! Ze hééft iets, dat ziet een kind. Maar zij en Katadreuffe? ... Onbestaanbaar.

Waarom wond hij zich daar nu zoo over op? Ze keek telkens even naar zijn profiel, ze zag hem nadenken. En toen:

– Ofschoon, Iris, je kunt toch misschien niet heelemaal ongelijk hebben. Er schiet me nu juist iets in de gedachten. Zij is eens op een avond bij Katadreuffe – je weet toch, die woont bij mijn huisbewaarder in? – maar ze is toen eens op zijn kamer geweest. Ze hebben daar samen thee gedronken, heel gewoon, vriendschappelijk, niets bizonders, en toch geeft zooiets achteraf te denken ... Ik weet niet meer wie het me vertelde, Graanoogst, Rentenstein misschien ... Het is al zoo lang geleden. Maar ik herinner me nu het feit, positief.

Hij zei het openhartig, ze lachte, er had tusschen die twee nooit de glimp bestaan van een verhouding van man tot vrouw, en ze zei:

– Zie je nu wel? Een vrouw heeft altijd gelijk in die dingen. Een vrouw *voelt* zooiets aan, en een man voelt het niet. That's all the difference. Ik heb het al lang vermoed, de jongen is veel te knap van gezicht.

– Ja, zei hij, en nu ben ik nòg een uilskuiken. Want vanmorgen, dezen eigen morgen had ik het al kunnen snappen ... Haar ontslagbriefje, je weet wel ... nu die jongen wist al wat er in dat briefje stond vóór ik het hem te lezen gaf ...

– Alsjeblieft, de proef op de som. Durf nu nog eens genadig te zeggen dat ik misschien niet heelemaal ongelijk heb?

Ze bracht hem weer in zijn humeur, hij lachte.

– Nu ja, maar een vrouw *wil* ook altijd gelijk hebben ... En let alsjeblieft beter op, die lantarenpaal gaat niet opzij. Zooals jij nu chauffeert kan ik het ten slotte ook.

Katadreuffe verving bij Stroomkoning zoo goed dat

ging tijdelijk juffrouw te George. Het was een slappe tijd, midzomer, er waren geen vergaderingen en nauwelijks nieuwe zaken van beteekenis. En Stroomkoning was royaal genoeg er Katadreuffe niet op aan te zien dat hij hem voor de oorzaak van haar heengaan hield en kiesch genoeg zich niet door ondervraging zekerheid te verschaffen. Als het zoo was dan was het beroerd, maar nog niet rechtstreeks zijn zaak. Maar Katadreuffe zag dat Stroomkoning er niet toe komen kon een plaatsvervangster te kiezen, toch moest dat gebeuren. Eindelijk zei hij:

– Als u geen bezwaar maakt zou ik zelf wel eens kunnen uitkijken. Ik weet zoo ongeveer wat voor iemand u noodig hebt.

– Ik had het je al willen vragen, antwoordde de chef. Alleen, engageer nog niemand definitief, maar op een proef van laten we zeggen twee maanden. En hoewel ik geen schoonheid verlang kan ik toch na Lorna een absolute leelijkerd niet verdragen. Het is misschien beroerd, maar ook in business blijft een vrouw altijd een vrouw, ten minste voor een man.

Hij lachte, hij sprak familiaar van Lorna, iets wat hij tegenover Katadreuffe nog nooit gedaan had. Het schiep bijna een band. Toen werd hij ernstig en keek zijn eersten klerk onderzoekend aan.

– Het heeft geen haast. We zijn in den komkommertijd. Morgen ga ik weg, een maand met vacantie. Maar jij gaat ook weg, voor minstens een maand. Je ziet er zoo belabberd uit na je examen, ik *eisch* dat je een maand wegblijft. Als je terugkomt, kijk dan eens voor me uit. Maar laat het kantoor zoolang gerust zijn gang

gaan, dat komt allemaal terecht. Jij moet zeelucht hebben, of de hei, of de bergen, in elk geval je moet hier vandaan.

Den volgenden dag was hij vertrokken, Katadreuffe nam voor het eerst vacantie, hij vertrok een dag later. Hij voelde ditmaal de rust als een volstrekte noodwendigheid. En dan was hij meteen bevrijd van het aanhooren van eindelooze hinderlijke gissingen omtrent het plotseling heengaan van juffrouw te George, want het bediendenkantoor kòn daar maar niet over uit, en hij moest zelf meepraten om geen achterdocht te wekken. Hij nam geen maand vacantie, maar veertien dagen. Hij ging niet naar bergen, heide of zee, hij bleef vlak in de buurt, hij ging naar zijn moeder.

Ze ontving hem op haar stille stroeve manier, maar zijn kabinet was altijd voor hem klaar. Ze voelde wel dat hem iets scheelde, hij zag er zoo vervallen uit, ze kon niet stellig weten wat het was, bovenmatige inspanning was het zeker geweest, maar niet alleen, niet alleen, ze ried iets van een meisje. Maar als hij niet sprak, dan vroeg ze ook niet, daar had ze geen aard naar. Ze verzorgde hem onopvallend, hij zou het bij haar niet minder hebben dan bij die menschen over wie hij zoo tevreden was.

Ze liet hem lang slapen, hij sliep de eerste week bijna het wijzertje rond. Een paar maal kwam ze vroeg in het kabinet en keek zwijgend naar haar slapenden zoon. Er was in haar anders zoo vurig oog dan een teederheid die ze hem nooit had laten zien, die ze zelf niet wist. Zuiver was haar kind, helder, proper, frisch, zuiver bleef de lucht in het vertrek waar hij sliep, zuiver was

het hier. Werd hij wakker dan stond hij nog niet dadelijk op, hij bleef wat liggen mijmeren en zijn gedachten dwaalden naar Lorna. Soms ontwaakte hij heel vroeg in den ochtend, dan dacht hij aan haar. Ze sliep nu, hij zag haar slapen zoo duidelijk of hij helderziend was. Hij deed er geen goed aan zich dit voor te stellen, maar het kwam zijns ondanks, hij kon de bekoring van dit beeld niet verdrijven. Hij kwam in haar kamer. Ze sliep op haar zij, van hem afgewend. Dan keek hij op haar neer, en allerduidelijkst, lieflijk, zag hij haar profiel. Zijn verbeelding bleef onbedorven, de verbeelding van een kind. Ze scheen te bewegen of ze zich wilde omkeeren, en het visioen was weg. Dadelijk daarna sliep hij zelf.

Overdag zat hij niet meer in zijn kabinet, hij kwam bij ‘haar’ zitten. Hij had aanvankelijk geaarzeld, toen toch een deel van zijn nieuw lexicon meegenomen, de letter U, daaruit las hij thans. Maar zijn gedachten dwaalden zoo vaak weg, ze merkte het wel.

Jan Maan ging 's morgens heel vroeg de deur uit, op zijn fiets, naar de fabriek, hij nam brood mee, hij schafte daar, in den namiddag kwam hij terug, sloeg Katadreuffe op zijn schouder en zei:

– Zoo bourgeois.

– Dag kameraad Maan, zei Katadreuffe om terug te plagen.

Na een week voelde hij zich sterker geworden. Ik moet, dacht hij, niet gaan druipen van sentimentaliteit, dat gedroom moet uit wezen, ik wil een kind van mijn ouders zijn, en zeker van mijn moeder, die heeft ook nooit gedweept. Het moet nu uit zijn, dat piekeren is

volkomen onvruchtbaar. Alles heeft zich waarachtig zoo nog ten beste geschikt, ik ben heusch geen man voor het huwelijk.

Het was niet dadelijk uit, maar het werd van lieverlede toch beter. En hij hoefde maar aan zijn vader te denken en zijn energie kwam weer boven. Hij had nu voor het eerst over den oude getriomfeerd, hij zou de meerdere blijven. In een tempo waarvan de oude verbaasd zou staan kreeg hij zijn geld terug, plus de woekerrente. En als de vader van de cessie gebruik maakte, welnu dan kwam de zoon er nòg, iets later, maar hij kwàm er.

Hij had ook afleiding in zijn gesprekken met Jan Maan. Hij was nu verder dan ooit van het communisme verwijderd, en Jan Maan zat er tot zijn nek in. Na tafel hadden zij disputen in de huiskamer, want ook Jan Maan zat het liefst hij 'haar'. Hij snoefde dat het de Communistische Partij Holland zoo buitengewoon goed ging. Je zoudt het zien bij de aanstaande verkiezingen. Ze kregen er toch zeker tien in de Tweede Kamer. Er heerschte groote malaise in het bedrijfsleven, dag aan dag liepen er lui over, de socialisten verloren zienderoogen aan de C. P. H.

– Juist, zei Katadreuffe, dàt is het. Jullie bent geen echte partij, je bent eenvoudig een barometer van de conjunctuur. Op en neer, op en neer, regen en wind in de zaken, zeer schoon bij jullie, of omgekeerd, en zoo altijd maar door.

Jan Maan werd ziedend kwaad, hij schreeuwde:

– Daar moet je zoo'n knul die nog niet waard is om een plaat van het Rooie Plein te zien, daar moet je

zoo'n verrekten bourgeois Lenin-Oeljanof hooren beleedigen! Weet je hoe ik je voortaan noem? Bourgeois is nog te mooi. Ik noem je kapitalist.

– Een beetje kalmer, Jan, vermaande de moeder.

– Nee, moeder, die meneer moet het nu maar eens hooren. Op en neer, op en neer, zegt hij. Maar het gaat niet neer. En àls het neergaat, maar het gaat niet neer, maar àls het neergaat, dan zullen jullie kapitalisten nog respect voor ons hebben. We zullen jullie neus kriebelen dat het je heugt. En àls ik onder moet gaan, dan zal ik stinken, Jacob, je zult me ruiken, dan stink ik nòg alle kapitalisten weg.

Hij werd in zijn woede grof monumentaal. Katadreuffe keek naar hem, zijn hart deed pijn om den vriend, niet om diens woorden, dat was praten zonder consequentie, maar om zijn uiterlijk. Want Jan Maan werd onbetwistbaar oud, en hij was pas halverwege tusschen dertig en veertig. Maar hij begon reeds die zware gegroefdheid van den fabrieksarbeider te vertoonen, het harde kwam niet in zijn ziel, ondanks zijn woorden, maar het kwam in zijn trekken. Het was af te lezen van duizenden arbeiders die in de fabrieken werkten, dat wist Katadreuffe heel goed, in de fabrieken kon men nog lang oud blijven, zeker, maar men bleef er niet lang jong.

Katadreuffe keek, hij had het opgegeven Jan Maan tot belangstelling voor iets anders dan meisjes en de Partij, tot zelfontwikkeling te krijgen. Den laatsten tijd stond de Partij bij Jan Maan duidelijk vooraan. Katadreuffe betwijfelde of dat een groote verbetering was. Hij kreeg van die rare lui op zijn kamer, Kata

dreuffe was er eens uit nieuwsgierigheid bij geweest, maar dat deed hij nooit meer, de heeren werkten te zeer op zijn neus. Gelukkig bracht Jan Maan ze niet bij haar.

– Komen er vanavond geen kameraden, Jan? vroeg hij.

Hij kon het plagen nog niet geheel opgeven, hij kreeg geen antwoord.

– Kom dan mee.

Samen gingen ze in de buurt een glas bier drinken. Katadreuffe betaalde nu altijd het gelag. Er viel niet met hem te spotten, dat wist Jan Maan die eens zijn beurs had getrokken. Dat viel toen niet mee, daar paste hij in het vervolg voor. Maar hij wist ook de reden, Katadreuffe wilde op deze manier zijn dankbaarheid toonen, Jan Maan immers was goed voor 'haar'. En hij had moeten dulden dat zijn vriend hem alles terugbetaalde, ook de abonnementen op de schriftelijke cursussen, alles tot den laatsten cent, en vloeken op den koop toe wanneer hij eens aarzelde.

Na een of twee glazen mokte Jan Maan niet meer. Hij werd vertrouwelijk, hij had nu weer hoogloopende ruzie met zijn ouders, en hij geloofde al zijn leven dat het nu voorgoed een breuk was geworden. Nu, hij brak er zijn kop niet over. Maar het was altijd weer dat eender gezanik dat hij thuis moest komen, terwijl hij vrij wou zijn. Hij steunde thuis, dus ze hadden niet te commandeeren, en als hij bij háár wou blijven dan blééf hij bij haar.

– Eens zal je toch weg moeten, Jan, zei Katadreuffe, en misschien gauwer dan we alle twee denken. Verleden sprak ik nog haar dokter. Hij vindt dat ze achteruit

gaat, dan staat het ook weer eens stil, maar op den duur gaat ze achteruit. Ze weet het Goddank zelf.

– Ze spreekt er nooit over, zei Jan Maan.

– Nee, zoo is ze nu eenmaal.

Jan Maan dacht even na.

– Het kan zijn dat ik eens bij haar weg moet. Maar van één ding ben ik zeker. Dat zal niet zijn om te trouwen. Ik ben niet iemand om te trouwen, we zijn geen van tweeën kerels om ooit een vrouw te nemen, Jacob.

En Katadreuffe verwonderde zich innerlijk dat zijn vriend hem zoo diep had doorzien; hij zei:

– Ik geloof dat je gelijk hebt. En als we ‘haar’ er onder hebben gebracht dan blijven we samen over, maar sámen, begrijp je? Daar sta ik op.

Terwijl hij nog bij zijn moeder logeerde kwam op zekeren avond de bokschipper Harm Knol Hein opzetten. De mannen waren naar een Russische film in Caledonia, ze was alleen.

– Nou ben ik zoogezegd vrij man, juffrouw, zei hij, achter zijn kop thee.

Ze begreep dat hij kwam om een verhaal te doen, en om nog meer ook. Ze zat berustend te luisteren, zijn kinderlijk gebrek aan schaamtegevoel kon haar soms verteederen. Hij vervolgde:

– En ik zal je zeggen hoe dat komt. Die dikke vrouw, je weet wel, die heb ik zoo stiekem in connex gebracht met dien vriend van me, dat zei ik al eens vroeger. En heb ik goed gezien of niet? Dat is aangepapt en aangepapt ... affijn, het eind van het lied, laat ze nou gister ... ja, 't is toch een grof schandaal als je bedenkt

dat dat mensch dichter bij de vijftig dan bij de veertig is ... maar laat ze nou op haar jaren gister nog een eersteling te water laten. En die vrind van me een plezier, je leven zoo niet! En in de kroeg, onder een borrel, zegt hij ineens: ‘Knol’, zegt hij – want ik heet Harm van mijn voornaam en Hein van mijn achternaam, maar hij noemt me dan Knol – ‘Knol’, zegt hij ‘één ding, dat kind is een Christen, dat moeten we doopen, en we doopen het op zijn scheepsbouwers’. Affijn, hij wou dan een flesch panje koopen, en die flesch op dat jong zijn romp kapot slaan ... of nee, wacht, 't is geloof ik een meid ...

Hij zweeg even, en kauwde op zijn pruim.

– Nog een kop thee, meneer Hein?

– Graag, juffrouw, dat sla ik niet af ... Maar nou moet je goed begrijpen, die vrind van me dat is zoogezegd een varensgezel, die man sprak in zijn eigen idee, en dan nog dik onder de olie ... Maar ik vond dat natuurlijk geen praat, en ik wil maar zeggen, zóó ben ik er dan met eere afgekomen ...

Hij keek naar haar met kleine vriendelijke oogen, die al bij het vervolg van het verhaal waren, want het was tot dusver maar een onbeholpen inleiding geweest.

– En nu moet je eens kijken, juffrouw, zei hij. Dat wijf heeft er al dikwijls op geloerd om het me af te pakken, maar ze kreeg geen kans. Ik heb het altijd bij me.

Hij haalde een versleten portefeuille uit zijn binnenzak, met een werkboekje en veel losse papieren, klein en groot, smoezelig, met ezelsooren, dit was het niet, en dat ook niet ... wacht, daar had hij het ... nee,

toch niet ... maar hier, kijk eens, ja, dàt was het.

Hij vouwde een vergeeld, vuil velletje open, vet op de naden, maar nog heel, hij reikte het haar, en ze las haar eigen schrift, twintig jaar oud, het schrift van haar jeugd. Het was het briefje waarmee ze zijn aanzoek van de hand had gewezen, met een paar woorden. Het was onderteekend: ‘Mej. J. Katadreuffe’.

Hij keek haar gespannen aan. Ze was geen vrouw van ervaring, maar ze verstond hem, ze verstond dat hij op deze wijze zijn aanzoek herhaalde door het briefje te toonen waarmee ze hem indertijd had afgeschreven. Het was zoo simpel en trouw en naïef, het ontroerde haar diep. Maar het kon niet, ze was toen al een oud lijk geweest, en nu? Wat zag hij aan haar?

– Ik denk er nog altijd net zoo over, meneer Hein, zei ze, en gaf het briefje terug.

Ze glimlachte, hij zag den merkwaardigen glimlach op de ziekelijke trekken, onder het grijze haar, hij zag vooral den glimlach van de oogen, waarin even een zweem van iets vochtigs schitterde, oogenblikkelijk teruggedrongen. Die oogen hadden het hem indertijd gedaan, ze waren altijd nog mooi en vurig, verwonderlijk sterk voor zoo een oude vrouw, die oogen hadden hun aantrekkingskracht op hem behouden.

Zorgvuldig, omslachtig, vouwde hij het briefje in de oude vouwen en borg de portefeuille weg. Hij zuchtte:

– Ja, dat is dan niet anders.

Het was ten minste een troost dat hij zich van het gesprek niet veel had voorgesteld, ook dat hij die andere had geloosd, ook dat zij met niemand anders in connex was. Hij wou niet blijven en ze drong niet aan,

dankbaar nog even alleen te kunnen zijn, eer de jongens thuis kwamen.

Na prompt veertien dagen vertrok Katadreuffe, hij was hersteld en toch veranderd. Want hij had in dezen tijd een besluit genomen: hij zocht kamers. Het blijven wonen in het kantoor waar juffrouw te George gewerkt had zou zijn gedachten in de eenzaamheid des avonds te veel op haar concentreeren, te zeer afleiden van zijn studie. Eén week van wegdroomen, leven op zijn herinneringen, was reeds overdaad, het lag niet in zijn lijn. Aan Graanoogst zei hij dat het beter was voor zijn studie dat hij ging, en daarin sprak hij op de keper beschouwd geen onwaarheid. Maar het speet hem van die menschen, het meest van zijn half uurtje na tafel met Pop.

Voor Stroomkoning had hij een nieuwe stenotypiste gevonden. De eischen die hij stellen moest waren hoog, maar het salaris dat hij kon beloven was het ook. Zoo kreeg hij een redelijke keus, en slaagde met een meisje voor een proef van twee maanden. Zij was er al toen Stroomkoning terugkwam van zijn vacantie. Zij was een juffrouw van Alm, niet onknap van gezicht, met een prachtig gebit. En hij moest even glimlachen toen hij haar had aangenomen, want gelijk de zoölogen had hij het eerst naar de dentuur gekeken. Ze droeg een bril, het misstond haar niet, het gaf aan haar gezicht eerder iets zachts. Zij was geen juffrouw te George, maar Stroomkoning toonde zich met haar voldaan, ze kon blijven.

De malaise woekerde door, het kantoor begon dat duchtig te voelen, doch de opperchef die moeilijk

menschen kon ontslaan of salarissen verlagen hoefde dat ook niet. De oplossing deed zich als vanzelf voor. Kees Adam kwam bij zijn vader in de zaak, hij ging duozadels voor motorengelen vervaardigen, de jongste Burgeik werd ook thuisgeroepen, hij had het per slot nog veel langer uitgehouden dan men had kunnen vermoeden, maar hij ging nu toch en verdween even onbegrepen als onbegrijpend. De eenige die werkelijk ontslagen werd was Ben, maar die jongen deugde ook voor niets dan hoffelijkheid, en zelfs dat werd op den duur bezwarend. In zijn plaats kwam een jongste bediende van den leeftijd van Pietje Greive, maar veel sterker, daar had Katadreuffe goed op gelet.

Het bediendenkantoor bestond aan het eind van het jaar uit Katadreuffe, juffrouw van Alm, juffrouw Sibculo, juffrouw van den Born en den nieuwen jongsten bediende. Juffrouw Sibculo zat thans aan de telefoon, ze had een zachte, maar beschaafde stem, en Stroomkoning meende achteraf dat dit nog niet zoo slecht was voor een variatie. Het klonk wel, een beschaafd vrouwegeluid, de meisjes van de rijkstelefoon spraken op dezelfde manier. Maar de toestellen gaven thans ook veel minder werk, en juffrouw Sibculo kon daarnaast blijven opnemen bij de heeren. In dat geval zat juffrouw van den Born aan haar tafeltje. Het was haar eigen oude plaats en ze sprak altijd nog even schor door de hoorns.

Dat jaar voer een wind van destructie, althans van opruiming. Want de inkrimping bleef niet beperkt tot de bedienden. In den winter ging de Gankelaar heen, hij vertrok naar Indië, naar de Molukken, als juridisch

administrateur van een concern voor de cultuur van specerijen. Tusschen hem en Stroomkoning kwam het den laatsten tijd tot onaangenaamheden, hij had het kantoor nooit geheel van zijn standing gevonden, Stroomkoning was hem niet scrupuleus genoeg. Wederkeerig prikkelde het oordeel van dezen arbeidsschuwen dandy Stroomkoning als een aanmatiging.

En in de lente stierf plotseling Gideon Piaat. Zij werden geen van beiden vervangen, het was niet noodig, Stroomkoning had voldoende aan twee medewerkers, Carlion en juffrouw Kalvelage, en voor Katadreuffe hield hij een plaats open.

Het heengaan van de Gankelaar trof van dit alles Katadreuffe het verreweg meest. De Gankelaar was niet ijverig, maar hij was zijn promotor geweest, een beminnelijk en brillant mensch, hij had zoo ontzettend veel aan hem te danken. En het speet ook de Gankelaar, want hij was aan Katadreuffe gehecht, hij meende dat hem nog een groote toekomst wachtte, graag had hij zijn opgang meegemaakt. Niettemin was het innerlijk verdriet van Katadreuffe veel dieper, hij nam afscheid van een beschermer, de Gankelaar in de eerste plaats van een bediende. Want de Gankelaar was een aristocraat, een jongen uit het volk werd nooit van zijn standing, vriendschap op voet van gelijkheid zou hij voor zoo iemand nooit kunnen voelen, het bleef altijd een jongen uit het volk. Ook miste hij in Katadreuffe nog te zeer het intellect zooals hij dat liefhad. Want hij sprak wel met hem, maar *hij* was aan het woord, de ander slechts débouché. De jongen nam op, anders niet, wel is waar prachtig, gelijk een nieuwe spons,

maar er ging nog niets van uit, geen schittering. Misschien later.

Hij zocht het afscheid van het werkelijke intellect van het kantoor in zijn laatste onderhoud met juffrouw Kalvelage, ze zaten meer dan een uur in haar kabinet te praten. Hij zat tegenover haar in het volle licht, de winterzon schitterde op de Maas, zij zat tegen het licht in. Ze keek met echte sympathie naar dien voornamen jongen man, om wiens neus het altijd wat sproette, nu met den winter wel is waar minder, met de polsen breed en blank, den zegelring met het wapen, het losse harmonische lijf van veel sport, en het klein reebruin oog waarin haar zoo vaak een lichte weemoed was opgevallen.

– De specerijcultuur, muscaatnoten en kruidnagelen, zei de Gankelaar, schijnt daarginds een opdoffer hard noodig te hebben. De keus van die heeren is hoogst vereerend op mij gevallen. We zullen dat zaakje op pooten zien te zetten, zei hij met achtelooze branie.

Juffrouw Kalvelage lachte sarcastisch.

– Zeg eens eerlijk, acht u u heel erg in staat om iets op pooten te zetten? Kunt u om te beginnen op uw eigen ... beenen staan?

Hij lachte terug, ze kon hem nooit boos maken, bij hun laatste onderhoud moesten ze nog krakeelen.

– U bent altijd even vinnig Wanneer wordt u nu eens echt vrouwelijk, zooals ik dat graag zou wenschen?

– Wanneer wordt u nu eens een man van daden? Maar ja, misschien dat u daar in de hitte uitgroeit, en komt u terug als een palmboom.

– Dan hoop ik mijn bladeren als een glorie om uw

hoofd te vouwen, of laten we zeggen langs uw gewaad. Les palmes de l'Académie, l'Académie néerlandaise, wel te verstaan.

– Ajakkes, dat klinkt wurgend banaal. Ik *eisch* dat u dat terugneemt. Ik *wil* geen herinnering aan u bewaren als aan iemand van leege complimentjes.

Hij stond op, hij was eensklaps ernstig.

– Juffrouw Kalvelage, bewaar u een herinnering aan mij, zonder meer. Als ik bij u een indruk heb achtergelaten, hoe kan me niet schelen – ik spreek nu in vollen ernst – dan ben ik al tevreden. En ik verzeker u, ik vergeet u niet, nooit. En als ik terugkom, hier, of waar u zult zijn, ik zoek u op.

Zoo scheidden ze, met een glimlach. Maar weemoedig gestemd was thans niet de Gankelaar alleen.

En het was met de lente dat het kantoor een tweeden medewerker verloor, door den dood.

Het zwakke hart van Gideon Piaat gaf het op. Hij had nog wat kunnen leven, als hij zich zou hebben gespaard, maar dat kon hij niet. De sfeer van de strafzaal, veel advocaten weinig behaaglijk, was zijn element. Stroomkoning zelf hield er ook niet van, hij deelde de meening der meesten dat het cachet ligt in de civiele praktijk, de strafzaken zijn eigenlijk een beetje minderwaardig. Piaat was van ander hout gesneden. Hij bezocht graag de cliënten in het sombere huis van bewaring, waar de ijzeren hekken zoo rinkelden en de sleutelbossen zoo rammelden. Hij kon fel disputeeren met den officier van justitie en de deskundigen. En in de pleidooien zette hij zijn stem uit, want zijn stem was opperbest. Het snelle mondelinge straf

proces bezat zijn genegenheid, de schriftelijke conclusies van de civiele procedure vond hij geteem. De groote strafzaken waren als een schip in volle zee, – hij had dat beeld eens zelf gebruikt. Er gingen vlagen door de zaal, alles deinde, de rechters, de verdediging, de publieke tribune. Hier stond men opeens voor verrassingen, prachtige, maar ook afschuwelijke. Er was sensatie, maar de sensatie van het werkelijke leven, niet de valsche der reclame. Het strafproces leefde, ademde, het civiele was een lijk.

En dan zat hij zoo vol grapjes, hij had de kleine ijdelheid van altijd de geestige man te willen heeten, als hij de zaal eens niet meekreeg voelde hij zich haast vernederd. Maar meestal waren de kwinkslagen voortreffelijk gedoseerd en van het juiste gehalte, de tribune gnuifde, de rechters van de strafkamer voor wie zooveel eentonige gevallen worden gebracht lachten. En hij bezat een uitstekend geheugen: dit grapje was daar al verkocht maar hier nog niet, het had ook niet in de kranten gestaan, het zou erin gaan als koek. En het ging.

Hij was een zoo goed strafpleiter geworden dat hij van lieverlede zelf een praktijk schiep, de strafzaken hadden bij Stroomkoning niet zoo heel veel beteekend, nu werden ze van gewicht. En om Piaat niet te verliezen sloot Stroomkoning met hem een contract voor verscheiden jaren, op mooie voorwaarden, zooals hij ook gedaan had met Carlion. Hij had hem nu aan zich gebonden, en Piaat deed behalve zijn prodeopraktijk niets dan strafzaken.

Hij was daardoor een aparte figuur op kantoor, hij

had met Katadreuffe haast geen punten van aanraking. Er waren voor hem altijd weinig brieven te typen, hij had juffrouw Sibculo voor zijn notities en excerpten. En hij toonde, onopvallend, veel delicatesse. Wanneer de zaak was van een aard waarin men moeilijk een meisje kon betrekken – zij het verloofd – dan vroeg hij zelf een schrijfmachine.

Hij ging ten gronde aan de hooge spanningen der strafzaal, hij had het voorzien en zich in niets gespaard, meer en meer was de pias in hem uitgegroeid tot een Pierrot. Zijn hospita vond hem een morgen dood op zijn stoel. Een waterglas lag aan gruzelementen naast een poot van zijn tafel. Hij lag half over het blad, gekleed, volkomen verstijfd. Hij moest al den vorigen avond laat zijn gestorven. En het had den schijn – het was in de hoogste mate indrukwekkend – of daar in die sterfkamer een laatste strafzaak werd gesymboliseerd.

Op Crooswijk werd hij begraven. Er waren veel bloemen. Familie bezat hij niet, uitgezonderd een broer in Suriname, van dien was er een krans. Een dichte haag menschen stond om den kuil. Stroomkoning sprak eenvoudig en hartelijk, ook een lid van de rechtbank voerde het woord en een substituut-officier van justitie en de deken.

Katadreuffe werkte dit kantoorjaar met de regelmaat van een klok aan zijn candidaats-examen rechten. Hij was ingeschreven in Leiden, maar hij kon de colleges niet volgen. Het heele leven der academie ging langs hem heen, ook dat der studentenbonden. Maar hij miste het niet, zijn eenig doel was slagen. Hij be

zocht met een brief van Stroomkoning de verschillende hoogleeraren, zij zagen natuurlijk niet graag een student die niet onder hun gehoor was, maar hier moesten uitzonderingen gelden. En hij deed zijn woord goed, en de brief van Stroomkoning deed de rest.

Zoo kon hij zijn vrijen tijd weer aan de studie wijden zonder de vrees dat men hem zijn absentie van de academie ten kwade zou duiden. Hij nam zich voor in drie jaar zijn graad van meester in de rechten te halen, het was toch reeds de kortste termijn voor een student die geen ander werk had te doen, het was buitengewoon kort, maar zijn plan stond ook buitengewoon vast. Hij had zijn oude wilskracht teruggewonnen, hij zou het onmogelijke volbrengen. Een belangrijke hulp – hij zag dat zelf wel in – was zijn practisch-juridische scholing op kantoor. In tegenstelling met andere studenten stond hij niet geheel onvoorbereid tegenover de leerstof. Want hetzelfde wat hem indertijd bij zijn studie voor het staatsexamen van nut was geweest, kwam hem ook thans te stade. Hij bouwde op een zeker substraat van algemeene ontwikkeling, gebrekkig, ongeordend, maar toch een hulpmiddel. En opnieuw hielp hem zijn leeftijd van ouder student dan de verreweg meesten. Zijn geest was rijper door zijn jaren, hij begreep snel. De studie voor het staatsexamen was eigenlijk het moeilijkst geweest, die studie geven zoovelen weer op, en van wie voor de eindbarrière staan komen er slechts zoo weinigen over. Maar hij wàs erover, en nu ging het snel, zonder remmende oorzaken van buiten haalde hij in den kortsten tijd zijn graad, hij was van niets zoo overtuigd als van dat.

Een gevaar lag misschien in de schuld die hij nog lang niet had kunnen afdoen, want de studie was kostbaar. Hij betaalde echter zijn rente en loste regelmatig af, en de vijand scheen te sluimeren, op dat bastion der vesting van zijn leven rustte de strijd. Toch bleef hij waakzaam, soms als hij maar aan zijn vader dacht spanden zich zijn zenuwen in verzet, in opstand, want hij *zou* de meerdere blijven. Eens maar in dat studiejaar verscheen zijn vader op het kantoor, Stroomkoning had hem dringend ontboden, en hij liep recht door naar de groote achterzaal, Katadreufffe zag zijn komst noch zijn vertrek, hij hoorde het pas later. Hij ontmoette hem dat jaar geen enkele maal.

Zijn studieboeken, zijn geleende collegedictaten waren niet genoeg, hij moest bijlessen nemen. Voor drie vakken had hij repetitoren te Rotterdam, voor één moest hij naar Delft, het heen en weer reizen kostte hem anderhalf uur van zijn avond, doch het bleef beperkt tot eens per week.

Dat heele jaar kwam hij nauwelijks op straat, een enkelen Zondagmiddag kuierde hij wat met haar en Jan Maan. Zelden ook zocht hij haar op. Hij had haar veertien dagen achtereen meegemaakt, zij hem, dat was rijkelijk voldoende, ten slotte gingen zij elkaar toch weer irriteeren, de tweede week in haar huis was al reeds aanmerkelijk minder plezierig geweest, de eerste met de rust en het lange slapen voelde hij nu en bleef hij voelen als een balsem op de pijn zijner gedachten.

In het begin van Juli slaagde hij voor zijn candidaats. Hij bleef vrij van zenuwachtigheid, hij kende zijn zaken, het examen ging vlot.

Dreverhaven

Tijdens het koffieuur bezocht Katadreuffe dokter de Merree. Hij voelde geen bezwaren, hij wilde slechts zijn bloeddruk nog eens doen onderzoeken. Dat bleek in orde. Hij bracht daarna het gesprek op zijn moeder, hij vond dat zij den laatsten tijd minder werd.

– Dat is ook zoo, zei de dokter, ze heeft nu eenmaal tering, dat weet je, Antinoüs, en zij weet het ook.

– Is er, vroeg Katadreuffe, geen gevaar voor besmetting? Een vriend van me woont bij haar in. En ikzelf kom er ook zoo nu en dan, dat spreekt.

De dokter schudde het hoofd.

– Voor volwassen menschen is gevaar practisch uitgesloten als ze enkele voorzorgen in acht neemt, en dat doet ze, dat weet ik.

De dokter meesmuilde.

– Ik zou jullie alleen willen aanraden elkaar liever niet te veel te zoenen, maar daar hebben jullie geloof ik toch al weinig last van.

Op den lichten blos van Katadreuffe had hij zijn guitigen glimlach van man die deze twee karakters reeds jaren had doorschouwd.

– Ze is nog niet oud, zei de zoon. Kan het nog lang zoo blijven?

– Dat durf ik niet voorspellen. Eigenlijk is het al een wonder dat ze er nog is, ten minste dat ze niet allang bedlegerig is. Maar ze heeft iets in haar gestel waar ik niets van begrijp, ik zeg het je ronduit. Toen ik jou op de wereld hielp was het met haar al een zonderling geval. Het kwam alles anders uit dan ik

gedacht had. Zoo'n sterk, kerngezond lichaam als het hare kon tegen een stootje – want jij moest met kunst en vliegwerk gehaald worden, dat weet je toch? – nu, maar we dachten: dat gaat gesmeerd. En toch is ze die operatie nooit heelemaal te boven gekomen. Een geval dat ik nooit zal vergeten. In de operatiekamer zag je haar al wegtrekken. Natuurlijk bleek het wel dat ze toch iets had, anders was de partus normaal verloopen, het was een eigenaardige casus van contractie, ze had een ...

En met zijn cynisme, goedig, zachtaardig, van man die reeds zooveel heeft meegemaakt dat de fijne puntjes gaan slijten, wilde hij den zoon het geval der moeder haarfijn gaan uitleggen, maar Katadreuffe zei:

– In Godsnaam, dokter, bespaar me dat, ik ben er niets nieuwsgierig naar.

De arts vervolgde:

– Zooals je wilt. Je begon er anders zelf over, Antinoüs. Ik wou alleen maar zeggen dat dàt ook nog niet alles verklaart. Maar wat weten wij dokters ten slotte van iemands weerstand, iemands gestel? Dat is nog een gesloten boek.

Hij gaf hem een hand, hij noemde hem voor den derden keer bij zijn bijnaam, want dat was een vondst van hemzelf, dat onthield hij, daar was hij trotsch op.

Het ging dezen herfst inderdaad met juffrouw Katadreuffe niet goed. Ze was moe, ze had pijn in haar rug. In den namiddag ging ze wel eens even op haar bed liggen, als ieder weg was, maar dat mocht vooral niemand weten. Het gebeurde dan soms dat er op haar deur geklopt werd door de bovenburen die op dezelfde

trap woonden. Dan stond ze op, zoo licht als een veer, ineens wakker, kant en klaar, en als ze opendeed dacht ieder dat ze had zitten handwerken.

Het ging nu al jaren met de verdiensten ook minder, de tijden waren slecht. Ze werkte nog altijd voor dezelfde zaak, maar er waren andere menschen in, de nieuwe mevrouw betaalde kariger. En een enkele maal vond zij haar werk ook niet geschikt en keurde het af. Juffrouw Katadreuffe moest zelf erkennen dat haar werk minder werd in kwaliteit, al zou ze het nooit openlijk zeggen, dat was de stommiteit gekroond. Maar het wèrd minder, haar fantasie was uitgeput. Soms dacht ze dat ze weer zou opleven, in haar werk, in haar gezondheid, in alles, wanneer ze die prachtige kleur groen van den eersten tijd maar terugvond. Dat waren vanzelfsprekend belachelijke gedachten, over zulken kletskoek moest ze niet liggen piekeren. Toch speet het haar dat ze niet een knot wol, desnoods een paar draden had bewaard, haar arbeid van toen was natuurlijk niet te achterhalen. Ook wist ze zich de kleur niet meer precies te herinneren, best mogelijk was ze al vaak langs iets van dien aard heengegaan zonder het op te merken.

Ze had het wel weer moeilijk, zonder Jan Maan zou ze niet weten wat te beginnen, doch ook Jan Maan verdiende minder, en zoo'n volwassen man die alles inbracht had toch ook recht op een behoorlijken zakduit. En dan moest er nog van af voor zijn ouders. Ook vreesde ze wel eens dat de oproerige beginselen van haar commensaal hem op den duur aan den dijk zouden zetten, want een patroon zag natuurlijk niet het ver

schil tusschen woorden en daden. Hij wàs al een paar maal ontslagen, en ook had hij wel eens kuieren gekregen, dan een week, dan een dag. Er waren nu krachten zat beschikbaar, de patroons zaten niet om een dwarsdrijver verlegen. Eén geluk dat hij zoo'n uitstekend machine-bankwerker was, van zijn kaliber had je er toch niet veel. Daar dreef hij op, zoo wist hij altijd weer opnieuw aan den slag te komen, van zijn bond had hij maar heel zelden hoeven trekken. Maar hij verdiende toch minder.

Ze had nog wel een boekje op de Spaarbank, daar raakte ze niet aan, dat was voor later. En dan had ze de toelage van haar eigen zoon, ja, die had ze, neen, die had ze *niet*.

Dien herfstavond – Jan Maan naar een vergadering – zat ze alleen en overdacht dat alles bijeen de toekomst er toch niet bijster voordeelig uitzag. Een forsche belruk. Het was voor. haar. Ze deed open. Door den trapkoker zag ze omlaag een figuur zoo zwaar binnenstappen of hij binnendrong. Ze wist op slag wie dat was.

De man vond haar zwijgend, heel kalm aan tafel zitten. Hij nam een stoel recht over haar, hij zei niets. Hij had de kamerdeur wijd opengelaten, ze ging die sluiten, voor een oude vrouw liep ze vlug nog en licht. Toen zaten ze als tevoren.

– Op wanneer de trouwdag? vroeg de stem.

Deze stem, zoo omvangrijk, de stem die de vrouw in haar wakker riep, *de* stem. Hier sprak de meester van het inslaande woord.

– Wanneer trouwen we ... Joba? herhaalde Dreverhaven, en voor het eerst sinds jaren hoorde zij zich

toespreken bij haar doopnaam. Ze had zich volkomen in bedwang.

– Waarom vervolgt u hem toch altijd zoo? was haar wedervraag.

Dreverhaven zat daar als was hij de heer van het huis, zijn zwarte slobberjas aan en open, zijn vette flambard diep in zijn oogen. En zijn sigaar. Hij gaf geen kamp.

– Wanneer trouwen we?

En hij kwam wat naar voren, hij legde gemoedelijk zijn armen op het tafelblad.

Toen ging het door haar hoofd: daar had ook de bokschipper gezeten, en hij had haar ten huwelijk gevraagd, op *zijn* manier, bescheiden, langs een omweg, bijna fijngevoelig. En het was belachelijk geweest, het was *niets*, volstrekt niets. *Hier* zat de man die haar ten huwelijk mocht vragen, de eenige. En hij vroeg haar op *zijn* manier, dat wil zeggen de eenige.

Ze schudde haar hoofd even, ze was in het minst niet bevreesd, ze vroeg:

– Waarom doet u Jacob dat allemaal toch aan?

En zooals hij vijf en twintig jaar terug haar meerderheid had moeten erkennen in het geld en de brieven, zooals hij voor haar had moeten zwichten, zoo deed hij het ook nu, want niet zij antwoordde hem, maar hij haar. Hij gaf antwoord op haar vraag, maar hij gaf het toch op *zijn* manier. Weer leunde hij achterover, hij liet één hand liggen op de tafel, die hand werd een vuist.

– Bij God, zei hij en zijn toon was op een irreëele wijze plechtig, ik zal hem wurgen, ik wurg hem voor

negen tiende, en dat ééne tiende dat ik hem laat, dat kleine beetje asem zal hem groot maken, hij zal groot worden, hij zal, bij God, groot worden!

Ze keek hem glimlachend aan, ze was niet bevreesd, hij had haar immers nooit bang kunnen maken. Maar thans was het háár beurt om te antwoorden en ze zei:

– Nee meneer Dreverhaven, ik zal nooit met u trouwen, ik trouw met niemand. En u mag het gerust weten, ik heb geen enkelen man ooit mogen lijden dan u. Zoo was het en zoo blijft het.

Hij had zich niet bewogen en hij zei, doende alsof hij haar woorden niet had verstaan, alsof hij eenvoudigweg den draad weer opvatte:

– En, Joba, dat eene tiende, dat kleine beetje asem knijp ik hem misschien ook nog uit.

Hij stond op, en dreigend naar haar met zijn vinger zei hij:

– Die jongen van ons is er nog niet, let op mijn woorden, hij is er nog niet.

En zonder groet heengaande liet hij haar achter, staande in het midden van de kamer. Maar ze was niet bevreesd, ze glimlachte. Hij kòn haar niet bang maken, ook al begreep ze hem niet. Van die laatste woorden begreep ze immers niets. Maar zoo was hij, een raadsel, altijd een raadsel, en deze raadselachtige mensch boeide haar juist door de onoplosbaarheid van het probleem dat hij haar stelde. Nog niet in zijn persoon, hoezeer bizonder, nog niet in zijn verhouding tot haar, maar in zijn verhouding van vader tot kind. Maar ze was niet bang voor hem en ook niet voor het lot van haar kind

Het korte onderhoud overdenkend trof haar hoe vreemd vraag en antwoord langs elkaar gestreken waren, en toch geen vraag onbeantwoord bleef. Slechts dat eene antwoord was duister, duister.

Toen zette zij raam en deur open, want er was in haar kamer gerookt, ze had het niet verboden.

Dreverhaven ging de vele straten naar zijn kantoor. Hij liep niet snel, hij liep zwaar, hij had het tempo van een oud maar krachtig man, hij kon den heelen nacht zoo doorloopen. Zijn gang was als van een man die weerstand ontmoet, hij groef zich door het avonddonker, hij zwom met langzamen slag in tegen den stroom van den herfst.

De deur van het groote perceel in de Lange Baanstraat stond aan, als altijd, daar liepen zooveel menschen in en uit. Op de slecht verlichte steenen wenteltrap maakte een minnekoozend paartje ruimte voor hem, een man die hem langzaam zag opstijgen in het trapgat, gelijk een zwarte rookwolk van brand door een vloerluik, bleef wachten op het portaal tot hij was gepasseerd. Hier kwam de huisheer.

Hij ging door de naargeestige ruimten en kwam in zijn kantoor. Hij zette zich in zijn bureaustoel, hij zat daar met zijn jassen open, zijn hoed haveluinig, een caesar in de goot, toch een caesar.

Hij was in afwachting van niemand, enkel van zijn gedachten. Hij bukte, nam de kruik klare uit zijn bureau, schonk zich een borrel. Hij liet het bij één, en leunde in zijn stoel achterover, de handen op zijn buik, het vuurwapen van zijn sigaar schuins omhoog gericht op een onzichtbaar doelwit. En hij sprak in

zichzelf, gelijk hij den laatsten tijd meer deed, in de eenzaamheid, enkele woorden. Zijn gedachten waren bij zijn zoon en diens moeder.

– Alles of niets, zei hij.

Het was de slotsom van zijn overdenking. Want hij had zijn zoon kunnen erkennen, maar hij had het niet gewild, omdat ‘zij’ hem niet had willen huwen. Geen middenweg, alles of niets.

– Zij ook: alles of niets, zei hij.

En weer was hij tot een sluitrede gekomen. Zij had nimmer een gift van hem willen aannemen, ze kon evenmin transigeeren als hij. Ze zou alles van hem hebben aanvaard zoo ze waren getrouwd. Ze wilde hem niet huwen omdat ze zichzelf den bastaard niet vergaf, noch ook hem. ‘Alles’ was voor haar onmogelijk, dus: niets.

Wanneer hij de rekening van zijn werken opmaakte zag hij zoo weinig gebleven profijt. Hij had het geld bijeengeschraapt en weer versmeten. Hij bezat de ziel van een vrek, maar hij leed aan aanvallen van verkwisting, het ziektebeeld der onbevredigdheid. Als hij dacht aan wat hij had kunnen wezen, kunnen bezitten vooral, dan bloedde zijn hart, het barstte open in zijn borst, het bloedde leeg. Want hij bezat de ziel van een vrek, hij wilde vanaf den berg van zijn jaren het panorama zien van zijn rijkdom, dat beloofde land van den vrek. Hij zag wel een landschap, immens, en van de grootste verscheidenheid, maar het was niet rijk, zooals hij zich een rijk land voorstelde, en boven sommige landstreken zag hij de wolken rijzen van een beginnende geheugenzwakte, langs den horizon waren

ze reeds in reeksen gelegerd. Misschien maar goed, dacht hij, dat ik niet meer weet wat daar verborgen ligt.

En het stelde bitter teleur dat dit het resultaat was van zijn bouwmansarbeid. Want hij schatte zich hoog, maar hij wist wel dat hij daartoe het recht had. Een buitengewone figuur was hij altijd geweest, en toch een deurwaarder. Hij had dat ambt gewrocht tot iets wat vóór hem niet bestond, noch na hem zou bestaan, en het was toch een deurwaardersambt. Hij had zijn ambt en zijn leven geforceerd, maar het forceeren lag in zijn natuur. Daar ontrolden zich nu de verschieten, ver, wijd, grootendeels somber, enorme streken had zijn landhonger opgeëischt, en ze droegen bitter weinig vrucht.

Hij was niet een man om tot inkeer te komen, het griefde diep zijn gierige ziel. Nu was hij dan zoover dat hij niet eens wist of hij de woekerbank nog behouden zou, zijn oogappel. Want die bank was zijn zege geweest op de trouweloosheid van een geldschieter, jaren geleden, die zich op het laatste moment had teruggetrokken. Een woede, eerst, op de heele wereld, had hij gekoeld in het telen van een zoon. Een zege, daarna, had hij bevochten op de ongunst, op den tegenslag, en met geld van een ander – sinds lang weer uitgekocht – zijn bank gesticht. En nu bloeide zijn oogappel niet meer, de justitie werd opmerkzaam, ieder wist dat het zijn bank was, de politie had het publiek al eens gewaarschuwd, dat werkte rampspoedig. Hij was reeds een paar maal door den oudsten kantonrechter ontboden, maar hij ontkende met rustige onbe

schaamdheid dat hij met de bank iets uitstaande had, en alleen de geraffineerde opzet dier zaak voorkwam tot heden dat men hem iets kon bewijzen. Toch, hij had de tijden tegen, de malaise maakte ieder waakzamer, de wetten vermeerderden, verscherpten, de overheid sliep niet meer. En dat de bank zich nog handhaafde lag alleen aan haar ouderdom, haar populariteit bij het volk, aan de practische moeilijkheid om op te ruimen wat zich heeft ingeburgerd.

Toen kwam hij terug op zijn eerste gedachten, op zijn zoon dien hij niet had erkend met de argumentatie: alles of niets. En hij zei het niet hardop, maar zijn gedachten vulden die stelling thans aan: het is ook voor den jongen beter, laat de laatste Dreverhaven een Katadreufe zijn.

Toen, denkend aan de moeder die in alles hem altijd had dwars gezeten, dat kleine grijze kreng, zei hij luid:

– Bij God, ze durft!

En hij dacht, en sprak niet uit: maar wat een oogen heeft dat kreng en die zoon van haar ook. Want er was een grimmige bewondering in zijn hart. En hij ging naar zijn veilinglokaal op de Hooimarkt.

Hij kwam er veel den laatsten tijd, hij werd steeds rusteloozer. Onder het licht van één lamp liep hij er rond, langs de koopwaar, meestal armoedig, sjofel, wansmakelijk, hij liep over de uitgespaarde paden en stapte het trapje op naar het podium waar bij veiling de waar werd vertoond, de afslager schreeuwde, en hijzelf protocoleerde. Vandaar overschouwde hij den triestigen rommel, het wrakhout van uiteengeslagen gezinnen, den afval der nalatenschappen waarom eerst

teleurgestelde erven hadden gekeven. Zijn blik was nietszeggend, maar reeds hunkerde weer de onrust in zijn beenen naar beweging, en hij doorkruiste opnieuw zijn domein onder den dofzwarten koepel van glas in het spaarzame schijnsel.

Hij zat 's avonds minder op zijn kantoor, hij kreeg meer lust zich te begeven in het gewoel. Des Zaterdagsavonds liep hij de uitgestrekte armenmarkt van den Goudschen Singel af, eenige malen. En hij werd niet moe, hij kon zich niet vermoeien. Daar, tusschen de kramenrijen op de verhoogde voetpaden liep hij, maar hij drentelde niet, keek en keurde niet als de anderen, hij stevende, in het volle licht van de ziedende persgaslampen. Het kramenlicht vormde hier een handel apart. Het werd aangereden op handwagens, de kratten met lampen volgestoken, heele werelden van bijtend-fel groenwit licht kwamen langzaam gerold uit de stegen. Het gaf een macht van pijnigend schijnsel als de lampen hingen in de tenten. Dreverhaven zag niets, hij wilde gezien worden, hij duwde iedereen opzij. Daar ging meneer Dreverhaven, de deurwaarder. Voelde hij het mes? Hij was zoo nieuwsgierig, hij wilde het werkelijk wel eens voelen. Hij liep, hij liep, een uur soms of langer. Was hij er laat, dan woonde hij de afbraak der markt bij, de kooprommel werd opgeborgen, de zeilen werden afgenomen, de glimwormvangers verschenen weer en stroopten de tenten leeg van deze gloeiende insecten, ze reden weg met hun vangst in de kratten, sommige gebluscht, andere nog fel stralend en zinderend, en alle gekooid. Dan kwam de luide afbraak van planken, stutten en schragen, en

ten laatste – het volk reeds lang weer verdwenen – spoot de gemeentereiniging de groote asfaltplavuizen schoon met spetterende stralen en het vuil langs den rand van den rijweg. Soms dan nog liep daar Dreverhaven, terwijl het water wegstroomde onder zijn voeten.

Van zijn huurders had hij zelden last gehad, onder hem pakhuizen en een stal, boven wel vele woningen, maar gescheiden door een enorm dikken ouden vloer, en hijzelf bewoonde de heele eerste verdieping. Het mocht zijn dat hij eens gestommel hoorde van vechten, of geschreeuw, het was meest gauw gedaan, want in dit huis zat de huisheer. Maar nu had hij boven zijn kantoor, vlak boven zijn hoofd, een gezin met een harmonium, en dat hinderde niet, want het speelde heel zacht. Maar bij dat harmonium, avond aan avond, blerkten drie meiden zoo snijdend dat het ging door merg en been, en door den dikken vloer.

Toen voelde hij verzet in zich opstaan, machtig gelijk hij nog nooit had gevoeld. Hij zou dat gezin ontruimen, doch dat niet alleen. Het werd de grootste ontruiming, de grootste daad van zijn leven, zijn zege in de Rubroekstraat was daarbij vergeleken kinderspel. Het waarom deerde hem niet, noch ook het geld, op het laatst van zijn leven wou hij enkel de macht.

En hij zei de huur op aan alle bewoners op een termijn van een week. Niemand vertrok, juist had niemand eenigen huurachterstand van beteekenis, het was het laatst van November, een vroege en steenkoude winter lag over de armen. Dit werd veel te gek en, voor het eerst tegen hem opstaande, putten zij kracht uit elkaar.

Toen dagvaardde hij eenvoudig alle huurlingen voor het kantongerecht tot ontruiming. En deze beperkte hersenen verschenen alle in het gerechtsgebouw en begrepen het niet. Want hun huisheer was toch meneer Dreverhaven, en hier was hun de huur opgezegd en werden zij gedagvaard door een naamlooze vennootschap 'Bouwmaatschappij Vrede'. Zij toonden hun huurkaart, waarop echter geen naam van den eigenaar voorkwam, slechts den regelmatig gestempelden naam 'Hamerslag', want de klerk inde de huur. Maar zij konden niet ontkennen dat hun met een week de huur was opgezegd, evenmin durfden zij betwisten dat die naamlooze vennootschap de eigenares was van het pand. Want de term naamlooze vennootschap zei hun niets, zij waren eenvoudige menschen en de knepen van het ontkennen waren hun vreemd en zijn macht onbekend. Het onbegrijpelijkst was daarbij dat een advocaat met toga en bef het woord voerde voor de eigenares. Dreverhaven zelf stond achter zijn lessenaar, en riep alleen slonzig daverend de namen af, maar de advocaat voerde het woord, en zei bij iedere nieuwe zaak:

– Ik concludeer overeenkomstig de dagvaarding, de eischeresse persisteert bij haar eisch.

Het was Mr. Schuwagt, nog altijd zijn kuif tusschen blond en grijs. Maar niemand ook begreep de woorden.

De mannen en de vrouwen, een enkele vrouw in omstandigheden, vertrokken weer zwijgend, maar één scheen het fijne toch wel te begrijpen, en balde zijn vuist dreigend tegen Dreverhaven, en riep met een vloek:

– Wacht maar, jou krijg ik wel.

Dreverhaven draaide zijn keiharden ronden kop met kort grijs varkenshaar even in de richting van den schreeuwer. Die vertrok toen overhaast. Het was gedaan, geen enkel steekhoudend bezwaar tegen de vorderingen te berde gebracht, zij werden stuk voor stuk veroordeeld, ieder tot het ontruimen van zijn woning ‘met al het zijne en alle de zijnen’. Mr. Schuwagt vertrok met een buiging voor den kantonrechter en Dreverhaven bleef en werkte de rol af.

Maar hij die geschreeuwd had, had waarlijk het fijne begrepen. Want de Bouwmaatschappij Vrede was niemand anders dan Dreverhaven. Hij had van zijn pand een naamlooze vennootschap gemaakt. Een cynische zucht naar contrast had hem de eigenares dezer behuizing van krakeelende paupers den meest vreedzamen naam doen geven.

Ook na het vonnis vertrok nog niemand, en toen werd het ernst, want zij gingen eraan. Een stormachtigen Zaterdagavond voltrok de deurwaarder wat inderdaad de grootste ontruiming van zijn leven mocht heeten. Hij had geen assistentie gevraagd van de politie, hij volstond met Hamerslag en Den Hieperboree bijgenaamd Kolengrijper. Het werd haast een feest van ellende en razernij. Stortregens kwamen neer met den wind, half hagel, half ijzel. Iets zoo vreemds in de natuur was nooit gezien. De dakgoten kregen baarden van ijspegels, maar het was geen stevig ijs, het was week en brak af onder den wind. De straten lagen half vol wit, half vol plassen, de keien waren rul en tevens glad, ze werden onder het loopen verraderlijk vet.

Dreverhaven begon met het gezin van de drie blerkende meiden. Kolengrijper joeg de familie met maaiarmen de kamer uit, Hamerslag, zoo pezig en krachtig, sjouwde heel alleen op zijn rug het harmonium, beide handen voor zijn borst aan een zeel dat het bungelde. En hij zette het op het portaal en zei:

– Als je het niet van de trap draagt, dan donder ik het eraf.

Zoo vreeselijk ruw werd omgesprongen met het huisraad dat de bewoners ten slotte zelf de verhuizing in handen namen, want wat de deurwaarder en zijn helpers er van maakten was erger dan een beestenbende.

De dreiging der verwoesting begon als een paniek rond te waren en alle gezinnen aan te tasten, de trappen waren versperd van meubelstukken, beddegoed en al den weinigen en armzaligen inventaris der bewoners. Maar men kreeg het toch omlaag, men wist niet waarheen, maar men kreeg het uit huis.

En steeds waar zijn helpers bezig waren, versperde Dreverhaven de deur dat er niemand in kon. Een gevloek en getier vulde het heele gebouw, dat klonk grootsch, daarin leefde hij. Hij klom tot in de nok, hij haalde de zolders en de vlieringen leeg van menschen, of hij nesten uitzwavelde van ongedierte. Waar hij verscheen begon men te versjouwen, ook de weerbarstigsten begonnen en niemand raakte hem aan. Hij liep met het lint op zijn borst.

Intusschen kwam de hoek van Lange Baanstraat en Breede Straat vol te staan met de inboedels, en luider en dreigender geluid klonk op naar het pand. Want de huurders, eenmaal buiten, kregen den moed dien de

openbare straat aan de massa pleegt te geven, en zij waren razend in het afschuwelijk noodweer, terwijl zij gleden en tolden over het plaveisel, en hun have gleed en wankelde. Een kermis van woede ging door de wijk. Van alle kanten waren toeschouwers komen aandraven, aanglissen, aantuimelen, op den hoek van beide straten pakte zich een massa dreigend samen. Politie marcheerde aan en trok een cordon. Maar de menschen bleven schelden en tieren. En ook de kreten van den Goudschen Singel spijsden hun toorn. Want daar loeide een tweede kermis, de stormen, de ijzel, het licht, en de Zaterdagavond schenen er de menschen dol te maken, ze hosten en gilden, het was er bandeloos. Van den weeromstuit begon men ook hier alle maat te verliezen.

Het pand was leeg. Hamerslag stond zweetdruipend naast zijn meester, hij had zichzelf overtroffen, Kolengrijper, slapper en macaberder dan ooit, scheen aan een eenzamen St. Vitusdans prijsgegeven, zijn muil slingerde zacht aan een draad omlaag in het niet, zijn grijper wijd open en hongerend.

Dreverhaven ontstak alle licht in zijn kamers, hij trok alle gordijnen weg, en vertoonde zich toen als een vorst achter het middenraam van zijn kantoor. Een gejuil steeg op, een steenworp verbrijzelde de ruit hoog boven zijn hoofd. De agenten drongen het volk terug. Maar vlak daarop kwam Dreverhaven buiten, drong langs de agenten tusschen de kijkers, en onder een geweldige hagelbui zag hij zelf op naar zijn pand. Hij wees op het gat boven in het raam:

– Veel te hoog, slecht gemikt, zei hij.

Zijn onverschrokkenheid maakte het publiek stom. Niemand schold meer, niemand stak een hand naar hem uit. Toen ontsloot hij in zijn perceel een der bergruimten op den begaven grond, hij duldde grootmoedig dat men de boedels daarin zou opslaan, voor één nacht. Maar enkelen hadden hun rommel in den steek gelaten, zij waren in een woedende wanhoop vertrokken naar de Toevlucht voor Onbehuisden. En wie niet in kon trekken bij buren of kennissen ging naar de Toevlucht. Eerst werden de boedels opgeborgen, het was met al die over de gladde steenen sjorrende, spartelende en schaatsende menschen een carnaval van haat en verbittering, de agenten hielpen bij de boedels welke waren verlaten. Het kwam alles op en door elkaar in het pakhuis. Morgen weer een dag, en groote onderlinge ruzies te wachten van de eigenaars die geen kop of staart meer aan hun eigendommen zouden weten. Dat gaf nieuwe politie-inmenging, daarvan was Dreverhaven zeker, en hij gnuifde inwendig.

Hij stond nog te kijken tusschen de menigte, op zijn melaatschen flambard had zich een korrelige ijsafzetting gevormd, in het licht leek hij te staan onder een pajong van diamanten. Reeds smolt het ijs, het weer werd zachter en wak, de randen van zijn hoed gingen in een wijden kring lekken. Het mes kwam niet, hoe lang hij stond. De oploop dreef uiteen over de vette plaveisels, de agenten dreven bedaard de kijkers van den viersprong, hij bleef staan, het mes kwam niet. Toen ging hij breed en heel langzaam stappend zijn buurt door, overal stonden nog menschen, in het Vogelenzang, het Nieuwe Vogelenzang. Het volk was

weer gaan morren toen het van hem was weggevloeid, maar waar hij verscheen verstilden de stemmen. Hij doorliep langzaam al die stegen met namen welke duiden op granen en gewassen, koren, banket, brood, vlas en hennep, hij werd door niemand gemolesteerd, nagejouwd, aangesproken. Hij kwam in het gruwzaam Waterhondsteegje, dat was als het graf, in het allerpooverst Thoolenstraatje, waar het altijd relt van de armsten der armen, de spektakelende bevolking trok zich zwijgend tot in haar deuren terug. Want overal waar hij kwam verscheen hij met het oranje lint en den penning met 's Rijks wapen, hij personifieerde dat geduchtste der maatschappij, de Wet. Ze blijft onbegrepen, maar men legt er zich voor krom.

Mr. Schuwagt meende den kantonrechter toch eenigen uitleg schuldig te zijn, Dreverhaven deed hem verklaren dat het pand moest worden gemoderniseerd. En werkelijk scheen hij daartoe eenig plan te koesteren, hij had het vage voornemen alle rookkanalen van dit huis samen te bundelen tot één schoorsteen, in een hoek achteraan. De schoorsteen zou hoog worden opgetrokken, van verre zichtbaar zijn, en rook braken als een crematorium. Werkelijk ook deed Dreverhaven door alle verdiepingen heen in dien hoek de vloeren opbreken, de plafonds neerhalen. Maar de oude draagbalken daartusschen hield hij intact, en van heel hoog neerblikkend in de diepte kreeg men den indruk van een grooten vierkanten put vol roosters van afstand tot afstand, roosters met wijdstaande ontzaglijke spijlen van oud hout. De nachtwind stoof erdoor van den kelder tot de gaten in het dak, en speelde bij tijd en wijle

over de verstijfde snaren dezer windharpen zijn stroefste akkoorden. Soms, zittend alleen in zijn zaal, hoorde Dreverhaven het in dien verren hoek gieren. Dan dacht hij aan het verstomde drieklanken-geblaat boven zijn hoofd, en was tevreden. Als een Simson van het Recht had hij zijn vijanden verpletterd door zijn kracht, en nu was ook zijn tempel bijna een ruïne.

Meer en meer begon hij zijn positie te misbruiken, meer en meer schiep hij daarin een genoegen. Hij had den laatsten tijd een heel simpele methode om een vordering te incasseeren. Hij kwam bij den debiteur aan huis, hij zette zich gemoedelijk in diens besten stoel, hij zei dat hij niet slechts een dagvaarding kwam uitbrengen, maar dat hij ook in zijn zak een bevel had om den debiteur in hechtenis te nemen als hij niet betaalde, een bevel door de heele rechtbank geteekend. En werd dan de zaak afgedaan, met de kosten en alles erbij – en meer dan dat, veel te veel, want het werd ten slotte zuiver knevelarij –, dan keek hij naar borrelflesch en sigarenkist, en als hij ze zag dan nam hij, en zag hij ze niet dan bestelde hij eenvoudig. Maar hij was heel slim, hij volgde deze tactiek niet te vaak, en hij zag er zijn menschen op aan, de menschen die heel dom waren, die niet hun beklag zouden doen bij de overheid.

Het moest uiteindelijk gebeuren dat vader en zoon tegenover elkaar kwamen te staan voor het gerecht. Katadreuffe en Dreverhaven kwamen pleiten. De zaak was financieel niet belangrijk, maar ze had interessante aspecten, en Katadreuffe vroeg pleidooi. Hij kwam anders niet op de zitting van het kantongerecht, dat

had hij indertijd geconditionneerd met Stroomkoning, daarvoor had het kantoor een rolwaarnemer, en Katadreuffe deed alleen het schriftelijk werk. Nu pleitten zij dan.

Hij was iets te vroeg, hij stond achteraan. De zaal was nog half vol, de rol liep ten einde, maar de zaakwaarnemers op de voorste rijen hielden hun plaatsen bezet, en verkneukelden zich over een juffrouw die voorgeroepen was. Het was een van die belachelijke zaakjes waarvan de kantongerechtszitting wemelt. Het zoontje der juffrouw had bij het balspel op straat de ruit van een buurman getroffen, de buurman had de woning gehuurd op conditie 'ruitenbreken voor huurders rekening', hij eischt de schade vergoed.

Katadreuffe hoorde slechts het eind van het geredekavel tusschen den rechter en de juffrouw. Ze vroeg met hooghartige zelfverzekerdheid:

– Maar dan mag ik toch zeker volgens de wet die ruit in termijnen afbetalen?

En de kantonrechter droog als zemelen:

– Dat zoudt u alleen mogen, juffrouw, wanneer je zoontje die ruit in termijnen had ingegooid.

En hij veroordeelde haar tot betaling en in de kosten en zei, terwijl de zaakwaarnemers nog zachtjes schaterden:

– Volgende zaak.

De vrouw vertrok, halfluid mopperend en scheldend dat die rechter een complete keizer Nero was.

Dreverhaven riep de namen der nieuwe partijen af, stapte toen van zijn plaats, beduidde den zaakwaarnemers met een ruk van zijn hoofd te gaan – het bleef

openbare terechtzitting, toch gingen zij –, stopte zijn lint met den penning weg en kwam aan den lessenaar voor den eischer, Katadreuffe aan den anderen.

Katadreuffe was niet in het minst nerveus over zijn pleidooi. Hij had, zij het zelden, en nooit tegen zijn vader, hier al eens meer het woord moeten voeren, hij kende ook reeds het uiterlijk van zijn vader zonder de jas en den hoed, met dien machtigen keiharden kop. Hij was voor zijn vader niet bang, ook niet thans, hij wist wat hij weten moest.

Deze zaak had almee een belachelijken kant. De eischer was een bruidegom die zes auto's, prachtig zwart gelakt, had besteld voor een trouwpartij. Maar de garagehouder had alleen de grootmoeder der bruid afgehaald en dan nog in een gammel karretje waarvan de motor twee straten verder voor eeuwig stilstond. De zes beeldige wagens vervoerden natuurlijk ter zelfder tijd voordeeliger vrachtjes, zoo insinueerde de eischer. Enfin, men was in plaats van te tien uur 's morgens om drie uur 's middags getrouwd, het allerlaatst op het stadhuis aan de beurt, want de garagehouder had hen nog uren aan den praat gehouden met de belofte dat de wagens elk oogenblik komen konden. Ten slotte was men dan in taxi's van allerlei formaten en ondernemingen vertrokken, en bij de buurt voor jaren geblameerd. De bruidegom vroeg voor dat alles schadevergoeding.

De garagehouder erkende slechts dat hij de overeenkomst niet had uitgevoerd, wees alle insinuaties van de hand, beriep zich op overmacht, en bestreed de diverse posten der schaderekening.

Dreverhaven pleitte met zijn gewone slordige gedaver voor den bruidegom. Of het geval hem kon schelen of niet was onmogelijk vast te stellen, maar een enkele maal scheen het hem te amuseeren, want al bleef zijn gezicht strak, hij gaf soms langs zijn neus weg blijk den humor der situatie te voelen. En zijn betoog sloot, men hoorde in hem een pleiter met een routine van tientallen jaren.

Maar ook het betoog van Katadreuffe sloot. Hij was jong en volkomen ernstig. Hij begaf zich niet op het gladde ijs der grapjes, omdat een bejaard rechter ze soms van een jong pleiter niet wil hooren. Hij haalde de rechtspraak van min of meer analoge gevallen aan, zijn betoog was degelijk, vooral op het punt der overmacht: den garagehouder was in den loop van dien morgen de vergunning afgenomen.

Zij wonnen geen van beiden. De kantonrechter, acht dagen later vonnis wijzend, beval dat de partijen persoonlijk voor hem zouden verschijnen voor nadere inlichtingen en een poging tot schikken.

Zaken en feest

Den volgenden winter was Katadreuffe met zijn studie voor het doctoraal examen reeds heel behoorlijk gevorderd. Zijn studieplan was precies gelijk het vorige. Hij bezocht de nieuwe hoogleeraren en wederom werd aangeteekend dat hij niet tot het bezoeken van de academie in staat was. De stof was veel omvangrijker en hij moest derhalve meer steunen op de voorlichting van repetitoren en daarvoor meer betalen, maar Stroomkoning had zijn salaris verhoogd. De nieuwe studie lag hem nog beter dan die voor zijn candidaats, hij zat nu midden in het levende recht, en hij had nog duidelijker een voorsprong op andere studenten doordat hij van de practijk van het recht al iets wist. Hij had zijn professors verteld dat hij trachten wilde zijn doctoraal in twee jaar te doen, en zij hadden de mogelijkheid daarvan zeer kennelijk betwijfeld, maar hij bleef overtuigd dat het kon. Althans wanneer geen onvoorziene invloeden zijn voortgang zouden remmen. Voor zijn gezondheid was hij niet meer bang, zijn gestel bleef delicaat, maar hij voelde zich goed, hij sliep redelijk, van slaapwandelen was geen sprake meer, en bloed had hij niet opnieuw opgegeven, dat moest inderdaad van de maag zijn gekomen. Zijn geestelijk evenwicht had hij geheel herwonnen.

Niet zoo zelden werd over juffrouw te George gesproken. Stroomkoning zei dikwijls vertrouwelijk tegen hem, doelend op juffrouw van Alm:

– Die is toch niet je dàt.

En dan slaakte hij verzuchtingen over zijn vorige

secretaresse, maar hij maakte nooit toespelingen dat Katadreuffe de schuld droeg van haar vertrek, hij bepaalde er zich toe te zeggen:

– Zoo een krijg ik van mijn leven niet meer terug.

Het verwarmde Katadreuffe, en het bewees tevens dat Stroomkoning zich met de nieuwe wel tevreden wilde stellen. Zij deed ook haar best en zij was volstrekt niet zoo slecht. Maar zij bezat niet dat beschaafde van juffrouw te George, men zag aan haar houding, aan alles, onmiddellijk dat zij een stenotypiste was. Dat verdroot Stroomkoning inwendig nog het meest. Want met juffrouw te George had hij op de vergaderingen in de groote zaal gepronkt, die was zoo apart, daarnaar keek ieder, en dat kijken had hem vaak zooveel plezier gedaan, want zij gaf cachet aan zijn kantoor. En naar juffrouw van Alm, ofschoon haar trekken niet onaardig en haar tanden zelfs mooi waren, keek haast niemand en zij scheen ook de debatten niet te volgen, nog niet in de heetste rumoeren veranderde iets aan haar uitdrukking, het was een mecaniek die notuleerde.

Eens had Katadreuffe de oude pijn voelen herleven. Het kwam door juffrouw Sibculo. Ze was nog altijd verloofd, er bestond uitzicht op een huwelijk, echter nog geen dadelijke mogelijkheid. Haar verloofde klom gestadig op, maar langzaam. Zij scheen nu ten slotte over haar ongelukkige genegenheid voor Katadreuffe heen, zij koketteerde niet meer met lachjes en kuiltjes en zuchten, die haar niet hadden gestaan. Het gezichtje op den te korten hals, van nature onbeduidend, had zich met de jaren toch iets veredeld, het was wat smaller, wat bleeker, wat voornamer. En Katadreuffe

mocht haar thans wel, en liet toch weinig merken. Hij was een goed tacticus, hij scheen de vrouw te begrijpen als den man, de minste toenadering kon noodlottig zijn.

Maar op een keer zei juffrouw Sibculo dat juffrouw te George getrouwd was, al wel een jaar. Zij gingen niet met elkaar om, zij woonden te ver vaneen, er was ook weinig gemeenschappelijke belangstelling tusschen hen geweest, zij had het weer van anderen. Ja, juffrouw te George woonde nog altijd hier, maar hoe haar man heette was haar ontschoten.

Dat woord 'man' kwetste even Katadreuffe, hij was niet jaloersch en toch gewond. Hij zag opeens weer de tent aan den Hoek, met die parmantige kleine vlag van oranje-blanje-bleu, en dien schavuit kruipend op handen en voeten door de opening. Ze was nu natuurlijk mevrouw van Rijn. Maar hij roeide het snel uit, en ten slotte zou het ook te dwaas zijn daarover te blijven piekeren. Indien niet iemand als juffrouw te George huwde – en haar eerste jeugd was ook reeds voorbij – wie dan wel?

Het kantoor kreeg van de malaise een klap van beteekenis, toch kon het zich goed handhaven en daarin gedroeg het zich gelijk de meeste advocatenkantoren, want de nieuwe conjunctuur trof de rechtspraktijk niet in dezelfde mate als den handel. Stroomkoning bezuinigde niet op de salarissen, hij was daar allerminst de man naar, slechts werden de opengevallen plaatsen niet vervuld. En het kwam zóó uit dat hij de beide hem ontvallen medewerkers het minst miste. De Gankelaar was voor hem minder een kracht geweest dan

wel een uithangbord, en nog niet in de mate waarin hij zich dit had voorgesteld omdat deze jonkheer als advocaat zijn adelspraedicaat niet droeg. Van Gideon Piaat had hij wezenlijken steun ondervonden, diens acquisitievermogen was onomstootelijk gebleken, en aan de strafpraktijk had hij goed verdiend. De strafzaken evenwel kwamen nu zelden meer voor, omdat niet Piaat daar was om ze als een magneet naar het kantoor te trekken. Toch was Stroomkoning niet te rouwig, geld ging hem niet boven alles, en als civilist oordeelde hij de crimineele praktijk steeds een weinig inferieur. De twee overgebleven medewerkers, Carlion en juffrouw Kalvelage, waren de beste, Carlion zou hij wel binnen niet te langen tijd in het kantoor opnemen. En Katadreuffe groeide naar de praktijk toe; met zijn inzicht van ervaren advocaat zag hij voor hem nog een mooie toekomst weggelegd, hij moest alleen beter kunnen rekenen.

Intusschen had hij het salaris van Katadreuffe verhoogd zonder tegenstand te ontmoeten, want Katadreuffe vond thans zelf dat hij op verhooging recht had. Hij was niet hebzuchtig, maar ook niet valsch bescheiden, hij mocht de waarde van zijn werk thans inderdaad hooger aanslaan. Want hij begon zelf meer en meer de plaats van een medewerker in te nemen, Stroomkoning zou het niet met zijn beide juristen hebben afgekund wanneer niet Katadreuffe de prodeopraktijk had overgenomen. Tot dusver hadden de medewerkers dat zelf moeten waarnemen en bovendien onder elkaar de prodeozaken van Stroomkoning verdeelen. Nu kwam dat alles te rusten op Katadreuffe,

althans het omvangrijke schriftelijke werk. Het ging, de zaken waren meestal cliché, maar ze vereischten toch tijd, en dien bespaarde hij hun.

Ook groeide Katadreuffe van lieverlede in de praktijk van Stroomkoning zelf, want aan juffrouw van Alm liet hij niet alles over, en soms ontbood hij zijn bureauchef. Deze kreeg daardoor een inzicht in de ‘big business’, geslonken wel is waar, toch belangrijk gebleven, het extra-processueele advocatenwerk van vergaderingen houden, regelingen treffen, belangengemeenschappen sluiten, arbitrages voeren. Bij sommige vergaderingen had Stroomkoning Katadreuffe aan het tafeltje, en deze leerde daarvan met open oogen en open ooren.

Hij zag de groote kooplui van vlakbij, het intellect in den handel. En die samenkomsten waren in de hoogste mate boeiend. De kooplui waren zakelijk en gedecideerd, maar zij hadden nooit tijd gehad het gesproken woord te cultiveeren, een enkele slechts was daarmede van nature begiftigd. En geen van hen bezat het juridische inzicht, dat iets afzonderlijks is, dat men niet verkrijgt zonder studie. Den juisten vorm aan hun denkbeelden moest altijd Stroomkoning geven. Toen zag Katadreuffe voor het eerst dat de advocaat een onmisbare schakel is in den handel. Zijn contracten voorkomen, althans beperken het geschil.

En hij leerde nog meer, hij leerde inzien dat Stroomkoning de grootste was onder de drie advocaten van het kantoor, dat het in hem zijn chef als allround advocaat moest erkennen. Het kwam deels op rekening van zijn leeftijd en ondervinding, maar toch moest hij den aan

leg van een echt advocaat altijd hebben bezeten. Er ging iets van hem uit dat men niet kon aanleeren. Hij had ook zijn uiterlijk mee, dien grooten grauwen leeuwekop met de kattesnorren en oogen van lichtgroen beryl, en den overtuigenden zacht grommenden klank van zijn stem, maar hij had bij zijn geboorte een vlugheid van denken meegekregen die hem uit de debatten dadelijk het essentieele deed afscheiden, en ook een spelend gemak in den omgang met de meest heterogene karakters. Hij zette ten slotte ieder naar zijn hand, hij kon met menschen omgaan, dat was zijn grootste kracht. Op zijn tijd was hij luchtig, ernstig, onstuimig, kalm, aanvurend, bedarend, bereid tot vechten, bereid tot vergelijk. En hij bezat een vlotte geestigheid in het gesprek, en ook die varieerde hij, met de fijnen was hij fijn spiritueel, met de groven wat grovver.

Katadreuffe, tot erkentenis gekomen, vond zijn vroegere taxatie van Stroomkoning die van een blaag. Hij schaamde zich dat hij eens had gehoopt noch als de Gankelaar, noch als Countryside, noch als Stroomkoning te worden. Wat den laatste betreft was zijn jong oordeel kortweg ridicuul aanmatigend geweest. Stroomkoning was een figuur, hij mocht voorloopig willen dat hij hem evenaarde, en niettemin wilde hij ànders worden, ook een figuur, maar anders toch, en méér.

Katadreuffe had van den zomer geen vacantie genomen, hij was blijven doorwerken, stevig en regelmatig, maar hij nam nu ook regelmatig eenige ontspanning. De Zondagmiddagen en -avonden hield hij vrij, met den zomer waren hij en Jan Maan nog al eens

naar het strand aan de Waalhaven gegaan. Katadreuffe kwam niet meer aan den Hoek, hij behield daaraan een beschamende en ook weemoedige herinnering. Hij bepaalde zich dus tot het havenstrand, ploeterde wat in het brakke water en lag zich te zonnen in het rivierzand. Er was een heele tentenstad verrezen, de kleine intimiteit na de eerste ontdekking vervlogen. Het beviel hem niet meer zoo, de reuk van het Rotterdamsche volk begon hem te hinderen, zijn geluid, hoezeer ongekunsteld, te ergeren, zijn te nauwe aanraking te stuiten. Hij vervreemdde van het volk, hij steeg, maar ook het volk vervreemdde van hem, het zakte. De malaise maakte zooveel werkloozen, men ging het aan de gezichten zien, het werd een type, een nieuwe figuur kwam in het stadsuiterlijk. Zij waren vaak haveloos en slordig, zij geneerden zich niet kapotte kleeren af te stroopen en een onfrissche naaktheid te etaleeren. Het ging positief op zijn reukzenuwen werken. Er waren nog genoeg kloeke en struische menschen, maar van de anderen kreeg hij een zwakke walging. Hij zei aan Jan Maan dat hij liever wegbleef.

– Kapitalist, schold Jan Maan.

– Ja maar, zei Katadreuffe, die menschen kunnen toch hun goed nog wel heel houden, de steun is hier royaler dan in de meeste landen. En water is er hier vanouds genoeg.

– Ja maar, antwoordde Jan Maan, je beseft de moreele depressie niet van stroomeloos rondloopen. Je bent een verblinde enghartige kapitalist. Je moest in hun plaats staan.

– Dat meen je niet, Jan.

– Nee, dat meen ik ook niet, en toch meen ik het.

Om zijn vriend te plezieren, ook omdat hij niet tevreden was met zijn eigen houding ging hij met Jan Maan van den winter weer een paar keer naar het roode Caledonia. En zij namen 'haar' mee, want zij ging ook wel graag. Katadreuffe bezocht echter niet meer de vergaderingen, hij ging alleen nog naar de Russische films, en zij gingen op de Zondagmiddagen, want de avondlucht was voor haar verkeerd. Ze voelde zich met den winter weer wat beter, – ach hemel, het kon nog zooveel jaren duren, ze hoestte maar gaf niet op, en als de jongens langzaam liepen liep ze voor haar genoegen het heele eind, heen en terug. Eigenlijk was ze niet ziek, ze teerde alleen maar weg, het was een echte sluipende tering. Ze was nu zeker al zes jaar ziek, maar ze sprak er niet over en beklaagde zich ook niet innerlijk, want alles samengenomen had ze toch een veel beter leven gehad dan de meesten.

In Caledonia zagen ze de films van Eisenstein: Potemkin en De generale lijn. De zaal zat aldoor ademloos, aan het slot werd stormachtig geklapt. Katadreuffe rondkijkend verwonderde zich dat deze communisten in doorsnee toch zoo echt fatsoenlijke Nederlanders bleven. Het schuim lag in hun abjecte periodieken en in enkele ongure individuen. Maar 'zij' had ten slotte gelijk, er moest in het beginsel iets goeds zitten, anders hield het geen stand, – alleen het was niets voor hem. En zijn moeder, dat behoudend menschje, zat hier zoo rustig als in haar element. De aanblik van deze zaal was toch nog heel anders dan die van den vriendenkring van Jan Maan, welke nog altijd

op zijn kamer samenkwam, en dien Katadreuffe herkende aan zijn geur. Zijn stekeblinde vriend had zich natuurlijk omhangen met het uitvaagsel van de Partij.

De films van Eisenstein sleepten hen mee, geen hunner had ooit iets zoo machtigs gezien. De generale lijn was eenvoudig subliem.

– Het lied van den akker, zei Katadreuffe.

Zij werden opgenomen, zij gingen onder, zij werden verpulverd door een rhythme dat in de films klopte als een bloedsomloop. Zij circuleerden zelf mee door het bloed van deze films. Ook ‘zij’ die anders het nuchterst bleef was verbijsterd. En naar huis gaande triomfeerde Jan Maan voor een moment volkomen over de beiden, want hier zweeg alle kritiek.

– Die Russen toch, zei hij. Kerels!

– En blijkbaar gelukkig de Lubjanka's te boven, zei Katadreuffe die nog iets op het communisme wou afdingen, zij het slechts in zijn historische wording.

Ook zagen zij Dzigan's Matrozen van Kronstadt, en dat was eveneens respectabel, en verrukkelijk van fotografie, want nu kenden de Russen ook de techniek in de finesses. Toch bezat deze film niet de veroverende aandrift der oudere meesterwerken van Eisenstein, en daar kwam, voor háár hoogst hinderlijk, weer een dunne vrouwestem in het Russisch van achter het doek preeken en veel van het effect bederven.

Dit waren Katadreuffes uitgangen, ook wel een wandeling met haar naar het Park of de Oude Plantage, voor de rest deed hij niets dan werken. En een enkele maal met te slecht weer bleef hij thuis en las middag en avond in het Lexicon. Hij had het nu van U tot en

met Z doorgenomen, niet alles, wel het essentieele, en hij beheerschte zijn gedachten thans in die mate dat als hij het in de hand nam hij niet dacht aan Lorna te George.

Hij leefde voor zijn werk en met de paar menschen die hij kende. Degenen met wie hij in aanraking was gekomen na het heengaan van juffrouw te George bezaten niet zijn reëele belangstelling, het was of met haar veel van zijn aandacht voor zijn medemenschen was verdwenen. De Gankelaar was er niet meer om hem tot nieuw actief beschouwen van den mensch te prikkelen. Juffrouw van Alm liet hem onverschillig, ook de nieuwe jongste bediende, zelfs zijn hospes en diens kamers hoewel hij het daar per slot toch gerieflijker had dan in zijn kille zonlooze bedsteekamer bij Graanoogst.

En hij leefde volkomen evenwichtig voort naar zijn doel: slagen. Want de vijand had den strijd blijkbaar opgegeven. Hij loste zijn schuld af, punctueel als de klok, hij was er nu bijna doorheen.

Tegen de lente vaardigde het kantoor van C., C. & C. opnieuw den jongen Countryside af naar Rotterdam, hij kwam met zijn zoete zware sigaretten, zijn tanden meer nog doorgaat van cariës dan vroeger, de goudpunten dichter rondgestrooid door zijn gebit, zijn stem dieper, vermoeider, de zwarte haargroei op zijn handen eerst geremd door zijn knokkels. Er zou een groot feest zijn bij Stroomkoning die veertig jaar advocaat was. Hij gaf een feest aan enkele vrienden, enkele cliënten en aan het kantoor. De jonge Countryside logeerde op de villa der Stroomkonings te Hillegersberg aan de plassen, mevrouw Stroomkoning was opnieuw weg

van hem, maar hij kwam veel op het kantoor ook, want hij stelde groot belang in Katadreuffe.

De jonge Countryside was nu de oudste geworden van zijn eigen kantoor. Cadwallader was dood, de oude Countryside had zich teruggetrokken, maar twee zoons van Cadwallader bezetten de vrijgekomen plaatsen. Het kantoor heette nu Countryside, Cadwallader & Cadwallader, het kon bij afkorting nog steeds C., C. & C. worden genoemd.

De jonge Countryside was nu weer een paar jaar ouder geworden en dienovereenkomstig verder verboemeld, maar hij stelde zich veel nieuwe levenskracht voor van de Dutch gin. Hij was nog meer simiësk dan voorheen, en bleef toch altijd een heer, de representatieve zoon van een groot volk. Het speet hem dat de Gankelaar weg was, met dien had hij zoo prachtig kunnen opschieten, de andere twee medewerkers trokken hem niet aan. Maar hij stortte zich op Katadreuffe, hij had hem plotseling ontdekt. En hij hield hem urenlang van zijn werk af. Katadreuffe had niet verzuimd tusschen zijn studie door zijn talenkennis te vergrooten, eigenlijk was dat ook een deel van zijn studie. Hij was met het Engelsch begonnen, dat kwam hem hier het meest van alle vreemde talen te pas, hij had conversatielessen genomen, hij verstond het goed en sprak het redelijk. Dus konden zij beiden in de oppervlakkige onderwerpen die Countryside voor zijn gesprekken koos elkaar goed volgen. En steeds eindigde Countryside met het dringend, bijna dwingend verzoek:

– You show me the sights of the town.

Maar Katadreuffe wist van de vermakelijkheden van

Rotterdam in het genre dat Countryside zocht – alleen voor heeren – niets af, en verontschuldigde zich, telkens zeggende dat hij zijn avonden niet vrij had.

Stroomkoning voelde zich niet graag het middelpunt van een feest, hij deed het jubileum geheim blijven, het werd een feest in het kantoor en voor het kantoor. Er zou een diner wezen voor zijn gasten in de groote zaal, en tegelijk een diner in de ontvangzaal voor zijn personeel.

Het kantoor bleef 's morgens nog geopend, de laatste cliënt was mevrouw Starels. Zij kwam juist tegen het sluitingsuur en tegelijk met de eerste bloemstukken. Zij scheen een zintuig te bezitten dat de intieme feesten van dit kantoor blindelings constateerde als de roedelooper het grondwater.

Ditmaal kwam zij niet anders dan de declaratie betalen, en mocht dus nog even bovenkomen. Stroomkoning kreeg ze niet te zien, die was er nog niet. Katadreuffe tikte achter zijn tafel de kwitantie. Zij had haar man, den cargadoor, meegebracht, ze waren verzoend. De cargadoor was een robuuste knaap, niet meer heer dan zij dame. Ze was hier zoo volmaakt thuis, ze trok den cargadoor tot in het bediendenkantoor, en wijzend op Katadreuffe zei ze tot haar man:

– Kijk, lieve lieveling, dat is nu de heer die studeert voor student.

– Ach God, vrouw, je bedoelt natuurlijk wat anders, zei de cargadoor wien Katadreuffe steenkoud liet voor zoover niet de geestdrift van zijn echtgenoote voor dit jongmensch hem te denken gaf.

Hij keerde zich wat norsch om, hij had al reeds een

paar dagen spijt van de verzoening. Mevrouw trok hem verder, de gang in.

– En dit is de zaal van meneer Stroomkoning, lieve lieveling.

Ze was er nog nooit geweest, maar dat verzweeg ze. Katadreuffe kwam hen achterna met de kwitantie. Mevrouw vroeg:

– Mag mijn man de zaal eens zien, meneer Katadreuffe ?

Ze stonden beiden op de breede trap, Katadreuffe reikte de kwitantie aan den cargadoor.

– Met genoegen, mevrouw, zei hij en wilde langs hen gaan om de deur te openen.

Mevrouw had echter met een vlugge beweging de kwitantie uit de handen van meneer gegrist.

– Dat ding is van mij.

De man werd rood.

– Ben je gek? Geef op.

Hij maakte zich kwaad, hij wilde het papier wegrukken, ze hield het achter haar rug, hij trok slechts een snippertje af, hij vloekte:

– Als je het niet bliksems gauw teruggeeft, dan ... Wie betaalt die lekkere processen van je, jij of ik? ... Wie is altijd maar weer goed voor het geld?

Hij poogde nog een paar maal vergeefs het papier te bemachtigen, en toen was het tusschen die twee opeens weer mis. Ze frommelde de kwitantie in elkaar en wierp het balletje voor zijn voeten.

– Daar!

Koninklijk liep zij het bediendenkantoor in, hij brieschend het huis uit. Toen Katadreuffe met het

opengevouwen papier binnenkwam zat ze reeds tegenover zijn tafeltje met tranen aan haar wimpers.

– En nu wil ik dat *u* me helpt. Die juffrouw Kalvelage is niets lief voor me geweest ... Ik ga nooit meer naar dien man terug, maar *u* moet me voortaan helpen.

– Morgen dan, mevrouw, nu is het kantoor dicht, morgen zullen we verder zien.

Zoo kreeg hij haar weg. Kleine traantjes schreiend uit mooie maar opzichtige oogen wandelde ze met zwaar, gepantserd vleesch tusschen de aangedragen bloemen naar buiten. Vlak na haar vertrok hijzelf.

Het diner van dien avond werd verzorgd door den restaurateur bij wien Stroomkoning placht te eten. De tafels waren met smaak versierd, hij zelf hield er een oog op en later, bij het begin van het diner, kwam hij nog eens kijken of alles goed liep. Om acht uur verschenen de gasten allen tegelijk, men had eerst in een bar een borrel gedronken, de stemming was er reeds. En men ging dadelijk aan tafel.

In de ontvangzaal was de ronde tafel gedekt voor het personeel, maar nu was het geen maal à l'improviste, integendeel, een vorstelijk galamaal met menu's gedrukt op Oud-Hollandsch papier, het vignet met de hand geschilderd, de wijnen tusschen de spijzen gedrukt in rood. Dat menu klonk als een klok, met vischwijn, Bordeaux en Bourgogne, en twee soorten champagne, voor en na. En het diner was voor het personeel hetzelfde als voor de groote zaal. Het heele personeel was present, alleen de jongste bediende ontbrak, maar Stroomkoning had ook hem bedacht. Katadreuffe zat met de drie typisten, juffrouw van

Alm, juffrouw Sibculo, juffrouw van den Born, met Graanoogst, diens vrouw, en Pop. Het verheugde hem weer eens aan tafel samen te zijn met het gezin van zijn ouden hospes, hij had opnieuw juffrouw Graanoogst en Pop aan zijn zijden geplaatst. En hij miste wel iemand, zij zou aan het gezelschap onmiddellijk distinctie hebben gegeven, zooals toenmaals, maar hij was niet weekelijk, hij miste haar expres niet te veel. Het deed hem genoegen dat juffrouw Graanoogst nu niet telkens hoefde te draven naar de keuken, ze had er niets te maken, daar stond de kok, en kellners gingen rond. Pop sprak telkens tegen hem, ze was nog een kind, maar ze werd groot en had al vormen. Eensklaps zag hij in dit kind de vrouw, hij doorschouwde het diep en hij schrok. Want hij merkte het behaagzieke in de maniertjes, hij vond de oogen veel te mooi om nog mooi te zijn, en hij dacht: de moeder moet oppassen of er komt van de dochter niets terecht.

Toen wees in een stilte juffrouw Graanoogst naar een punt:

– Dien anderen keer zat dáár juffrouw te George.

En even kwam het gesprek op haar, zij was van de vroegeren de eenige die werd herdacht, maar men wist van haar huidig leven niet het ware, ze was getrouwd, ja, maar verder? En spoedig ging het gesprek weer in andere bedding.

Niemand had ooit voor dergelijke spijzen gezeten, men vond het meer curieus dan lekker. Katadreuffe nam van alles heel weinig, ten slotte smaakte hem nog het best een glas water. Graanoogst de veelvraat vond het gevogelte naar zijn gading, hij nam daarvan twee

maal, het hiaat op zijn kruin ging al blozen, en desondanks zuchtte hij naar zijn vrouw:

– We mogen niet ondankbaar zijn, maar ik eet net zoo lief gestampten pot.

Zijn oogen keken met hun ondiepe melancolie, hij schonk zich nog maar eens in.

Katadreuffe zag de tafel rond, juffrouw van Alm bleef stil en stijf, hij zag onwillekeurig altijd door dat meisje heen haar voorgangster, hij had voor haarzelf nooit veel aandacht. Des te meer mocht hij juffrouw Sibculo die, ook zonder verloofde, vroolijk en vriendelijk was en een goede gast. Juffrouw van den Born was nu ook als een jonge dame verschenen met een redelijke jurk en waarlijk een ring. Want zelfs zij was verloofd geraakt, het onmogelijke mogelijk gebleken. Maar door de week droeg ze nog steeds de zonderlingste kleedij. Kort geleden had Katadreuffe op straat een paartje ingehaald waarnaar ieder omkeek, iemand met een jongenskop en plus-fours, en iemand met lang haar en een cape. De jongenskop was juffrouw van den Born, de cape haar verloofde, een bleek stukje misselijk. Het scheen een paartje in travesti, maar antipathiek.

Met den warmen avond, een vroegen zachten lenteavond werd het ten laatste benauwd in de wachtkamer, de deur naar de gang ging open, en ook de deur van de groote zaal. Het was juist de tijd der toespraken, ze konden hier alles volgen. Ze hoorden Carlion spreken met al zijn ennetjes, het was niet slecht en in elk geval goed bedoeld, te droog alleen, te zakelijk, met te weinig voordracht. Maar uitbundig succes oogstte de toespraak van juffrouw Kalvelage, haast een satyre, op

het beroep, op de cliënten, op alles, op haarzelf, dit lichaamloos schepseltje toonde een flitsend esprit waar beurtelings stormachtig om gelachen en ademloos naar geluisterd werd. En het slot, plotseling met eenige echt warme woorden voor Stroomkoning, was in zijn onverwachtheid, zijn abruptheid onweerstaanbaar. En mevrouw Stroomkoning, opeens van haar wèg, stond op om haar een kus te geven.

Toen was het woord van dank aan Stroomkoning, hij moest eerlijk bekennen dat bij de toespraak van juffrouw Kalvelage alles verbleekte. Maar hij bezat het gemak van spreken, hij beantwoordde ieder, zijn toon en zijn woorden waren hartelijk, en toch ontbrak hem niet zelfcritiek, hij zei dat, als hij nu zoo hartelijk kon spreken en zoovelen als een hartelijk mensch was voorgekomen (zooals gebleken was uit de vele loftuitingen) dit hem ook steeds gemakkelijk was gevallen niet uit innerlijke verdienste, maar door de gunst der omstandigheden. Ook herdacht hij even den dood van Gideon Piaat. Hij zweeg over de Gankelaar.

Men meende dat het daarmee was afgeloopen. Niet alzoo. Want de jonge Countryside die tot ieders verbazing had aangekondigd dat hij *niet* zou spreken, geen syllabe, – de jonge Countryside verraste alle dischgenooten door een slotwoord in het Nederlandsch dat hij sterk brouwend maar overigens heel duidelijk over het voetlicht bracht. En mevrouw Stroomkoning, naast hem gezeten, was toen weer weg van hèm. Zij drukte een kus op een wang van gerimpeld oud leer.

Inmiddels werd het dessert rondgediend en de stemming in de wachtkamer steeg aanzienlijk, vooral bij de

meisjes, want deze veelsoortige zoetigheid was werkelijk verrukkelijk. Vlaas, taarten, ijs, bonbons, geglaceerde ananas en kastanjes, alles zeer samengesteld en verfijnd, maar zoet, goddelijk zoet aan de vrouwelijke verhemelten. En toen kwam ook Stroomkoning en zei tegen Katadreuffe:

– Nu ik op jouw plaats, en jij op de mijne.

Want hij wilde het eind van den avond meeleven met zijn personeel, waarvan hij de meerderheid zóó weinig kende dat hij de namen niet of nauwelijks wist. Hij deed zoo ongedwongen en ook was toen de stemming reeds zoo vroolijk dat er van verlegenheid geen sprake kon zijn, integendeel, zijn komst voerde de vreugde nog op.

Mevrouw Stroomkoning wenkte Katadreuffe, hij moest zitten waar haar man gezeten had, aan het hoofd, aan haar linkerhand. Katadreuffe beeldde zich niets in, hij was daarvoor van nature te nuchter, hij begreep wel dat dit slechts een vlot aardigheidje voor éven was van menschen die vlot zijn in den omgang, vooral niet minzaam, niet neerbuigend in hun houding tegenover ondergeschikten. Mevrouw Stroomkoning, tusschen hem en Countryside, was weg van beiden.

Aan den anderen kant van Katadreuffe zat de dochter van Stroomkoning. Hun kinderen, een jongen en een meisje, waren thans groot, maar zij hadden altijd iets teers behouden, kinderen door een vader verwekt na het climacterium, een lichte degeneratie in hun gestel. Molyneux heette de zoon naar den ouden Countryside, het meisje heette Leda. Molyneux had geen goed leerhoofd, hij zou nooit opvolger van zijn

vader kunnen worden, maar hij bezat een eigenaardig teekentalent, wel is waar niet oorspronkelijk, herinnerend aan Beardsley, maar zeldzaam, hij was in de kunst de cosmopoliet zooals de mensch van vóór den oorlog zich het cosmopolitisme dacht, hij was een volstrekte epigoon, en een merkwaardig late. Hij was in zijn penteekeningen nooit obsceen, maar soms zoo pervers dat zijn gezonde sportieve moeder enkele wegsloot en erom huilde. Hij was decadent, hij zou wel niet oud worden. Zijn trekken waren regelmatig, maar zijn oogen stonden te onrustig en te hol.

Het meisje was niet ziekelijk, een knap en dom gezichtje, maar haar blik keek wat flets, haar oogen werden eerst 's avonds mooi.

Katadreuffe, bescheiden de tafel rondziende, voor het eerst opgenomen in een hoogeren kring, het hoofd koel, zag dat de vrienden en cliënten van Stroomkoning toch ook nog anders konden eten dan in den vestingtrant. Want hier, tusschen dames, toonden zij in de eerste plaats aandacht voor het gesprek, dan kwamen de wijnen, en dan pas de spijzen. Ook dit was een beeld dat hij niet vergat. Mevrouw Stroomkoning intusschen vertelde dat hij wel binnenkort de nieuwste medewerker van haar man zou zijn, ze deed ieder, ook hemzelf, voelen dat hij hier niet zat als bureauchef, maar als gevorderd student. Hij werd volkomen aanvaard, dat begreep hij zelf, hij zat hier rustig en toch bescheiden, hij was de student, de aanstaande jurist. En wat hij niet bedacht, zijn knappe gezicht deed de rest. Leda Stroomkoning keek verstolen naar hem.

Men brak op toen Stroomkoning van de ontvangzaal

terugkwam, de dames werden thuisgebracht, de heeren gingen nog wat nafuiven in Den Haag, en Katadreuffe moest mee, dat sprak. Met de heeren ging als eenige dame mevrouw Stroomkoning, zij chauffeerde haar wagen, haar man naast, Countryside en Katadreuffe achter. De wagen reed voorop met een vaart, de rest jakkerde achteraan, in een half uur was men er. Daar, in een dancing, werden de heeren omringd van deernen, mevrouw lachte, ze moedigde de heeren aan:

– Dansen jullie maar, gerust.

En zelf gleed ze weg met een vreemdeling, dat moest wel een attaché wezen van een gezantschap. Katadreuffe die niet kon dansen zei tot zichzelf: dat moet ik leeren, God, ik moet nog zooveel leeren.

Hij zou het leeren omdat het hoorde, niet omdat hij het innerlijk verlangde. Want dit slot van den avond stond hem tegen. Het kijken van de lichte vrouwen zou hem bovenmate gaan ergeren, maar hij moest zich bedwingen, en het lukte.

Hij bleef zitten, hij had gelukkig aldoor gezelschap van den jongen Countryside die ook niet danste, behalve eens, toen mevrouw Stroomkoning het hem uitdrukkelijk vroeg. Maar het ging slecht, hij was te goed opgevoed om zijn contrôle kwijt te raken, hij bleef oogenschijnlijk nuchter, maar hij danste als een slappe zwarte gibbon, zijn beenen hadden hun eigen opvatting, en lachend gaf mevrouw Stroomkoning het op. Zij had den tact Katadreuffe niet te vragen. Toen bleef hij met Countryside zitten, en dronk zijn whisky en Countryside dronk er vele. Hij kwam vlak naast Katadreuffe en fluisterde:

– We'll go in a moment. You show me the sights of The Hague.

Het was volkomen onbegrijpelijk, hij zat hier toch midden tusschen de deernen, er waren schoonheden hij, het zei hem blijkbaar allemaal niets, en het was heel vreemd dat hij Katadreuffe al maar voor een doorgewinterden lichtmis bleef houden die het nachtleven van alle steden kende, veel erger dan dit wat zij zagen.

Zij gingen nog naar een tweede dancing, een paar vrouwen uit de eerste gingen mee. Maar het was er precies als in de vorige, Katadreuffe zag de doodende eentonigheid, de doodschheid van het nachtleven, men raakte algemeen wat afgewonden, en ging hier gauw weg, de veile vrouwen weer mee.

Toen kwam de gérant van het etablissement roepen in de deur naar een van die schepseltjes, en hij zei:

– Mevrouw Lia, uw glas is nog niet betaald. ik schrijf het op uw rekening.

Het was een al oud meisje, niet meer heel bekoorlijk, een pafferig gelaat, en ze riep:

– Ja, en nu ben ik hier toch met acht heeren naar binnen gegaan en niemand wil betalen!

Katadreuffe hoorde den noodkreet, terwijl de anderen reeds wegwandelden naar hun wagens en de vrouwen afwezen. Hij kon dit niet verdragen, en, hoe kuisch hij was, hij keerde zich om, hij wilde haar vertering voldoen. Maar Molyneux Stroomkoning was hem vóór, hij zocht reeds het geld uit op zijn hand in het licht der portiek. En hij keek haar scherp aan, zij was misschien een sujet voor een teekening, – neen, zij

was te weinig geraffineerd. Het meisje ging licht snikkend en een beetje dronken heen.

Toen op den terugweg greep Countryside het stuur en maakte haast de grootste ongelukken. Want in een razende vaart hield hij volkomen links, op zijn Engelsch, en hij zei met Engelsche koppigheid:

– That doesn't matter, *I call this* the right side.

Totdat mevrouw Stroomkoning naast hem eenvoudig de handrem aanhaalde dat de wagen stond met een bons, den jongen Countryside met haar gespierde armen van zijn plaats trok op de hare en het stuur overnam.

Katadreuffe zat zwijgend achterin naast Stroomkoning, en ook deze zweeg. Stroomkoning dacht alweer aan de zaken van morgen, of juister van heden, Katadreuffe aan de klagende verontwaardiging van het oude dronken meisje over zooveel onheuschheid bij heeren.

De heuvel

Tegen den zomer kwam Katadreuffe met de studie voor zijn doctoraal rechten gereed. Hij was volstrekt overtuigd dat hij zou slagen. Zijn repetitoren zeiden dat hij niets meer te leeren had, maar zijn overtuiging kwam niet uitsluitend van hun verzekerdheid. Hij bezat een veel machtiger geloofsprikkel, de vijand kon geen spaak meer in het wiel steken. Het afschuwelijk incident van een faillissementsaanvrage stond hem niet meer te wachten. Den moreelen schok die indertijd zijn staatsexamen even in gevaar had gebracht behoefde hij niet te duchten. Zijn schuld aan de bank was afbetaald, met alle renten en alle kosten. Zijn vader kon hem niets meer maken.

Zijn hersens waren in dezen tijd een enorm archief van wetenschap en hij wist overal den weg. De wetsartikelen waren voor hem als dossiers, hij greep ze uit het archief, sloeg ze open, en alles lag voor zijn oogen, beteekenis, historische wording, practische toepassing. Het verbaasde hem dat een zoo omvangrijke leerstof zich zoo gemakkelijk liet comprimeeren in de hersencellen, en toch leesbaar, toch kreukeloos bleef. Dit moest elke student ervaren, hij was geen uitzondering.

Hij voelde zich zoo kalm dat hij tot het laatst toe zijn Zondagmiddagen vrij hield.

Eens maakte hij met 'haar' en Jan Maan een tochtje door de havens. Het was in geen jaren gebeurd, zij wilde het nog eens graag overdoen, het water was haar grootste genegenheid, en het water dat was Rotterdam.

Zij stond tusschen haar beide zoons, ze wou niet

gaan zitten, ze stond aan de verschansing. Het was een heerlijke middag, de golven hadden dien koninklijken slag van den grooten stroom waar de wind speelruimte heeft, met dalen en toppen, maar zonder schuim. Bij plekken waren de verschieten heiig, de rivier rook al naar de zee, zijzelf was half zee. En dit bracht Katadreuffe op de gedachte – maar hij sprak haar niet uit – dat het water van de zee met dat van de bergen een eeuwige bruiloft viert te Rotterdam. Als de Gankelaar nu tot hem had gesproken, hij zou niet meer alleen aan het woord zijn geweest, hij zou een partner hebben gevonden, de uitwisseling van hun gedachten zou het gesprek hebben verdiept. Katadreuffe observeerde zich niet, hij was zich niet bewust dat hij stond in den grooten kenteringstijd van zijn leven. Hij bevond zich op de demarcatielijn die de wereld van elken intellectueel verdeelt. De lijn is vaag, een veeg dien men onwetend overschrijdt. Eerst later als men zijn eigen wereldbol heeft leeren overzien valt het op hoe duidelijk de lijn getrokken staat. Katadreuffe was nu niet meer het intellect dat alleen gulzig absorbeerde, het begon ook af te kaatsen, ja, het begon van binnen uit licht te geven. En het beeld der lijn ging, als alle beeld, in zijn uiterste consequenties mank, want de wereldbol dien zij omspande was zijn eigen leven, wat aan deze zijde lag bleef het zijne gelijk dat aan gene, indien hij de lijn overschreed naar een terrein waar hij vrucht ging zetten, bleef de oude bodem hem nog steeds voedingsstoffen toevoeren. Hij was met al zijn eerzucht bescheiden, de ware eerzucht gaat met de bescheidenheid hand aan hand, men kan niet begeeren

te bereiken zonder het besef dat men reiken moet, wie zegt ‘ik ben er’ is intellectueel een mausoleum.

De aanblik der havencomplexen was niet op zijn schoonst, er lag met den Zondag zooveel werk stil, zij voeren langs ertsbergen in alle kleuren, groen met glansen, of donkerrood, of roestig bruin, er ging niet vanaf, er kwam niet hij. Ginds werd een groote zeeboot gelost van graan, vier elevators lagen aan zijn romp te zuigen, het graan stroomde zoo snel in de lichters, het leek dikke gele olie. Zij lagen daar stil en vraatzuchtig, zij hadden het heele schip in hun macht, het bloedde aan hun zuignappen dood. En ook dat gaf Katadreuffe een beeld in de gedachte: zij waren brakwaterkraken geslingerd om een zoogdier van den stroom.

Toen aan de monding der Waalhaven ontrolde zich een binnenzee, en het vliegveld heel in de verte waar insecten boven glinsterden. Daar kwam een stevig windje overvaren, de jongens keken gelijktijdig op haar neer, naar haar hals. Ze had den doek reeds meer samengetrokken. Zag ze hun beider beweging, voelde ze hun woordelooze bezorgdheid? Ze liet niets merken, op dat mensch zat nu eenmaal een kop.

Katadreuffe geloofde in die mate stellig in zijn succes dat hij den dag vóór den aanvang van zijn examen niet werken wilde, en vrij vroeg en 's morgens reeds bij haar kwam en een wandeling voorsloeg naar het Park. Ze wou wel meegaan, maar de stad was met den werkdag zoo druk, ze zouden te veel in den stroom van de groote aderen raken, daar kon zij toch niet goed meer tegen.

Toen gingen ze nuchter met de tram. Aan het eind

punt der lijn begon het Park en zij klommen langzaam en zwijgend den Heuvel op. Het was er redelijk stil, met wat slenterende werkloozen. De dag was drukkend en donker, met lage wolken en kruiende misten, bij zulk een hemel was Rotterdam-Water op zijn schoonst.

Toen kreeg Katadreuffe het gevoel dat hij op dit moment had gewacht, jaren lang, dat hij het in een visioen moest hebben gezien: aan den vooravond van een nieuwen grooten dag in zijn leven niet een wurgende angst, maar een zachte weemoed. Hij versnelde zijn pas, hij schudde haar hand.

– Moeder, moeder, riep hij, want ze was doorgeloopen.

Ze hoorde niet, ze ging verder, ze zette zich van hem af op de volgende bank.

– Moeder *wil* blijkbaar niet hooren, zei hij, en toen twijfelend:

– Mevrouw van Rijn?

Want hij herinnerde zich altijd nog den hatelijken viervoeter kruipend uit de tent aan den Hoek.

– Nee, zei Lorna te George, mevrouw Telger.

– Goddank, zuchtte hij.

– Mevrouw Telger, maar voor *u* in Godsnaam juffrouw te George.

Er stond een leege bank vlakbij, ze gingen zitten, en het kleine kind in den wagen reed ze zachtjes heen en weer. De ontmoeting was veel te verrassend, het gesprek moest vanzelf doodgewoon beginnen.

– Woont u nog altijd in de Boogjes?

– Nee, maar mijn ouders nog wel, en wij wonen er vlakbij. Het is een eind weg voor mijn man, maar hij

fietst over de bruggen, net als ik vroeger deed, weet u dat nog?

Hoe zou hij dat niet weten!

– Ik houd zoo van die stille landelijke buurt, en ik heb mijn man overgehaald om daar te komen wonen.

Ze zweeg even, ze voelde een vraag die hij niet durfde uitspreken.

– Hij is boekhouder bij een Rijnvaartreederij.

Het zou haar nog wel goed gaan ondanks de slechte tijden, dacht hij. Ze was zoo volkomen een dame, in alle détails van haar toilet, ze was nog weinig veranderd. En in de zachte wrangheid van zijn vreugde verwonderde het hem dat het gansche paradijs van een man besloten kan liggen in zoo iets raadselachtigs, en dat toch bekleed is met een huid gelijk aan de zijne. Hij keek naar haar tanden, gaaf en wit, en de vrouw stelde hem een probleem te meer door dat vochtig blinkend inwendige. Want hij was een man, geen zoetsappig abstract bespiegelaar, in haar aanwezigheid was hij een man. En of zij den hachelijken gang van zijn gedachten begreep zei ze:

– En u, hoe maakt u het? Ik heb indertijd gelezen van uw candidaatsexamen. Hoe staat het met uw studie?

– Morgen begint mijn doctoraal.

– O, en u slaagt natuurlijk, u slaagt altijd.

– Ja, ik kan zonder ingebeeldheid zeggen: ja. Vindt u mij ingebeeld?

– Nee, zooals u het bedoelt niet. En ik ben overtuigd dat u het nog ver brengt. Om te beginnen wordt u advocaat.

– Ja, juffrouw te George, u zegt daar heel juist: om te beginnen. Als ik advocaat zal zijn dan ben ik nog niets. Dit is nu niet het tegenovergestelde van daarnet, dit is geen valsche bescheidenheid. Ik ben in mijn ziel overtuigd dat als ik eenmaal advocaat ben, dat ik dàn pas begin.

– Maar u brengt het ver, herhaalde ze koppig.

– Misschien ... in zekeren zin. Maar au fond ben ik laf. Denkt u niet dat ik mezelf langzamerhand ken?

Ze gaf geen antwoord, ze reed het slapende kind heen en weer, telkens een klein beetje. Hij hernam:

– Ik ben bezeten van één idee, ik ben bang voor alle andere, ik heb een particulieren veiligheidsdienst die me dag en nacht bewaakt. Is dat niet laf? Ik ben een lafaard.

Ze gaf geen antwoord. Het gesprek ging een verdrietigen kant uit. En toch boeide deze man haar, meer nog dan vroeger, zijn geest was gerijpt, hij werd eens nog een groote figuur. Hij scheen haar ook zachter, en tòch een man.

En nadat ze even voor zich had gezien keek ze hem aan, glimlachend zooals een vrouw doet die houdt van een man en het toch niet laat merken, misschien een zweem. Ze zag hem zoo volwassen, zoo trotsch, kuisch, eerzuchtig, ze zag zijn handen die thans reeds licht waren verbruind van enkele dagen lentezon. En ze zag hem zoo veroverend, juist omdat hij dàt niet wist. Ze zwegen beiden, terwijl ook hij haar aanzag, recht in haar oogen, die oogen wier kleur altijd weifelde tusschen grijs en blauw. Alle détails betrok hij in zijn blik, de nobele wreef van den kleinen voet, het been altijd

wat schraal, maar toch met de welving der kuit een been van ras, de handen in de witte handschoenen met kappen rijk aan karakter, het haar gebronsd blond onder den kleinen hoed. Heel deze gestalte, rustig, smal, slank, haast óverslank en toch niet oververfijnd. Het hoofd, groot voor een vrouw, maar toch niet te zeer omdat zij lang was, – juist goed. Een mooie schedel, het voorhoofd breed, glad, echt vrouwelijk. Het gelaat dat hem zoo ontzaglijk bekoord had in zijn apartheid, de dunne lijn van neusvleugel naar mondhoek, dat was een oud leed, een verborgenheid voor hem in haar leven. Het gelaat van voorheen, in niets gewijzigd, in niets, slechts onder de oogen wat weggezonken, een kleine veeg schaduw, misschien dit de rest van hun gemeenschappelijk verdriet.

Hij zag haar nu anders, de meedoogenlooze vivisectie die hij zooeven op zichzelf had toegepast bracht kalmte in zijn blik en evenwicht in zijn woord, en met den grootsten eenvoud sprak hij zich uit, precies wetend hoever hij kon gaan:

– Ik zal nooit met iemand anders trouwen. U was een incident in mijn leven, een wit incident, hèt incident, dat vergeet ik niet, dat kan ik eenvoudig niet.

Natuurlijk moest ze toen even blozen, ze keek voor zich heen, en op haar trekken verscheen weer wat hij gezien had hij hun allereerste ontmoeting, op de trap, – iets droomerigs en iets glimlachends. Hij had het zoo eerlijk gezegd, zonder bijgedachten, een liefdesverklaring zoo delicaat verhuld dat het geen pijn deed, maar een zoetheid gaf, een subtiele vreugde, gelijk de nageur van iets welriekends dat langs ging en weg.

Toen wist hij ook het gesprek te wenden:

– Ziet u daar op die andere bank mijn moeder zitten, met haar rug naar ons toe? Is dat nu geen fijn mensch, die moeder van me? Wat zouden we het samen goed kunnen vinden als ik maar anders was! Maar het is gek, het klinkt misschien niet heel vriendelijk in uw ooren dat ik zoo over mijn moeder spreek, maar ik mag het *u* toch wel zeggen, we hooren niet samen, het ligt niet alleen aan mij, het ligt aan ons beiden, we irriteeren elkaar.

Ze glimlachte weer.

– U hebt een karakter, meneer Katadreuffe, dat wist ik al. Wat u nu zegt bewijst dat ook uw moeder een karakter heeft.

Hij peinsde.

– Het verwante bloed heeft soms zijn duisternissen. Zoo is het tusschen ons tweeën. Als we niet samenwonen schieten we best met elkaar op. We hebben ook dan wel eens kleine kibbelarijtjes, maar dat mag geen naam hebben. In elk geval is ze een bizondere vrouw.

Hij wilde er niet bijvoegen dat hij vreesde haar spoedig te verliezen, dat klonk sentimenteel.

– Komt u hier wel meer? vroeg hij. Ik heb u toch in geen jaren gezien.

Ze reed nog altijd het slapende kind zacht heen en weer.

– Nee, ik kom niet veel aan den noorderoever, soms om te winkelen, maar toch niet veel. Mijn man moest voor zaken naar Ruhrort, hij blijft een week weg, ik logeer zoolang bij vrienden van ons hier in de buurt, maar de week is morgen om.

Ze zei de laatste woorden met de oude guitigheid, hij glimlachte onbevangen terug. Hij begreep haar wel.

– Ik heb altijd gedacht, zei hij, dat ik u nog wel eens zou tegenkomen, maar hier ... Ik wou nu de rivier graag even samen met u zien. Mag ik?

Terwijl zij naar de borstwering liepen zei hij:

– Ik ben geen kind meer, ik besef heel goed dat een oogenblik als dit alles moet sublimeeren, voor een man ten minste. Daarom wil ik de rivier zien terwijl ik naast u sta, dan is ze voor mij op haar mooist, maar mooi is ze altijd.

Ze stonden samen bij de borstwering, ze reed het kind in den wagen, vooruit, achteruit, heel even maar, ze was op dit moment geen moeder. Het water zwoegde onder de rollende misten en den lagen hemel. Heel in het westen blonk rossig vuur van een werf. Aan een machtigen scheepsromp op stapel daverde van alle kanten het gehamer, in dien hoek sidderde de lucht. De fabrieken konden hun rook niet kwijt in den dampkring, een zwaar dof spinsel bleef hangen, aan flarden. De nevels stelden telkens voor de verrassing van onjuiste schattingen. Wat zich in de verte aandiende als een machtige rijnkast, werd van nabij zoo nietig. Maar daar stak een fijne zwarte punt tusschen de wolken en groeide tot een kolossalen zeestoomer die koolzwart uit een haven gleed, met sneeuwwitte verschansing en brug. Als roerdompen langs het moeras staken de hefkranen aan de kaden hun snavels schuins omhoog, onbeweeglijk, maar kijk, daar zag men ze draaien, bukken, en pikken uit de voorraden die op het water dreven. Zoo ver het oog ging, links en rechts,

een stad in beweging, het water een lichtende loopende band.

– Het stiefkind onder onze groote steden, zei hij. En toch het beste en het fierste. Bent u het niet met me eens?

– Ik vind Amsterdam nòg mooier, zei ze.

– Nee, zei hij, ik niet. Rotterdam vind ik ònze stad. Juist omdat ze niet speciaal Nederlandsch is. Amsterdam is onze nationale stad, Rotterdam onze internationale. Ik voel voor het internationale, daarom voel ik voor deze stad. En dat stempel heeft ze gekregen van de zee, want de zee gaat over de grenzen, de zee is op de wereld de eenige werkelijke cosmopoliet.

– U wordt een denker of een dichter, zei ze, en glimlachte ernstig.

– Nee, zei hij, ik moet u alweer tegenspreken. Ik denk niet meer dan noodig is voor mijn daden, ik ben voor dichter te nuchter.

– Ik ga nu, zei ze.

Hij antwoordde:

– Ja, maar ik zie u terug.

– Bij toeval ...

– Juist, bij toeval. Ik zoek u niet op, ik wacht op het toeval.

Ze gaf hem een hand.

– Ik wacht op het toeval, herhaalde hij, haar hand even houdend. Herinnert u u nog ons eerste gesprek dien avond op kantoor terwijl u een gentleman agreement typte? Ik zoek u niet op, ik sluit met u een gentleman agreement.

Hij kwam hij zijn moeder zitten.

Een oude kennis, legde hij uit. Vroeger was ze de secretaresse van Stroomkoning.

– Had ze toen al verkeering?

– Nee, zei hij.

En daar hij het woord verkeering slecht bij haar vond passen, voegde hij er aan toe:

– Nee, ze was toen nog niet verloofd.

– Zoo, zei de moeder droog, niet achtend op de verbetering, dan ben je een groote ezel geweest, Jacob.

Want met het bliksemend begrip van een vrouw die moeder is had ze alles geraden, in het onderdeel eener seconde. Zijn kwijnend liggen, die eene week thuis. Een meisje was het geweest, en welk een meisje, *dit* meisje. Ze had hen toch daarnet naar elkaar toe zien gaan? Dat was voldoende, ze kon hun gerust verder haar rug toedraaien, daar viel niets meer te leeren voor een oude moeder.

Haar berisping ergerde hem, zoo deed ze altijd. Ze zweeg wanneer hij graag een woord hoorde, en, wilde hij eens zwijgen, dan viel ze er tusschen met een hatelijkheid. Altijd, altijd irriteerde ze hem. Hij zei het. Ze antwoordde droog:

– Dan moest je ook niet zoo dom wezen ... Kom, we gaan, ik krijg het koud.

Ze stonden toch nog even stil waar de Heuvel omlaag ging naar de kade en den stroom.

– Blijf jij Rotterdam maar trouw, Jacob, zei ze. Rotterdam is ònze stad. Wij zijn geen menschen voor Den Haag.

– Dat pest-Den Haag, smaalde hij, want zijn behoefte zich heftig te uiten was nog niet voldaan.

Wat denk je wel van me, moeder! Een stad van leegloopers en lammelingen.
Toen vonden ze elkaar terug, en in zoetjes schelden over en weer op den zetel der rijksregeering wandelden ze naar de tram.
Maar den diamant van het onderhoud met Lorna te George borg hij weg, want wat de edelsteenen van het zieleleven betreft is elke mensch een vrek: hij bekijkt ze eenzaam in de bankkluis van zijn hart, bij het licht van zijn herinnering.

Dreverhaven en Katadreuffe

Naar menschelijke berekening moest hij slagen voor zijn doctoraal, – en hij kwam er, en hij kwam er goed. Daarmee was die periode in zijn leven afgesloten. Hij was immers niet eigenlijk student geweest, het leven in de universiteitsstad of zelfs maar aan de academie had hem ontbroken, – het rijke leven waarbij de gevestigde mensch later zoo graag in gedachten verwijlt. Hij miste het niet, zijn leertijd was uitsluitend een doeltijd geweest, – Leiden lag voorgoed achter hem.

Hij had zoo dringend verzocht dat men hem in geen vorm zou huldigen, men eerbiedigde dien wensch. Tegen Stroomkoning zei hij wat hij reeds eerder had gedacht en gezegd:

– Ik moet alles nog wòrden, ik sta pas aan het begin.

Deze trotsche bescheidenheid had den chef getroffen. Maar een tweede, even belangrijke verklaring voor zijn houding verzweeg hij: de herinnering aan dat eene feest, na zijn staatsexamen. Hij had haar afgezworen, hij mocht haar niet weer oproepen. Wanneer hij dacht aan Lorna te George was het in de stemming van zachten rijpen weemoed, van dien verrukkelijken rinschen weemoed van hun laatste gesprek.

Met September zou hij zich als advocaat doen beëedigen, dan kwam zijn bord aan den gevel van het kantoorpand, een vierde, een jongste zon over de Maas. Doch zijn voornemens reikten verder. Stroomkoning was dispacheur, hij was het slechts in naam. Katadreuffe wilde trachten het kantoor van zijn chef te maken tot een werkelijk dispacheurskantoor. Als hij

een tijd in de gewone praktijk was geweest ging hij naar Londen, in de leer bij C., C. & C., en als hij het vak had geleerd ging hij de Rotterdamsche beurs bezoeken, gelijk de advocaten-dispacheurs van naam deden. En hij ging een proefschrift schrijven, hij promoveerde te Leiden. Daarna zou hij wel verder zien, dat moest hij thans nog aan het toeval overlaten, en te zijner tijd uit de staalkaart van mogelijkheden zijn keus doen, voorzichtig en beslist.

Hij zag opnieuw af van vacantie, hij vond het niet noodig. Het was niet als indertijd, met het formidabel staatsexamen, toen hij geleefd had op zijn zenuwen. De studie van het recht was haast spelenderwijs gegaan, hij voelde zich zoo volmaakt uitgebalanceerd, hij kon gewoon blijven doorwerken. Want hij moest voorzieningen treffen nu hij welhaast geen bureauchef meer zou zijn, hij moest zelf zijn plaatsvervanger weten te kiezen.

Toen vroeg hij na goedkeuring van Stroomkoning – den gemakkelijksten mensch ter wereld in zulk soort zaken – Rentenstein terug. Want Rentenstein was niet dom, hij had een goed stel hersens, en hij was met het kantoor vertrouwd. Rentenstein kon zeer wel opnieuw bureauchef worden, mits er contrôle op zijn kas werd uitgeoefend, dat zou hij, Katadreuffe, wekelijks doen. En mits Rentenstein de kantonzittingen niet meer bezocht, dat was ook niet noodig, dat had hij, Katadreuffe, immers ook nagelaten. Hij zou Rentenstein meer, en meer gevarieerd werk geven, hij hield ervan een ander te leeren, te leiden, zijn discipel, welnu, dat moest dan maar deze zijn.

De gedroste Rentenstein kwam en was heel onder

worpen. Hij vervulde een klerkebaantje aan de bank van Dreverhaven, hij zag eruit om hem een cent te geven, dat verbeterde wel. Katadrenffe nam hem terug en hij was tactvol genoeg hem niet toe te spreken gelijk de medewerkers gewoon waren geweest, maar als ‘meneer Rentenstein’.

En Rentenstein nam dolgraag aan, het was hem een bericht uit den hemel na de misère der laatste jaren. Hij was nu van het vreeselijk vrouwmenschje gescheiden. Hij is zeker verbeterd, dacht Katadreuffe, hem aanhoorend. Hij besloot den stap met den mislukte te wagen, zijn sociale gevoeligheid dreef boven. En toen met Augustus Rentenstein in dienst kwam was hij sjofel maar betamelijk gekleed, het haar behoorlijk gekort, de dracht van een man, niet van een verwijfde, en geen roos op zijn kraag.

‘Zij’ begon dien zomer duidelijker af te takelen dan voorheen. Het scheen Katadreuffe dat het nu niet meer een curve was – op en neer – maar een stellige langzame gang omlaag. Wellicht was de tocht door de havens haar toch niet goed bekomen, zij hoestte 's nachts onbedaarlijk, zij maakte Jan Maan daarmee wakker, maar hij sprak er niet over. Echter was er geen neergang te bespeuren in haar dagelijksch doen, haar oogen, haar wil. Ze handwerkte nog altijd, slechts ging ze wat vroeger naar bed, ook rustte ze 's middags, maar dat mocht niemand weten, werd er geklopt dan rees ze stil van haar bed, licht als een veer.

Katadreuffe en Jan Maan spraken wel over haar toestand, hij was hun zoo vertrouwd dat ze al plannen maakten.

– Je komt op mijn kamers, Jan, zei Katadreuffe, ik heb ruimte genoeg.

– Dank je feestelijk, zei Jan Maan, ik ga naar mijn ouders. Wat moet ik bij een meester in de rechten doen? Een mooi stel.

Katadreuffe werd wit ziedend.

– Jan, als je dat nog één keer durft zeggen sla ik je vierkant op je gezicht. Ben jij een schoft, of ben ik een schoft?

– Nou, kalm maar. God, God, meneer zet me daar een bek op die wel de heele Partij aan kan, en dat moet noodig praten van den bek van een communist.

Het werd weer een groote ruzie, die misplaatste kieschheid van zijn vriend maakte Katadreuffe dol, men kon hem niet erger beleedigen. En zij dronken het af met een glas bier in de buurt.

Toen kwam aan het eind van Augustus een briefje voor Katadreuffe van den deken der orde van advocaten. De deken verzocht hem op zijn kantoor te komen. En onmiddellijk voelde Katadreuffe: de vijand was nog niet dood.

De deken stond aan het hoofd van een van die statige kantoren welke uitgestorven lijken omdat men er nooit een cliënt ziet of het moet een prodeocliënt zijn, waar alle zaken per correspondentie worden afgedaan omdat men zijn vaste relaties heeft. De deken recipieerde in een statige kamer, met iets van een kerk, want de drie ramen aan de achterzijde hadden ruiten van glas in lood. Een tempel van het recht was ze in elk geval, hier werd nooit hard geschreeuwd, gelijk wel op de vergaderingen van Stroomkoning.

De deken zat aan het eind, hij stond op, gaf Katadreuffe een hand, en wees hem een stoel tegenover zich. Hij had het uiterlijk van een Franschen markies, hij was klein, zeer gesoigneerd, met een witte snor en korten witten baard. Hij leek veel op dien president der rechtbank die indertijd Katadreuffe had ondervraagd, hij was inderdaad van dezen een oudere broer. Hij nam een brief voor zich en klemde een monocle in zijn oogkas. En dit allerhachelijkste onder de oogwapenen, zoo gauw bespottelijk van behaagzucht, – het stond hem buitengemeen, het was de toets der volmaking aan zijn type van Franschen markies. Katadreuffe zat heel rustig en nam hem goed op, hij zou zich door niets van zijn stuk laten brengen.

– Tegen uw toelating als advocaat, zei de deken, is bezwaar ingebracht door één lid van de balie, nl. door Mr. Schuwagt. Ik moet zeggen vier bezwaren, want hij ontwikkelt vier gronden. Vooreerst zoudt u een onecht kind zijn. Dan zoudt u op het oogenblik nog een positie van procureursklerk bekleeden. In de derde plaats beweert hij dat u de communistische beginselen bent toegedaan. En ten slotte moet u tweemaal failliet zijn geweest, en zelfs een derde maal op den rand van een faillissement.

Katadreuffe ademde alleen diep, dit waren alzoo de laatste troeven van den vijand. Hij moest vlak vóór de haven worden getorpedeerd. Maar hij hield zijn hoofd koel, hij had zich in zelfbedwang geoefend, zijn aard was driftig, een enkele maal bleek het, maar nooit zou het blijken wanneer voor hem groote belangen op het spel stonden. En hij hield zijn hoofd koel.

De deken keek aandachtig naar hem, in de uitdrukking van het gesloten gezicht aan de andere zijde kwam geen wijziging. Hij was nog niet uitgesproken:

– Laat ik om u eenigszins gerust te stellen beginnen met te verklaren dat ik niet blind ben voor het feit dat deze bezwaren komen van een zijde die ... nu, laat ik zeggen, die in beginsel niet al te veel au sérieux wordt genomen. En wat de bezwaren zelf betreft: primo is de kwestie of u een wettig kind bent of niet mij volmaakt onverschillig ...

– Ik heet naar mijn moeder, meneer de deken, zei Katadreuffe.

Hij zei het kalm en trotsch.

– Nu, juist, vervolgde de deken, dat laat ik verder buiten beschouwing.

Secundo: het bezwaar van uw tegenwoordige betrekking telt evenmin, eerder is het een voordeel vergeleken met anderen die kersversch van de academie komen, want u bent practisch al min of meer geoefend, en meneer Stroomkoning heeft me nog onlangs met den grootsten lof over u gesproken.

Katadreuffe zweeg.

– Het derde bezwaar is van meer gewicht. Bent u een communist?

– Nee.

– Hoe is het mogelijk dat men u dit dan aanwrijft?

– Meneer Schuwagt of iemand anders heeft mijn gangen goed bespied en toch verkeerd. Laat u navraag doen bij de menschen bij wie ik in den kost ben, of bij mijn vroegere hospes en hospita of ze ooit communistische lectuur bij me hebben gevonden, of de post ooit

zooiets voor me heeft gebracht, of er ooit vergaderingen bij mij thuis zijn geweest ...

– U begrijpt, viel de deken in, u zweert straks als advocaat trouw aan het Vorstenhuis, gehoorzaamheid aan de Grondwet, enz. enz. Daarmee komt het communisme in strijd. We hebben hier in de balie nog nooit zulk een geval gehad, maar ik geloof dat we tegen een communistisch advocaat inderdaad bezwaar zouden moeten maken.

– Pardon, meneer de deken, ik was nog niet geheel uitgesproken. Met een vriend van me die communist is heb ik vroeger wel eens vergaderingen bezocht, maar toch altijd meer uit nieuwsgierigheid dan uit overtuiging. Ik ben er heelemaal van teruggekomen, het communisme is in elk geval voor *mij* niets. De vrienden van mijn vriend zijn mijn vrienden niet. Maar hij heeft nog andere kwaliteiten, en ik heb er nooit over gedacht hem alleen om zijn communisme te laten schieten. Hij trouwens evenmin, al noemt hij me ook schertsend een bourgeois en een kapitalist.

Katadreuffe zag iets van een glimlach op het gezicht van den deken, hij wist niet dat juist zijn laatste woorden hem in diens oogen van iedere verdenking zuiverden, zonder meer. De deken hervatte:

– Het vierde punt is het ernstigste, als het waar mocht zijn ...

– Ik ben gefailleerd, tweemaal, zei Katadreuffe, den derden keer is het niet gelukt.

Zijn uiterlijk, zijn houding, zijn optreden hadden den deken al gewonnen. Dit bleek nu inderdaad een ernstig geval, het zette hem weer achteruit.

– Dan is uw aanvraag om toelating zonder precedent in de Rotterdamsche balie. Hoe is het eigenlijk mogelijk, iemand van uw leeftijd, al tweemaal failliet geweest!

– Degeen die nu bezwaren indient heeft zelf mijn faillissement driemaal uitgelokt, en het is hem alleen den laatsten keer niet meer gelukt. Ik heb schuld gemaakt, eerst om een winkel in Den Haag over te nemen. Dat was een domme zet, dat erken ik, en mijn eerste faillissement heb ik verdiend. Maar ik bezat niets, het is weer opgeheven. Toen kreeg ik door voorspraak van mijn curator, dat was meneer de Gankelaar, een betrekking bij meneer Stroomkoning, en toen ik daar goed en wel was heeft dezelfde schuldeischer me opnieuw failliet laten gaan. Ik had gedacht dat ik van mijn schuld af was, maar ik heb ook dàt faillissement verdiend, want ik had niet zoo dom moeten zijn. De schuld is betaald met mijn salaris, mijn tweede curator was meneer Wever. Daarna heb ik geld opgenomen bij denzelfden schuldeischer, om mijn studie te kunnen bekostigen, en dat heb ik regelmatig afgelost, maar ze wilden ineens alles hebben, en ze vroegen voor de derde maal mijn faillissement aan. Toen is dat niet gelukt, en ik zou een derde faillissement ook *niet* verdiend hebben. Nu ben ik van iedere schuld vrij. Ik kan u de laatste kwitantie van de bank, dat is mijn gewezen creditrice, toonen. U kunt ook alle informaties krijgen bij meneer Carlion.

– Eén ding, zei de deken. Waarom hebt u die bank opnieuw om een crediet gevraagd?

Katadreuffe antwoordde trotsch:

– Ik wou toonen dat ik niet bang voor ze was.

– En waarom heeft de bank u een tweede crediet gegeven?

– Dat weet ik niet stellig, zei Katadreuffe naar waarheid. Ik heb wel vermoedens, maar die spreek ik liever niet uit.

– Het was ook maar een losse vraag. Dus u bent nu van de bank af?

– Volkomen.

Het onderhoud was geëindigd, hij kon gaan. En weer viel hem op hoe stil het hier was. Drie vormen van stilte kende hij thans: bij Wever de stilte der weinige zaken, der beginnende praktijk, – bij den deken de voorname stilte der élite-praktijk, – bij Dreverhaven de stilte der vrees. En zonder den minsten twijfel was hem het roezige van Stroomkonings kantoor thans het liefst.

En toen hij terugliep was hij van twee dingen zeker, vooreerst dat hij zou worden toegelaten, ten tweede dat het absurd zou zijn zich kwaad te maken op een vader wiens pogingen steeds zwakker en stumperiger werden.

In de eerste helft van September werd hij beëedigd. De officier van justitie requireerde onder het aanbieden van gelukwenschen tot zijn toelating, de president der rechtbank nam hem den dubbelen eed af.

En hij liep nadenkend den langen weg van den Noordsingel naar de Boompjes. Het eerste nijpen van den herfst hing in de lucht, maar nog zoo vederlicht, het was een schoone morgen. En in gedachten nauwelijks lettend waar hij ging vond hij zich opeens staan op de

Boompjes, aan den wallekant, op een klein vrij stukje keien, temidden van het gewoel. Hij stond recht tegenover zijn kantoor, hij wist niet welke kracht hem aldus had geleid. En hij zag aan den voorgevel vier zonnen gespijkerd, één groote, drie kleinere daaronder. Hij las: 'Mr. J. W. Katadreuffe, advocaat en procureur'. Hij begreep niet hoe dat kwam, hij had in het geheel niet aan een eigen naambord gedacht, het incident met den deken had hem toch een korten tijd zijn normaal alzijdig wakker zijn ontnomen. Nu hing bet bord er reeds. Daarin ried hij de fijnheid der vrouw, dat moest juffrouw Kalvelage hebben gedaan. Hoe hoog stond alleen reeds déze nog boven hem. Hij was pas aan het begin.

Op dat oogenblik rolden met een verbijsterende snelheid en duidelijkheid beelden aan. Daar ging het, al wat hij nog weten moest, hij moest het leeren grijpen en vasthouden, het programma van zijn leven. Hij zag nooit duidelijker dan nu den ontzaglijken afstand van man tot heer, van volk tot élite, maar vooral van man tot heer. Want de gave tot aanpassen is bij de vrouw grooter, en daarnaast stelt de maatschappij aan haar minder zware eischen. Maar voor den man is het de moeilijkste opgave in zijn leven om heer te worden, niet te schijnen, te wòrden.

Hij moest kunnen meespreken over alles, niet met de boekengeleerdheid van een lexicon, maar scherenderwijs. Hij moest een vlotte conversatie kunnen ontwikkelen onder mannen, en, op een andere wijze weer, bij vrouwen, zijn litteratuur kennen, vreemde talen spreken met het juiste accent, hún litteraturen kennen,

– hij moest op de hoogte zijn van plastische kunsten, van muziek, – hij moest vlot leeren reizen in vreemde landen, hij moest kunnen vertellen van steden, landschappen, volkeren, gebruiken en eigen ondervindingen, – hij moest geestig kunnen zijn, en vooral wellevend, gekleed zonder overdrijving steeds in de juiste stukken van den juisten snit, – hij moest kunnen spreken over sport en over politiek, de binnenlandsche en de buitenlandsche, over de conjunctuur, de beurs, over opera en tooneel en film, – hij moest kunnen kaarten, kunnen dansen, kunnen praten over goed logies, goed eten en vooral goeden wijn, – hij moest kunnen lunchen zooals hij het de zakenmannen had zien doen in het restaurant, met de geslotenheid van een bolwerk, het stond hem tegen, maar het moest. En er moest nog zoo ontzaglijk veel meer gebeuren.

All-round man moest hij worden, in het groote en het nietige, maar op zichzelf staand, trouwen zou hij nimmer.

En het lexicon zou hem goed bezien toch in heel veel kunnen helpen.

En als hij die hoogte had bereikt stond hij in eigen oogen nog laag, dan was hij niets dan een heer onder heeren, een wiens kleur in de kleuren der élite verloren ging. Maar hij wilde de aandacht vestigen op een eigen kleur, men moest kunnen zeggen: ‘kijk dat daar, kijk die daar’.

Maar Jan Maan zou hij trouw blijven.

Dien avond ging Katadreuffe voor een laatste afrekening naar zijn vader. Het was een plan, jaren lang gekoesterd, het uur van vergelding had geslagen, het

zou een waardige vergelding zijn. Met een kalmen pas ging hij naar de armenbuurt. Het licht glimmerde op de eerste verdieping door de kieren der raamgordijnen. Hij liep bedaard de steenen wenteltrap op, duwde de eerste deur open (een bel klonk in de verte), de tweede, de derde. Maar er gingen onverklaarbare tonen door het leege gebouw, in een uithoek, en het had iets sinisters. De opgestoken avondwind bespeelde de vloerharpen in zeurig mineur.

Hij ontgaf het zich weer, hij begreep het geluid niet, hij stond voor zijn vader. Dreverhaven zat stil, met zijn hoed en zijn jas, maar hij rookte niet, hij dronk niet, hij was wakker. De hand van een ouden heerscher uit de volksklasse opgekomen wees een stoel. Katadreuffe negeerde het gebaar.

– Ik wou ...

Dreverhaven viel hem in de rede.

– Zoo, Jacob Willem, waaraan dankt die ploert van een vader de eer van het bezoek van zijn zoon? Ding je naar de positie van dien smiegtigen Schuwagt nu je beëedigd bent?

Hij lachte hard en sarcastisch. En het was Katadreuffe vreemd te moede, niet om den lach, maar om het gesprokene.

– Ik wou u juist vertellen, vader, dat wat ik indertijd bij ons eerste gesprek tegen u gezegd heb in mijn boosheid, over ploertigheid, – dat ik dat terugneem. Ik heb daar spijt van. Ik heb lang gewacht met de betuiging van mijn spijt. Ik wil het nu niet langer uitstellen omdat ik u tegelijk kom zeggen ...

Hier haperde hij even, want dwars door den ernst

van dit onderhoud schoot hem de gedachte te binnen dat hij zijn vader niet tutoyeerde gelijk hij zijn moeder deed, dat hij dit eenvoudig niet zou hebben gekund.

– ... tegelijk kom zeggen dat dit mijn laatste bezoek aan u is. U hebt me *niet* klein gekregen, daarvan bent u nu zeker wel overtuigd. Ik ben vandaag beëedigd, u weet het al, het zal u wel spijten, maar ik ben beëedigd ... En ik heb hier alleen nog aan toe te voegen... dat dit mijn laatste bezoek aan u is, ik zeg u voorgoed vaarwel, ik erken u niet meer als mijn vader, als wat ook, u bestaat niet meer voor mij.

Het oude grauwe en grauwbestoppelde gezicht tegenover hem veranderde. Het werd jong, er kwam een glans op, het lachte. Waarlijk, de vader, na jaren sarcasme, lachte. Het werd zoo onherkenbaar dat de zoon er van schrok. En hij schrok ook, en meer, van een hand vol grijs apenhaar die dwars over het tafelblad naar hem werd uitgestoken.

Maar oogenblikkelijk verkeerde zijn schrik in woede, de duistere woede van het verwante bloed. Hij was plotseling zijn voornemen van een waardige vergelding totaal vergeten. En hij werd klein, klein, om te wanhopen zoo klein, een klein, stikdonker bloed beheerschte hem, hij had wel in een doosje gekund, maar hij dacht dat zelfs de Groote Kerk hem niet kon bevatten.

– Wat, riep hij, nu ik ondanks al uw pogingen er toch ben gekomen, nu zou ik nog een hand van u aannemen en worden gefeliciteerd? Nooit. Nooit van een vader die mij mijn heele leven heeft tegengewerkt.

Dreverhaven was achter zijn bureau gaan staan. Zijn vuisten met het grijze haar steunden op het blad, het

volle gewicht van zijn zware bovenlijf drukte op zijn vuisten, ze kregen een lomp vlechtwerk van aderen. Hij leek een als mensch verkleed monster, een vergrijsde gorilla. Zijn mond opende zich als om een gebrul uit te stooten ... en evenwel ... en evenwel:

– Of méégewerkt, zei hij langzaam, èn duidelijk, èn schor, maar zacht.

En het klonk zoo geheimzinnig, deze mensch werd op slag een raadsel.

En Katadreuffe, bevangen in boosheid en schrik, maar strak van trekken, keerde zich af en ging zonder een woord.

Zijn gevoel van hooghartigheid begon vreemd in hem weg te smelten, hij mocht het niet toonen, dien hoogmoed behield hij, hij ging zonder een woord. En wederom was daar, in een uithoek van het gebouw, het vreemde snarenspel, het begeleidde zijn heengaan luguber.

Toen, buiten gekomen, dreef hem een grondelooze mistroostigheid over zijn houding vanzelf naar zijn moeder.

Maar beeld en geluid vervolgden, hij zag dat vadermonster aldoor staan, de mond ging open en het woord kwam uit:

– Of méégewerkt?...

Tooneel, tooneel! riep hij inwendig, niets dan tooneel van dien vervloekten ouden schobbejak, tooneel en leugen.

Zoo hardde hij zich staalhard.

En hij kwam thuis, zij was er niet, hij trof slechts Jan Maan. Zijn stemming was zoo wankel, hij wilde

zijn vriend al verwijten doen. Maar Jan Maan zag het opflikkeren der oogen, hij zei:

– Denk je dat ik haar de straat op zou laten gaan?... Ze is even bij de bovenburen, binnendoor, alleen maar de trap op. Die lui hebben gezinsvermeerdering. Ze wilden dat ze kwam kijken naar dien toekomstigen bourgeois.

Katadreuffe ging aan de tafel zitten, hij had toen het testament nog niet gezien. Hij zat tegenover, Jan Maan bleef lezen in zijn schendblaadje, zijn knuisten aan zijn slapen. Katadreuffe zag dat Jan Maan grijs werd en kaal, de arbeider veroudert snel, maar hij had nog altijd dat propere van linnen en nagels, daar zorgde *zij* voor, daar lette *zij* op. En Katadreuffe wist dat ook hijzelf begon te grijzen, hij werd vroeg grijs, nog vroeger dan zijn vriend, boven zijn ooren begon zijn haar al wit te zien, maar het was nog dik, kaal werd hij gelukkig niet, en hij was nog geen dertig.

Hij had zich gehard, het ergste was alweer geleden, toch bleef hij in onvrede en onrust. Kwam zij nu maar gauw, hij wilde zijn hart luchten. En misschien, als ze er was, zou hij niettemin zwijgen.

Toen richtten onverklaarbaar zijn onvrede en onrust zich anders. Het programma van zijn leertijd, daaraan ontbrak nog iets, hij had het eenvoudig overgeslagen, hij zàg de lacune, en hij zei wat verlegen:

– Zeg Jan, ik zou eigenlijk wel eens naar een kerk willen.

Jan Maan keek op.

– Ben je gek, kerel? Kerk? Wat bedoel je met kerk?

– Nu ja, de Protestantsche natuurlijk, ‘zij’ is toch

van huis uit Protestant, al doet ze er niet aan. Maar ik zou wel eens naar een goed spreker willen luisteren. Weet je niemand?

Jan Maan was te verbaasd om kwaad te worden.

– Dat vraagt aan een lid van den bond van Nederlandsche godloozen naar de lijst van de predikanten! Weet je wel wàt je vraagt en aan wien?

– Nu ja, stuif toch niet altijd zoo op. ik wou maar zeggen ...

Hij zweeg.

– Kom, vertel eens, wàt wou je zeggen? Dat je nu een volmaakte kapitalist bent, zeker? Dat de godsdienst je nog ontbrak, dat je nu ook dien steun hebt? Je diploma en je geld in je zak, en dan een stuk van het kruis als stok, ik neem aan dat meneer er schitterend komt.

– Je bent zoo ontzettend flauw, Jan.

– Maar goed ook, als we dezelfde opvattingen hadden lagen we allang uit elkaar. Een band tusschen twee menschen die mekaar niets te zeggen hebben is dadelijk kapot.

– Ze blijft lang weg, zei Katadreuffe.

Jan Maan was weer aan het vervolg van zijn lectuur, hij mopperde:

– Laat haar toch den tijd om dat wurm van onder tot boven te bekijken.

Katadreuffe peinsde stil voor zich heen over wat hij zooeven had uitgesproken. De vore van het nadenken verscheen boven den wortel van zijn neus. Neen, het was niet juist wat de Gankelaar had beweerd, godsdienst was geen ouderdomskwaal, hij had opeens een

behoefte, niet om op den godsdienst te steunen, want dat was minderwaardig voor een man, maar toch om God in te lijven in zijn leven als een gedachte waarbij hij kon verwijlen.

Hij zat op de plaats van zijn moeder aan tafel, haar groote werkmand naast haar stoel op een drievoet. Zijn hand streelde met afwezig gebaar de wol. Toen nam hij een knot in zijn hand, welk een mooie kleur groen zoo in het licht, de kleur fonkelde. Hij zag een pas opgezet handwerk, daar moest hij uit de buurt blijven, hij mocht eigenlijk heelemaal niet rommelen in de werkmand, ze had hem als kind daarvoor vaak gekastijd.

Toen dacht hij er weer over hoe hij God bij zich zou inlijven, niet als kapitalist, maar omdat het thans het oogenblik was, nu hij op het punt stond de reis te beginmen. Daar mochten geen lacunen zijn in de lading, alles moest netjes gestuwd liggen, ja, inderdaad, nu hij goed rondkeek, zag hij nog een ruim dat was overgeslagen.

Dan fluisterde weer iets aan zijn oor deze woorden:

– Of méégewerkt? ...

En opnieuw zag hij zijn vader staan, als een redenaar achter de tafel, steunend op zijn behaarde knuisten, hij scheen kleiner geworden en compacter, de redenaar sprak maar twee woorden, ze klonken àl geheimzinniger, en daar doorheen àl waarachtiger:

– Of méégewerkt? ...

Maar plotseling zag hij in zijn vingers een boekje van de Spaarbank, – dit was werkelijkheid. Het moest hebben gelegen in de mand, hij moest het er gedachte

loos hebben gevonden. Zijn hand speelde met de bladen, hij las op de laatste bladzijde een hoog cijfer, en met bevreemding teruglezend zag hij van maand tot maand dezelfde inlagen, van maand tot maand had zij het geld dat hij haar gaf gebracht op de bank. En toen, op de eerste bladzijde las hij haar testament, in groot, kinderlijk gebleven schrift: ‘Voor mijn zoon Jacob Willem na mijn dood. Mej. J. Katadreuffe’. En de datum. Het testament.

Hij legde het boekje weer in de mand, hij stond op, een verblinding kwam voor zijn oogen, hij trad aan het raam.

Het testament, onwettig, ongeldig, onnoodig. Het sublieme testament.

– Verdomd, zei hij heesch.

Want een man, in ontroering, huilt niet, hij vloekt.

Jan Maan, aan tafel, hoorde het, en vroeg:

– Jacob, is er iets, kerel?

Hij sprak den naam uit als met een bijbelschen klank, een naam uit de boeken van het Oude Verbond. Want zijn hart van vriend had bewogen, had gewaarschuwd.

Toen zag Katadreuffe dat vier menschen in zijn leven waren en het was alles een droefheid.

Jan Maan, zijn vriend dien hij nooit met zich had kunnen wegvoeren van zijn kleine ééndagsliefden en zijn benepen hang aan de Partij. De man die slechts een trouw hart had kunnen redden uit de verstikkingen van het kleine.

Lorna te George, de vrouw wier warmte hij had versmaad. Hij aan dezen kant, zij aan gindsche, de

stroom met het eeuwig bruiloft vierende water tusschen hen. Hij stond *hier*, hij was gebleven aan den oever als een laffe Leander. Hij had zich vergenoegd met de bruiloft van zijn gedachten om de projectie van haar wezen, het was gebleven in het spiritueele, onmenschelijk.

'Haar', hij zag haar. De stroeve, norsche vrouw die hem nooit had geholpen. Maar de vrouw met de oogen als kolen vuur, de schrijfster van dit olografisch testament. De vrouw die hij thans stond te verliezen na Lorna te George, die zóó van hetzelfde bloed was als hij, dat zij elkaar niet verdroegen. Want Jan Maan had gelijk, in zijn naïveteit had hij een groote waarheid verkondigd. En hoe triest was dat, hoe ànders hadden zij samen moeten zijn, deze vrouw en hij.

Maar den vierden mensch zag hij heel niet als een mensch, hij zag hem als een boom. En die boom symboliseerde tevens zijn gevoelens voor dien mensch, hij symboliseerde ook hèm. In dien boom waren deze mensch en hijzelf tezamen opwaarts geschoten, onverbrekelijk. In een duisteren uithoek van zijn hart, in de heete tropische rimboe stond daar die boom. Maar hij zag zich met de bijl dien tiekboom vellen, hij had met zichzelf ook dien manmensch geveld.

– Jacob, is er iets?

En Katadreuffe, zoo weerbarstig rechtschapen, nam toen in wanhoop de leugen te baat. Hij bracht zijn hand aan zijn voorhoofd.

– Verdomd, herhaalde hij, daar heb ik vergeten dat ik nog een boodschap moest doen. Saluut. Over een half uur ben ik terug, zeg dat aan haar.

Afgewend van zijn vriend verliet hij de kamer. Nu in Godsnaam geen ontmoeting op het portaal, maar neen, boven bleef het stil, en er klonk zwak gekrijt van een kind

Hij ging met zijn vluggen lichten tred de trap omlaag, hij trok stil achter zich de voordeur in het slot.